

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

- Sinan AKÇAY, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- Betül ALTUNTAŞ, Prof. Dr.**
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Theda BORDE, Prof. Dr.**
(Alice Salomon Hochschule)
- Sema BUZ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Seher CESUR KILIÇARSLAN, Doç. Dr.**
(İstanbul Arel Üniversitesi)
- Gizem ÇELİK, Doç. Dr.**
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
- Melahat DEMİRBELEK, Doç. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Veli DUYAN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Ercüment ERBAY, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Tahir Emre GENCER, Dr. Öğr. Üyesi**
(Anadolu Üniversitesi)
- Rıza GÖKLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Renata KLEIN, Doç. Dr.**
(Maine Üniversitesi)
- Aliye MAVİLİ AKTAŞ, Prof. Dr.**
(Biruni Üniversitesi)
- Semra SARUÇ, Doç. Dr.**
(Anadolu Üniversitesi)
- Haluk SOYDAN, Prof. Dr.**
(Southern California Üniversitesi)
- İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.**
(İstinye Üniversitesi)
- Filiz YILDIRIM, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Oğuzhan ZENGİN, Doç. Dr.**
(Karabük Üniversitesi)
- Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.**
(KTO Karatay Üniversitesi)
- Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Işıl BULUT, Prof. Dr.**
(Başkent Üniversitesi)
- Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.**
(Selçuk Üniversitesi)
- David R. DUPPER, Prof. Dr.**
(Tennessee Üniversitesi)
- Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.**
(Stellenbosch Üniversitesi)
- Ronald FELDMAN, Prof. Dr.**
(Columbia Üniversitesi)
- Brian GERRARD, Prof. Dr.**
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
- Vedat IŐIKHAN, Prof. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Micheal KELLY, Prof. Dr.**
(Loyola Üniversitesi)
- Nilgün KÜÇÜKKARACA, Doç. Dr.**
(Hacettepe Üniversitesi)
- Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.**
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
- Ayşe SEZEN SERPEN, Prof. Dr.**
(Ankara Üniversitesi)
- Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.**
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
- Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.**
(Technische Hochschule)
- İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.**
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Sinan AKÇAY, Doç. Dr.

(Selçuk Üniversitesi)

Fatih ALTUN, Doç. Dr.

(Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

İsmail BARIŞ, Prof. Dr.

(Üsküdar Üniversitesi)

Murat ÇAY, Dr. Öğr. Gör.

(Akdeniz Üniversitesi)

Aysin ÇETİNKAYA BÜYÜKBODUR, Dr. Öğr. Üyesi

(Muş Alparslan Üniversitesi)

Melahat DEMİRBİLEK, Doç. Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Ali Fuat ERSOY, Prof. Dr.

(Karabük Üniversitesi)

Canan GÖNÜLLÜ, Dr. Öğr. Üyesi

(Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

Huriye İrem KALAYCI KIRLIOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi

(Karabük Üniversitesi)

Mehmet KIRLIOĞLU, Doç. Dr.

(Karabük Üniversitesi)

Gülçin ORHAN, Dr. Öğr. Üyesi

(Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi)

Merve Deniz PAK GÜRE, Dr. Öğr. Üyesi

(Başkent Üniversitesi)

Ferhat TOPER, Dr. Öğr. Üyesi.

(Malatya Turgut Özal Üniversitesi)

Tuğba TÜRKKAN, Öğr. Gör. Dr.

(Gümüşhane Üniversitesi)

Binnur YILDIRIM HACİİBRAHİMOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi

(Giresun Üniversitesi)

Fulya AKGÜL GÖK, Doç. Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Harun ASLAN, Dr. Öğr. Üyesi

(Kastamonu Üniversitesi)

Mehmet BİRİNCİ, Dr. Öğr. Üyesi

(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Hüsamettin ÇETİN, Doç. Dr.

(Kırıkkale Üniversitesi)

Serap DAŞBAŞ, Doç. Dr.

(Selçuk Üniversitesi)

Veli DUYAN, Prof. Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Münevver ERYALÇIN, Dr.

(Ankara Üniversitesi)

Sunay İL, Prof. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Ayten KAYA KILIÇ, Doç. Dr.

(Akdeniz Üniversitesi)

Aliye MAVİLİ AKTAŞ, Prof. Dr.

(Biruni Üniversitesi)

Ali Osman ÖZPOLAT, Dr.

(Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı)

Figen PASLI, Doç. Dr.

(Kocaeli Üniversitesi)

Tarık TUNCAY, Prof. Dr.

(Hacettepe Üniversitesi)

Şeyda YILDIRIM, Doç. Dr.

(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Ömer Şükrü YUSUFOĞLU, Dr. Öğr. Üyesi

(Fırat Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative
Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER

Mustafa Umur TOSUN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY

Fethi Anıl MAYDA, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR

Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Hakan ACAR, Prof. Dr. (Liverpool Hope Üniversitesi)
Özgür ALTINDAĞ, Doç. Dr. (Dicle Üniversitesi)
Aslıhan AYKARA, Doç. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gülsüm ÇAMUR, Prof. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Arzu İÇAĞASIOĞLU ÇOBAN, Prof. Dr. (Başkent Üniversitesi)
Melek İPEK, Dr. Öğr. Üyesi (İstanbul Aydın Üniversitesi)
Nur Feyzal KESEN, Doç. Dr. (Selçuk Üniversitesi)
Uğur ÖZDEMİR, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Gonca POLAT, Doç. Dr. (Ankara Üniversitesi)
Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. (Sağlık Bilimleri Üniversitesi)
Neşe ŞAHİN TAŞGIN, Dr. Öğr. Üyesi (Maltepe Üniversitesi)
Melike TEKİNDAL, Doç. Dr. (İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi)
Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)
Tarkan TUNCAY, Prof. Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

YAYIN SEKRETERLERİ

Gizem AKOĞLU, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Merve Nur BOZKURT KARALI, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)
Ali DİKMEN, Arş. Gör. (Hacettepe Üniversitesi)

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH EDITOR

Gökhan TOPÇU, Dr. (Hacettepe Üniversitesi)

Cilt/Volume: 33

Sayı/Number: 4

Ay/Month: Ekim

Yıl/Year: 2022

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, EBSCO HOST ve INDEX COPERNICUS uluslararası, TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler ve Türkiye Atıf Dizini ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both EBSCO HOST and INDEX COPERNICUS and also TUBITAK ULAKBİM and Türkiye Atıf Dizini in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN
2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION
YEREL/SÜRELİ YAYIN

YAYIN DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA

YAYINLANMA BİCİMİ / PERIOD of PUBLICATION
Üç Ayda Bir

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE
30.10.2022

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS

Fethi Anıl MAYDA, Arş. Gör.
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 63
Faks: +90 312 297 63 65
<http://www.tsh.hacettepe.edu.tr>
<http://www.dergipark.org.tr/tsh>
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Arastırma Makaleleri / Research Articles

- 1027-1048 **Otuzmlı Çocuğa Sahip Ailelerin Finansal Y¼klerine İlişkin Deneyimleri** Ferhat TOPER
Yasemin ÖZKAN
The Experiences of Families with Autistic Children with Their Financial Burden
- 1049-1066 **Gençlik ve Spor Bakanlığı'na Bağlı Gençlik Merkezi Üyelerinin Öz Yeterlilik Düzeylerinin İncelenmesi: Ankara İli Örneği** Hilal ULUTEPE
Ayşe Sezen SERPEN
Examination of Self-Efficacy Levels of Youth Center Members Affiliated to the Ministry of Youth and Sports: Example of Ankara Province
- 1067-1083 **Evli Bireylerde Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Sorun Çözme Becerilerinin Evlilik Doyumu ile İlişkisi** İzel ÜZEREK
Deniz ŞARLAK
The Relationship of Early Maladaptive Schemas and Problem-Solving Skills with Marital Satisfaction Among Married Individuals
- 1085-1101 **Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) Personelinin Risk Altındaki Ailelerin Psikososyal Destek İhtiyaçlarına İlişkin Deneyimleri** Ali Osman ÖZPOLAT
Yasemin ÖZKAN
Experiences of Family Social Support Program (ASDEP) Staff on the Psychosocial Support Needs of Families at Risk
- 1103-1120 **Toplumsal Cinsiyet Algısı, Anne İstihdam Suçluluğu ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: İş-Aile Çatışmasının Rolü** Hilal Tuğçe BAYAR
TÜRKOğLU
Tuba YÜCEER KARDEŞ
Seyhan ÖZDEMİR
Melih SEVER
The Relationship between Perception of Gender, Maternal Employment Guilt, and Turnover Intention: The Role of Work-Family Conflict
- 1121-1140 **Engelli Çocuğa Sahip Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi** Arzu ÖZYÜREK
Determination of Child Rearing Attitudes and Influencing Factors of Parents with Disabled Children
- 1141-1160 **Gönüll¼lük Motivasyonları ile Sosyal Girişimcilik Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kanonik Korelasyon Analizi** Erhan AÇAR
Nilg¼n ÖZCAN
Examining the Relationship Between Volunteering Motivation and Social Entrepreneurship Tendencies: Canonical Correlation Analysis

1161-1182 ***Anneleri ile Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan 0-6 Yaş Çocukların Yaşam Koşullarının ve Deneyimlerinin Annelerinin Bakış Açısıyla Araştırılması***

Exploring the Experiences and the Living Conditions of 0-6 Years Old Children Co-Residing with Their Incarcerated Mothers from Their Mothers' Perspective

Ceyda ÇENGELKÖYLÜ

Özden BADEMCI

Dilek ÇELİK

Esmâ Figen KARADAYI

1183-1208

Sosyal Hizmette Kuram ve Uygulama: Sosyal Çalışmacıların Uygulamada Kuramsal Bilgi Kullanımları

Theory and Practice in Social Work: Social Workers' Use of Theoretical Knowledge in Practice

İsmail KURUHALİL

Melek İPEK

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Derleme Makaleler / Review Articles

- 1209-1227 **Ortaçağ'dan Günümüze Çocuk Terki Uygulamaları** *Fikret YAMAN*
Child Abandonment Practices from Medieval to Present
- 1229-1247 **Çocuk İstismarının Değerlendirilmesinde Karşılaşılan Zorluklar** *Ferda KARADAĞ*
Challenges in the Assessment of Child Abuse
- 1249-1263 **Kurum Bakımı Sonrası Karşılaşılan Sorunlar: Güncel Bir Gözden Geçirme** *Metin Gani TAPAN*
Problems Encountered after Care of the Institution: A Current Review

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Otizimli Çocuğa Sahip Ailelerin Finansal Yüklerine İlişkin Deneyimleri

The Experiences of Families with Autistic Children with Their Financial Burden

Ferhat TOPER¹, Yasemin ÖZKAN²

¹Dr. Öğr. Üyesi, Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ferhat.toper@ozal.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6398-5343

²Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ymozkan@gmail.com, ORCID: 0000-0002-2968-363X

Başvuru: 08.03.2022
Kabul: 26.07.2022

Atıf:
Toper, F. ve Özkan, Y. (2022).
Otizimli çocuğa sahip ailelerin
finansal yüklerine ilişkin deneyimleri.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(4),
1027-1048. DOI:
10.33417/ tsh.1084779

ÖZ

Otizm, sosyal yetenek, sosyal aktivite, iletişim ve hayal gücündeki bozukluklar ile tekrarlayan kısıtlı davranış kalıplarıyla ilişkili nöro-gelişimsel bir bozukluktur. Son yıllarda otizmin küresel yaygınlığının artması otizimli bireyler ve ailelerini odak alan çalışmaların öneminin artmasına neden olmuştur. Zira otizm sadece bireyi değil başta ailesi daha sonra yakın çevresini etkileyen gelişimsel bir bozukluktur. Otizimli çocuğa sahip aileler birçok zorlukla karşı karşıyadırlar ve bu zorluklardan belki de en önemlisi olan finansal zorluklar ailelerin yaşadığı birçok zorlukla da doğrudan ilişkilidir. Bu çalışmanın amacı otizimli çocuğa sahip ailelerin tan, tedavi, eğitim, terapiler ve diğer hesap dışı harcamalar dolayısıyla karşı karşıya oldukları finansal zorluklara ilişkin deneyimlerini anlamaktır. Bu doğrultuda tıbbi olarak otizm tanısı almış 18 yaş altı bireylerin ebeveynleri ile nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Çalışmaya 20 ebeveyn ve otizm alanında çalışan farklı meslek elemanlarından 17 profesyonel katılmış ve kendileri ile yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Elde edilen veriler MAXQDA 2020 programı aracılığı ile analiz edilerek literatüre uygun ve anlaşılır bir dille açıklanmıştır. Aileler tan, tedavi, eğitim ve rehabilitasyon harcamaları konusunda ciddi mali zorluklarla karşı karşıyadır. Bunlara ek olarak diyet ve diğer sağlık hizmetleriyle ilgili harcamalar aileleri finansal açıdan yıpratmaktadır.

Anahtar kelimeler: otizm, finansal yük, sosyal hizmet, rehabilitasyon

ABSTRACT

Autism is a neurodevelopmental disorder associated with impairments in social ability, social activity, communication, and imagination, and repetitive restricted behavioral patterns. The increase in the global prevalence of autism in recent years has led to an increase in the importance of studies focusing on individuals with autism and their families. Because autism is a developmental disorder that affects not only the individual but also the family and then the immediate environment. Families with autistic children face many difficulties, and perhaps the most important of these difficulties, financial difficulties, are directly related to many difficulties experienced by families. The aim of this study is to understand the experiences of families with children with autism regarding the financial difficulties they face due to diagnosis, treatment, education, therapies and other unaccounted expenses. In this direction, it was designed as a qualitative research with the parents of individuals under the age of 18 who were medically diagnosed with autism. 20 parents and 17 professionals from different professions working in the field of autism participated in the study and in-depth interviews were conducted with them through semi-structured interview forms. The data obtained was analyzed through the MAXQDA 2020 program and explained in a language suitable for the literature and understandable. Families face serious financial difficulties in diagnosis, treatment, education and rehabilitation expenditures. In addition, expenditures related to diet and other health care services wear down families financially.

Keywords: autism, financial burden, social work, rehabilitation

GİRİŞ

Otizm, sosyal yetenek, sosyal aktivite, iletişim ve hayal gücündeki bozukluklar ile tekrarlayan kısıtlı davranış kalıplarıyla ilişkili nöro-gelişimsel bir bozukluktur. Otizm, öncelikle anti sosyal davranışlar, iletişim zorlukları ve kişilerin duygularını ifade edememelerinden dolayı bir ailenin karşılaşabileceği en zorlu gelişimsel yetersizliklerden biridir.

Son yıllarda otizmin yaygınlığı önemli ölçüde artmıştır. Otizmin, zihin engelinden sonra en yaygın görülen gelişimsel bozukluk olduğu bilinmektedir (Wing & Potter, 2002, s.159). Amerika Birleşik Devletleri Hastalık Kontrol ve Önleme Merkezi (CDC) tarafından oluşturulan Otizm ve Gelişimsel Bozuklukları İzleme Ağı (ADDM-NET) otizmin yaygınlığının 2000 yılında 1/150, 2006 yılında 1/110, 2012 yılında 1/69, 2014 yılında 1/59 ve 2016 yılında 1/54 ve 2019 yılında 1/44 olduğunu açıklamıştır (CDC, 2020). Otizmle ilgili artan bu yaygınlık, otizimli çocuğa sahip ailelerin bakım sağlamak için kaynaklara olan ihtiyacını arttırmaktadır. Araştırmalar, otizimli çocuğa sahip ailelerin tedavi, eğitim ve diyetler başta olmak üzere yüksek maliyetlerle karşı karşıya olduğunu göstermiştir (Ganz, 2007; Liptak, Stuart, & Auinger, 2006). Ancak bugüne kadar, Türkiye’de otizmin kapsamlı bir pediatrik maliyet analizi yapılmamış ve bu durumun başta çocuk olmak üzere aile dinamikleri üzerindeki etkileri üzerine çalışmalar yapılmamıştır.

Otizm teşhisi konan bireylerin sayısındaki artış ve sonrasında kişisel, ailevi ve toplumsal sorumluluklarla ilgili tartışmalar, otizmin ekonomik etkisinin doğru tahminlerine acil ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır (Buescher, Cidav, Knapp, & Mandall, 2014). Otizmin göz ardı edilemeyecek denli hızlı artışı, desteğe ihtiyaç duyan başta otizimli birey ve aile sayısında artış yaşanmasına ve bu bireylerin yaşam kalitelerinin artırılması amacıyla koruyucu, önleyici ve destekleyici müdahaleler geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır (Yılmaz & Atalar, 2021). Otizm tanılı bir çocuğa sahip olmak tüm aile bireyleri için stres sebebi olsa da bu stresin düzeyini nelerin belirlediğine ilişkin farklı görüşler mevcuttur. Yaş, medeni durum, stresle baş etme mekanizmaları, mali durum ve engellilik derecesi, ebeveynlerin stres düzeyini etkilemektedir. Ancak yoksul ve işsiz bir ebeveyn olmak, ebeveyn stresinin en sık bildirilen nedenlerindedir (Uskun & Gündoğar, 2010, s. 1927).

Uskun ve Gündoğar (2010) engelli çocuğa sahip ailelerle yaptıkları çalışmada belirledikleri 10 stresli deneyim içerisinde finansal sorunların ikinci sırada yer aldığını bildirmişlerdir. Engelli bir çocuğa sahip olmanın sonucu olarak tıbbi müdahale, hastane, bakım, ilaç vb. masraflarla karşı karşıya kalan aileler engelli çocuğun dünyaya gelmesiyle birlikte finansal olarak zor duruma düşebilmektedirler. Bunlara ek olarak zamanla çocuğun eğitim giderleri, eğitim olanaklarından yararlanabilmek için başka bir şehre gitmek zorunda kalınması, seyahat masrafları ve özel diyetler aileler için başa çıkılması zor bir sorun haline gelebilmektedir.

Gün geçtikçe otizm tanısı konan insan sayısının artması, otizm tanılı bireylerin yaşam boyu bakım ve destek ile birlikte eğitim, sağlık ve toplum hizmetleri gibi birden fazla alanda ihtiyaç duyduğu hizmetlerin sağlanması için gerekli olan maliyetler, aileler, özel ve kamu sağlık sigorta sistemleri ve

toplumlar için ciddi bir endişe yaratmaktadır. Otizm ile ilgili maliyetler ve ailelere getirdiği mali yüklerin anlaşılması çeşitli nedenlerden dolayı oldukça önemlidir. İlk olarak, maliyetlerin incelenmesi, maliyetlerin büyüklüğü, farklı maliyet türleri, ilgili taraflar için mali yükün dağılımı, politikaların istenmeyen ve olumsuz sonuçları hakkında ayrıntılı bir tablo sunar. Örneğin hangi maliyetlerin aileler tarafından karşılandığı, otizm ile ilgili maliyetlerin ne ölçüde sağlık sigortası, eğitim sistemi veya devlet mali yardım programları tarafından karşılandığı ile ilgili bilgiler, otizmlili çocuğa sahip ailelerin mali yükünü ortaya çıkarabilir. İkinci olarak gittikçe artan sayıda otizm tanısı konan birey ve ailesinin karşı karşıya olduğu mali zorlukların bilinmesi, kamu kaynaklarının tahsisi ve organizasyonu hakkında bilinçli kararlar alınmasını sağlayacak politika yapıcılara iyi bir bilgi sunmaktadır. Üçüncü olarak şunu belirtmek gerekir ki otizm ile ilgili maliyetler sadece hizmet ve sağlık maliyetleri değildir. Gayri resmi bakım ve ebeveynlerin kaybettikleri üretkenlikleri gibi dolaylı maliyetlere genel bir bakış, politikacılara destek sistemleri aracılığıyla ailelere yardım etme yollarını bulma konusunda yardımcı olabilir (Rogge & Janssen, 2019, s. 2874).

Literatürde otizm maliyetleri ile ilgili farklı kategoriler önerilmiştir. Örneğin otizm ile ilgili maliyetleri üç kategoriye ayrılmıştır. Bunlar; (i) doğrudan tıbbi maliyetler, (ii) doğrudan tıbbi olmayan maliyetler (özel eğitim, davranış terapileri vb.), (iii) bakım verenin üretkenlik kaybı ile ilgili maliyetler (Lavelle ve diğerleri, 2014, s. 525). Diğer bir çalışmada otizm ile ilgili maliyetler tıbbi maliyetler, tıbbi olmayan maliyetler, üretkenlik kaybı ve bakım süresi ile ilgili maliyetler olarak dört kategoriye ayrılmıştır (Amendah, Grosse, Peacock, & Mandell, 2011, s. 1351). Buescher ve ark. (2014), otizm ile ilgili maliyetleri yedi kategoride değerlendirmişlerdir. Bu maliyetler; (i) konaklama (yatılı bakım), (ii) sağlık hizmetleri, (iii) tıbbi olmayan hizmetler, (iv) özel eğitim, (v) işveren desteği, (vi) ebeveyn verimliliği kaybı ve (vii) bireysel verimlilik kaybıdır.

Rogge ve Janssen (2019) ülkelerin otizm ile ilgili maliyetlerinin karşılaştırılmasının her ülkenin farklı dinamiklere sahip olması, eğitim ve sağlık politikalarının değişkenlik göstermesi vb. nedenlerden ötürü oldukça zor bir iş olduğunu belirtmişlerdir. Ancak genel olarak otizmin kişiler ve aileleri ile birlikte ülkeler için oldukça büyük maliyetlerin bulunmaktadır. Örneğin yapılan bir çalışmada ABD için doğrudan tıbbi maliyetler, doğrudan tıbbi olmayan maliyetler ve verimlilik maliyetinin 2015 yılında 268 Milyar Dolar olduğu, bu rakamın 2025 yılında sosyal yaşam üzerindeki etkileri hesaba katılmaksızın 461 Milyar Dolar olacağı bildirilmektedir. Ayrıca bu rakamın 2012 yılında diyabet için tahmin edilen 245 Milyar Dolarla neredeyse eşit olduğunu, otizm prevelansının son yıllarda olduğu gibi artmaya devam etmesi halinde otizmin maliyetinin 2025 yılına kadar diyabet, hipertansiyon vb. rahatsızlıklardaki mali yükü aşacağı bildirilmiştir (Leigh & Du, 2015, s. 4137).

Otizm tanısındaki artış ile birlikte otizmle ilgili kamu ve tıbbi farkındalık, erken teşhis, sağlık ve eğitim sistemlerinin finansmanı gibi konular sıklıkla gündeme gelmektedir. Otizm ile ilgili politika önerileri tartışılırken maliyet konusunun ortaya konması, geliştirilecek politikaların etkin ve verimli olmasına katkı sağlayacağından maliyetler ve ailelerin mali yükleriyle ilgili araştırmalar büyük önem arz etmektedir. Örneğin yüksek maliyeti dolayısıyla aileler tarafından karşılanması oldukça güç olan ve

kamu tarafından desteklenecek özel eğitim programlarının gelecekte otizm ile ilgili maliyetleri azaltacağı ortaya konmalıdır. Özel eğitim ve erken yoğun davranışsal eğitimin mümkün olan en fazla sayıda çocuk için kullanılabilir hale getirilmesi, hükümetleri ve toplumu diğer büyük maliyetlerden kurtarabilir (Rogge & Janssen, 2019, s. 2898). Erken yaşta yoğun olarak eğitilen çocuklar ilerleyen yıllarda istihdama katılabilecek, bakıma muhtaç birey olmaktan çıkıp topluma katkı sağlayan bir birey haline gelecektir. Aksi halde bir ömür bakım ihtiyacı olan bu çocuklar toplumsal hayata katılmadıkları gibi kendilerine bakmakla yükümlü olan kişilerin de üretkenliklerini kaybetmesine veya azaltılmasına neden olacaktır.

Bu çalışmada otizmlili çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları finansal zorluklara ilişkin deneyimleri aileler ve otizm alanında görev yapan profesyonellerin gözünden ele alınmakta, yaşanan zorlukların asılmasına yönelik çözüm önerileri sunulmaktadır. Bu çalışmanın amacı, otizmlili çocuğa sahip olmanın aile dinamikleri üzerindeki etkisini, aile üyelerinin yaşadığı zorlukları ve otizm tanılı bir çocuğu yetiştirmenin aileler açısından finansal sonuçlarını belirlemektir. Türkiye’de özellikle ailelerin karşılaştıkları finansal zorluklarla ilgili bir çalışma bulunmamaktadır. Otizmin maliyetlerini tanımlamanın durumla ilgili olumsuz çağrışımlar ima etme riski vardır. Otizmlili bazı insanlar son derece başarılı, bağımsız hayatlara öncülük ederler. Bu çalışmanın otizmlili kişilerin topluma sağladığı değerli katkıyı yok sayma gibi bir amacı olamaz. Daha ziyade, bu çalışma otizm ile ilişkili maliyetler ve otizmlili birçok kişinin (ve ailelerinin) gerektirebileceği hizmetlerin ve desteklerin farkındalığını artırmayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırma, otizmlili çocuğa sahip ailelerin yaşadıkları finansal zorluklarla ilgili deneyimlerini ortaya koymak amacıyla nitel bir araştırma olarak tasarlanmıştır. Nitel araştırma tasarımı sözcükler, açıklamalar, anlatılar ve gözlemler yoluyla ham verilerden bilgi üretir. Veri toplama, veri analizi ve bunların yorumlanması bu tasarımın bir parçasını oluşturur. Nitel araştırma, araştırmacının bir problem ile ilgili temel fikir, nedenler ve motivasyonunu anlamak adına kullandığı bir keşif araştırması olarak tanımlanabilir. Nitel araştırma, insanların hikâyelerinin, deneyimlerinin ve anlatılarının koleksiyonuna dayanmaktadır (Morse, 2016).

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşım bir grup insanın belirli bir konu ile ilgili deneyimlerini ele alan bir yaklaşımdır. Creswell (2013) fenomenolojik çalışmayı, belli insanların bir fenomen veya kavramla ilgili yaşadıkları deneyimlerinin ortak anlamını tanımlama ve neyin nasıl deneyimlendiğini bütünleştiren, bireylerin deneyimlerinin özünün tartışıldığı betimleyici bir çalışma olarak tanımlamaktadır.

Çalışma Grubu

Araştırmaya katılacak çalışma grubunun belirlenmesinde amaçlı örneklem kullanılmıştır. Amaçlı örneklem, araştırmanın problemine ve araştırmanın odağında yer alan fenomene uygun bilgiler

vereceği tahmin edilen katılımcıların seçimidir (Creswell, 2013) Patton (2014) ise amaçlı örnekleme, yapılan araştırmanın amaçlarını gerçekleştirmek için yeterli ve zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen katılımcıların, çalışma grubu olarak seçilmesi şeklinde tanımlamaktadır.

Bu kapsamda araştırmanın çalışma grubunu otizmli çocuğa sahip 20 ebeveyn (7 anne, 13 baba) ile otizm alanında görev yapan 17 profesyonel (çocuk psikiyatristi, psikolog, özel eğitim öğretmeni, sosyal hizmet uzmanı, hemşire, çocuk gelişim uzmanı) oluşturmaktadır. Ebeveynler ağaç isimleri, profesyoneller için şehir isimleri kullanılmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde ebeveynlerin çocukları için tıbbi olarak otizm tanısı almış olmaları ve çocuklarının 18 yaşından küçük olması kriter olarak alınmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan sosyo-demografik özellikler formu ile 25 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığı ile toplanmıştır. Sosyo-demografik özellikler formunda otizmli çocuğa yönelik tanıtıcı bilgiler ile ailenin yaş, gelir durumu, tanı alma yaşı vb. bilgilerin elde edilmesine yönelik sorular yer almaktadır. Aileler için hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu ise ailenin otizmli bir çocuğa sahip olma ile ilgili tanı sürecinden tedavi sürecine, eğitim ve rehabilitasyon sürecinden, çalışma hayatına ve hesap dışı harcamalara kadar karşılaştıkları finansal zorluklara ilişkin deneyimlerini anlamak amacıyla hazırlanan açık uçlu sorulardan oluşmaktadır.

Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda veri analizi, ham verilerin toplanması, toplanan verilerin hazırlanıp organize edilmesi, organize edilen verilerin el veya bilgisayar yardımıyla kodlanması, kodların bir araya getirilerek temalara indirgenmesi, temaların betimlemeler ve birbirleri arasındaki ilişkilerin şekiller, çizgiler veya tartışma şeklinde sunulması basamaklarından oluşmaktadır (Creswell, 2018, s. 52). Bu çalışmada tematik analizi ve içerik analizi yöntemleri kullanılmıştır. Tematik analiz, verilerden temalar belirlenerek analiz edilmesi ve raporlaştırılması için kullanılan bir yöntem olup verilerin en küçük boyutlarda düzenlenmesine ve betimlenmesine imkan verir (Boyatzis, 1998, s. 101). Veriler daha sonra MAXQDA 2020 programına aktarılmıştır. Ara yüzü Türkçe olan, görsel analiz araçlarının yoğun bir şekilde kullanıldığı, temel istatistiksel analizlere ek olarak karma araştırma yöntemlerinde de kullanılabilen MAXQDA programı, elde yapılan analizlere göre verilerin daha sistematik bir şekilde çözümlenmesini sağlamaktadır (Kuckartz & Rädiker, 2019). MAXQDA 2020 programına aktarılan verilerin analiz sürecinde tümevarımcı bir yaklaşım benimsenmiştir. Veriler defalarca okunmuş ve ilk kodlar oluşturulmuştur. Ardından birbiri ile ilişkili kodlar temalar altında toplanarak isimlendirilmiştir. Elde edilen temalar literatür ile paralel ve anlaşılır bir dil ile açıklanmıştır.

BULGULAR

Araştırmanın bulguları, otizmli çocuğa sahip ailelerin tanı alma sürecinde, tanı sonrası tedavi sürecinde ve eğitim sürecinde yaşadıkları finansal zorluklar olmak üzere üç temada ele alınmaktadır.

Tanı ve Tedavi Sürecinde Yaşanan Finansal Zorluklar

Ebeveynler tanı sürecinde profesyonellere ulaşmakla ilgili bazı finansal zorluklar yaşadıkları gibi tanının ardından kabullenmekte zorluk çektikleri için farklı profesyonellere gitme ihtiyacı duymaktadırlar. Ailelerin farklı profesyonellere gitmeye ihtiyaç duymaları tanıyla ilgili belirsizlik, çaresizlik ve kaygı ile ilgilidir. Farklı profesyonellere gitme aileler için yıpratıcı bir süreç olmakla birlikte ciddi bir zaman kaybı ve maddi kayıp anlamına gelmektedir. Bu konu ile ilgili ebeveynlerin görüşleri şu şekildedir;

“İnanamadık çocuğun direkt otizmlili olduğunu söyleyince. Daha sonra farklı bir doktora gittik. Bir de küçük bir şehirde yaşıyoruz biz. Buradaki imkânların yetersizliğinden dolayı Büyükşehir'e gitmek zorunda kalıyoruz. Onun gibi. İşte gidiş-geliş, oradaki masraflar falan.” (Selvi Baba)

“Ciddi bir travma, kabul etmemiştim başlangıçta. [...] Ciddi bir çöküşle o muayeneden çıktım ve kabul etmeyerek çıktım ve doktoru suçlayarak çıktım. Sonra ikinci bir psikiyatriste tekrar gittik o da bana tanıyı biraz daha yumuşatarak söyledi.” (Zeytin Anne).

“İlk başta çocuğumun otizmlili olduğunu ben kabul etmedim. Çocuk 3 yaşına geldi, hala kabul etmedim. [...] Götürmediğim doktor kalmadı. Gaziantep'te bir Doçent var dediler ona götürdük. [...] Sonra Adana'ya Balcalı çocuk psikiyatri anabilim başka başkanı bir Profesör vardı ona götürdük.” (Akçaağaç Baba)

“Eşimle birlikte kendimizi böyle duvara toslamış gibi hissettik. Ondan sonra eşim dedi ki Adana'da iyi bir profesör varmış, ondan randevu aldım, gidiyoruz. [...] Tabi bundan önce Erzurum'da iken yani 2-3 yaşlarında, Maraş'ta iken 3-4 yaşlarındayken defalarca doktora gittik. Hatta bir seferinde psikoloğa gittik. Psikolog benden sonra eşime demiş ki senin çocuğun normal, eşini psikiyatriste götür.” (Kökner Anne)

Ailelerin ilk etapta kısa bir muayene sonucunda çocukları için otizm tanısı konulmasının şok edici bir durum olduğunu ve tanı için farklı profesyonellere yöneldiklerini belirtmişlerdir. Tanı alındıktan sonra şokla birlikte çaresizlik hissini yaşadıklarını ifade eden aileler bu durumu “duvara toslamak” olarak betimlemişlerdir. Otizmlili olduğu düşünülen çocuk farklı uzmanlar tarafından farklı değerlendirmelere tabi tutulmakta, bu durum ise aileyi hem duygusal anlamda hem de maddi anlamda oldukça yıpratmaktadır. Aileler doktorların çocuklarıyla ilgili kendilerinden 10-15 dakika içerisinde aldıkları bilgiler doğrultusunda tanı koyduklarını ve bu kısa tanılama sürecinin kendilerinde güvensizliğe sebep olduğu bildirilmiştir. Aileler tanının ardından yaşadıkları şok ile birlikte her ne kadar kabullenmekte zorlansalar da farklı doktorlara gitme ihtiyacı hissetmekte ve bu ihtiyacı genellikle daha büyük şehirlerde giderme yolunu seçmektedirler.

Profesyoneller de ailelerin bu süreci ikna edici bulmadıklarını, ilk etapta belli etmeseler de tanıyı farklı profesyonellerden “teyit” etme gereği duyduklarını belirtmişlerdir.

“Bazen bir şekilde farklı tanıları ve farklı şeyler duymak adına başka kurumlara ve farklı doktorlara gitmek isteyebiliyorlar. Tüm bunlar da tanı sürecini ciddi şekilde uzatıyor. [...] Daha önce başka sağlık kuruluşlarına başvurmuş olabiliyorlar ya da bize yaptığı başvurunun ardından farklı pek çok yere daha başvuruda bulunabiliyor.” (Çankırı)

“Aile, bu tanılama benim için ikna edici olmadı, ben başka uzmanlara başvurmak istiyorum dediği zaman, bu aile için maddi bir külfet anlamına geldiği için bu konuda birçok aile aslında tanımlamalarda ciddi sıkıntılar yaşıyor.” (Erzurum)

“İlk tanı söylendiğinde yine aile kabul etmiyor hatta ilk buradan söylene bile hayli çok belli etmiyor ama genellikle başka bir yerde teyit etme ihtiyacı duyuyorlar”. (Diyarbakır)

“...inkar dönemi oluyor, acaba hani başka bir şey var mıdır hani başka bir hastalıktır, otizm değildir gibi bir şeyler oluyor. Doktor doktor dolaşma dönemi oluyor.” (Mardin)

“Tanıdan sonra aile, emin misiniz diye farklı farklı uzman görüşlerine başvuruyor yoğun bir şekilde.” (Sivas)

Aileler için tanı sonrasında rutin tedaviler de ciddi bir finansal yük oluşturmaktadır. Zira aileler ve profesyoneller otizmli çocukların tedavi sırasındaki davranışlarının özel hastanelerde daha fazla tolere edilebildiğini belirtmektedir. Ya da normal gelişim gösteren bir çocuk için oldukça basit bir tıbbi müdahale olan diş çekimi otizmli çocuklar için ciddi bir kriz olmakta ve çoğu zaman bu işlem için genel anestezi gerekmektedir. Buldukları şehirlerde bu tür bir tedavi şekli yoksa aileler farklı şehirlere gitmek zorunda kalmaktadır.

“İstanbul’da özel muayenehaneye gidiyoruz. Bu tarz özel muayenehaneler için harcamalarımız oluyor.” (Ardıç Baba)

“Göz doktoru devlet hastanesinde çocuğunu doğru dürüst tut diyor böyle yaparsan getirme diyor. Bu sefer özel göz muayenesine gitmek gerekiyor. Hani biliyoruz hepimiz. Özelde muayene daha iyidir.” (Burdur)

“En basitinden Hastaneye gidecek hastaneye gittiğinde Devlet hastanesine çok fazla gidemeyebiliyor oradaki yoğunluktan dolayı çocuğun hareketli olmasından dolayı. Bu yüzden özel doktora gitmesi gerekiyor, bu bile ekonomik olarak bir yük diyebiliriz.” (Isparta)

“Mesela bir diş. En basitinden bir diş muayenesi düşünelim. Anestezi olmadan bu çocuklara doktorlar kesinlikle müdahale edemiyorlar diş doktorları mesela. Anestezi de her an her yerde yapılmıyor. Çoğu aile çocuğunun doğru düzgün muayene edebilmek için özel diş muayenesine gitmek gerekiyor. Ne oldu size. Ekstra bir gider.” (Burdur)

Aileler çocuklarıyla ilgili yaptıkları sağlık harcamalarının kendileri için büyük bir finansal zorluk olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin normal gelişim gösteren bir çocuk için “basit” sayılabilecek bir diş çekimi için dahi bu aileler şehir dışına gitmek zorunda kalabilmektedir. Ailelerin normal gelişim

gösteren çocukların ailelerine oranla çok daha ağır bir mali yük altında olmaları onların iyilik halini olumsuz yönde etkilemektedir.

“Mesela geçen ay çocuğun dişlerini yaptırdık 3.500 TL tuttu. Devlet hastanesinde geçen yıl beş tane diş çektirdik, orada ücretsiz de yaptırdık yani anestezi yaptırdık. Ama dolgularını özel hastanede yaptık. Çünkü çocuk durmuyor, devlet hastanesi de çok uğraşmıyor. Biz de dedik çocuk eziyet çekmesin özelde yaptıralım.” (Meşe Anne)

“Tabi bu çocukların diş sorunu da var. Diğerini normal bir çocuk gibi ya da normal bir vatandaş gibi ağzını açıp yaptırmıyorlar. Bir çocuğa narkoz veriyor oda tabi üniversite hastaneleri hariç o da parayla. Her konuda bu çocuklara para istiyorlar o da çok zorluyor.” (Kayın Anne)

Eğitim ve Rehabilitasyon Sürecinde Yaşanan Finansal Zorluklar

Aileler tanı sürecinin ardından eğitim ve rehabilitasyon sürecine başlamaktadırlar. Ancak bu süreç aileler için finansal açıdan oldukça zorlu olmaktadır. Zira kamu tarafından finanse edilen bireysel eğitimin haftalık 2 saat ile sınırı olması ve bunun oldukça yetersiz oluşu aileleri özel olarak almaları gereken alternatif eğitimlere yönlendirmektedir. Aileler ekstra eğitimleri almak istediklerini ancak maddi olarak buna güç yetiremediklerini belirtmişlerdir.

“Haftada 2 saatle hiçbir şekilde bir şeyler başaramıyorsunuz, yol alamıyorsunuz. Hani en basiti, dil ve konuşma terapisi dersleri almak istiyorsunuz. Bu terapi, diğer özel eğitim derslerinden çok daha pahalı. Bunu ek olarak kendi cebinizden almanız gerekiyor.” (Kökner Anne)

“Ben isterim ki bu çocuğum 7 gün 8'er saat 56 saat ders alsın. Ancak buna ne benim maddi durumum elverir ne de gücü yetecek insanlar tanıyorum. Bu dediğim rakamı değil, bu dediğim rakamın yüzde onunu verebilecek şahıs tanımıyorum. Şu anda rehabilitasyon olarak haftada 2 saat, ayda 8 saat eğitim alıyoruz. Ne kadar yeterli sizce?” (Ardıç Baba)

“Bir kere özel eğitimler en başta çok yetersiz devletin verdiği. Sadece haftada 2 saat bireysel eğitim var, bir de grup eğitimi var. Bir de ergoterapi falan alıyoruz özel olarak. Bir de dil terapisi alıyoruz. Yani maliyet olarak düşündüğümüz zaman fazlasıyla oluyor. Aylık 5-6 bin TL civarı cebimizden yaptığımızı söyleyebilirim devletin verdiği ek olarak.” (Meşe Anne)

“Hani benim çocuğa devletin verdiği ek olarak özel eğitim aldırısam mesela günlük 3 saat üzerinden tutarsak aylık 8 – 10 Bin TL para gömmem lazım bu işe. Onu da Türkiye'de kaç tane birey kaç tane aile verecek bu parayı. Çok büyük bir soru işareti.” (Akasya Baba)

“Rehabilitasyon eğitimi devletin verdiği haftada iki saat. Bu oldukça yetersiz. Aile işin içine girdiğinde bunun yeterli olmadığını görecektir yani haftada 2 saatin. Bu da yetmeyecek, bu çocuğu kreşe vereyim davranış olarak, etkileşim olarak kendini geliştirsin, normal davranışlar kazansın diye bu ekstra bir maliyet.” (Sivas)

“Akran ilişkisi ve özel eğitim geliştirecek diyor bilim. Ee biz de bunu bütün çocuklara sunalım istiyoruz. Ailelere hani bunlardan bahsediyoruz, onlarda şeyi çok hissediyorlar mesela bazı aileler 2 saatin

yetmeyeceğini bilip ama maddi gücü olmayınca oralarda çok böyle kötü hissediyor, ben de kötü hissediyorum. İşin aslını isterseniz de ailelerde maddi kısımda gerçekten kötü hissediyorlar, çünkü özel eğitim pahalı maalesef çok pahalı bir hizmet. [...] Özel eğitim pahalı, devletin verdiği saat, 2 saat yani haftada iki karşılıyor aylık 8 saati karşılıyor atipik otizm de falan. Ki hepsinde aynısını karşılıyor.” (Kastamonu)

Aileler haftada 2 saat olan bireysel eğitimin yetersiz oluşunun yanında bu durumun sadece bireysel eğitimle de sınırlı olmadığını belirtmişlerdir. Dil terapisi, ergo terapi vb. alternatif terapilerin de gerekli olduğunu ancak buna maddi anlamda güç yetiremediklerini ifade etmişlerdir.

Çocukları için yaptıkları harcamaların miktarının oldukça yüksek olduğunu belirten aileler bu harcamaların büyük bir kısmını ceplerinden karşıladıklarını ifade etmişlerdir.

“Vallahi bir şey söyleyeyim mi ben benim büyük kızım özel üniversite okudu o dönemde, ben otizmlı oğluma özel üniversite parası kadar eğitimine para harcıyordum. [...] Ben oğluma her gün 2 saat eğitim aldırırım düşünabiliyor musunuz her gün 2 saatten günlük 400 TL ayda siz hesaplayın. [...] Ben geçen sene oğlumu özel bir okula kaydettirdim kaynaştırma öğrencisi olarak geçen sene verdiğim ücret okula 16.000 TL, gölge öğretmene 20.000 TL. (Ladin Anne)

“Vallahi bir yıl içinde ben oğluma yaklaşık 50.000-60.000 TL harcıyorum. Bunun sadece aylık 800 TL’si devletin karşılamış olduğu haftalık 2 saat bireysel eğitim ücreti. Geri kalanının tamamını cebimizden ödüyoruz. [...] Hâlbuki devlet bu çocuklara belli bir yaşta belli bir yaşa kadar yoğun bir eğitim verse, bu çocukların ilerideki atıyorum 30 yıl, 40 yıl devletin üstüne yük olmaktan kurtulacak.” (Söğüt Anne)

Devlet tarafından erken yaşta verilecek yoğun bireysel eğitimin çocukların gelecekte kendi yaşamlarını sürdüreceği düzeye getirebileceğini belirten aileler bu bireylerin bir anlamda “devletin üstüne yük olmak”tan da kurtulacağını ifade etmişlerdir.

Asgari ücretle çalışan veya tek maaşla geçinen ailelerin otizmlı bir çocuğun eğitim ve rehabilitasyon harcamalarını karşılamasının mümkün olmadığını belirten aileler bu ailelerin kesinlikle ek eğitim ve terapiler alamayacağını belirtmişlerdir.

“Asgari ücretle çalışan bir baba her gün özel eğitimciye para verebilir mi? Ben çocuğum yedi yaşındayken her ay İstanbul’a götürdüm dil ve konuşma terapisti için. O zaman yedi yaşındaydı yani kaç sene altı sene önce ben her ay 2000 TL para veriyordum sadece seans ücreti o dönemde 200 TL idi. (Ladin Anne)

“Aldığın maaş yetmiyor zaten onu söyleyeyim. Daha önce yapmış olduğum yatırımlar vardı, onları aslında bir anlamda harcamış oluyorum. Şunu net olarak söyleyebilirim, otizmlı çocuğu olan bir aile kesinlikle tek maaş ile geçinemez. Ona özel ders aldırılmaz. Artı yerlere gönderemez.” (Palmiye Baba)

“Yani bu maliyetleri çoğu zaman çift maaş olmamıza rağmen, eşimle birlikte çalışıyor olmamıza rağmen karşılamakta çok zorlanıyoruz.” (Köknar Anne)

“...yaptığımız harcamalar eşim ve benim maaşının toplamının yüzde 40'ına tekabül ediyor. Yani maaşlarımızın %40'ı sadece özel okul taksitine gidiyor. Geriye kalanla geçinmeye çalışıyoruz.” (Köknar Anne)

Aileler yaptıkları harcamaların sadece eğitim ve rehabilitasyon hizmetleri ile sınırlı olmadığını bunlara ek olarak farklı terapiler aldıklarını ve bu tür harcamaları da kendi ceplerinden yaptıklarını belirtmişlerdir.

“Özel eğitim dediğiniz şey sadece rehabilitasyon merkezine gidip aldığınız şey değil. Evde de devam ediyor. Eve özel materyaller almak zorundasınız. Evi de bir eğitim ortamına çevirmek durumundasınız. Hepsini düşündüğünüz zaman bayağı masraflı oluyor. (Meşe Anne)

“Devletin verdiği dışında artı dersler aldırıyoruz, yetmiyor çünkü. Değişik terapiler var onlar için ekstra ücretler veriyoruz.” (Palmiye Baba)

“Tabi bu sadece özel eğitimle de kalan bir şey değil bu işin duyu bütünlemesi var. Onun yanına ergoterapi ekleyin, dil terapisini ekleyin bunun yanına, çocuğun sosyalleşmesini ekleyin, eee normal çocuklarda bunlar var mı?” (Zeytin Anne)

“Rehabilitasyon eğitimi devletin verdiği haftada iki saat. Bu oldukça yetersiz. Aile işin içine girdiğinde bunun yeterli olmadığını göreceksiniz yani haftada 2 saatin. Bu da yetmeyecek, bu çocuğu kreşe vereyim davranış olarak, etkileşim olarak kendini geliştirsün, normal davranışlar kazansın diye bu ekstra bir maliyet.” (Sivas)

“Akran ilişkisi ve özel eğitim geliştirecek diyor bilim. Ee biz de bunu bütün çocuklara sunalım istiyoruz. Ailelere hani bunlardan bahsediyoruz, onlarda şeyi çok hissediyorlar mesela bazı aileler 2 saatin yetmeyeceğini bilip ama maddi gücü olmayınca oralarda çok böyle kötü hissediyor, ben de kötü hissediyorum. İşin aslını isterseniz de ailelerde maddi kısımda gerçekten kötü hissediyorlar, çünkü özel eğitim pahalı maalesef çok pahalı bir hizmet. [...] Özel eğitim pahalı, devletin verdiği saat, 2 saat yani haftada iki karşılıyor aylık 8 saati karşılıyor atipik otizm de falan. Ki hepsinde aynısını karşılıyor.” (Kastamonu)

Ailelere ek olarak profesyoneller de otizmlili çocuklar için gerekli olan özel eğitim saatlerinin oldukça yüksek saatler olmasına rağmen kamu tarafından finanse edilen 2 saat bireysel eğitimin oldukça yetersiz olduğundan bahsetmişlerdir. Ailelerin bu saatler ile haklı olarak yetinmeyip özel olarak eğitimler almasının aileler için ciddi bir maddi yük olduğunu belirten profesyoneller bu maliyetleri karşılayamayan aileleri gördükçe kendilerini kötü hissettiklerini ifade etmişlerdir.

Ailelerin yaptıkları harcamalar sadece eğitim ortamları ile de sınırlı değildir. Evlerini de bir eğitim merkezi gibi dizayn ettiklerini ve başta eğitim materyalleri olmak üzere birçok farklı materyal almak zorunda kaldıklarını da belirtmişlerdir.

“Yani şöyle söyleyeyim en basitinden eve bir eğitim materyali alıyorsunuz. Bir kutusu mesela, bir sürü para. Biz ilk eğitime başladığımızda, hocanın bizden istediği eğitim materyali bundan tam 4 yıl önce 1000 TL idi.” (Çınar Anne)

“Trambolin aldık işte fitness topları aldık. Köşeli koltuk takımlarını çıkartıp yerine daha yumuşak köşeli, kafasını falan çarpıp zarar görmeyecek koltuk takımları aldık. Yani ekstradan daha yumuşak, daha ergonomik yataklar aldık bunun için.” (Dişbudak Baba)

Özel eğitim ve alternatif terapilere ek olarak çocuklarının sosyalleşmesi ve bedensel gelişimleri için de çaba harcamak zorunda olduklarını belirten aileler başta sportif faaliyetler olmak üzere çeşitli faaliyetler ile ilgili harcamaların tamamını da ceplerinden karşılamak zorunda olduklarını ifade etmişlerdir.

“Bu çocuklar hiperaktif çocuklar, enerjilerini atmaları gerekiyor. Bunun için sportif faaliyetlere göndermek istiyorum ama gönderemiyorum, maddi imkânsızlıklar buna çok fazla el vermiyor.” (Kayın Anne)

“...Ondan sonra haftada 2 gün tekvandoya götürüyorum, onun ücreti var. [...] Bir hoca varmış mesela. Otizmliler çocuklara ders veriyormuş, yüzme dersi. Yani saatlik ücreti çok yüksek, o yüzden gönderemedik. Mesela atla terapi varmış, hayvanla terapi varmış. Bunlara da göndermek istiyorum ama fazla maddi imkânım yok. (Gürgen Baba)

“Maddi sıkıntılar var. Çünkü devletin sağladığı destek maalesef bazı şeylerin olmasına yetmiyor. Özellikle hiperaktivite çok sık görülen bir davranış. Ve bu nedenle o çocuğun, enerjisini atması gerekiyor ki saldırgan davranışlar göstermesin. Bu nedenle de spor aktivitelere çok fazla yönlendirmeleri oluyor otizmliler çocukların. Ama bu aileler için ekstra bir maliyet gerektiriyor.” (Sivas)

Ailelerin karşılamak zorunda olduğu maliyetlerden birisi de diyetlerdir. Başta diyet ile ilgili doktorlara ulaşmak için şehir dışına çıkmak zorunda olmaları ve bu diyetler için kullandıkları ilaçlar, aileler için karşılanması zor maliyetler arasındadır.

“Diyetle ilgili ilaçlarımız var, hastaneye gidip geliyoruz. Her hafta Ankara'ya gidip geliyoruz. Ayda bir kez İstanbul'a gidip geliyoruz, yol maliyetleri var.” (Çınar Anne)

“Özel diyet yapıyoruz. Diyetten dolayı ilaç masrafları, gittiğimiz hastane. İlaçlar, gidiş-geliş masrafları, diyetler. İstanbul'da özel muayenehaneye gidiyoruz. Bu tarz özel muayenehaneler. (Sedir Baba)

Aileler bu tür maliyetleri karşılayabilseler dahi çocuklarının gelecekleri ile ilgili yatırım yapamadıklarından dolayı çocukları adına gelecek kaygısı yaşadıklarını da ifade etmişlerdir.

Yani tamamı aylık 5000-5500 TL civarında oluyor. Bunlar sürekli bize büyük bir yük olarak geri dönüyor ve çocuğumuzla ilgili gelecek kaygısı yaşamımızın en büyük nedeni de bu zaten. Ona bir yatırım yapamıyoruz. Çünkü sadece şu anı kurtarmaya çalışıyoruz. Bütçemiz sadece buna yetiyor zaten.” (Akasya Baba)

Eğitim, rehabilitasyon, tedavi ve diyetlere ek olarak ailelerin karşılamak zorunda oldukları hesap dışı maliyetler de bulunmaktadır. Fatura giderleri, normal gelişim gösteren çocuklardan farklı olarak daha fazla kıyafet almak zorunda oluşları

“Gece sabaha kadar oturuyoruz. Bir defa elektrik maliyeti var bizim açımızdan. İşte gittiği odanın ışığını yakar, geri söndürmeyi unuttur. Altına kaçırma davranışı oluyor. Sürekli çamaşır yıkama. Bizim çamaşır makinesi günde 3 defa. 10 kiloluk çamaşır makinesi almıştım bunun için. Onun dışında arabayla gezmeyi sever. Mesela günlük gece çıkarız biz yarım saat 40 dakika falan Maraş’ı turlarız.” (İğde Baba)

Ebeveynlerin Üretkenlik ve Verimlilik Kaybı

Ebeveynler bakım yükü nedeniyle kimi zaman çalışma hayatını sonlandırmakta, kimi zaman ise üretkenlik ve verimlerinde düşüşler yaşamaktadırlar. Özellikle anneler bu süreçte çalışma hayatını sonlandırma konusunda bakı yükü dolayısıyla babalardan çok daha fazla etkilenmektedir.

“İş hayatımı, anında zaten bitirdim. Yani günün 24 saati ben oğlumla beraberdim. [...] Ben çok uzun süreden beri çalışan bir insandım işte nedir dışarda yemek yerim eğlencelere, pikniklere atıyorum bu tarz şeylere çok giderdim. Ama oğlum böyle olduktan sonra bunların hepsine bir süre ara verdik.” (Ladin Anne)

*“Neyse *** beş yaşındayken ben iş yaşamını bitirdim. Olmuyordu, yetemiyordum. Sadece bakıcıyla bu iş yürümüyordu. İş yaşamını bitirdim. *** ile daha yoğun ilgilenmeye başladım.”* (Zeytin Anne)

“Eşim Mali Müşavirlik sınavlarına hazırlanıyordu. O süreçte onun sınav hazırlık süreçleri çok yavaşladı. Ve o süreçte biraz hatta epeyce gecikme o yaşadı. Annesinin sınavlarını falan etkilediği için o bi yaklaşık 10 yılına mal oldu Mali Müşavirlik açısından. 10 yılına mal oldu diyebilirim.” (Akçaağaç Baba)

Otizmin aile üyeleri üzerindeki ekonomik ve finansal etkileri anneler açısından daha dikkate değer düzeydedir. Çünkü vakaların çoğunda anne birincil bakım vericidir.

Babaların çalışma hayatını sonlandırmasa dahi verimliliklerinin ve üretkenliklerinin azaldığı ve zamanlarının büyük bir kısmını otizmlili çocuklarına ayırdıkları görülmüştür.

“Yani mesela ben kendim özel sektörde olduğum için çocuğuma biraz daha zaman ayırabilmek için personel sayısını artırdım. [...] Eşim işten çıkmadı ama uzunca bir süre suçluluk hissetti. Başka çocuklara eğitim verirken kendi çocuğumu ihmal mi ettim diye düşündü. Bir ara öğretmenliği bırakmayı düşündü.” (İhlamur Baba)

“Çocuğumla geçirdiğim vakit hayli arttı, işe yönelik yoğunluklarım azaldı. Mesela ben ful ek ders alıyordum onu azalttım. Özel dersler verirdim onları bıraktım.” (Dişbudak Baba)

Ebeveynlerin çocuklarıyla daha fazla vakit geçirebilmek adına çalışma hayatından uzaklaşması veya verimliliklerinde yaşanan azalmalar, ailelerin maddi anlamda zorluklar yaşamasına neden olmaktadır.

TARTIŞMA

Araştırmada otizmlili çocuğa sahip ailelerin otizmlili çocuğa sahip olmaktan dolayı karşı karşıya oldukları finansal zorlukların neler olduğu ve bu durumun aile dinamiklerini nasıl etkilediği incelenmiştir. Aileler otizmlili bir çocuğa sahip olmaktan dolayı ciddi bir mali yükü karşı karşıyadır.

Çalışmamıza katılan aileler öncelikle tanı sürecinde çalkantılı ve bulanık bir dönem geçirdiklerini, tanı alıncaya kadar yaklaşık 1,5-2 yıl sağlık kuruluşlara gidip geldiklerini belirtmişlerdir. Bu durum otizm belirtilerindeki şiddet ile alakalı olduğu gibi çocuklardaki gelişim evreleri ve semptomlardaki farklılıklarla da ilgilidir. Aileler çocuklarıyla ilgili net şeyler duymamayı ve sürecin uzun oluşunu “bulanık”, “çalkantılı” ve “ne olduğunu anlamadıkları” bir dönem olarak nitelmişlerdir. Ancak ailelerin çocuklarındaki farklılıklardan şüphelenmeye başladıkları zaman ile tanı alma zamanları arasında geçen süre arttıkça ailelerin süreç ile ilgili memnuniyet düzeyleri azalmaktadır. Ayrıca aradan uzun süre geçmesi, erken müdahale yapılmasını engelleyen bir durum olduğundan ailenin stresini arttıran bir durum olarak gösterilmektedir (Ailing-Moh & Magiati, 2012, s. 294). Özellikle erken müdahalenin ve erken yoğun eğitimin hayati öneme sahip olduğu otizm gibi gelişimsel bir gerilikte sürecin uzunluğu erken müdahaleyi geciktirdiği için aileler için stres kaynağı haline gelmektedir.

Aileler farkındalık aşamasından tanılama sürecine geçtiklerinde, doğru tanılamaya ulaşma ve farklı profesyonellerden farklı değerlendirmeler almayla ilgili zorluklarla karşı karşıyadır. Bu süreçte aileler kimi zaman daha iyimser söylemler duyarken bazen de oldukça kötümser söylemlere maruz kalabilmektedirler. Bu durum ise ailelerde kafa karışıklığına yol açtığı gibi aileyi duygusal ve maddi anlamda yormaktadır. Yapılan bir çalışmada ailelerin tanılama sürecinde ortalama 4-5 uzmana başvurdukları ve ortalama 3 yıl zaman geçirdikleri belirtilmektedir (Keen, Couzens, Muspratt, & Rodger, 2010). Howlin ve Moore (1997) İngiltere’de 1200 aile ile yapmış oldukları çalışma neticesinde ailelerin yaklaşık yarısının (%48) ilk 24 ay içerisinde ortalama ise 1,69 yaşında şüphe duymalarına rağmen tanının ortalama 5 yaşında konduğunu ortaya koymuşlardır (Howlin & Moore, 1997, s. 142).

Otizmlili çocuğa sahip ailelerin karşı karşıya oldukları en önemli zorluklardan biri olan finansal zorluklar, aileleri bütçelerini zorlayacak ciddi harcamalarla karşı karşıya bırakmaktadır. Ebeveynler çocuklarının tedavi, eğitim, özel terapiler ve diyetleri ile ilgili doğrudan maliyetlere ek olarak işten ayrılma gibi dolaylı maliyetlerle de karşı karşıyadır. Kamu tarafından finanse edilen özel eğitim saatlerinin oldukça yetersiz olması, aileleri özel olarak özel eğitimler almalarını gerektirmektedir. Bu durum ise aileler için oldukça yüksek maliyetler anlamına gelmektedir. 2019 yılında ABD, İngiltere, Avustralya, Kanada, İsveç, Hollanda, Mısır ve Çin gibi ülkelerde 2000 yılı ile 2018 yılı Ocak ayı arasında otizmin ekonomik yönü ile ilgili gerçekleştirilen yaklaşık 50 araştırmanın değerlendirildiği bir meta analiz çalışmasında, otizm ile ilgili altı tür maliyet belirlenmiştir. Bunlar; (i) tıbbi ve sağlık

hizmetleri ile ilgili maliyetler, (ii) tedavi maliyetleri, (iii) (özel) eğitim maliyetleri, (iv) OSB'li yetişkinler için üretim kaybı maliyetleri, (v) kayıt dışı bakım maliyetleri ve aile/bakıcılar için kaybedilen üretkenlik ve (vi) konaklama, geçici bakım ve işten ayrılma maliyetleridir (Rogge & Janssen, 2019, s. 2874). Ailelerin bahse konu maliyetleri karşılayabilecek finansal gücünün bulunmayışı kendilerini yetersiz ve çaresiz hissetmelerine neden olmaktadır. Ebeveynlerin hissettiği yetersizlik duygusu onların dolayısıyla otizmlili çocuğun iyilik halini doğrudan etkilemektedir. Bu anlamda otizmlili çocuklarla ilgili etkili müdahaleler ve sağlanacak destekler hem çocuğun hem de ailenin iyilik halinin devamı için oldukça önemlidir. Bu doğrultuda başta farkındalık sürecinin hızlı bir şekilde tanı aşamasına geçişinin ağılanabilmesi adına farkındalık çalışmalarının artırılması ve ailenin dolayısıyla toplumun otizmle ilgili bilinç ve farkındalık düzeyinin artırılması gerekmektedir. Tanı aşamasında doğru tanıya ulaşma konusunda ailelerin danışmanlık ve maddi açıdan desteklenmeleri tanıdaki gecikmeleri önleyeceği gibi erken müdahaleyi de hızlandıracaktır. Knapp ve arkadaşları (2009) İngiltere'de yaptıkları çalışmada otizmin yaşam boyu sonuçları olan ve potansiyel olarak bireylerin ve ailelerin sağlığı, refahı, sosyal entegrasyonu ve yaşam kalitesi üzerinde çeşitli etkileri buluna bir bozukluk olarak tanımlamış, bu etkilerin çoğunun ekonomik olduğunu bildirmişlerdir.

Otizmlili çocuğa sahip ailelerin çocuklarının bakım yükü dolayısıyla istihdamdan ayrılmaları sık karşılaşılan bir zorluktur. Çalışmaya katılan aileler tanının hemen ardından veya daha sonra çocukları ile daha fazla ilgilenebilmek için veya bakım yükü dolayısıyla işi bırakmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir. Anne ve babadan birinin çocuğun bakımı ile ilgilenmek için işten ayrılması gerektiğinde bu kişi genellikle anne olmaktadır. Bir baba çocuğunun geleceği için çalışmayı istediği halde bakım verebilmek için işi bıraktığını belirtirken bir anne çocuğu beş yaşındayken işi bıraktığını ve çocuğu ile daha yoğun ilgilenmeye başladığını ifade etmiştir. Çalışmaya katılan profesyoneller de otizmlili bir çocuğa bakmak için ya ebeveynlerden birinin işten ayrılması ya da dışarıdan sürekli olarak çocuğun yanında olacak bir bakıcı ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde profesyoneller de ebeveynlerden birinin işi bırakması gerekiyorsa bu kişinin çoğunlukla anne olduğunu ifade etmişlerdir. Bir profesyonel ebeveynlerin her ikisinin de çalışması halinde kreş ve bakıcı gibi ücretleri karşılamaktansa birinin işi bırakmasını daha mantıklı bulduğunu ve bu şekilde istihdamdan ayrıldıklarına değinmiştir

Amerika Birleşik Devletleri'nde 2008 yılında otizmlili çocuğa sahip ailelerin çocuk bakımı ile istihdam sorunları arasındaki ilişkiyi araştıran bir çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışma sonucunda otizmlili çocuğa sahip ailelerin çocuk bakımı sorunlarının istihdamı etkilediğini belirtme oranı diğer ailelere göre 7 kat daha fazla olduğu ortaya konmuştur. Aynı çalışmada otizmlili çocuğa sahip ebeveynlerin %39'unun çocuklarının bakım sorunları nedeniyle son bir yılda işten ayrıldığını, işe giremediğini veya iş değiştirdiği bildirilmiştir (Montes & Halterman, 2008, s. 207). Otizm ve diğer gelişimsel geriliği olan çocuğa sahip annelerle normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin istihdama katılım konusunda karşılaştırıldığı ve 126 annenin katılım sağladığı bir araştırmada, normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin %60-70'inin çocuk sahibi olduktan sonra işe geri döndüğünü ancak bu oranın

otizmlilerde %25 seviyelerinde olduğu belirtilmiştir (Curran, Sharples, White, & Knapp, 2001, s. 529). Çalışmamızda da benzer şekilde annelerin tanıdan hemen sonra veya belli bir sürenin ardından işi bıraktıklarını belirtmişlerdir.

Otizmlilerde sahip ailelere çalışma yaşamında sağlanan desteklerle ilgili otizmlilerde sahip 126 ebeveyn ile gerçekleştirilen bir çalışmada ebeveynlerin %72,2'si çocuklarının bakım yükü dolayısıyla ücretli veya ücretsiz aile izinlerinin artırılmasını, %48,9'u esnek çalışma düzenlemelerini ve %16,9'u evden çalışma önerilerinde bulunmuşlardır (Gnanasekaran, ve diğerleri, 2015, s. 3). Bu durum çocuklarının bakım yükü dolayısıyla istihdamdan ayrılmamak için bir yardım çığığı olarak nitelendirilebilir. Otizmlilerde sahip birçok ebeveynin çalışma hayatı, çocuğun bakım sorumluluğundan etkilenmiştir. Ebeveynler otizmlilerde sahip olmaktan dolayı ya planladıkları işten vazgeçmiş ya da işe dönmemiştir. Bunun çeşitli nedenleri olsa da en temelde çocukları için uygun çocuk bakım hizmeti bulamamaları, eğitim hayatı başta olmak üzere diğer alanlarda kendilerine ihtiyaç duyan çocuklarına destek olabilecekleri esnek bir işe sahip olmamaları, çalışma saatleri içinde çeşitli sağlık hizmetleri ve tedaviler için ihtiyaç duydukları izin taleplerinin olumsuz karşılanması ve işlerinin çocuklarının talepleriyle başa çıkamayacak yoğun olması sayılabilir.

Horlin ve ark. (2014) otizmin maliyeti ile ilgili yapmış oldukları çalışmada ebeveynler tarafından bildirilen en büyük maliyetin, azalan çalışma saatlerinden kaynaklanan gelir kaybı olduğu bulgusundan bahsetmişlerdir. Katılımcılar azalan çalışma saatleri dolayısıyla aile gelirlerinin yaklaşık %14'ünün kaybının genellikle otizmlilerde sahip olmanın sonucu olduğunu belirtmişlerdir (Horlin, Marita, Parsons, Albrecht, & Falkmer, 2014, s. 8). Çalışmamıza katılan bir babanın aldığı ders sayısını azalttığını ifade etmesi, diğer bir babanın iş yerinde bulunduğu süreyi azalttığını belirtmesi, akademisyen bir babanın doktora sürecinin uzaması, alanyazındaki çalışmalarda belirtildiği üzere ebeveynlerin üretkenlik ve gelir kaybı anlamına gelmektedir. Çalışmamızda ailelerin üretkenlik ve gelir kayıpları niceliksel olarak ölçülmemişse de ailelerin çalışma hayatları ile ilgili ifadelerinden üretkenliklerini kayb ettikleri anlaşılmaktadır.

Otizmlilerde çocuklarla çalışan bir dizi ebeveyn veya uzman, çocuğun beslenmesi ile semptomatolojinin şiddeti veya sıklığı arasında bir ilişki olduğunu belirtmişlerdir (Blaylock, 2009, s. 126). Beslenme, sadece beyin fonksiyonunun değil aynı zamanda beyin biyokimyasının korunmasında da önemli bir faktör olarak kabul edilmiştir. Çalışmalar, vitamin ve mineral besin alımlarındaki değişikliklerin, koenzimler olarak rolleri yoluyla beyin biyokimyasını etkileyebileceğini göstermiştir (Fernstorm & Fernstorm, 2007). Giderek artan bir şekilde, temel vitaminler, mineraller, spesifik amino asitler ve omega-3 yağ asitlerini içeren günlük besin takviyelerinin, nörotransmitter seviyelerini düzenleme yeteneklerinden dolayı otizmin yönetiminde etkili olabileceği yönünde öneriler bulunmaktadır (Blaylock, 2009, s. 127). Çalışmaya katılan ailelerin bir kısmı çocuklarıyla ilgili özel diyetler uyguladıklarını ifade etmişlerdir. Profesyoneller de otizmlilerde çocukların diyetleri ile ilgili ailelerin yaşadıkları zorluklardan bahsetmişlerdir. Ailelerin çocukları için diyetisyen ve diyetlerin gerektirdiği gıdaları temin etmeyle ilgili maliyetlerinden bahsetmişlerdir.

Otizimli çocuğa sahip ailelerin karşı karşıya oldukları finansal zorluklardan biri de eğitim maliyetleridir. Zira otizimli bir çocuk akranlarından farklı olarak bireysel eğitimler, özel terapiler, ekstra spor ve sosyal faaliyetlere katılmak durumundadır. Bunlara ek olarak özel okula göndermek, çeşitli eğitim materyalleri almak da ailelerin karşılaması gereken eğitimle bağlantılı maliyetlerdir. Çalışmaya katılan bazı ebeveynler özel eğitim için yaptıkları harcamalarla ilgili miktar da belirtmişlerdir. Özel eğitimin oldukça maliyetli olduğundan bahseden ailelerin ortak olarak dile getirdiği en temel zorluk, kamu tarafından finanse edilen bireysel özel eğitim saatlerinin yetersizliği olmuştur. Aileler bu yetersizliği özel olarak aldıkları eğitimlerle tamamlamaya çalışmaktadırlar. Ancak ailelerin bahsettiği rakamlar oldukça yüksek ve karşılanması güç miktarlardır. Asgari ücretin 2.825 TL olduğu bir ülkede otizimli bir çocuğa sahip ailenin saati ortalama 200 TL olan özel eğitimleri alması, aylık 1.500 TL gibi özel eğitim maliyetlerinin ne denli güç olduğu nettir. Bu rakamlar, ailelerin sadece özel eğitimle ilgili ne denli büyük bir finansal zorlukla karşı karşıya olduğunun anlaşılması adına önemlidir.

Otizmin maliyeti ile ilgili çalışmalarda ön plana çıkan Jarbrink (2007) İsviçre’de 54 otizimli çocukla gerçekleştirdiği çalışmada, otizimli çocukların eğitim maliyetinin çocuk başına yıllık 26.263 Euro olduğunu bildirmiştir (Jarbrink, 2007). Verilen bu rakam ile çalışmamıza katılarak çocuğuna özel olarak günlük 3 saat özel eğitim alması halinde aylık 8-10 Bin TL gibi bir maliyetle karşı karşıya kalacağını belirten babanın ifadelerinden çıkan ortak nokta, özel eğitim maliyetlerinin oldukça yüksek olduğu ve ailelerin bu ücretleri karşılamakta ciddi zorluklar yaşadığıdır. Lavelle ve ark. (2014) çocukluk çağında otizmin maliyeti ile ilgili gerçekleştirdikleri çalışmada otizimli olan ve olmayan çocukların eğitim harcamalarını karşılaştırmışlardır. Otizimli çocukların %76’sı bireyselleştirilmiş eğitim programı aracılığıyla özel eğitim hizmetlerinden yararlanırken, kontrol grubunda bu oranın %8 olduğu bildirilmiştir (Lavelle, ve diğerleri, 2014, s. 523). Otizimli çocukların normal gelişim gösteren çocuklara oranla özel eğitim hizmetlerinden yararlanmasının aileler için ekstra bir mali yük anlamına geldiğini belirten bu çalışma ile çalışmamıza katılan bir annenin “...özel eğitimin saati 200 TL olmuş, normal çocuğa ayda 200 TL dökmüyorsun” sözleri aslında otizimli çocuklar ile normal gelişim gösteren çocukların özel eğitim maliyeti anlamında ne kadar farklı olduklarını göstermesi adına önemlidir.

Otizimli çocuğa sahip aileler çocukları için özel eğitimlere ek olarak ekstra terapiler almak durumundadırlar. Ergoterapi, dil ve konuşma terapisi bunlardan bazılarıdır. Bu tür ekstra terapiler kamu tarafından finanse edilmeyen ve ailelerin özel olarak almaları gereken terapilerdir. Aileler çocuklarının ihtiyaçlarına göre bu terapilerden biri veya birkaçını alabilmektedirler. Ailelerin bu terapilere ulaşma ile ilgili de zorlukları vardır. Örneğin çalışmaya katılan ve bulunduğu şehirde sadece 5 dil ve konuşma terapistinin bulunduğunu belirten bir profesyonel, ailelerin bu terapiye ulaşmasının zorluğuna ek olarak maddi açıdan terapi için istene maliyeti karşılamasının oldukça zor olduğunu ifade etmiştir. Çalışmaya katılan bazı aileler bu terapiler için İstanbul ve Ankara gibi şehirlere gitmek zorunda kaldıklarını da ifade etmişlerdir.

SONUÇ

Araştırmanın sonuçları, Türkiye’de otizmlili çocuklar ve ailelerinin sorunları ve gereksinimlerine cevap verecek kapasiteye sahip mevzuat ve uygulamaların eksikliğini gözler önüne sermektedir. Bu anlamda otizmlili bireyler ve ailelerinin yaşadıkları sorunlar ve zorlukların belirlenerek bunların çözümüne ilişkin yasal düzenlemeler ve uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde otizmlili çocuklar için kamu tarafından finanse edilen ve rehabilitasyon merkezlerinde verilen bireysel eğitimin haftalık 2 saatle sınırlı olması mevcut durumu gözler önüne sermektedir. Örneğin erken yaşta otizm için hayati öneme sahip bireyselleştirilmiş yoğun eğitimin gerekliliği ortadadır ancak buna rağmen hâlihazırda haftalık 2 saatlik eğitim ile sınırlandırılan çocuklar ve aileler büyük bir sorunla karşı karşıyadır. Ailelerin büyük çoğunluğu haftalık olarak verilen 2 saatlik bireysel eğitime ek olarak ekstra eğitimler almaya finansal açıdan güç yetiremediği için 2 saat ile yetinmekte ve gerek ailelerin gerek profesyonellerin belirttiği şekliyle “ilerleme” sağlayamamaktadır. Erken yaşta yoğun bir eğitime ulaşamayan otizmlili bireyler ilerleyen yaşlarda öz yaşam becerilerini dahi kazanamadıklarından başta aileler daha sonra toplum ve devlet üzerinde bir “yük” olarak algılanmaya başlanmaktadır.

Finansal zorluklar nedeniyle otizmlili çocuğu için gerekli eğitim ve tedavi hizmetlerine ulaşamayan aileler, neyin yapılacağını bildikleri halde bunu yapamamanın vermiş olduğu çaresizlik ve yetersizlik hissi ile büyük bir psikolojik yük altına girmektedir. Gerekli eğitim ve tedavi hizmetlerine ulaşamayan otizmlili bireyler yetişkinlik dönemine geldiklerinde dahi bakım ihtiyacı içerisinde olmakta ve toplumsal yaşama katılamamaktadırlar. Bu durum ailelerin de toplumsal yaşama katılamaması ile sonuçlanmaktadır. Bu doğrultuda otizmlili çocuklar ve ailelerinin eğitim ve tedavi hizmetlerine ulaşma ile ilgili zorluklarının ortadan kaldırılmasına yönelik yasal düzenlemelere ve uygulamalara ihtiyaç vardır.

Otizmlili çocuğa sahip aileler başta tedavi ve eğitim olmak üzere çeşitli finansal zorluklarla karşı karşıyadırlar. Bu maliyetler tedavi, eğitim, konaklama, bakım vb. maliyetlerdir. Bu maliyetlerin anlaşılmasına yönelik çalışmalar yapılması karşı karşıya olunan sorunun anlaşılması adına önemlidir. Otizm ile ilgili maliyetler ve ailelere getirdiği mali yüklerin anlaşılması çeşitli nedenlerden dolayı önem arz etmektedir. İlk olarak, maliyetlerin incelenmesi, maliyetlerin büyüklüğü, farklı maliyet türleri, ilgili taraflar için mali yükün dağılımı, politikaların istenmeyen ve olumsuz sonuçları hakkında ayrıntılı bir tablo sunar. Örneğin hangi maliyetlerin aileler tarafından karşılandığı, otizm ile ilgili maliyetlerin ne ölçüde sağlık sigortası, eğitim sistemi veya kamunun mali yardım programları tarafından karşılandığı ile ilgili bilgiler, otizmlili çocuğa sahip ailelerin mali yükünü ortaya çıkarabilir. İkinci olarak gittikçe artan sayıda otizm tanısı konan birey ve ailesinin karşı karşıya olduğu mali zorlukların bilinmesi, kamu kaynaklarının tahsisi ve organizasyonu hakkında bilinçli kararlar alınmasını sağlayacak politika yapıcılara iyi bir bilgi sunmaktadır. Üçüncü olarak şunu belirtmek gerekir otizm ile ilgili maliyetler sadece hizmet ve sağlık maliyetleri değildir. Gayri resmi bakım ve ebeveynlerin kaybettikleri üretkenlikleri gibi dolaylı maliyetlere genel bir bakış, politikacılara destek sistemleri aracılığıyla ailelere yardım etme yollarını bulma konusunda yardımcı olabilir.

ÖNERİLER

Otizmin aileler ve devlet açısından ne gibi maddi çıktıların olduğunu araştırılması ve ailelere sunulacak maddi desteklerin net olarak belirlenmesi gerekmektedir. Ailelerin bu yüklerle tek başına başa çıkmasını beklemek hem otizmliler hem de aileler için olumsuz sonuçlar doğuracaktır. Öncelikle aileler yaşadıkları maddi yetersizlikler sebebiyle çocukları için gerekli olan tedavi ve hizmetlerden yararlanamadıkları için çocuklarının gelişimiyle ilgili ilerleme kaydedemeyecek ve bu durum çocuklarının bir ömür kendilerine bağımlı olarak yaşamasıyla sonuçlanacaktır. Ayrıca aileler çocuklarıyla ilgili tedavi ve eğitim anlamında neler yapılabileceğini bilmelerine rağmen maddi açıdan bunlara güç yetirememenin vermiş olduğu yetersizlik ve çaresizlik hissi ebeveynlerin fiziksel ve ruhsal iyilik halini olumsuz yönde etkileyecektir. Fiziksel ve ruhsal olarak sağlıklı olmayan ebeveynlerin çocuklarının gelişimi ile ilgili gerekenleri yapamayacak olması bu durumun nihai sonucu olarak karşımızda durmaktadır.

Türkiye’de engelli bireylere bakım sağlayan ailelere yönelik evde bakım ücreti bulunmaktadır. Bu ücretin alınması belli oranda engel durumu ile ailelerin gelir durumuna bağlıdır. Hanedeki bireylerin belli bir gelir seviyesinin üstünde olması durumunda (asgari ücretin 2/3’ü) ailelere bu ücret ödenmemektedir. Çalışmamızda aileler ve profesyonellerin ortak olarak dile getirdiği hususlardan biri evde bakım ücretini alma kriterinin otizmliler ve çocukları için ailelerine özel olarak esnetilmesi gerekliliğidir. Zira otizmliler için ailelerin çocuklarıyla ilgili sadece bakım değil aynı zamanda tedavi, eğitim, sosyal ve sportif faaliyetlere katılma maliyetleri bulunmaktadır. Bu doğrultuda otizmliler için ailelerin evde bakım ücretinden yararlanma kriterinin aileler lehine genişletilmesi ve kolaylaştırılması gerekmektedir. Zira yatağa bağımlı bir engelli ile otizm gibi eğitim ve sosyal faaliyetlere mümkün olan en yoğun şekilde yararlanması gereken çocukların ihtiyaçları aynı değildir. Bunun göz önünde bulundurulması ve otizmliler için ailelerin evde bakım ücretinden yararlanmasında gelir kriterinin daha üst tutulması gerekmektedir.

Otizmliler için ailelerin karşı karşıya oldukları finansal zorluklarda biri de tedavi, ilaç, diyet vb. sağlık harcamalarıdır. Aileler belirli aralıklarla yenilemek zorunda oldukları engelli raporları için dahi ücret ödemektedirler. Otizmliler için alınan sağlık kurulu raporu ücretini kamu tarafından finanse edilmesi sağlanmalı, aileler karşılamak zorunda oldukları diğer çeşitli maliyetlere ek olarak bu tür maliyetleri karşılamak zorunda bırakılmamalıdır. Otizmlilerle ilgili uygulanan diyetler ve ilgili profesyonellere ulaşma ile ilgili de ciddi bir maliyetle karşı karşıya olan ailelerin ekonomik olarak desteklenmesi gerekmektedir. Çoğu zaman tedavi için büyükşehirlere gelen ve bir süre konaklamak zorunda kalan ailelerin gerek tedavi gerek seyahat gerekse konaklama maliyetlerinin karşılanması adına destekler sunulmalıdır. Örneğin İstanbul, Ankara ve diğer büyükşehirlerde tedavi amacıyla gelen otizmliler için ailelere konaklama hizmeti ilgili şehirlerin yerel yönetimleri tarafından yapılması sağlanmalı veya ailelere tedavi süreci boyunca konaklama maliyetlerini karşılayabilmeleri için yardımlar yapılmalıdır.

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 14'üncü maddesi; "Büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyeler, kadınlar ve çocuklar için konukevleri açmak zorundadır. Diğer belediyeler de mali durumları ve hizmet önceliklerini değerlendirerek kadınlar ve çocuklar için konukevleri açabilirler." hükmünü içermektedir. Maddede yapılacak değişiklik ile büyükşehir belediyeleri ile nüfusu 100.000'in üzerindeki belediyelere geçici misafir, gündüz bakım, yatılı bakım ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri de verilecek engelsiz yaşam merkezleri açma zorunluluğu getirilmesi ile ilgili bir düzenleme ailelerin yaşadıkları konaklama, gündüzlü bakım ve yatılı bakım ihtiyaçlarını ciddi oranda karşılayabilecektir.

Otizmlili çocuğa sahip ailelerin karşılamaları gereken hesap dışı birçok maliyet bulunmaktadır. Ailelerin ekstra terapiler, diyetler, spor ve sosyal faaliyetler, yüksek fatura tutarları, sık kıyafet değişikliği, ev ile ilgili değişiklik ihtiyacı vb. finansal zorluklarla başa çıkmasına katkı sağlayacak sosyal yardım programlarının hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Otizmin son yıllarda artan küresel yaygınlığı ülkemizde de benzer şekilde kendini göstermektedir. Bu durum ülkeler için çözülmesi gereken bir halk sağlığı sorunudur. Devletlerin bununla ilgili etkili müdahale stratejileri belirlemesi gerekmektedir. Bu stratejilerden biri ve belki de en önemlisi önleyici hizmetlerin geliştirilmesidir. Otizmin artan yaygınlığının nedenleri ve tetikleyicileri ile ilgili kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Otizmlili bireylerin istihdamdan dışlanmaları, onların toplumsal yaşama katılımlarını engellemekte ve toplumdan izole olmalarına neden olmaktadır. Otizmlili bireylere için özel istihdam alanlarının yaratılması onların topluma katılımlarını sağlama ve üretkenliklerini kaybetmeme noktasında büyük bir önem taşımaktadır. Özel yetenekli otizmlili bireylerin gereksinimlerine ve seviyelerine uygun eğitim almaları suretiyle; toplumsal yaşama katılımlarının, üretim ve istihdama katkı sağlayabilmelerinin teminine yönelik düzenlemeler yapılması önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın yapılabilmesi için Hacettepe Üniversitesi Etik Komisyonuna Mart 2021 tarihinde başvurulmuş ve çalışma Hacettepe Üniversitesi Senatosu 18.03.2021 tarih ve E-12908312-300-00001503436 sayılı yazı ile etik açıdan uygun bulunmuştur.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır

KAYNAKÇA

Ailing-Moh, T., & Magiati, I. (2012). Factors associated with parental stress and satisfaction during the process of diagnosis of children with Autism Spectrum Disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 293-303.

- Amendah, D., Grosse, S. D., Peacock, G., & Mandell, D. S. (2011). The economic costs of autism: A review. D. G. Amaral, D. Geschwind, & G. Dawson içinde, *Autism Spectrum Disorders* (s. 1347-1360). Oxford: Oxford University Press.
- Baird, G., Simonoff, E., Pickles, A., Chandler, S., Loucas, T., Meldrum, D., & Charman, T. (2006). Prevalence of disorders of the autism spectrum in a population cohort of children in South Thames: the Special Needs and Autism Project (SNAP). *Lancet*, 210-215.
- Baker, S. M. (2013). Learning About Autism. *Global Advances In Health And Medicine*, 38-46.
- Benderix, Y., Nordström, B., & Sivberg, B. (2006). Parents' Experience Of Having A Child With Autism And Learning Disabilities Living In A Group Home. A Case Study. *Autism*, 629-641.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming Qualitative Information: Thematic Analysis and Code Development*. USA: Sage Publishing.
- Buescher, A., Cidav, Z., Knapp, M., & Mandall, D. S. (2014). Costs of Autism Spectrum Disorders in the United Kingdom and the United States. *JAMA Pediatrics*, 721-728.
- Bilgiç, A., & Cöngöloğlu, A. (2009). Otizm Spektrum Bozukluklarında Biyolojik Temelli Tamamlayıcı Ve Alternatif Tıp Uygulamaları. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 153-164.
- Blaylock, R. L. (2009). A possible central mechanism in autism spectrum disorders, part 3: the role of excitotoxin food additives and the synergistic effects of other environmental toxins. *Alternative Therapies In Health And Medicine*, 122-144.
- CDC. (2021, Ocak 14). Autism Spectrum Disorder. [cdc.gov.tr: https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html](https://www.cdc.gov/ncbddd/autism/data.html) adresinden alındı
- Coren, L. A., Najjar, D. V., Ray, G. T., Lotspeich, L., & Bernal, P. (2006). A Comparison of Health Care Utilization and Costs of Children With and Without Autism Spectrum Disorders in a Large Group-Model Health Plan. *Pediatrics*, 1203-1211.
- Creswell, J. W. (1994). *Research Design: Qualitative & Quantitative Approaches*. Sage Publications Inc.
- Creswell, J. W. (2013). *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches*. New York: SAGE Publications.
- Creswell, J. W. (2018). Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Curran, A. L., Sharples, P., White, C., & Knapp, M. (2001). Time costs of caring for children with severe disabilities compared with caring for children without disabilities. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 529-533.
- Dyches, T. T., Wilder, L. K., Sudweeks, R. R., Obiakor, F. E., & Algozzine, B. (2004). Multicultural Issues in Autism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 211-222.
- Fernstorm, J. D., & Fernstorm, M. H. (2007). Tyrosine, phenylalanine, and catecholamine synthesis and function in the brain. *The Journal of Nutrition*, 1539-1547.
- Frith, U. (2008). *Autism: A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Ganz, M. L. (2007). The Lifetime Distribution of the Incremental Societal Costs of Autism. *Archives*

of Pediatrics and Adolescent Medicine, 343-349.

- Gau, S. S.-F., Chou, M.-C., Chiang, H.-L., Lee, J.-C., Wong, C.-C., Chou, W.-J., & Wu, Y.-Y. (2012). Parental adjustment, marital relationship, and family function in families of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 263-270.
- Gnanasekaran, S., Choueiri, R., Neumeyer, A., Ajari, O., A. S., & Kuhlthau, K. (2015). Impact of employee benefits on families with children with autism spectrum disorders. *Autism*, 1-7.
- Gupta, V. B. (2007). Comparison of Parenting Stress in Different Developmental Disabilities. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 417-425.
- Hartley, S. L., Barker, E. T., Seltzer, M. M., Floyd, F., Greenberg, J., Orsmond, G., & Bolt, D. (2010). The Relative Risk and Timing of Divorce in Families of Children With an Autism Spectrum Disorder. *Journal of Family Psychology*, 449-457.
- Hayes, S. A., & Watson, S. L. (2013). The Impact of Parenting Stress: A Meta-analysis of Studies Comparing the Experience of Parenting Stress in Parents of Children With and Without Autism Spectrum Disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 629-642.
- Horlin, C., M. F., Parsons, R., Albrecht, M. A., & Falkmer, T. (2014). The Cost of Autism Spectrum Disorders. *Plos One*, 1-11.
- Howlin, P., & Moore, A. (1997). Diagnosis in autism: A survey of over 1200 patients in the UK. *Autism*, 135-162.
- Jarbrink, K. (2007). The economic consequences of autistic spectrum disorder among children in a Swedish municipality. *Autism*, 453-463.
- Kaya, Ö. (2016). Otizm Spektrum Bozukluğu Olan Bireylerin Değerlendirilmesi. Ş. Y. Özkan, Y. Ergenekon, A. Çolak, & Ö. Kaya içinde, *Otizm Spektrum Bozukluğu* (s. 59-92). Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kayaoğlu, H., & Görür, Ö. (2008). *Otistik Çocuklar Nasıl Öğrenir?* Ankara: Epsos Yayınları.
- Keen, D., Couzens, D., Muspratt, S., & Rodger, S. (2010). The effects of a parent-focused intervention for children with a recent diagnosis of autism spectrum disorder on parenting stress and competence. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 229-241.
- Knapp, M., Romeo, R., & Beecham, J. (2009). Economic cost of autism in the UK. *Autism*, 317-336.
- Köse, S., Özbaran, B., & Erermiş, S. (2012). Otizm Yelpeze Bozukluklarında Nöropsikolojik Profil. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 103-115.
- Kuckartz, U., & Rädiker, S. (2019). *Analyzing Qualitative Data with MAXQDA*. USA: Springer.
- Kuhn, R., & Cahn, C. H. (2004). Eugen Bleuler's Concepts of Psychopathology. *History of Psychiatry*, 361-366.
- Lavelle, T. A., Weinstein, M. C., Newhouse, J. P., Munir, K., Kuhlthau, K. A., & Prosser, L. A. (2014). Economic Burden of Childhood Autism Spectrum Disorders. *Pediatrics*, 520-528.
- Lee, L.-C., Harrington, R. A., Louie, B. B., & Newschaffer, C. J. (2008). Children with Autism: Quality of Life and Parental Concerns. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 1147-1160.
- Leigh, J. P., & Du, J. (2015). Brief Report: Forecasting the Economic Burden of Autism in 2015 and

- 2025 in the United States. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 4135-4139.
- Liptak, G. S., Stuart, T., & Auinger, P. (2006). Health Care Utilization and Expenditures for Children with Autism: Data from U.S. National Samples. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 871-879.
- Lotter, V. (1966). Epidemiology of Autistic Conditions in Young Children. *Social Psychiatry*, 124-137.
- Marcus, L. M., Kunce, L. J., & Schopler, E. (2005). Working with Families. F. R. Volkmar, R. Paul, A. Klin, & D. Cohen içinde, *Handbook of Autism and Pervasive Developmental Disorders, Assessment, Interventions, and Policy (Volume 2)* (s. 1055-1085). New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- McGrath, P. (2006). Psychosocial Issues in Childhood Autism Rehabilitation: A Review. *The International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 29-36.
- Midence, K., & O'Neill, M. (1999). The Experience of Parents in the Diagnosis of Autism. *Autism*, 273-285.
- Montes, G., & Halterman, J. S. (2008). Child Care Problems and Employment Among Families With Preschool-Aged Children With Autism in the United States. *Pediatrics*, 202-208.
- Morse, J. M. (2016). What is Qualitative Research? *Qualitative Health Research*, 859-860.
- Newschaffer, C. J., Croen, L. A., Daniels, J., Giarelli, E., Grether, J. K., Levy, S. E., . . . C. Windham, G. (2007). The Epidemiology of Autism Spectrum Disorders. *Annual Review of Public Health*, 235-258.
- Ooi, K. L., Mehmood, Y. S., Khan, S. A., & Tahir. (2016). A meta-synthesis on parenting a child with autism. *Neuropsychiatric Disease and Treatment*, 745-762.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative Research & Evaluation Methods*. California: Sage Publications.
- Rogge, N., & Janssen, J. (2019). The Economic Costs of Autism Spectrum Disorder: A Literature Review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 2873-2900.
- Uskun, E., & Gündoğar, D. (2010). The levels of stress, depression and anxiety of parents of disabled children in Turkey. *Disability and Rehabilitation*, 1917-1927.
- Wing, L., & Potter, D. (2002). The Epidemiology of Autism Spectrum Disorders: Is The Prevalence Rising? *Developmental Disabilities Research Reviews*, 151-161.
- Wiseman, N. D. (2009). *The first year: Autism spectrum disorders: An essential guide for the newly diagnosed child*. Pennsylvania: Da Capo Press.
- Yılmaz, M., Atalar, U. (2021). Otizmli kardeşe sahip çocukların yapısal aile terapisi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırması Dergisi*, 10(1), 590-604.
- Yüksel, A. (2005). Otizm Genetiği. *Cerrahpaşa Tıp Dergisi*, 35-41.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Gençlik ve Spor Bakanlığı'na Bağlı Gençlik Merkezi Üyelerinin Öz Yeterlilik Düzeylerinin İncelenmesi: Ankara İli Örneği*

Examination of Self-Efficacy Levels of Youth Center Members Affiliated to the Ministry of Youth and Sports: Example of Ankara Province

Hilal ULUTEPE¹, Ayşe Sezen SERPEN²

¹Aile ve Sosyal Hizmetler Uzman Yardımcısı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, hilalulutepee@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9032-0195

²Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, sbayoglu@health.ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6220-4709

Başvuru: 17.08.2021
Kabul: 04.08.2022

Atf:
Ulutepe, H. ve Serpen, A.S. (2022). Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı gençlik merkezi üyelerinin öz yeterlilik düzeylerinin incelenmesi: Ankara ili örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(4), 1049-1066. DOI: 10.33417/ tsh.984053

ÖZ

Bu çalışma, Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı gençlik merkezleri üyelerinin öz yeterlilik düzeylerini belirlemeyi ve çeşitli değişkenlerin öz yeterlilik üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla, Eylül 2020-Aralık 2020 tarihleri arasında Ankara'daki gençlik merkezlerine üye olan toplam 406 genç ile yürütülmüştür. Araştırmada veriler çevrimiçi görüşme yöntemi kullanılarak toplanmış, verilerin elde edilmesinde Sosyo-demografik Bilgi Formu ile İlhan ve Yıldırım (2010) tarafından Türkçe'ye uyarlanan "Genel Özyeterlilik Ölçeği" kullanılmıştır. Katılımcıların ölçekten aldıkları toplam puan ortalaması $65 \pm 11,32$ 'dir. Katılımcıların genel öz yeterlilik düzeyleri, sosyo-demografik değişkenler ve gençlik merkezi ile etkileşimlerine ilişkin değişkenlere göre incelenmiştir. Eğitim düzeyi, en uzun süre yaşanan yer, çalışma durumu, algılanan gelir, ebeveyn birliktelik durumu, ebeveyn eğitim durumu, ebeveyn çalışma durumu, birlikte yaşanan kişi, kardeş sayısı, gençlik merkezine gitme sıklığı, faaliyete katılma nedeni, katılım gösterilen faaliyet türü değişkenlerinin üyelerin öz yeterlilikleri üzerinde anlamlı farklılığa neden olmadığı; gençlik merkezi üyesi gençlerin cinsiyet, faaliyetlere katılım düzeyi, üyelik süresi, üye olma nedeni, faaliyetler sonucunda elde edilen kazanım değişkenlerine ilişkin ortalamaların anlamlı şekilde farklılaştığı bulunmuştur. Araştırma sonuçlarından yola çıkarak gelişimi destekleyici çeşitli alanlarda programların yürütülmesi, gençlerin programların planlama aşamasına katılımının desteklenmesi, gençlerin öz yeterlilik konusunda bilinçlendirilmesi önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Genç, Gençlik Merkezi, Öz yeterlilik, Sosyal Hizmet.

ABSTRACT

This study aims to determine the self-efficacy levels of the members participating in the activities carried out in youth centers affiliated with the Ministry of Youth and Sports to reveal the effect of various variables on self-efficacy. The research was carried out with a total of 406 young people who were members of youth centers in Ankara between September 2020-December 2020 by convenience sampling method. In the study, the data were collected by using the online interview method, and the Socio-demographic Information Form, the "General Self-Efficacy Scale" adapted into Turkish by İlhan and Yıldırım (2010) were used to obtain the data. General Self-Efficacy Scale mean score is 65 ± 11.32 . As a result of the hypothesis tests carried out to test the differences between the socio-demographic variables of the participants and the variables related to their interaction with the youth center and the General Self-Efficacy Scale; self-efficacy of the variables of education level, place of residence for the longest time, working status, perceived income, parental partnership status, parent education status, parent employment status, people

*Bu makale Hilal ULUTEPE'nin "Gençlik ve Spor Bakanlığına Bağlı Gençlik Merkezi Üyelerinin Öz Yeterlilik Düzeylerinin İncelenmesi; Ankara İli Örneği" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

living together, number of siblings, frequency of going to a youth center, the reason for participating in the activity It was found that the averages of the youth members of the youth center related to gender, level of participation in activities, duration of membership, the reason for being a member, and attainment variables obtained as a result of the activities differed significantly. Based on the results of the research, it has been suggested to carry out programs in various fields that support development, to support the participation of young people in the planning phase of the programs, and to raise awareness of young people about self-efficacy.

Keywords: *Youth, Youth Center, Self-Efficacy, Social Work*

GİRİŞ

Gençlerin yaşamları ilerlerken bedensel, duygusal, bilişsel, tinsel ve sosyal yönleri kapsayan gelişmelerini en üst seviyede sürdürebilmesi önemlidir. Öz yeterlilik gelişim üzerinde etkili ve önemli bir güçlendirme kaynağıdır (Anderson ve Sandmann, 2009).

Öz yeterlilik hem bireyin durumu hakkında fikir sahibi olmasını hem de zorluklarla başa çıkamadığında yardım kaynaklarını kullanabilmesini gerektirir. Öz yeterlilik temelde bir inancın varlığı ile ilgilidir. Öz yeterlilik, bireyin yaşadığı olaylar karşısında başarılı olabileceğine ve karşılaştığı durumu atlatabileceğine inancının var olmasıdır. Bireyin sorumluluklarını yerine getirebilmesi, kendi ayakları üzerinde durabilmesi, toplumsal anlamda kabul edilmiş hissetmesi kendini yeterli olarak algılamasını sağlayacaktır (Borenstein vd., 2015; Sherer vd.,1982).

Öz yeterlilik konusundaki çalışmalar özelden genele doğru göreve göre öz yeterlilik, alana göre öz yeterlilik ve genel öz yeterlilik olmak üzere üç farklı alanda yürütülmektedir. Göreve özgü öz yeterlilik kişinin belirlenen bir görevdeki öz yeterliliğini ifade eder. Alana özgü öz yeterlilik bireyin statüsüne, pozisyonuna bağlı olarak yerine getirmesi gereken rollerle ilgilidir (Bandura, 1994). Genel öz yeterlilik düzeyi ise, bireyi daha bütünsel değerlendirebilmeye, birey hakkında genel bir yargıya ulaşabilmeye ve aynı zamanda bireyin üstleneceği bir görevde ya da sorumluluk alanında nasıl hareket edeceğini tahmin etmeye olanak sağlar (Işık, 2001).

Öz yeterliliğin aktifleşmesinde rol alan üç ana etmen bilişsel süreç, motivasyonel süreç ve duygusal süreçtir (Bandura, 2001). Kişinin kendini ve çevreyi anlamlandırmasında önemli yapılardan biri bilişlerdir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde kişinin kendini anlaması ve tanınması sürecinde oluşturduğu bilişsel yapılar öz yeterliliğin oluşumunda etkili role sahipken kişinin davranışlarına ve eylemlerine yön verebilmesi için motivasyonel gücünün de bulunması gerekmektedir (Aypay, 2010).

Olumsuz duyguların bireylerin başta bilişsel durumu olmak üzere davranışları üzerinde de olumsuz etkileri bulunmaktadır. Olumsuz duygular öz yeterliliği düşürmekte ve eyleme geçme potansiyelini olumsuz etkilemektedir. Olumlu duyguların bireyi eyleme geçiren ve motivasyonel güç veren bir özelliği bulunmaktadır (Kurbanoglu, 2004). Bu açıdan öz yeterliliğin aktifleşmesi için duygular da dikkate alınması gereken unsurlardır.

Bireyin mevcut yetkinliklerini değerlendirip kendisinin yapması gereken işi başarıp başaramayacağı hakkındaki görüşü öz yeterlilik düzeyi ile doğrudan ilişkilidir. Bu durum bireyin gelecekteki performansı hakkında güçlü bir öngöründe bulunma olanağı sunarken öz yeterliliğin yükselmesi performansın da iyileşmesini sağlar (Işık, 2001).

Öz yeterlilik benliğin pasif bir özelliği değildir. Bireylerin başarıları, güdüleri, kapasiteleri gibi bireyin benlik sistemini şekillendiren diğer kavramlarla beraber dinamik bir oluşumdur (Güneş, 2018). Bireyin öz yeterlilik düzeyi deneyim, dolaylı deneyim, sözel ikna ve duygusal durum olmak üzere dört temel kaynak tarafından şekillenir.

Güçlü bir yeterlilik algısı oluşturmanın en etkili yolu bireyin başarılı olduğu deneyimlerdir. Bireyin başarıları öz yeterlilik algısı üzerine önemli katkı sağlar. Başarısızlık deneyimleri ise mevcut öz yeterlilik algısına olumsuz etki yapabileceği gibi düşük olan öz yeterlilik düzeyinin yükseltilmesi konusunda da zorlayıcı olabilir (Bandura, 1994). Bireylerin deneyimleri sonucunda elde ettikleri yeterlilik inancını ve kazanımlarını pekiştirmek amacıyla bireylere yeni deneyim fırsatları oluşturmak yararlıdır.

Bireyin sahip olduğu özelliklere benzer bir kişiyi model alması veya karşılaştırma yapması bireyin öz yeterlilik algısını etkilemektedir (Britner ve Pajares, 2006; Sakız, 2013). Örneğin; birey kendisine benzettiği bir kişinin başarılı olduğunu gördüğünde kendisinin de aynı şekilde hareket ettiğinde başarılı olacağını düşünür. Bu noktada olumlu örnekler kişinin kendine olan yeterlilik algısını güçlendirir. Model alınan kişinin özellikleri, bireyin sahip olduğu özellikler ve başarı düzeyinin birbiriyle uyumlu olması daha gerçekçi öz yeterlilik algısının oluşmasına olanak sağlar (Sakız, 2013).

Bireylerin başarmak için yeterliliğe sahip olduğuna dair algılarını güçlendirmenin diğer bir yolu sözel iknadır. Başarılı olmak için gerekli yeterliliğe sahip olduğuna sözlü olarak ikna edilen kişiler, bir durum karşısında kişisel eksikliklere odaklanmak yerine çaba harcamayı seçerler. Burada dikkat edilmesi gereken konulardan biri bireyi desteklerken gerçekçi olmak bireyin başarısız olmasına ve hayal kırıklığına uğramasına neden olabilecek bir algı oluşturmaktan uzak durmaktır. Teşvik edici olmayan sözel ifadelerde bulunmanın ise kişinin kendisi hakkında olumsuz yargılara varmasına ve cesaretinin kırılmasına neden olabileceğinin farkında olmak gerekmektedir (Korkmaz, 2009).

Bireyler yeterliliklerini değerlendirirken stres tepkilerinden, gerginliklerinden ve benzeri durumlardan etkilenerek öz yeterlilikleri hakkındaki düşüncelerini şekillendirmektedir (Çapa Aydın vd., 2013). Öz yeterlilik düzeyini yükseltmek için insanların olumlu duygusal yönelimlerini geliştirmek, stres tepkilerini hafifletmek ve fiziksel durumları hakkındaki düşüncelerini değiştirmek etkili bir yoldur (Bandura, 1994).

Güçlü bir yeterlilik inancı, birçok yönden insanın başarılarını ve kişisel refahını destekler. Kapasiteleri hakkında daha fazla güvene sahip bireyler zor görevlere çekinilmesi gereken riskler olarak değil de mücadele edilmesi gereken zorluklar olarak yaklaşırlar. Bu kişiler başarısızlıklardan veya aksiliklerden sonra yeterlilikleri hakkındaki düşüncelerini hızla geri kazanarak başarısızlıklarını yetersiz çaba veya edinilebilir bilgi ve becerilerin yetersizliğine bağlarlar (Bandura, 1994). Böylesine vurucu bir bakış açısı bireyi yapılması gerekene güçlü bir şekilde teşvik ederek başarılı olmasını destekler.

Bu kapsamda bireylerin kendileri ile ilgili farkındalıklarının geliştiği gençlik döneminde öz yeterliliklerinin olumlu bir şekilde desteklenmesi önemlidir. Yapılan araştırmalar öz yeterliliğin yüksek oluşunun baş etme becerilerini geliştirme, yıkıcı davranış olarak nitelendirilen şiddet vb. durumları azaltma, küçük streslerden kurtulma, psikolojik iyi oluş ve sosyal desteğin geliştirilmesi gibi durumlarda gençleri desteklediğini ortaya koymuştur (Cicognani, 2011; Matos, 2012; Luszczynska vd., 2005). Öz yeterliliği yüksek olan bir genç başarısızlıklarını objektif olarak değerlendirebilir. Aynı

zamanda yeni deneyimlere adım atarken daha güçlü hissedebilir. Sosyal hizmet bireylerin kendini geliştirmesi, güçlenmesi ve sosyal işlevselliklerini yerine getirmesi konusunda çalışan disiplinlerden biridir. Bu türdeki hedefleri gerçekleştirmede gençlik merkezleri önemli alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Gençlerde Öz Yeterliliğin Geliştirilmesinde Gençlik Merkezleri

Gençlerin en iyi şekilde gelişmeleri için ihtiyaç duydukları koşulların oluşturulmasını sağlamak amacıyla yürütülen gençlik çalışmaları gençlerin daha esnek, stresli koşullara karşı daha dirençli olmalarına katkı sağlar. Gençlik çalışmaları gençler için ve gençlerle yapılan eğitim, istihdam, yardım ve rehberlik, barınma, hareketlilik, adalet ve sağlık gibi unsurların yanı sıra daha geleneksel katılım alanları, gençlik politikaları, kültürel faaliyetler, kariyer rehberliği, serbest zaman ve spor konularındaki çalışmaları içerir (Lauritzen, 2006).

Gençlik merkezlerinde genel olarak eğitim, gezi, kamp, spor faaliyetleri, kültür ve sanat faaliyetleri, gönüllülük faaliyetleri alanlarında hizmet verilmektedir. Merkezlerde yürütülen çalışmalar gençlerin çok çeşitli alanlarda gelişimlerini desteklemek, potansiyellerini ortaya çıkarmalarını sağlamak ve yeni beceriler kazanmaları için fırsatlar yaratmak üzerine kuruludur (Gençlik Merkezleri Yönetmeliği, 2003). Düzenlenecek faaliyetlerin planlaması yapılırken yaş, ilgi alanı, kültür, özel gereksinimler vb. konulara dikkat edilmektedir.

Gençlerin en iyi şekilde gelişmeleri için ihtiyaç duydukları koşullar, gençleri daha esnek, stresli koşullara karşı daha dirençli hale getiren ve sağlıklı yetişkinlere dönüşme olasılığını artıran faktörleri içerir (Rotter, 1966; Rutter, 1987). Gençlerin katılım sağladığı çalışmalar sonucunda öz yeterlilik düzeylerinin gelişmesi, sorun çözme ve baş etme becerilerinin iyileşmesi gibi gelişim üzerinde etkili olan faktörlerde ilerleme beklenir (Arthur vd., 2002). Gençlik Merkezleri ülkemizde gençlerin gelişimleri için bu tür olanaklara ulaşabildikleri yerler arasındadır. Bu merkezlerdeki gençlerin gelişimlerini destekleyecek hizmetlerin ortaya konulması, gençlerin bu hizmetleri kullanma durumlarının belirlenmesinin uygulamaların geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için etkili olacağı düşünülmektedir. Bu kapsamda, gençlik merkezlerinde gençlerin katıldığı, gelişimi teşvik eden çeşitli faaliyetlerin gençlerin öz yeterlilik düzeylerine etkisinin sosyal hizmet bağlamında incelenmesine gereksinim duyulmuştur. Bu araştırmada, Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı gençlik merkezlerinde gerçekleştirilen faaliyetlere katılan gençlerin öz yeterlilik düzeylerini belirlemek ve gençlerin sosyo-demografik bilgilerine ve gençlik merkezlerine katılım faaliyetlerine ilişkin değişkenlerin öz yeterlilik üzerindeki etkisini ortaya koymak hedeflenmiştir.

YÖNTEM

Araştırmada nicel araştırma yönteminden tarama modeli kullanılmıştır. Tarama modellerinden ise ilişkisel desenden yararlanılmıştır.

Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Ankara'da Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesindeki 13 gençlik merkezine (GM) üye olan 18 yaş ve üstü 100.401 genç oluşturmaktadır. Evrenin tamamına ulaşılamayacağı için kolayda örnekleme yöntemi seçilmiştir. Örneklem %95 güven aralığı, 0,05 hata ile 384 olarak belirlenmiştir (Bal, 2001). Asgari olarak bu sayıya ulaşılması hedeflenmiş olup, eksik yanıtların geleceği gözlemlenerek belirlenen sayıdan daha fazla gence soru formu gönderilmiştir.

Veri Toplama Süreci

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Alt Etik Kurulu'ndan ve Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan gerekli izinler alındıktan sonra soru formu Ankara'da yer alan 13 gençlik merkezine üye olan gençlere Gençlik ve Spor Bakanlığı aracılığıyla gönderilmiştir. İletişim bilgileri güncel olan gençler ile soru formu çevrimiçi olarak paylaşılmış ve gençlerin katılım göstermesi beklenmiştir. Şereflikoçhisar Gençlik Merkezi üyeleri tarafından araştırmaya katılım gerçekleşmemiştir. Altındağ, Beypazarı, Ceren Damar Şenel, Çankaya, Gölbaşı, Keçiören, Polatlı, Pursaklar, Sincan, Şehit Ümit Çoban, Ufuktepe, Yenimahalle Gençlik Merkezlerinden Eylül-Aralık 2020 tarihleri arasında gençlik merkezlerine üye ve çalışmaya katılmaya gönüllü olan 431 genç araştırmaya katılmıştır. Birden çok gönderimde bulunan katılımcıların verileri ve eksik yanıtları içeren veriler silinmiş, toplam 406 katılımcının verisi analiz edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında üyelerin sosyo-demografik bilgilerini edinmek için sosyo-demografik bilgi formu ve katılımcıların öz yeterliliklerini belirlemek amacıyla Genel Öz yeterlilik Ölçeği (GÖÖ) kullanılmıştır. Soru formu Google Forms üzerinden hazırlanmış ve katılımcılar ile bağlantı adresi paylaşılmıştır.

Sosyo-Demografik Bilgi Formu

Katılımcıların sosyo-demografik bilgilerinin toplanması amacıyla, araştırmacılar tarafından, yaş, eğitim düzeyi, çalışma durumu; ailelerine ilişkin eğitim ve çalışma durumu, kardeşe sahip olma durumu; gençlik merkezine üye olma nedeni, merkezin faaliyetlerinden yararlanma düzeyi gibi bilgilerin yer aldığı 27 soruluk bir form hazırlanmıştır.

Genel Öz yeterlilik Ölçeği (GÖÖ)

Sherer vd. (1982) tarafından geliştirilen, İlhan ve Yıldırım (2010) tarafından geçerlilik ve güvenilirlik analizi yapılarak Türkçe'ye uyarlanan Genel Öz yeterlilik Ölçeği 5'li likert tipinde olup 17 maddeden oluşmakta, 17-85 aralığında puanlanmaktadır. Ölçekten alınan puanın yükselmesi öz yeterlilik düzeyinin arttığını göstermektedir. Türkçe uyarlamasında (İlhan ve Yıldırım, 2010) yapılan güvenilirlik analizi sonucu ölçeğin Cronbach Alpha değeri 0,80; bu çalışmada ise 0,883 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 25.0 kullanılmıştır. Araştırmaya ilişkin olarak frekans, yüzde, minimum-maksimum değer, ortalama, standart sapma gibi betimsel istatistiksel değerlere yer verilmiştir. Analizler yapılmadan önce verilerin homojen dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Verilerin homojen dağıldığı durumlarda ortalama puanlar arasındaki farklılığın belirlenebilmesi için, parametrik testlerden T Testi, Tek Yönlü ANOVA; verilerin homojen dağılmadığı durumlarda parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U Testi ve Kruskal Wallis H Testi gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda gençlerin cinsiyetleri ile GÖÖ'den alınan puanlar arasındaki farklılığın test edilmesi için T Testi, gençlerin eğitim düzeyleri, doğum yerleri, en uzun süre yaşadıkları yer, algıladıkları gelir, ebeveynlerinin birliktelik durumları, annelerinin çalışma durumları, babalarının eğitim düzeyleri, babalarının çalışma durumları, kardeşe sahip olma durumları, gençlerin gençlik merkezi faaliyetlerine katılım düzeyleri, gençlik merkezine gitme sıklıkları, gençlik merkezine üyelik süreleri, gençlik merkezine üye olma nedenleri, gençlik merkezi faaliyetlerine katılma amaçları, en çok katılım gösterdikleri faaliyetler, katıldıkları faaliyetler sonucunda elde ettikleri kazanımları ile GÖÖ'den alınan puanlar arasındaki farklılığın test edilmesi için Kruskal Wallis H Testi kullanılmıştır. Gençlerin çalışma durumları, annelerinin eğitim düzeyleri, birlikte yaşadıkları kişiler ile GÖÖ'den alınan puanlar arasındaki farklılığın test edilmesi için Tek Yönlü ANOVA Testi kullanılmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Araştırmaya katılan gençlerin sosyo-demografik bilgileri, gençlik merkezlerindeki faaliyetlere katılım durumları, ölçekten aldıkları puanlar ve değişkenler arasındaki ilişkilere Çizelge 1 ve 2' de yer verilmiştir.

Araştırma kapsamındaki gençler 18-26 yaş aralığında olup ortalama yaş 21,42'dir. Katılımcıların çoğunluğu (%68,2) kadındır. Gençlerin yarısından fazlası (%58,4) öğrencidir ve yarısına yakını (%49,3'ü) ön lisans veya lisans düzeyinde eğitime sahiptir. Gençlerin en uzun süreyle yaşadığı yerin (%53,7) büyükşehir olduğu, gelirlerini orta düzeyde algıladıkları bulunmuştur (%66,7). Araştırma kapsamındaki gençlerin %87,9'unun ebeveynleri birlikte yaşamaktadır. Gençlerin annelerin yarıya yakını (%49'u) ilkokul mezunudur ve büyük bir kısmı (%80'i) çalışmamaktadır. Babaların ise %32,5'i ilkokul mezunudur ve yarıdan fazlası (%59,6'sı) çalışmaktadır. Gençlerin üçte birinin (%33,3'ü) iki kardeşe sahip olduğu ve çoğunun (%92,4'ü) aileleriyle ya da akrabalarıyla yaşadığı saptanmıştır.

Araştırmaya katılan gençlerin yakın dönem içinde yarısından fazlasının (%53,2'si) gerçekleştirilen etkinliklere katıldığı, gençlerin üçte birinin (%31,5'i) haftada birkaç gün gençlik merkezine gittiği, yarısından fazlasının (%66,1) bir yıldan fazla süredir gençlik merkezine üye olduğu bulunmuştur. Gençlerin yaklaşık üçte birinin (%29) gençlik merkezine üye olma nedeninin topluma faydalı olmak olduğu, gerçekleştirilen faaliyetlere katılım göstermesinin daha çok (%23,2) rahatlamak, eğlenmek amacıyla olduğu saptanmıştır. Araştırma kapsamındaki gençlerin üçte biri (%34,5'i) üyelik süreleri

boyunca gönüllülük faaliyetlerine diğer faaliyetlere göre daha çok katılmıştır. Gerçekleştirilen faaliyetlere katılmaları sonucunda gençler kendini geliştirdiklerini (%23,6'sı) ve topluma fayda sağladıklarını (%19'u) belirtmişlerdir.

Genel Özyeterlilik Ölçeği'nin toplam puanından en az 17 en çok 85 puan alınabilmektedir. Gençler Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nin toplam puanından en az 20 en çok 85 puan almıştır. Genel Öz Yeterlilik Ölçeği'nin bir kesme puanı bulunmamaktadır. Gençlerin ölçeğe verdikleri cevapların ortalaması 65,00 ve standart sapması 11,32'dir.

Tablo 1. Gençlerin sosyo-demografik bilgilerine göre Genel Özyeterlilik Ölçeği'nden aldıkları puanlara ilişkin test sonuçları

	Sayı	%	\bar{X}	SS	T Testi		
					t	p	
Cinsiyet							
Erkek	129	31,8	67,13	10,81	2,614	0,009*	
Kadın	277	68,2	64,00	11,43			
ANOVA Testi							
					F	p	Anlamlı Fark
Çalışma Durumu							
Öğrenci	237	58,4	64,90	11,22	1,660	0,143	-
Çalışıyor	90	22,2	63,08	12,59			
Kendi isteğiyle çalışmıyor	11	2,7	69,00	9,97			
İş arıyor	29	7,1	66,55	10,71			
Öğrenci ve iş arıyor	18	4,4	65,38	10,14			
Öğrenci ve çalışıyor	21	5,2	69,76	7,25			
Anne Eğitim Düzeyi							
Okur-Yazar Değil	51	12,6	64,60	10,32	0,609	0,693	-
İlkokul	199	49,0	64,89	11,55			
Ortaokul	69	17,0	65,37	10,57			
Lise	52	12,8	66,36	11,26			
Ön Lisans/Lisans	29	7,1	64,44	12,46			
Lisansüstü	6	1,5	58,33	16,57			
Birlikte Yaşadıkları Kişiler							
Aileyle/Akrabayla	375	92,4	65,13	11,21	0,356	0,701	-
Arkadaşla/Yurtta	11	2,7	63,18	8,32			
Yalnız	20	4,9	63,45	14,74			
Kruskal Wallis Testi							
					p	Anlamlı Fark	
Eğitim Düzeyi							
Lise ve Altı	189	46,6	64,58	10,85	0,518	-	
Ön lisans/Lisans	200	49,3	65,68	11,26			
Lisansüstü	17	4,2	61,64	16,22			
En Uzun Süre Yaşadıkları Yer							
Köy	28	6,9	62,07	10,68	0,493	-	
İlçe	68	16,7	64,17	10,92			
Şehir	74	18,2	65,63	12,02			
Büyükşehir	218	53,7	65,26	11,43			
Metropol	18	4,4	66,94	9,50			

Tablo 1. Gençlerin sosyo-demografik bilgilerine göre Genel Özyeterlilik Ölçeği'nden aldıkları puanlara ilişkin test sonuçları (devamı)

					Kruskal Wallis Testi	
					p	Anlamlı Fark
Algılanan Gelir						
Düşük	111	27,3	63,40	10,81	0,148	-
Orta	271	66,7	65,60	11,37		
Yüksek	24	5,9	65,54	12,75		
Ebeveyn Birliktelik Durumu						
Birlikte	357	87,9	64,70	11,22	0,272	-
Ayrı	27	6,7	67,40	10,68		
Vefat	22	5,4	66,81	13,49		
Anne Çalışma Durumu						
Çalışmıyor	326	80,3	65,01	11,25	0,972	-
Emekli	17	4,2	65,23	12,00		
Çalışıyor	58	14,3	65,34	10,56		
Baba Eğitim						
Okur-Yazar Değil	18	4,4	68,22	9,30	0,334	-
İlkokul	132	32,5	64,18	11,03		
Ortaokul	73	18,0	65,01	11,19		
Lise	84	20,7	66,41	11,41		
Ön Lisans/Lisans	88	21,7	63,90	11,92		
Lisansüstü	11	2,7	67,36	13,00		
Baba Çalışma Durumu						
İşsiz	44	10,8	66,02	11,26	0,225	-
Emekli	102	25,1	63,47	10,97		
Çalışıyor	242	59,6	65,36	11,19		
Kardeş Sayısı						
1	88	21,7	67,46	11,69	0,086	-
2	135	33,3	63,98	12,03		
3	82	20,2	63,65	10,41		
4+	95	23,4	65,06	10,40		
Yok	6	1,5	69,16	12,31		

*: p<0,05

Araştırmaya katılan gençlerin cinsiyetlerine göre öz yeterlilik puanları anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($p<0,05$). Erkek katılımcıların ($\bar{x}=67,13\pm 10,81$) kadın katılımcılara ($\bar{x}=64,00\pm 11,43$) göre öz yeterlilik düzeyleri daha yüksektir.

Araştırma kapsamındaki gençlerin GÖÖ ile eğitim düzeylerinin, en uzun süre yaşadıkları yer, çalışma durumları, algılanan gelir, ebeveyn birliktelik durumu, ebeveyn eğitim durumu, ebeveyn çalışma durumu, birlikte yaşanan kişi, kardeş sayısına göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı saptanmıştır ($p>0,05$).

Tablo 2. Gençlerin gençlik merkezi faaliyetlerine katılım durumlarına göre Genel Özyeterlilik Ölçeği'nden aldıkları puanlara ilişkin test sonuçları

Katılım Düzeyleri						
Etkinliklere katılmıyor	98	24,1	66,62	11,55		
Gerçekleştirilen etkinliklere katılıyor	216	53,2	66,04	10,73	0,021*	1-3
Etkinliklerin planlanması ve yürütülmesinde gönüllü olarak rol alıyor	92	22,7	67,03	8,96		
Gençlik Merkezine Gitme Sıklığı						
Her gün	29	7,1	66,62	11,55		
Haftada birkaç gün	128	31,5	66,04	10,73		
Haftada bir gün	53	13,1	67,03	8,96		
Ayda birkaç gün	64	15,8	66,48	10,11	0,466	-
Ayda bir gün	20	4,9	64,35	12,54		
Ayda birkaç saat	43	10,6	62,18	12,86		
Gitmiyor	69	17,0	61,39	12,80		
Üyelik Süresi						
1 aydan daha az	31	7,6	62,29	14,02		
1-6 ay arası	49	12,1	62,85	8,86		
6 ay- 1 yıl arası	55	13,5	62,70	11,06		
1-2 yıl arası	109	26,8	62,43	11,71	0,001*	1-6, 2-5, 2-6, 3-5, 3-6, 4-5, 4-6, 5-6
2-5 yıl arası	104	25,6	66,88	10,45		
5 yıl ve üzeri	58	14,3	71,89	9,34		
Üye Olma Nedeni						
Dışarıda zaman geçirebilmek için aileden izin almayı kolaylaştırması	4	1,0	60,75	22,60		
Rahatlamak, eğlenmek	78	19,2	62,53	11,32		
Beceri edinmek	65	16,0	65,72	11,41		
Bilgi edinmek	34	8,4	66,73	9,96	0,001*	2-7, 3-5, 4-5, 5-7
Sosyalleşmek	86	21,2	61,68	12,02		
Faaliyetlerin ücretsiz olması	3	0,7	54,50	6,36		
Topluma faydalı olmak	121	29,8	68,43	10,04		
Gezilere ve kamplara katılmak	15	3,7	64,20	9,05		
Gerçekleştirilen Faaliyetlere Katılma Nedeni						
Rahatlamak, eğlenmek	94	23,2	64,94	11,46		
Beceri edinmek	64	15,8	65,90	10,23		
Bilgi edinmek	56	13,8	64,12	10,73		
Gezilere ve kamplara katılmak	18	4,4	63,44	10,93	0,805	-
Serbest zamanı değerlendirmek	62	15,3	63,93	11,82		
Sosyalleşmek	78	19,2	66,06	12,45		
Kendini ifade edebilmek	34	8,4	65,23	10,97		
En Çok Katılım Gösterilen Faaliyet Türleri						
Eğitim	82	20,2	63,13	10,60		
Gezi	73	18,0	62,68	11,54		
Kamp	26	6,4	66,61	11,12		
Spor	32	7,9	68,28	10,26	0,805	-
Kültürel	28	6,9	64,64	12,06		
Gönüllülük	140	34,5	66,75	10,80		
Hiçbiri	25	6,2	62,64	14,50		

*: p<0,05

Tablo 2. Gençlerin gençlik merkezi faaliyetlerine katılım durumlarına göre Genel Özyeterlilik Ölçeği'nden aldıkları puanlara ilişkin test sonuçları (devamı)

Faaliyetler Sonucunda Elde edilen Kazanımlar					
Statü	14	3,4	66,35	12,45	2-5,
Arkadaş çevresinin genişlemesi	56	13,8	61,94	10,71	2-6,
Aile dışında etkileşim ve ilişki ortamı sağlaması	27	6,7	59,59	14,40	2-7,
Okul dışında etkileşim ve ilişki ortamı sağlaması	51	12,6	62,70	11,90	2-8,
Bilgi düzeyinin artması	42	10,3	67,21	10,02	3-5,
Yeteneklerin gelişmesi	37	9,1	67,75	10,21	3-6,
Kendini geliştirmesi	96	23,6	67,15	10,04	3-7,
Topluma fayda sağlaması	77	19,0	66,00	11,39	3-8,
Bir fayda sağlanmadı	6	1,5	54,50	10,15	4-7,
					5-9,
					6-9,
					7-9,
					8-9
Toplam	406	100			

*: p<0,05

Araştırma kapsamındaki gençlerin GÖÖ ile gençlik merkezine gitme sıklığı, faaliyete katılma nedeni, katılım gösterilen faaliyet türüne göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı saptanmıştır (p>0,05).

Katılımcı gençlerin öz yeterliliklerinin gençlik merkezi etkinliklerine katılım düzeylerine göre değiştiği (p<0,05), etkinliklerin planlanması ve yürütülmesinde gönüllü olarak rol alan gençlerin (mean rank=106,28) öz yeterlilik düzeyinin etkinliklere katılmayanlara göre (mean rank=85,38) yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırma kapsamındaki gençlerin GÖÖ toplam puanlarının gençlik merkezi üyelik sürelerine göre istatistiksel olarak farklılaştığı (p<0,05), 5 yıl ve daha uzun süredir GM üyesi olan gençlerin (mean rank=51,72) öz yeterlilik düzeyinin 5 yıldan daha az süredir üye olan gençlerden yüksek olduğu görülmüştür. 2-5 yıl arası süredir GM üyesi gençlerin (mean rank=83,33) öz yeterlilik düzeyi 1-6 ay arası süredir üye olanlara (mean rank=63,56) göre yüksektir. 2-5 yıl arası süredir GM üyesi gençlerin (mean rank=86,07) öz yeterlilik düzeyi 6 ay-1 yıl arası süredir üye olanlara (mean rank=68,53) göre yüksektir. 2-5 yıl arası süredir GM üyesi gençlerin (mean rank=118,60) öz yeterlilik düzeyi 1-2 yıldır üye olanlara (mean rank=95,94) göre yüksektir. Üyelik süresi arttıkça öz yeterlilik düzeyinin de arttığı görülmüştür.

Gençlik merkezine üye olma nedenine göre GÖÖ'den alınan puanların anlamlı biçimde farklılaştığı (p<0,05); gruplar arasında farkın kaynağını belirlemek için yapılan test sonuçları göre topluma faydalı olmak için üye olan gençlerin (mean rank=111,62) öz yeterlilik düzeylerinin rahatlamak, eğlenmek amacıyla üye olan gençlere (mean rank=81,98) göre yüksek olduğu saptanmıştır. Yine fark testi sonuçlarına göre; topluma faydalı olmak amacıyla üye olanların (mean rank=117,73) öz yeterlilik düzeylerinin sosyalleşmek amacıyla üye olanlara göre (mean rank=84,68), beceri edinmek amacıyla üye olanların (mean rank=84,77) öz yeterlilik düzeylerinin sosyalleşmek amacıyla üye olanlara göre (mean rank=69,37), bilgi edinmek amacıyla üye olanların (mean rank=71,35) öz yeterlilik düzeylerinin sosyalleşmek amacıyla üye olanlara göre (mean rank=56,21) yüksektir. Bilgi

ve beceri edinmek, topluma faydalı olmak değişkenlerinin, öz yeterlilik düzeyinde anlamlı farklılığa neden olduğu görülmektedir.

Gençlerin öz yeterlilik düzeylerinin faaliyetlerden kazanımlara göre anlamlı biçimde farklılaştığı bulunmuştur ($p<0,05$). Gruplar arasında farkın kaynağını tespit etmek için yapılan testlerin sonuçlarına göre; topluma fayda sağlayan gençlerin (mean rank=73,21) öz yeterlilik düzeylerinin arkadaş çevresini genişleten gençlere göre (mean rank=58,46), kendini geliştiren gençlerin (mean rank=84,21, mean rank=79,60) öz yeterlilik düzeylerinin arkadaş çevresini genişletenlere (mean rank=63,29) ve okul dışında etkileşim ve iletişim ortamı sağlayanlara (mean rank=63,46) göre, yeteneklerini geliştiren gençlerin (mean rank=55,80) öz yeterlilik düzeylerinin arkadaş çevresini genişletenlere göre (mean rank=41,19), yeteneklerini geliştirenlerin (mean rank=51,07) öz yeterlilik düzeylerinin okul dışında etkileşim ve iletişim ortamı sağlayanlara (mean rank=39,74) göre, bilgi düzeyini artıran gençlerin (mean rank=57,23) öz yeterlilik düzeylerinin arkadaş çevresini genişletenlere göre (mean rank=43,71), topluma fayda sağlayan gençlerin (mean rank=56,38, mean rank=43,69) öz yeterlilik düzeylerinin aile dışında etkileşim ve ilişki ortamı sağlayanlara (mean rank=41,43) ve fayda elde etmeyenlere (mean rank=20,33) göre, kendini geliştiren gençlerin (mean rank=66,47, mean rank=53,45) öz yeterlilik düzeylerinin aile dışında etkileşim ve ilişki ortamı sağlayanlara (mean rank=46,11) ve fayda elde etmeyenlere (mean rank=20,25) göre, yeteneklerini geliştiren gençlerin (mean rank=37,08, mean rank=23,99) öz yeterlilik düzeylerinin aile dışında etkileşim ve ilişki ortamı sağlayanlara (mean rank=26,22) ve fayda elde etmeyenlere (mean rank=9,75) göre, bilgi düzeyini artıran gençlerin (mean rank=39,37, mean rank=26,44) öz yeterlilik düzeylerinin aile dışında etkileşim ve ilişki ortamı sağlayanlara (mean rank=28,20) ve fayda elde etmeyenlere (mean rank=10,92) göre yüksektir. Topluma fayda sağlayan, bilgi ve becerilerini artıran, kendini geliştiren bireylerin öz yeterlilik düzeylerinin diğer gruplara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA

Bu çalışma ile gençlik merkezlerinde gençlerin katıldığı, gelişimi teşvik eden çeşitli faaliyetlerin gençlerin öz yeterlilik düzeylerine etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu kapsamda Ankara'da yer alan 13 gençlik merkezine çevrimiçi platformlar üzerinden soru formu gönderilmiştir. Gençlik merkezlerine üye olan 18 yaş ve üstü 406 genç ile çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmada erkek katılımcıların kadın katılımcılara göre öz yeterlilik düzeylerinin yüksek olması literatürdeki çalışmalar ile benzerlik göstermektedir. Aypay (2010) ve Özpulat (2015), yaptığı araştırmalarda genel öz yeterlilik üzerinde cinsiyetin etkili olduğunu ve kadınların erkeklere göre düşük puan aldığını belirtmiştir. Cinsiyet değişkeninin öz yeterlilik düzeyine anlamlı bir etkisinin olmadığını ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır (Adıgüzel ve Gül, 2015; Arıkan vd., 2020; İlhan ve Yıldırım, 2010; Kartopu, 2016; Kösemen ve Uysal, 2013). Öz yeterlilik ve erkek cinsiyet rolleri arasında destekleyici bir bağ öngörülmüş ve çalışmalar ile bu ilişkiyi ortaya koyulmuştur (Adams ve Sherer, 1983; Cesur vd., 2007). Erkeklerin bir işi başarabileceğine ilişkin toplumsal olarak kabul gören bir algının varlığını

göz önüne aldığımızda öz yeterlilik düzeyine asıl etki etki eden faktör cinsiyetten ziyade kalıplaşmış cinsiyet rolleridir. Doğrudan deneyimlerin öz yeterliliğin gelişimi üzerindeki etkisi düşünüldüğünde öz yeterliliği geliştiren uygulamalarda kadınlara öncelik verilmesi yerinde olacaktır.

Araştırma bulgularına göre gençlik merkezi faaliyetlerinin planlanması ve yürütülmesinde gönüllü olarak rol alan gençlerin öz yeterlilik düzeyleri etkinliklere katılmayan gençlere kıyasla yüksektir. Literatürde yapılan araştırmalarda da serbest zaman etkinliklerine düzenli olarak katılan bireylerin öz yeterlilik seviyelerinin, kontrol grubuna kıyasla anlamlı düzeyde yüksek olduğu (Gökçe, 2015), gençlik merkezindeki kurslara katılan gençlerin kurs öncesinde ve kurs sonrasındaki becerilerinde anlamlı düzeyde gelişme görüldüğü belirtilmektedir (Bilgen, 2014).

Araştırmanın bulgularına göre topluma fayda sağlayan, bilgi ve becerilerini artıran, kendini geliştiren gençlerin öz yeterlilik düzeylerinin yüksek olmasında gençlik merkezindeki faaliyetler sonucunda kazanılan bireyin başarımışlık duygusunun, kendini daha yetkin, deneyimli hissetmenin etkili olduğu düşünülmektedir. Gediz (2012) yapmış olduğu araştırma sonucunda, gençlik merkezlerindeki serbest zaman etkinliklerinin kendini geliştirme, sosyal bir birey olma, öz güveni artırma, iletişim becerisi geliştirme, sosyal sorumluluk alma gibi konularda genç bireylere katkı sunduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen kazanımlar gençlerin öz yeterlilik düzeylerine etki etmektedir. Bu düşünce genel öz yeterlilik düzeyinin motivasyon desteği ve yeteneklerin gelişmesi ile arttığını gösteren çalışma ile desteklenmektedir (Giebelhausen vd., 2011). Ayrıca öz yeterlilik algısı, bilgi ve becerilerin kazanımı ile ilişkilidir, birey kendini yeterli olarak görse bile ihtiyaç duyduğu bilgi ve becerilere sahip olmadığında başarısız olma ihtimali çok yüksektir (Kurbanoğlu, 2004). Gençlik merkezlerinden yararlanmak gençlerin becerilerinin farkına varmasında, öz güven kazanmasında, yeni beceriler edinmesinde faydalı bir kaynaktır (Yılmaz, 2019). Bu bağlamda değerlendirildiğinde bireyin bilgi ve beceri kazanmasının öz yeterlilik konusuna da olumlu yansıdığı görülmektedir. Denizli Belediyesi bünyesindeki bir gençlik merkezine üye olan gençlerin örneklemini oluşturduğu araştırma sonucunda gençlerin faaliyetlere katılmalarının öz saygı, öz güven, yeterlilik hissi, güçlenme, beceri gelişimi gibi konularda pozitif etkisinin olduğu görülmüş, katılımın olumlu kimlik gelişimini desteklediğine ulaşılmıştır (Korkmaz, 2019). Literatürdeki araştırmalarda çalışmanın sonuçlarını doğrular nitelikte gençlere yönelik geliştirilen faaliyetlerin gelişime olumlu etki ettiği görülmektedir.

Araştırma bulgularına göre gençlerin en çok katıldıkları faaliyetin türü öz yeterlilik üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmamıştır. Benzer şekilde literatürde buna benzer çalışmalar bulunmaktadır. Katılım gösterilen faaliyetler, programlar türüne bakılmaksızın öz yeterlilik düzeyine etki etmektedir. Yapılan bir araştırmada gözden geçirilen 25 pozitif gençlik geliştirme programının her birinin öz yeterliliği teşvik ettiği görülmüştür (Berglund, 2002). Yıldız'ın (2017) yürütmüş olduğu bir çalışmada serbest zamanlarında spor, sanat ve bilim kurslarına katılan gençlerin katılmayanlara göre kendilerinden memnuniyet seviyesinin yüksek olduğunu ortaya koymuştur.

Sosyal hizmet disiplin gençlik dönemini gelişme potansiyeli yüksek bir değer olarak görmektedir. Gençlerin yaşam boyunca büyüme ve gelişmelerini sağlayacak olan kaynakların kazandırılması ve güçlendirilmesini amaçlayan bakış açısı ile sosyal hizmet gençlik alanında uygulamalarda bulunmaktadır. Bu kapsamda bireyle çalışma, grup çalışması gibi çeşitli mesleki uygulamalar gençlerin öz yeterlilik düzeyleri üzerinde etkili olmaktadır (Özpulat, 2015; Sarı, 2014; Yılmaz Bingöl, 2015). Araştırma bulguları ve literatür göz önüne alındığında gençlerin gelişim ihtiyaçlarına, kişisel özelliklerine uygun mesleki müdahalelerin tasarlanması ve uygulamaya geçirilmesi genel anlamda gelişim üzerinde ve bu çalışma özelinde öz yeterlilik konusunda önemli görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı gençlik merkezlerine üye gençlerin öz yeterlilik düzeylerini belirlemeyi ve çeşitli değişkenlerin öz yeterlilik üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlayan çalışma sonucunda gençlerin cinsiyetinin, etkinliklere katılım düzeyinin, üyelik süresinin, üye olma nedeninin, faaliyetlerden kazanımlarının öz yeterlilik düzeyleri üzerinde anlamlı farklılık oluşturduğu saptanmıştır.

Erkek katılımcıların, etkinliklerin planlanması ve uygulamasında rol alan gençlerin, daha uzun süredir gençlik merkezi üyesi olan bireylerin, kendini geliştirmek, topluma faydalı olmak amacıyla gençlik merkezine üye olan gençlerin, faaliyetler sonucunda topluma fayda sağlayan, bilgi ve becerilerini artıran, kendini geliştiren bireylerin öz yeterlilik düzeylerinin, bir işe başlama, bu işi sürdürme ve yılmadan devam ettirme konusunda kendileri hakkındaki yeterlilik inançlarının diğer katılımcı gençlere oranla yüksek olduğu görülmüştür.

Araştırma sonuçlarına göre faaliyetlere katılma nedenleri ile gençlerin üye olma nedenlerinin benzerlik gösterdiği görülmektedir. Gerçekleştirilen faaliyetlerin çeşitlenmesi, merkezlerde sunulan hizmetlerin farklılaşması daha fazla gencin gençlik merkezlerine üye olmasını sağlayabilir.

Gençlik çalışmaları planlanırken gençlerin sürece katılımını en üst seviyeye çıkarmak ve bu desteğin sürekliliğini sağlamak, gençlerin farklı ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde, öznenin gençler olduğunu düşünerek hareket etmek, her bir gencin hizmetlerden eşit şekilde yararlanma fırsatını sağlamak önemlidir.

Gençlik merkezlerindeki etkinliklere katılım serbest zaman faaliyetleri arasında yer almaktadır. Çeteleşme, suça itilme, madde bağımlılığı gibi birçok sorunun çözümü konusunda serbest zaman faaliyetlerinin etkili olduğu bilinmektedir (Conway vd., 2000). Bu açıdan değerlendirildiğinde gençleri olumsuz yaşam olaylarından uzaklaştırmak amacıyla gençlerin serbest zamanları profesyonel şekilde oluşturulmalıdır. Bu zaman dilimini verimli geçirebilme fırsatı sunan uygun şartlar gençlik merkezleri ve benzer kurumlar tarafından çoğaltılmalıdır.

Araştırma Ankara ilindeki Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı Gençlik Merkezi üyeleri ve üyeler arasından 18 yaş üstü bireyler ile sınırlı olup, Türkiye'nin diğer illerindeki gençlik merkezlerinde de araştırmaların gerçekleştirilmesinin uygun olacağı düşünülmektedir. Ayrıca öz yeterlilik olgusu

betimsel ve kesitsel olarak ele alınmıştır. İlerde yürütülecek araştırmaların gençlerin genel öz yeterliliklerini etkileyebileceği düşünülen farklı alanlar ile birlikte (bağımlılık, gençlik katılımı vb.) ele alınmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırmanın gençlerin genel öz yeterliliklerini etkileyebileceği düşünülen stresle başa çıkma, iyi oluş, problemlere çözüm üretme, benlik saygısı gibi değişiklikler ile tekrarlanmasının literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir. Gençlerin performansları ve yeteneklerine ilişkin bilgi sahibi olmak ve bu alanda gelişimi destekleyici mesleki çalışmalar yürütebilmek amacıyla gençlerin belirli görevler karşısındaki ya da belirli alanlardaki öz yeterlilik düzeyleri farklı ölçekler kullanılarak araştırılıp daha kapsamlı çalışmaların yapılmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Alt Etik Kurulu'ndan ve Gençlik ve Spor Bakanlığı'ndan gerekli izinler alınmıştır. Ankara Üniversitesi Rektörlüğü'nün 14/07/2020 tarih ve 56786525-050.04.04/47836 sayılı yazısında belirtildiği üzere; 09 Temmuz 2020 tarihli Üniversite Etik Kurulu Toplantısı'nda çalışma, etik açıdan uygun bulunmuş ve araştırma izni verilmiştir. Anılan Bakanlığın 12/06/2020 tarih ve 84493104-180.99-E.598843 sayılı resmi yazı ile araştırma yapma izni verilmiştir. Araştırmaya katılanlardan bilgilendirilmiş onay alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Çalışma, ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü "Gençlik ve Spor Bakanlığına Bağlı Gençlik Merkezi Üyelerinin Öz Yeterlilik Düzeylerinin İncelenmesi; Ankara İli Örneği" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adams, C.H. ve Sherer, M. (1983). Construct validation of the Self-Efficacy Scale. *Psychological Reports*, 53, 899-902.
- Adıgüzel, O. ve Gül, İ. (2015). Sağlık kurumları yöneticiliği lisans bölümü öğrencilerinin öz yeterlilik düzeylerinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(36), 864-868.
- Anderson, K.S. ve Sandmann, L. (2009). Toward a model of empowering practices in youth-adult partnerships. *Journal of Extension*, 47, 1–8.
- Arıkan, V.B., Gürer, B. ve Ünal, S. (2020). Doğa sporları yapan bireylerin genel öz yeterliliklerinin problem çözme becerisine etkisi. *Sportmetre The Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 18(2), 13-26.
- Berglund, M.L., Arthur, M.W., Catalano, R.F., Hawkins, J.D. ve Pollard, J.D. (2002). Prevention science and positive youth development: competitive or cooperative frameworks?. *Journal of Adolescent Health*, 31, 230-9.

- Aypay, A. (2010). Genel Öz Yeterlik Ölçeği'nin (GÖYÖ) Türkçe'ye uyarlama çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 113-132.
- Bal, H. (2001). Bilimsel Araştırma Yöntem ve Teknikleri. Süleyman Demirel Üniversitesi Basımevi, SDÜ yayın no:20, Isparta.
- Bandura, A. (1994). Self-Efficacy. *Encyclopedia of Human Behaviour*, 4, 71-81.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: an angetic pespective. *Annual Review of Psychology*, 54(1), 1-26.
- Bilgen, H. (2014). *Gençlik merkezinde yürütülen kurslara katılan gençlerin iletişim becerisi ve sosyal becerilerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi (Ankara ili Yenimahalle örneği)*. Yüksek lisans tezi. Gazi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Borenstein, H., Daoud, N., Hamilton-Wright, S., Matheson, F.I., O'campo, P. Ve Pedersen, C. (2015). Where did she go? The transformation of self-esteem, self-identity, and mental well-being among women who have experienced intimate partner violence. *Women's Health Issues*, 25(5), 561–569.
- Britner, S.L. ve Pajares, F. (2006). Sources of science self-efficacy beliefs of middle school students. *Journal of Research in Science Teaching*, 43(5), 485-499.
- Çapa Aydın, Y., Temli, Y., Tarkin, A. ve Uzuntiryaki, E. (2013). Öz Yeterlik Kaynakları Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması. *İlköğretim Online*, 12 (3),749-758.
- Certel, E. (2010). *Gençlik ve sosyal gelişim: gençlik örgütlerine katılan gençlerle bir araştırma*. Yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Cesur, S. Ve Özalp Türetgen, İ. (2007). Öz Etkinlik Ölçeği'nin psikometrik özellikleri- II. *Öneri Dergisi*, 7(28), 337-343.
- Cicognani, E. (2011). Coping strategies with minor stressors in adolescence: relationships with social support, self-efficacy, and psychological well-being. *Journal of Applied Social Psychology*, 41(3), 559–578.
- Conway, T.I., Marshall, S.J., Mckenzie, T.L. ve Sallis, J.F. (2000). Leisure-Time Physical Activity in School Environments: An Observational Study Using Soplay. *Preventive Medicine*, 30, 70-77.
- Gediz, S. (2012). *Kamu hizmeti olarak rekreasyon etkinlikleri kapsamında "Gençlik Hizmetleri ve Spor İl Müdürlükleri Batı Akdeniz Bölgesi gençlik merkezleri analizi"*. Yüksek lisans tezi. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Gençlik Merkezleri Yönetmeliği. (2003, 13 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 25167).
- Giebelhausen, M., Goldsmith, R.E. ve Pillai, K.G. (2011). Negative moderating effect of general self-efficacy on the relationship between need for cognition and cognitive effort. *Psychological Reports*, 109(1),127-136.
- Gökçe, H. (2015). *Rekreasyonel etkinliklerin üniversiteye giriş sınavına hazırlanan öğrencilerin öz yeterlik, sınav kaygısı ve serbest zaman doyum düzeyleri üzerine etkisi*. Doktora tezi. Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Güneş, F. (2018). *Genç yetişkinlerde güvengenlik ve utangaçlık: aile aidiyet duygusunun ve duygu-düzenlemede öz-yeterlik algısının belirleyici etkisi*. Yüksek lisans tezi. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Işık, İ. (2001). *Özyeterlilik inancı: yönetici rolleri açısından bir inceleme*. Doktora tezi. Marmara Üniversitesi İşletme Anabilim Dalı, İstanbul.
- İlhan, İ.Ö. ve Yıldırım, F. (2010). Genel Özyeterlilik Ölçeği Türkçe formunun geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 21(4), 301-308.
- Kartopu, S. (2016). Üniversite öğrencilerinin öz yeterlilik ve kimlik duygusu kazanım düzeylerinin bazı değişkenler açısından incelenmesi: Gümüşhane Üniversitesi örneği. *Journal of International Social Research*,9(45), 481-500.
- Korkmaz, F.C. (2019). *Olumlu gençlik gelişimi: Genç Denizli Kulüpleri örneği*. Yüksek lisans tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Korkmaz, İ. (2009). Sosyal Öğrenme Kuramı. Yeşilyaprak, B. (Ed.), *Eğitim Psikolojisi Gelişim-Öğrenme-Öğretim*, içinde (s. 218-238). Ankara: Pegem Akademi.
- Kösemen, S. ve Uysal, İ. (2013). Öğretmen adaylarının genel öz-yeterlik inançlarının incelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 217-226.
- Kurbanoglu, S.S. (2004). Özyeterlilik inancı ve bilgi profesyonelleri için önemi. *Bilgi Dünyası*, 5(2), 137-152.
- Lauritzen, P. (2006). Defining youth work, 24 Nisan 2020 tarihinde <https://www.nonformality.org/2006/06/defining-youth-work/> adresinden alındı.
- Luszczynska, A, Gutierrez Dona B, Schwarzer R (2005). General self-efficacy in various domains of human functioning: Evidence from five countries. *International Journal of Psychology*, 40(2), 80-89.
- Matos, M, Simões, C. ve Social, E. (2012). Risk behaviors in adolescents with special needs: are social and emotional competences important?. *Procedia- Social and Behavioral Sciences*, 69,2219–2227.
- Özpulat, F. (2015). *Motivasyonel görüşmenin hipertansif bireylerin özyeterlilik algısına ve ilaç tedavisi uyumuna etkisi*. Doktora tezi. Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Rotter, J.B. (1966). Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*, 80(1), 1-28.
- Rutter, M. (1987). Psychosocial resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 57(3), 316-331.
- Sakız, G. (2013). Başarıda anahtar kelime: öz-yeterlik. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 26(1),185-209.
- Sarı, S.V. (2014). *Sosyal bilişsel öğrenme teorisine dayalı grup müdahalesinin üniversite öğrencilerinin kariyer araştırma öz yeterliklerine etkisi*. Yüksek lisans tezi. Karadeniz Teknik

Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

- Sherer, M., Maddux, J. E., Mercandante, B., Prentice-Dunn, S., Jacobs, B. ve Rogers, R.W. (1982). *The Self-efficacy Scale: Construction and validation*. Psychological Reports, 51(2), 663–671.
- Yıldız, H. (2017). *Öğrencilerin okul dışı vakitlerinin değerlendirilmesinde ailelerin rolü ve okul sosyal hizmeti*. Yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yılmaz, Ö. (2019). *Gençlik merkezi faaliyetleri ve üyelerin gençlik merkezlerini kullanım düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi. Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Kırıkkale.
- Yılmaz Bingöl, T. (2015). *Çözüm odaklı kısa süreli yaklaşıma dayalı grup rehberliği programının öz-yeterlik inancına etkisi*. Doktora tezi. Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Evli Bireylerde Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Sorun Çözme Becerilerinin Evlilik Doyumu ile İlişkisi

The Relationship of Early Maladaptive Schemas and Problem-Solving Skills with Marital Satisfaction Among Married Individuals

İzel ÜZEREK¹, Deniz ŞARLAK²

¹ Uzman Klinik Psikolog,
uzerekizel@gmail.com,
ORCID: 000-0002-9199-9643

² Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Sıtkı Koçman
Üniversitesi, sarlakdeniz@gmail.com,
ORCID: 0000-0001-6246-8301

Başvuru: 04.11.2021
Kabul: 04.08.2022

Atıf:
Üzerek, İ. ve Şarлак, D. (2022). Evli
bireylerde erken dönem uyumsuz
şemalar ve sorun çözme becerilerinin
evlilik doyumu ile ilişkisi. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 33(4), 1067-1083.
DOI: 10.33417/ tsh.1019169

ÖZ

Çalışmada erken dönem uyumsuz şemalar ve evlilikte sorun çözme becerilerinin evlilik doyumu ile ilişkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda gönüllü 368 evli bireye Kişisel Bilgi Formu, Young Şema Kısa Form-3, Evlilikte Sorun Çözme ve Evlilik Yaşamı ölçekleri uygulanmıştır. Katılımcıların %51.9'unun kadın, %41.8'inin 31-40 yaş, %54.9'unun çocuk sahibi, %80.4'ünün çalıştığı ve %39.9'unun evlilik süresinin 1-5 yıl arasında olduğu tespit edilmiştir. Sorun çözme becerileri ile erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve erken dönem uyumsuz şemalara ait alt boyutlar arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Erken dönem uyumsuz şemalara ait duygusal yoksunluk, sosyal izolasyon/güvensizlik ve tehditler karşısında dayanıksızlık alt boyut şemaları ile evlilik doyumu arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Erken dönem uyumsuz şemalar ve evlilikte sorun çözme becerilerinin evlilik doyumu ile ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın, evlilik doyumu ile ilgili yapılacak gelecekteki araştırmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: Erken dönem uyumsuz şemalar, evlilikte sorun çözme, evlilik doyumu, sorun çözme becerileri

ABSTRACT

This study aims to analyze the relationship between early maladaptive schemas, marital problem-solving ability and marital satisfaction. Following this aim, The Young Schema Questionnaire Short Form-3, Marital Problem-Solving Score, Marital Life Scale and Personal Information Form are applied to 368 randomly selected voluntary married couples. When we look at the participants in percentage, it is seen that 51.9% of them are woman, 41.8% of them are between 31-40 age, 54.9% child bearers, 80.4% of them are unemployed and 39.9% of the couples lasted on a time scale ranging from 1 to 5 years. It is examined that failure and entitlement/insufficient self-control have no significant effect on marital satisfaction. An avoidant significant relationship is found between total score regarding problem-solving ability with early maladaptive schemas and sub-dimensions regarding early maladaptive schemas. Emotional deprivation, social isolation/ alienation regarding early maladaptive schemas and vulnerability against harm and illness has an avoidant significant effect on marital satisfaction. As a whole, early maladaptive schemas and problem-solving ability have a significant impact on marital satisfaction. This study is aimed to function as a contributor to further studies related to marital satisfaction.

Keywords: Early maladaptive schemas, marital problem solving, marital satisfaction, problem solving ability.

GİRİŞ

Şema kelimesi ilk kez Bartlett (1932) tarafından kullanılmıştır. Geçmişte edinilen bilgiler ve bu bilgilerin anlamlandırılması sürecine etkilerin incelendiği çalışmaların temeli şema kuramına dayanmaktadır. Şemaları kavram olarak kullanan ilk kişi Piaget'dir (Wagner, 2013). Şema, bireylerin kendi çevresindeki dünyayı anlamlandırabilmesi ve anlayabilmesi için gereklidir. Şemaların, bireylerin davranış biçimlerinde, duygu ve düşünce yapılarında ve ilişki kurma şekillerinde birçok etkisi vardır. Bununla birlikte kaygı, üzüntü, panik, öfke gibi birçok duyguya da eşlik eder. Bireyin erken dönem yaşantılarında öğrendiği ve çevresindekiler hakkındaki dirençli bilişsel yapıları davranışlarına etki eder (Young ve ark., 2009). Dolayısıyla, şemalar, bireylerin kendilik arayışının merkezindedir (Young ve Klosko, 2014).

Şemaların oluşumu sırasında, bireyin geçmiş döneminde yaşamış olduğu olumsuz durumlar yüzünden zarar görmesi nedeniyle bireyde depresif belirtilerin ve kişilik bozukluklarının görüldüğünü belirtmektedirler (Renner ve ark., 2012, Corral ve Calvete, 2014). Bu sorunlar nedeniyle ortaya çıkan şemalara da Erken Dönem Uyumsuz Şemalar denilmektedir (Young ve ark., 2009). Sürekli olarak olumsuz durumlara maruz kalan bir çocukta uyumsuz şemalar kalıplaşır. Kişi, bilişsel olarak tutarlı kalma eğiliminde olduğu için, şemalarının devam ettirilmesi yönünde bir dürtü hisseder. Kişiler, şemalarını farkında olmaksızın gerçeklik olarak kabul ederler ve yaşadıkları durumları bu şema kalıplarıyla değerlendirirler (Young ve ark., 2003). Erken dönem uyumsuz şemalar, kişinin bilişsel yapısına, duyguları ve davranışlarına, sosyal etkileşimine ve algılayışına etki eder (Soygüt, 2016). Kişinin sahip olduğu bu şemaların değişmesi, karakterinin ve dünyayı algılayış şeklinin değişmesi anlamına geldiği için şemaların kalıcı, değiştirilemez olduğu söylenmektedir (Young ve Klosko, 2011).

Erken dönem uyumsuz şemaların oluşmasında etkili olan nedenlerden birisi, bireyin çocukluk çağında yaşamış olduğu travmalar ya da ebeveynleri tarafından aşırı koruyucu tutumlara maruz kalmaktır. Çocukluk çağında oluşmuş, yetişkinlik yaşantısında da aktif bir şekilde etkisini sürdüren şemalar; aslında bireyin çocukluk yaşantısında ebeveynleriyle yaşadığı durumların benzer bir halidir (Young ve ark., 2003). Erken dönemde çocuğun ihtiyaçlarının karşılanmaması nedeniyle oluşan uyumsuz şemaların 5 alanı ve bu alanlara ait 18 alt boyut vardır (Young ve ark., 2003). Bunlar; ilk alan ayrılma ve reddedilmişlik şema alanı; terk edilme/istikrarsızlık, güvensizlik/suiistimal edilme, duygusal yoksunluk, kusurluluk/utanç, sosyal izolasyon/yabancılaşma, ikinci alan zedelenmiş özerklik ve kendini ortaya koyma; bağımlılık/yetersizlik, hastalık/zarar karşısında dayanıksızlık, yapışıklık/gelişmemiş benlik, başarısızlık, üçüncü alan zedelenmiş sınırlar; hak görme/büyüklenme, yetersiz öz denetim/öz disiplin, dördüncü alan başkalarına yönelimlik; fedakarlık, boyun eğicilik, kabul arayıcılık, beşinci alan aşırı tetikte olma ve baskılama; kötümserlik/karamsarlık, duyguları bastırma, yüksek standartlar/aşırı eleştiricilik, cezalandırılmadır.

Sorun Çözme Becerileri

Sorun kelimesi, bir arzuyu ya da oluşturulmuş bir planı gerçekleştirme hedefiyle kalkışılan eylemlerin önüne çıkan engeller olarak tanımlanır (Demirbilek, 2016). Birey planını veya isteğini gerçekleştirmeye çalışırken karşısına çıkan engellere, sorun adını koymaktadır. Aşılması gereken sorunların kişiyi rahatsız ettiği her duruma sorun adı verilmektedir (Demirbilek, 2016; Yılmaz ve Parlar, 2021).

Evlilik; iki farklı kültürde ya da iki farklı ortamda büyüyen, bakış açıları ve kişilik özellikleri birbirinden farklı iki bireyin bir araya gelerek oluşturduğu bir kurumdur. Kültürler arasında insan ilişkilerine olan algı, tutum, bakış açısı ve değişim, gelişim özellikleri farklılık göstermektedir. Dolayısıyla evlilik, insan ilişkisi olması özelliği taşıdığından, yaşandığı süreç boyunca birtakım engeller oluşturabilen ve bu engellerin aşılmasına gereksinim duyulan bir ilişki türüdür. Evlilik ilişkisinde karşılaşılan sorunlara uygun çözüm yolları bulabilmek, kişilerin evlilikten aldıkları doyum ve evlilik uyumu için oldukça önemlidir (Dönmez, 2019). Aynı zamanda evli çiftlerin karşılaştıkları sorunları çözme becerilerini aktif şekilde kullanımı, evlilik kurumunun devamının sağlanabilmesi için önem arz etmektedir (Akça-Koca ve Yüksel, 2017).

Evlilikte sorun çözme becerileri ile ilgili yapılmış çalışmalar, çoğu evlilikte karşılaşılan sorunların sıklığını göstermiştir (Deniz ve ark., 2019, Yılmaz, 2018). Çalışma sonuçlarında, yetişkin kişilerin evliliklerinde karşılaştıkları sorunlarda aktif sorun çözme becerilerini kullanmalarıyla çözüm yollarına ulaştıkları ve evliliklerinin devamında sorun çözme becerilerinde daha fazla yetkinlik kazandıkları sonucuna ulaşılmıştır (Deniz ve ark., 2019, Yılmaz, 2018). Sorun çözümüne karşı kaçınma davranışı gösteren kişilerin ise ilişkilerinde daha fazla sorun yaşadıkları görülmüştür. Etkili sorun çözebilme becerisi olumlu bir yetenektir ve evlilik ilişkisindeki işlevselliği artırır (Dönmez, 2019). Gündelik hayatta kişilerin karşılaştıkları sorunlara çözüm yolları üretebilmeleri, evliliğin işlevselliği açısından oldukça önemlidir. İşlevsel ve doyumun yüksek olduğu bir evlilikte kişiler, karşılaştıkları sorun karşısında çözüm üretirken etkin sorun çözme becerilerini kullanmaktadır. Sorun çözme becerisi kadar, karşılaşılan engelin boyutu, çeşidi ve kişinin sahip olduğu kaynaklar da önemlidir. Kişi engel ile karşılaştığında; evlilikteki sorunu tespit etme, problemin nedenini anlama, çözümü için fikir üretebilme, üretilen fikirden emin olma, bu fikri doğru uygulayabilme ve sonucu değerlendirebilme süreçlerinden geçmektedir (Altuntaş, 2017). Gottman ve Krokoff (1989), yaptıkları bir çalışmada, sorun ile karşılaşan her çiftin bu durumdan olumsuz yönde etkilenebileceklerini özellikle kişilerin birlikte ortak bir noktaya varamamaları, öznel tutumları, sorunu değerlendirmekten kaçınmalarının sorun çözme sürecini negatif bir yöne sürükleyebileceğini yapıcı tutumların ve davranışların ise sorun çözüm sürecini pozitif yöne ulaştırabileceğini saptamışlardır. Bu çalışmadan yola çıkarak, birçok evlilik ilişkisinde sorun ortaya çıkabileceğini, sorunun farkına vararak o sorunu konuşmanın, çözüm yolunu aramanın evlilik

doyumunu arttırdığını; sorundan kaçarak ona negatif yönelimin evlilik doyumunu azalttığını belirtmektedirler (Anlatan, 2021).

Evlilik Doyumu

Evlilik konusunda oluşturulmuş olan teoriler, çiftlerin maddiyat ile ilgili, duygusal, iletişimsel ve cinsellik ile ilgili yaşadıkları problemleri değerlendirir, işlevsellikten uzak ailelerdeki bireylerin rollerini farklı olarak nitelendirir. Evlilik ilişkisinden çiftlerin birbirlerinden beklentileri ve duygusal, fiziksel ihtiyaçlarının karşılanabilmesi durumunun evlilikten alınan doyumda oldukça önemli olduğu belirtilmektedir (Çelik, 2006; Tutuş, 2021).

İnsan yaşamının ve toplumun bir parçası olan evlilik ilişkisi, kişinin yaşam kalitesini yükseltici ya da düşürücü bir etkiye sahiptir (Hünler ve Gençöz, 2003). Evlilikten alınan doyumun yükselmesi kişinin hayatında olumlu etkiler yaratırken, evlilikten alınan düşük doyum düzeyi kişilerin hayatında olumsuzluk ve negatif etkiler yaratır. Evlilik doyumunu kişinin evlilik ilişkisine dair yaptığı genel bir yorumlamadır. Evlilik doyumunu aslında kişinin yaşadığı ilişki biçiminden ne kadar memnuniyet duyduğunu gösterir. Diğer bir deyişle evlilik doyumunu, kişinin ilişkisindeki pek çok farklı yönünden sağladığı memnuniyet şeklinde açıklanabilir. Sosyo-bilişsel yaklaşım evlilik doyumunu ilişkideki partnere karşı olan davranış şekli olarak açıklar. Kişinin evlilikteki ilişkisini yorumlama şekliyle gelişen evlilik doyumunu kendiliğinden oluşan bir durum değildir ve partnerlerin çabalarıyla birlikte şekillenir. Evlilik ilişkisinin kişilerde yarattığı mutluluk ve bu mutluluğun istikrarlı bir şekilde devamı evlilik doyumunu gösterir. Bu durum evliliğin başlangıcında olmayabilir. Evliliğin ilk zamanlarındaki bu mutluluk düzeyinin olmayışı yaşanan ilişki için risk teşkil eder. Çiftlerin yaşadığı mutsuzluk evliliklerinde doyum sağlayamamaya, bu durum da ayrılmaya sebep olabilir (Ahmadi ve ark., 2010; Buluş, 2016).

Tüm bunlar değerlendirildiğinde evli bireylerdeki erken dönem uyumsuz şemaların ve sorun çözme becerilerinin evlilik doyumunu üzerinde risk faktörleri olabileceği düşünülmektedir. Yapılan bu çalışma ile evli bireylerin evlilik doyumunun sorun çözme becerileri ve erken dönem uyumsuz şemalar ile ilişkisi incelenerek literatüre katkıda bulunulacaktır. Bunun yanı sıra evlilik doyumunun üzerindeki risk faktörü olarak düşünülen sorun çözme becerileri ve erken dönem uyumsuz şemaların etkisi saptanarak bu risk faktörleri hakkında farkındalık oluşturulması, bu sayede çift terapilerine fayda sağlanacağı ve evlilik doyumunu ile ilişkili gelecekte yapılacak araştırmalara yol gösterici olacağı düşünülmektedir.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Çalışmada nicel araştırma yaklaşımlarından ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. İlişkisel tarama modeli, iki ve ikiden fazla değişken arasında beraber değişimin mevcutluğunu ya da derecesini saptamayı amaçlayan modeldir (Karasar, 2000). Çalışmada evli bireylerde, erken dönem uyumsuz şemalar ve sorun çözme becerilerinin, evlilik doyumunu üzerindeki ilişki incelenmektedir.

Araştırmada amaca göre aşağıda belirtilen sorulara cevap aranmıştır:

- Evli bireylerin evlilik doyumu; cinsiyet, yaş ve evlilik süresi kapsamında anlamlı düzeyde farklılaşma göstermekte midir?
- Evli bireylerin evlilik doyumu ile sorun çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Evli bireylerin erken dönem uyum bozucu şemaları ile evlilik doyumu arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Evli bireylerin erken dönem uyum bozucu şemaları ile sorun çözme becerileri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
- Evli bireylerin sorun çözme becerileri ve erken dönem uyumsuz şemaları, evlilik doyumunu yordamakta mıdır?

Araştırma sorularına ek olarak amaç kapsamında, araştırmanın sınıdığı hipotezler şunlardır:

- Evli bireylerin evlilik doyumu cinsiyet, yaş ve evlilik süresi kapsamında farklılaşmamaktadır.
- Evli bireylerin evlilik doyumu ile sorun çözme becerileri arasında anlamlı ilişki vardır.
- Evli bireylerin sorun çözme becerileri ve erken dönem uyumsuz şemaları, evlilik doyumunu etkiler.

Çalışma Grubu

Çalışmanın evrenini, İstanbul ili, Avrupa bölgesinde yaşayan evli kadınlar ve evli erkekler oluşturmaktadır. Örneklem grubu seçkisiz örnekleme yöntemlerinden olan kolay ulaşılabilir örnekleme yolu ile katılımcı olmayı kabul eden, psikiyatrik tanı almamış ve ilaç kullanmayan 368 evli bireye ulaşılmıştır. Veriler 15 Ocak 2020 ve 15 Şubat 2020 tarihleri arasında toplanmıştır.

Tablo 1. Evli Bireylerin Demografik Bilgilerine Göre Dağılımları (n=368)

Değişken	Grup	n	%
Cinsiyet	Kadın	191	51.90
	Erkek	177	48.10
Yaş Grubu	21-30 yaş	86	23.40
	31-40 yaş	154	41.80
	41-50 yaş	82	22.30
	51 yaş ve üzeri	46	12.50
Öğrenim Durumu	İlköğretim	49	13.40
	Lise	70	19.00
	Üniversite	190	51.60
Çalışma Durumu	Lisansüstü	59	16.00
	Evet	296	80.40
	Hayır	42	11.40
	Emekli	30	8.20
Aylık Gelir	2000 TL altı	30	8.20
	2000-4000 TL	119	32.30
	4000-6000 TL	110	29.90
	6000 TL üstü	109	29.60
Evlilik Süresi	1-5 yıl	147	39.90
	6-10 yıl	62	16.80
	11-15 yıl	59	16.00
	16 yıldan fazla	100	27.20
Çocuk Sahibi Olma Durumu	Evet	202	54.90
	Hayır	166	45.10
Toplam		368	100.00

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, İstanbul ili Avrupa bölgesinde ikamet eden evli bireyler, araştırmada kullanılan ölçekler, elde edilen veriler ve verilerin toplandığı tarihlerde katılımcıların vermiş oldukları cevaplar ile sınırlıdır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Kişisel Bilgi Formu, Young Şema Ölçeği-Kısa Form-3, Evlilikte Sorun Çözme ve Evlilik Yaşamı Ölçekleri kullanılmıştır. Ölçeklere ait açıklayıcı bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

Kişisel Bilgi Formu: Formda evli bireylerin yaş, cinsiyet, çalışıp çalışmadığı, gelir durumu, evlilik süresi ve çocuk sahibi olup olmadığını sorgulayan ifadeler yer almaktadır.

Young Şema Ölçeği Kısa Form-3: Ölçek Young (1994) tarafından geliştirilmiş ve Soygüt ve arkadaşları (2009) tarafından Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasının sonucuna göre ölçeğin 14 tane alt boyuttan oluştuğu ve 5 şema alanında toplandığı belirlenmiştir. Güvenirlik katsayısının şema alt boyutları için $\alpha=.63-.80$, şema alanları için $\alpha=.53-.81$ arasında olduğu saptanmıştır. Araştırmamızda ölçeğin güvenilirlik katsayısı .94 olarak bulunmuştur.

Evlilikte Sorun Çözme Ölçeği: Bauh ve ark. (1982)'inin evlilik yaşamındaki sorunlarının üstesinden gelebilme algısına yönelik geliştirmişlerdir. Türkçe geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Hünler ve Gençöz (2002) tarafından yapılmıştır. Ölçekte 9 madde yer almaktadır. Ölçeğin en yüksek değeri 45, en düşük değeri ise 9'dur. Katılımcıların ölçekten yüksek puan alması evliliklerinde sorun çözme becerileri açısından başarılı buldukları anlamına gelmektedir. Araştırmamızda ölçeğin güvenilirlik katsayısı .95 olarak bulunmuştur.

Evlilik Yaşamı Ölçeği: Tezer (1996) tarafından bireylerin evlilikten aldıkları evlilik doyumunu belirlemek amacıyla geliştirilmiştir. Ölçeğin 10 maddesi bulunmaktadır. Ölçeğin en yüksek değeri 50 puan, en düşük değeri ise 10 puandır. Ölçeğin puanlanması sonucunda bireylerin aldıkları puanların yüksekliği, bireylerdeki evlilik doyumunun yüksekliğini; bireylerin aldıkları puanların düşüklüğü, evlilik doyumunun da düşük olduğunu yansıtmaktadır. Ölçeğin güvenilirlik kat sayısı test-tekrar test yöntemiyle 0.85 olarak bulunmuştur. Araştırmamızda ölçeğin alfa değeri .92 olarak bulunmuştur.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde SPSS 27.0 programından yararlanılmıştır. Araştırma verileri değerlendirilirken kategorik değişkenler için frekans analizi, Kolmogorov-Smirnov testi, Pearson Korelasyon testi, Bağımsız Örnek t-Testi, ANOVA, çok değişkenli varyans analizi ve regresyon analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde yapılan analizler paylaşılmıştır. Betimsel analizlerde, araştırmaya katılan evli bireylerin kişisel bilgileri yer almaktadır. Ayrıca, araştırma verilerinin dağılımında, ilk olarak çarpıklık ve

basıklık katsayılarına bakılmış ve Kolmogorov-Smirnov testi yapılmıştır. Yapılan analizlerde çarpıklık ve basıklık katsayılarının $-1+1$ aralığında olduğu ve Kolmogorov-Smirnov testinde evlilik doyumu $[D(368)= 0.06; p>.05]$, sorun çözme becerileri $[D(368)= 0.62; p>.05]$, erken dönem uyum bozucu şemalar (toplam) $[D(368)= 0.8; p>.05]$ verilerin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir ve araştırma soruları parametrik analiz yöntemleri ile sınanmıştır.

Tablo 2. Katılımcıların Ölçek ve Alt Boyut Puanları İçin Betimleyici İstatistiksel Değerleri (n=368)

Ölçek ve Alt Boyutları	min	max	\bar{x}	ss
Evlilik Doyumu	1.20	5.00	4.28	.78
Sorun Çözme Becerileri	1.56	5.00	4.26	.75
Erken Dönem Uyum Bozucu Şemalar (Toplam)	1.00	4.21	2.16	.53
Duygusal Yoksunluk	1.00	5.80	1.48	.72
Başarısızlık	1.00	4.67	1.84	.63
Karamsarlık	1.00	6.00	1.86	1.11
Sosyal İzolasyon/Güvensizlik	1.00	4.57	1.67	.82
Duyguları Bastırma	1.00	5.40	1.89	.83
Onay Arayıcılık	1.00	6.00	2.98	.97
İç İçe Geçme/Bağımlılık	1.00	3.78	1.49	.55
Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	1.00	6.00	3.28	.80
Kendini Feda	1.00	6.00	2.96	.97
Terk Edilme	1.00	5.00	1.53	.67
Kusurluluk	1.00	6.00	3.28	.93
Cezalandırılma	1.00	4.67	1.38	.55
Tehditler Karşısında Dayanıksızlık	1.00	5.80	1.90	.96
Yüksek Standartlar	1.00	6.00	2.69	1.06

Tablo 2'ye göre, araştırmaya katılan evli bireylerin evlilik doyumu ($\bar{x}=4.28$; $ss=.78$), sorun çözme becerileri ($\bar{x}=4.26$; $ss=.75$) olarak tespit edilmiştir. Bu bulgu, katılımcıların sorun çözme becerilerinin çok yüksek olduğunu göstermektedir. Araştırmaya katılan evli bireylerin erken dönem uyum bozucu şemaları ($\bar{x}=2.16$; $ss=.53$) olarak tespit edilmiştir. Bu bulgu, katılımcıların erken dönem uyum bozucu şemalarının düşük olduğunu göstermektedir. Ayrıca, ayrıcalıklık/yetersiz özdenetim ($\bar{x}=3.28$; $ss=.80$) ve kusurluluk ($\bar{x}=3.28$; $ss=.93$) şemaları en yüksek şema olarak tespit edilmiştir. Cezalandırılma ($\bar{x}=1.38$; $ss=.55$) şeması ise en düşük şema olarak belirlenmiştir.

Tablo 3. Evlilik Doyumunun Cinsiyete Göre Dağılımı (n=368)

Cinsiyet	n	\bar{x}	ss	sd	t	p
Kadın	191	4.10	.88	366	-4.75	.000
Erkek	177	4.47	.60			

Tablo 3'e göre; evli bireylerin evlilik doyumunun cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde; erkeklerin puanı kadınların puanından anlamlı düzeyde yüksek belirlenmiştir [$t_{366}=-4.75$; $p=.000$].

Tablo 4. Evlilik Doyumunun Yaş Grubuna Göre İncelenmesi (n=368)

Yaş	n	\bar{x}	ss	F	p	Fark
21-30 yaş	86	4.36	.78			
31-40 yaş	154	4.41	.76	5.53	.001	2>3
41-50 yaş	82	4.06	.80			2>4
51 yaş ve üzeri	46	4.05	.69			
Toplam	368	4.28	.78			

Tablo 4'e göre; evli bireylerin evlilik doyumunun yaş grubuna göre incelendiğinde; gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilmiştir [$F_{(3,364)}=5.53$; $p=.001$]. Yapılan post-hoc analizine göre, 31-40 yaş grubundaki evli bireylerin evlilik doyumu, 41-50 yaş ve 51 yaş ve üzerindeki katılımcıların evlilik doyumundan anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 5. Evlilik Doyumunun Evlilik Süresine Göre İncelenmesi (n=368)

Evlilik Süresi	n	\bar{x}	ss	F	p	Fark
1-5 yıl	147	4.45	.72	12.44	.000	1>4
6-10 yıl	62	4.50	.69			
11-15 yıl	59	4.24	.74			
16 yıldan fazla	100	3.91	.82			
Toplam	368	4.28	.78			

Tablo 5'e göre; katılımcıların evlilik doyumunun evlilik süresine göre incelendiğinde; gruplar arasında anlamlı düzeyde farklılaşma tespit edilmiştir [$F_{(3,364)}=4.70$; $p=.003$]. Yapılan post-hoc analizine göre, 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl süre ile evli olan katılımcıların evlilik doyumu, 16 yıl üzerinde süreyle evli olan katılımcıların evlilik doyumundan anlamlı düzeyde yüksektir.

Tablo 6. Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Alt Boyutlar ve Sorun Çözme Becerilerinin Evlilik Doyumu ile Arasındaki İlişki (n=368)

Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Alt Boyutlar	Evlilik Doyumu		
	n	r	p
Erken Dönem Uyumsuz Şemalar (Toplam)	368	-.48**	.000
Duygusal Yoksunluk	368	-.44**	.000
Başarısızlık	368	-.04	.43
Karamsarlık	368	-.47**	.000
Sosyal İzolasyon/Güvensizlik	368	-.59**	.000
Duyguları Bastırma	368	-.37**	.000
Onay Arayıcılık	368	-.29**	.000
İç İçe Geçme/Bağımlılık	368	-.39**	.000
Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	368	-.08	.14
Kendini Feda	368	-.36**	.000
Terk Edilme	368	-.42**	.000
Kusurluluk	368	-.18**	.000
Cezalandırılma	368	-.39**	.000
Tehditler Karşısında Dayanıksızlık	368	-.52**	.000
Yüksek Standartlar	368	-.22**	.000
Sorun Çözme Becerileri	368	.78**	.000

Tablo 6'a göre, araştırmaya katılan evli bireylerin evlilik doyumu ile erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve tüm alt boyut şemaları arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde yüksek korelasyonel ilişki tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan evli bireylerin evlilik doyumu ve sorun çözme becerileri arasında anlamlı düzeyde ve pozitif yönde yüksek korelasyonel ilişki tespit edilmiştir [$r=.78^{**}$; $p=.000$].

Tablo 7. Sorun Çözme Becerileri ile Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Alt Boyutlar Arasındaki İlişki (n=368)

Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Alt Boyutlar	Sorun Çözme Becerileri		
	n	r	p
Erken Dönem Uyumsuz Şemalar (Toplam)	368	-.49**	.000
Duygusal Yoksunluk	368	-.36**	.000
Başarısızlık	368	-.05	.34
Karamsarlık	368	-.50**	.000
Sosyal İzolasyon/Güvensizlik	368	-.59**	.000
Duyguları Bastırma	368	-.42**	.000
Onay Arayıcılık	368	-.31**	.000

Tablo 7. Sorun Çözme Becerileri ile Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Alt Boyutlar Arasındaki İlişki (n=368) (devamı)

Erken Dönem Uyumsuz Şemalar ve Alt Boyutlar	Sorun Çözme Becerileri		
	n	r	p
İç İçe Geçme/Bağımlılık	368	-.40**	.000
Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	368	-.06	.28
Kendini Feda	368	-.38**	.000
Terk Edilme	368	-.41**	.000
Kusurluluk	368	-.18**	.000
Cezalandırılma	368	-.41**	.000
Tehditler Karşısında Dayanıksızlık	368	-.47**	.000
Yüksek Standartlar	368	-.23**	.000

Tablo 7'e göre, araştırmaya katılan evli bireylerin sorun çözme becerileri ile erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve duygusal yoksunluk, karamsarlık, sosyal izolasyon/güvensizlik, duyguları bastırma, onay arayıcılık, iç içe geçme/bağımlılık, kendini feda, terk edilme, kusurluluk, cezalandırılma, tehditler karşısında dayanıksızlık ve yüksek standartlar şemaları arasında anlamlı düzeyde ve negatif yönde yüksek korelasyonel ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 8. Erken Dönem Uyumsuz Şemaların ve Sorun Çözme Becerilerinin Evlilik Doyumunu Yordaması (n=368)

Değişkenler	B	SH	β	t	p
Sabit	1.76	.25		7.06	.000
Sorun Çözme Becerileri	.66	.04	.64	15.50	.000
Erken Dönem Uyumsuz Şemalar (Toplam)	.76	.54	.51	1.42	.16
Duygusal Yoksunluk	-.17	.06	-.15	-2.98	.003
Başarısızlık	-.03	.07	-.02	-.34	.74
Karamsarlık	.02	.05	.03	.42	.68
Sosyal İzolasyon/Güvensizlik	-.15	.07	-.16	-2.20	.03
Duyguları Bastırma	.02	.05	.02	.32	.75
Onay Arayıcılık	-.05	.05	-.06	-.98	.33
İç İçe Geçme/Bağımlılık	-.05	.09	-.04	-.59	.56
Ayrıcalık/Yetersiz Özdenetim	-.03	.06	-.03	-.47	.64
Kendini Feda	-.10	.05	-.12	-1.90	.06
Terk Edilme	-.13	.07	-.11	-1.78	.08
Kusurluluk	-.08	.06	-.09	-1.29	.20
Cezalandırılma	-.05	.08	-.03	-.58	.56
Tehditler Karşısında Dayanıksızlık	-.18	.06	-.22	-2.77	.01
Yüksek Standartlar	-.01	.04	-.01	-.17	.86

R=.81; R²=.65; Düzeltilmiş R²=.64; F_(16,351)=41.54; p=.000

Tablo 8'e göre; araştırmanın bağımsız değişkenleri bir bütün olarak, evlilik doyumunu yordamaktadır [F_(16,351)=41.54; p=.000]. Buna göre, bağımsız değişkenlerin tamamı evlilik doyumunu varyansının %64'ünü açıklamaktadır. Ayrıca β katsayıları incelendiğinde; sorun çözme becerilerinin evlilik doyumuna pozitif yönde ve anlamlı düzeyde etki ettiği tespit edilmiştir. Ayrıca, erken dönem uyumsuz şemalara ait duygusal yoksunluk, sosyal izolasyon/güvensizlik ve tehditler karşısında dayanıksızlık şemalarının anlamlı düzeyde ve negatif yönde etki ettiği saptanmıştır.

TARTIŞMA

Araştırmada katılımcıların erken dönem uyumsuz şemalar alt boyutları ile sorun çözme becerileri ve evlilik doyumunu arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bağlamda yaptığımız araştırmada elde edilen bulgular aşağıda tartışılarak yorumlanmıştır.

Evli bireylerin evlilik doyumu cinsiyet değişkeni açısından incelendiğinde, erkek katılımcılar lehine anlamlı bir farklılık olduğu saptanmıştır. Bu sonuca göre; erkek katılımcıların evlilik doyum düzeyleri, kadın katılımcıların evlilik doyum düzeylerine göre daha yüksektir. Alanyazın incelendiğinde; Üncü'nün (2007) yapmış olduğu araştırmada erkeklerin algıladıkları evlilik doyum düzeyinin daha yüksek olması yönüyle bu araştırma ile benzerlik göstermektedir. Fakat bu araştırmadan farklı olarak cinsiyet değişkeninin bireylerin evlilik doyumu puanları açısından anlamlı bir farklılık oluşturmadığını gösteren araştırmalar da bulunmaktadır (Çağ, 2013; Taşköprü, 2013). Bunun nedeni evlilik ilişkisinde kadınların ve erkeklerin evliliklerine dair oluşan farklı beklentilerinden kaynaklanıyor olabilir (Altunal, 2019). Ayub ve Iqbal (2012) evlilik doyumu ile cinsiyet rolünü araştırdıkları bir çalışmaya Pakistan'da yaşayan 300 evli çift katılmıştır. Araştırma sonunda eşlerin eğitim düzeyi, iletişim tarzları, cinsel yaşam memnuniyetleri, karşılıklı olarak kazanç sağlama, hoşgörü, eşlerin aileleriyle olan iletişim tarzları etmenlerinin evlilik doyumu üzerinde doğrudan etkili olduğu bulunmuştur. Aynı zamanda cinsiyet farklılıklarının evlilik doyumu üzerinde etkili bir değişken olduğu sonucuna varılmıştır (Ayub ve Iqbal, 2012; Yalçın, 2014).

Evli bireylerin evlilik doyumu yaş grubu değişkeni açısından incelendiğinde, gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre; 21-30 yaş grubu ve 31-40 yaş grubundaki katılımcıların evlilik doyumları, 41-50 yaş grubu ve 51 yaş ve üzeri yaş gruplarındaki katılımcıların evlilik doyumlarından daha yüksektir. Bireylerin yaşları ilerledikçe evliliklerinden arzuladıklarını elde edememenin getirdiği pişmanlıkla evlilik doyumlarında bir düşüş yaşanacağı düşünülebilir. Alanyazın incelendiğinde, bu sonuç ile örtüşen araştırmalar olduğu saptanmıştır. Taşköprü'nün (2013) evlilik doyumu ile sorun çözme becerileri, stresle baş etme ve evlilik uyumu arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında yaş grubu değişkeninin evlilik doyumu açısından incelenmesinde araştırmamız ile benzer bulgulara ulaşılmıştır. Araştırmamızdan elde ettiğimiz bulgu, Tezer'in (1994) çatışmalardaki sıklık ve gerginliğin azalmasıyla, iş doyumunun ve yaşın artmasıyla birlikte evlilik doyumunun artacağı sonucu ile de benzerlik göstermektedir. Alanyazında araştırmamızdan farklı olarak yaş grubunu değişkeninin evlilik doyumu puanları açısından anlamlı bir fark elde etmediği bulgularını gösteren araştırmalar da mevcuttur (Güven, 2007).

Evli bireylerin evlilik doyumu evlilik süresi değişkeni açısından incelendiğinde, gruplar arasında anlamlı düzeyde bir farklılaşma olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre; 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11-15 yıl süre ile evli olan katılımcıların evlilik doyumları, 16 yıldan fazla süre ile evli olan katılımcıların evlilik doyumlarından daha yüksektir. Literatür incelendiğinde evli olarak geçirilen sürenin evlilik doyumu üzerinde anlamlı farklılık oluşturduğunu gösteren çalışmalarla birlikte farklılaşmanın oluşmadığını gösteren araştırma sonuçları da yer almaktadır (Taşköprü, 2013). Demir (2014) yaptığı bir çalışmada evli kalınan süre arttıkça katılımcıların evlilik doyumu puanlarında bir azalma olduğu bulgusunu paylaşmıştır. Akpınar ve Kırlioğlu (2021) çalışmasında katılımcıların evlilik uyumları evlilik süresine göre incelendiğinde 1-5 yıldır evli olan grupta 26-35 yıldır evli olan grup arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Bir başka çalışmada ise evlilik

süresinin artmasıyla evlilik uyumunun arttığı görülmüştür (Uşaklı, 2010). Bu bağlamda evlilik süresinin evlilik doyumu üzerinde kritik bir değişken olmadığı düşünülebilir. Çalışmamızın bulgularına bakarak bunun nedeninin çiftlerin evliliklerinin ilk yıllarında daha fazla heyecana, beklentiye ve sevgiye sahip olarak evliliğin devamında ilişkilerinden beklentilerini karşılayamamaları, bunun akabinde heyecan ve sevgilerini yitirmeleri durumunun evlilik doyumlarında azalma yaratacağı olarak düşünülebilir (Kabasakal, 2016).

Evli bireylerin evlilik doyumu ve sorun çözme becerileri arasındaki ilişki incelendiğinde, evlilik doyumları ve sorun çözme becerileri arasında pozitif yönde yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmamızdan elde edilen bu sonuç literatürde konu kapsamında yapılmış çalışmaların bulgularını destekler niteliktedir (Güven, 2007; Taşköprü, 2013; Yılmaz ve Parlar, 2021). Evlilikte çiftler arasında çok çeşitli sebeplerden kaynaklanan sorunlar ortaya çıkabilmektedir. Çatışma ve sorunun hiç yaşanmadığı bir evlilik neredeyse yok gibidir (Yedirir ve Hamarta, 2015). Evlilikte sorun ile karşılaşmaktan ziyade bu sorunların nasıl ve ne derece çözümlenebildiği önemlidir. Evliliklerinde sorun yaşayan ve bu sorunları çözebilme becerisine sahip olan çiftlerin daha mutlu bir evlilik sürdürerek evliliklerinden daha fazla doyum aldıkları; evliliklerinde karşılaşılan sorunları çözebilmekte yetersiz kalan çiftlerde ilişkide tatminsizlik ve mutsuzluk ile birlikte evlilik doyumlarında düşüş yaşanacağı söylenebilir (Yıldız ve Büyükaşahin, 2016). Evlilik doyumu ile ilgili yapılmış çalışmalardan biri olan Hünler'in (2003) araştırmasında itaat edici tutumların evlilik doyumu ile ilişkisini incelemesinin yanı sıra, itaat edici tutumlar ve evlilik doyumunun etkileşiminde, evlilikte sorun çözme becerilerinin ne derece yordadığı incelenmiştir. Araştırma sonucunda, eşler arasındaki itaat edici tutumun artmasıyla evlilikte sorun çözme becerilerinde düşüş gözlenmiş ve evlilikten alınan doyumun azalması ile sonuçlanmıştır.

Evli bireylerin evlilik doyumu ile erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve erken dönem uyumsuz şemalara ait çoğu alt boyutlar arasında negatif yönde, yüksek düzeyde, anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre; evli bireylerin evlilik doyumu ile erken dönem uyumsuz şemalara ait alt boyutlar birbirini ters yönde etkilemektedir. Çalışmamızdan elde ettiğimiz bulgu, literatür kapsamında konu ile ilgili yapılmış çalışmalar ile tutarlılık göstermektedir (Stiles, 2004; Soleymani, 2014; Esmaili et al., 2016). Nooripour ve Mahmoudi (2017), şemaların evlilik doyumuna etkisini inceleyen çalışmaların; erken dönem uyumsuz şemalar ile evlilik doyumunun birbirinden etkilenen bir ilişki içinde olduğuna ve uyumsuz şemayı engelleyici davranışın evlilik doyumunu pozitif yönde etkilediğini belirtmişlerdir. Yoosefi ve ark.(2010), yaptıkları bir çalışmada erken dönem uyumsuz şemaların, evlilikte kişilerin birbirlerini ve yaşanan olayları yanlış algılayarak çatışma içine girmelerine sebep olduğunu aktarmışlardır. Bu çalışmaya kontrol grubuna 155 evli çift ve boşanma niyetiyle mahkemeye başvurmuş 150 çift şeklinde toplam 610 kişi alınmıştır. Araştırmada, mahkemeye boşanma üzere başvurmuş çiftlerin, kontrol grubunda olan çiftlere nazaran daha çok erken dönem uyumsuz şemaya sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Boşanma niyeti taşıyan kişilerde diğerlerine göre güvensizlik/suiistimal edilme şeması en yüksek düzeyde

bulunurken; en düşük düzeyde bulunan şema, kabul arayıcılık şemasıdır. Kontrol grubunda en yüksek puan alan şema, hastalık/zarar karşısında dayanıksızlık şeması olurken; en düşük puanı alan şemanın, duyguları bastırma şeması olduğu açıklanmıştır. Boşanma amacıyla mahkemeye başvuran evli çiftlerde kişiler arası yaş farkının diğerlerine göre fazla olduğu, evli geçirdikleri sürenin daha az olduğu ve güvensizlik/suiistimal edilme, yapışıklık/gelişmemiş benlik, cezalandırılma şemalarından yüksek puanlar aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Aynı zamanda hastalık/zarar karşısında dayanıksızlık şemasından da düşük puanlar aldıkları bulunmuştur. Sonuç olarak yapılan çalışmada, güvensizlik/suiistimal edilme, terk edilme/istikrarsızlık, duygusal yoksunluk ve kusurluluk/utanç şemalarına sahip, bu şemalarda yüksek skorlar almış olan bireylerin, boşanmaya daha meyilli oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Maryam et al. (2015) yaptığı bir çalışmaya Hint uyruklu 107 kişi ve İran asıllı 97 kişi katılmıştır. İran asıllı katılımcıların boyun eğcilik, bağımlılık/yetersizlik ve terk edilme/istikrarsızlık şemalarında yüksek puanlar aldığı görülürken; Hint uyruklu katılımcılarda duygusal yoksunluk şemasında yüksek puanlar aldıkları görülmüştür. Çalışma sonucunda erken dönem uyumsuz şemaların, evlilik doyumuna etkisi olabileceğine yönelik bir sonuca varmışlardır (Maryam ve ark.,2015). Zafary ve Mohammadzadeh (2015), 254 kişinin katılımıyla yaptıkları çalışmaya dayanarak, erken dönem uyumsuz şemaların tüm alanları ve boyutlarının, evlilik doyumunu ile ilişki içinde olduğunu savunmuşlardır. Şemalar içerisinde evlilik doyumunu ile en yüksek ilişkide olan şemanın ise başkalarına yönelimlilik şeması olduğunu açıklamışlardır.

Bu çalışmaları konu alanlardan Soysal'ın (2017) 386 kişinin katılımıyla yaptığı bir çalışmada evlilik uyumunun ilişki ve anlaşma boyutlarının, şema boyutlarından hak görme/büyükleme, kusurluluk/utanç, fedakarlık, duyguları bastırma, terk edilme/istikrarsızlık, sosyal izolasyon/yabancılaşma, yapışıklık/gelişmemiş benlik, kötümserlik/karamsarlık, başarısızlık ve duygusal yoksunluk ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kabul arayıcılık şemasının yalnızca tarzı boyutuyla arasında istatistiksel açıdan anlamlı ilişki saptanmışken, cezalandırma şema boyutu ile evlilik doyumunu arasında anlamlı ilişki saptanamamıştır. Çalışmamızdan elde edilen bulgular, bireylerin çocuk yaşantılarından itibaren geliştirdikleri şemaların sebep olduğu olumsuz tutumlar ve işlevsel olmayan düşünceler nedeniyle çiftlerin ilişkisinde negatif bir etki yaratarak evlilik doyum düzeyini azaltan bir etkisi olduğunu düşündürmektedir.

Evli bireylerin sorun çözme becerileri ile erken dönem uyumsuz şemalara ait toplam puan ve erken dönem uyumsuz şemalara ait çoğu alt boyutlar arasında negatif yönde, yüksek düzeyde, anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre, evli bireylerdeki sorun çözme becerileri ile erken dönem uyumsuz şemalara ait alt boyutlar birbirini negatif yönde etkilemektedir. Literatür incelendiğinde araştırmamızın bulgusu ile ilgili daha önce yapılmış bir çalışmaya rastlanmamıştır. Araştırmamızdan elde ettiğimiz bulgu literatüre katkı sağlayacaktır. Bireyin çocukluk yaşantılarından itibaren geliştirdiği uyumsuz şemalar, işlevsel olmayan düşüncelere ve olumsuz tutumlara sebep olabildiği için evlilikte karşılaşılan her türlü soruna karşı da bireyin işlevsel

olmayan çözümler geliştirmesine neden olabilir. Ayrıca uyumsuz şemalar evlilikte yeni sorunların ortaya çıkmasına da sebep olabilir. Dolayısıyla araştırmamızın bulgusu bireylerdeki erken dönem uyumsuz şemaların, evlilikte sorun çözme becerilerine olumsuz bir etkisi olduğunu, erken dönem uyumsuz şemalar azaldıkça sorun çözme becerilerinde pozitif bir artış olacağını düşündürmektedir. Bu sonuçlara göre, evli bireylerin erken dönem uyumsuz şemalarının ve sorun çözme becerilerinin evlilik doyumu üzerinde istatistiksel olarak anlamlı düzeyde etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmadaki değişkenler ile yapılan çalışma, daha farklı yaş gruplarıyla ve daha farklı örneklemdeki evli bireyler ile gerçekleştirilebilir. Araştırmanın Türkiye'deki tek bir il kapsamında olması, diğer illerdeki evli bireylerin evlilik doyumlarını öğrenme bakımından sınırlı kalmaktadır. Gelecek araştırmacıların, evli bireylerin daha genelini temsil edecek örneklemelere yer vermeleri literatüre katkı sağlayacaktır. Evli bireylerdeki erken dönem uyumsuz şemalar ve sorun çözme becerilerinin evlilik doyumuyla ilişkisini inceleyen çalışmanın olmaması göz önünde bulundurulduğunda bu konuda yapılacak çalışma sayısının artırılmasının literatürdeki boşluğu giderebileceği düşünülmektedir.

Evlilik doyumu yüksek ve sorun çözme becerilerine sahip çiftlerde boşanma olasılığının daha düşük olduğu bilinmektedir. Bu sebeple çiftlere sorun çözme becerilerini geliştirmeye yönelik psiko-eğitimler verilebilir. Erken dönem uyumsuz şemaları ölçmeye yönelik geliştirilen ölçeğin çok sayıda soru içermesi nedeniyle katılımı olumsuz etkilediği düşünülmektedir. İleride yapılacak olan çalışmalarda, araştırma yönteminin oluşturulması sırasında bu durumun göz önüne alınması önerilmektedir. Evlilik doyumunun değişkenler ile olan ilişkisi evli kişilerin bireysel katılımı ile incelenmiştir. İleride yapılacak olan araştırmalarda çiftlerin birlikte katılım göstermesinin literatüre yararı olabileceği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Haliç Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 29.11.2019 tarihli 222 sayılı onay belgesi alındıktan sonra veri toplama işlemleri başlamış olup, katılımcıların her birine izin dahilinde çalışma hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmış ve Aydınlatılmış Onam Formu kullanılmıştır. Kullanılan ölçeklerin her biri için izin alınmış olup, kaynak gösterilmiştir. Araştırma, katılımcıların gönüllülük esasına dayalı olarak yürütülmüştür.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Araştırmaya isim sıralamasıyla %50, %50 oranında katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TEŞEKKÜR

Çalışmaya katılan tüm bireylere teşekkür ederiz.

FİNANSAL KAYNAK

Bu çalışma sırasında hiçbir şekilde kurum veya kuruluşlardan finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmadi K., Azad-Marzabadi E., Ashrafi S.M.N., Raiisi F. (2007). Construction and validation of family problem solving scale. *Journal of Applied Science*, 7 (24): 3958-3964.
- Akça-Koca D., Yukay-Yüksel M. (2017). Bir aile eğitim programının evli annelerin evlilik doyumu, evlilikte sorun çözme becerisi ve psikolojik iyi oluşuna etkisi. *International Journal of Field Education*, 3(1): 1-19.
- Akpınar, B., Kıriloğlu, M. (2021). Bazı değişkenler açısından evlilik uyumunun incelenmesi ve toplumsal cinsiyet rolleri tutumunun evlilik uyumuna etkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu dergisi*, 23(2), 736-746.
- Anlatan, Ö. (2021). Deneye Dayalı Bir Yaklaşım: Gottman Çift Terapisi. *Aile Psikolojik Danışmanlığı Dergisi*, 4(1), 74-93.
- Altunal, E. (2019). Erken Dönem Uyuşmaz Şemalar İle Evliliği Sürdürme Nedenleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, s. 1-101.
- Altuntaş, S., Durmuş, E. (2017). Evlilikte problem çözmeyi yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30, 321-331.
- Ayub N., Iqbal S. (2012). The factors predicting marital satisfaction: A gender difference in Pakistan. *The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences*, 6(7): 63-73.
- Bartlett, F.C. (1932). *Remembering: A Study in Experimental and Social Psychology*. Cambridge University Press, Cambridge, UK.
- Beck, A.T. (1988). Cognitive approaches to panic disorder: Theory and therapy. In: *Panic: Psychological Perspectives*, Eds: Rachman S., Maser, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, p: 91-109.
- Buluş, M. ve Bağcı, B. (2016). Evlilik doyumu: Aile yılmazlığı ve etkili iletişim becerilerinin rolü. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (40), 136-152.
- Corral, C., Calvete, E. (2014). Early Maladaptive Schemas and Personality Disorder Traits in Perpetrators of Intimate Partner Violence. *The Spanish Journal of Psychology*, 17, E1. doi:10.1017/sjp.2014.1
- Clifton, J.A. (1995). *The Effects of Parenting Style, Attachment and Early Maladaptive Schema on Adult Romantic Relationships*. (Unpublished Doctoral Dissertation), Georgia State University, Atlanta, GA.
- Çağ, P., Yıldırım İ. (2013). Evlilik doyumunu yordayan ilişkisel ve kişisel değişkenler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4 (39): 13-23.
- Çelik, M. (2006). *Evlilik Doyum Ölçeği Geliştirme Çalışması*. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Adana.
- Deniz, M.E., Uzun, G., Kurtuluş, H. Y. (2019). Evlilikte suç affetme ve yüklemenin evlilik doyumu

- üzerindeki yordayıcı etkisi. *Elementary Education Online*, 18(2), 852-861.
- Demir, E. (2014). Farklı Denetim Odağına Sahip Evli Bireylerin Evlilik Doyumunun İncelenmesi. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Demirbilek, M. (2016). Aile Danışmanlığı: Bir Uygulama Örneği. *Turkish Journal of Family Medicine and Primary Care*, 10 (2), 109-120.
- Dönmez, M. Tunç, E. (2019). İlişkide Bilişsel Çarpıtma, Evlilikte Problem Çözme, Evlilik Uyumu ve Tolerans Arasındaki İlişki. *Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 112-124.
- Esmaili S.S., Mohammadi A.Z., Hakami M. (2016). Predicting marital satisfaction on the basis of early maladaptive schema in married women. Tehran, Iran, *International Journal of Medical Research and Health Sciences*, 5(6): 262-270.
- Gottman J.M., Krokoff L.J. (1989). Marital interaction and satisfaction: A longitudinal view. *Journal of Consulting and Clinical*. 57(1): 47–52.
- Güven, N., Sevim, S. A. (2007). İlişkilerle ilgili bilişsel çarpıtmalar ve algılanan problem çözme becerilerinin evlilik doyumunu yordama gücü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 49-61.
- Hünler, O. S., Gençöz, T. (2003). Boyun Eğici Davranışlar ve Evlilik Doyumu İlişkisi: Algılanan Evlilik Problemleri Çözümünün Rolü, *Türk Psikoloji Dergisi*, 18(51), 99-108.
- Hünler, O. S. (2002). The effects religiousness on marital satisfaction and mediator role of perceived marital problem solving abilities between religiousness and marital satisfaction relationship. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Kabasakal, Z. Soylu, Y. (2016). Evli Bireylerin Evlilik Doyumunun Cinsiyet ve Eş Desteğine Göre İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 208-214.
- Karasar, N. (2000). Bilimsel Araştırma Yöntemi. Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Mahmoudi F., Mahmoudi A., Nooripour R. (2017). Investigation the relationship between early maladaptive schemas and safe communications in married students. *Journal of Research and Health*, 7(3): 779 - 787.
- Renner, F., Lobbestael, J., Peeters, F., Arntz, A., Huibers, M. (2012). Early maladaptive schemas in depressed patients: Stability and relation with depressive symptoms over the course of treatment, *Journal of Affective Disorders*, 136 (3), 581-590.
- Soleymani F. (2014). The relationship of couples primary inconsistent schemas with marital satisfaction in Bandar Abbas. Hormozgan University of Medical Sciences, *Academic Journal of Psychological Studies*. 3 (2): 148-153
- Soygüt G., Çakır Z. (2009). Ebeveynlik biçimleri ile psikolojik belirtiler arasındaki ilişkilerde kişilerarası şemaların aracı rolü: şema odaklı bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20 (2): 144-152.
- Soysal, E. (2017). Evli Bireylerin Erken Dönem Uyumsuz Şemaları, İlişkilerde Bilişsel Çarpıtmaları

- ve Yüklemlerin Evlilik Uyumunu Yordaması. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Stiles, O.E. (2004). Early Maladaptive Schemas and Intimacy in Young Adult's Romantic Relationships. (Doctoral Dissertation), Alliant International University.
- Taşköprü, M. (2013). Evlilik Doyumu ile Problem Çözme Becerileri, Stresle Başa Çıkma ve Evlilik Süresi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. İstanbul Bilim Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, (Danışman: Prof. Dr. Betül Aydın).
- Tezer, E. (1996). Evlilik İlişkisinden Sağlanan Doyum: Evlilik Yaşamı Ölçeği. Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 2 (7), 1-7.
- Tezer, E. (1994). Evli eşler arasındaki çatışmalar ile çeşitli demografik değişkenlerin evlilik doyumuna etkisi: Kadın eşin bir işte çalıştığı ve çalışmadığı eşler üzerinde bir araştırma. 3P Psikiyatri, Psikoloji, Psikofarmakoloji Dergisi, 2(3): 209-217.
- Tutuş, H., Barut, Y. (2021). Evli Bireylerde Psikolojik Dayanıklılık, Olumsuz Otomatik Düşünceler ve Evlilik Doyumu İlişkisi. Disiplinlerarası Eğitim Araştırmaları Dergisi, 5 (9), 91-101.
- Üncü, S. (2007). Duyusal Zeka ve Evlilik Doyum İlişkisi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, (Danışman: Prof. Dr. Binnur Yeşilyaprak).
- Wagoner, B. (2013). Bartlett's concept of schema in reconstruction. Theory & Psychology, 23(5):553-575. DOI: 10.1177/0959354313500166.
- Yalçın, H. (2014). Evlilik uyumu ile sosyodemografik özellikler arasındaki ilişki. Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 3(1), 250-261.
- Yedirir, S., Hamarta, E. (2015). Emotional expression and spousal support as predictors of marital satisfaction: the case of turkey. Educational Sciences: Theory & Practice, 1549-1558.
- Yıldız, M. A., Büyükşahin Çevik, G. (2016). Evli bireylerin evlilik doyumlarının ve yaşam doyumlarının incelenmesi. International Journal of Human Sciences, 13(1), 227-242. doi:10.14687/ijhs.v13i1.3417
- Yılmaz, H., İlketenci, R., Yılmaz, A.S, Mamirova, C. (2018). Evli bireylerin problem çözmede kullandıkları yaklaşımlar ve evlilik uyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(2), 445-462.
- Yoosefi, N., Etemadi O., Bahrami, Fatehizade M.A., Ahmadi S.A. (2010). An investigation on early maladaptive schema in marital relationship as predictors of divorce. Journal of Divorce and Remarriage, 51(5): 269-292.
- Young E.J., Klosko S.J., Weishaar E.M. (2003). Schema Thrapy, A Practioener's Guide. Çeviren: Soylu V.T. (2009). Şema Terapi, Terapistin Rehberi. Ed: Özakkaş T., Litera Yayıncılık, İstanbul.
- Young J.E., Klosko J.S. (2014). Hayatı Yeniden Keşfedin. 5. Baskı, Psikonet Yayınları, İstanbul.
- Young, Jeffrey E., Klosko, Janet S., Weishhar, Marjorie E. (2009). Şema Terapi. Litera Yayıncılık. Çeviren: Tuğrul Veli Soylu, İstanbul.
- Zafary F., Mohammadzadeh J. (2015). Relationship between early maladaptive Schemas and

marital satisfaction in married employees of rasht university of medical sciences. Journal of Social Issues and Humanities, 3(6): 330-333.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) Personelinin Risk Altındaki Ailelerin Psikososyal Destek İhtiyaçlarına İlişkin Deneyimleri

Experiences of Family Social Support Program (ASDEP) Staff on the Psychosocial Support Needs of Families at Risk

Ali Osman ÖZPOLAT¹, Yasemin ÖZKAN²

¹ Dr., Hacettepe Üniversitesi,
aliosmanozpolat@hacettepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2482-8457

² Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi,
yaseminozkan@hacettepe.edu.tr,
ORCID: 0000-0002-2968-363X

Başvuru: 27.12.2021
Kabul: 05.08.2022

Atf:
Özpolat, A.O. ve Özkan, Y.
(2022). Aile sosyal destek
programı (ASDEP) personelinin
risk altındaki ailelerin psikososyal
destek ihtiyaçlarına ilişkin
deneyimleri. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 33(4), 1085-1101. DOI:
10.33417/ tsh.1045595

ÖZ

Aile sahip olduğu işlevler nedeniyle her toplum için önemli bir kurum olmuştur ancak küresel ekonomik politikaların da etkisiyle günümüzde sayısız risklere maruz kalmaktadır. Alanda riskli ailelerle birebir ve en fazla hane görüşmesi yapan saha çalışanlarından birisi olarak Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) çalışanları ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının (ASHB) psikososyal destek konusunda arz odaklı hizmetlerini yürüten ve bu alanda Türkiye’de benzeri bulunmayan bir sosyal hizmet uygulamasıdır. Araştırmamızın temel amacı Türkiye’de risk altındaki ailelerin psikososyal destek ihtiyaçlarına yönelik ASDEP çalışanlarının deneyimlerinden faydalanarak mevcut durumu ortaya koymaktır. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı bu çalışmada fenomenolojik desenden yararlanılmıştır. Bu bağlamda araştırma kapsamında her bölgeyi temsil eden en az bir kişi olacak şekilde 6 kadın ve 5 erkek olmak üzere 11 ASDEP görevlisi ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek veriler toplanmıştır. Genellikle ASDEP personeli; personel ve özlük hakları yetersizliğinden, iş tanımlarının net olmamasından, iş yoğunluğunun fazlalığından, ASDEP harici işlerde çalıştırıldıklarından, müracaatçı ile güven ilişkisi kurmanın zorluğundan, hizmet içi eğitim yetersizliğinden, ASDEP kapsamında sorulan bazı soruların gereksiz olduğundan, oturmuş bir sistem olmadığından ve arz odaklı hane ziyaretlerinin olumsuzluklarından şikâyet etmektedir. Ayrıca psikososyal desteğin bir görüşmeyle verilmesinin mümkün olmayacağı düşüncesinden hareketle tekrarlı ziyaretlerin önemli olduğu da katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Aile, sosyal destek, ASDEP, sosyal riskler

ABSTRACT

The family has been an important institution for every society due to its functions, but with the effect of global economic policies, it is exposed to numerous risks today. Employees of Family Social Support Program (ASDEP) come to the fore as one of the field workers whose risk is one-on-one with families and who make the most household interviews. At the same time, it is a social service application that carries out the supply-oriented services of the Ministry of Family and Social Services (ASHB) on psychosocial support and is unique in Turkey in this field. The main purpose of our research is to reveal the current situation by making use of the experiences of ASDEP staff regarding the psychosocial support needs of families at risk in Turkey. In this study, in which qualitative research method was used, phenomenological design was used. In this context, data were collected by conducting in-depth interviews with 11 ASDEP employees, 6 women and 5 men, with at least one person representing each region within the scope of the research. Usually ASDEP employees are complaining about lack of personnel and personnel rights, the unclear job descriptions, the excessive workload, the difficulty of establishing a trusting relationship with the client, the lack of in-service training, the unnecessaryness of some of the questions asked within the scope of ASDEP, the lack of an established system, the negativities of supply-oriented household visits. In addition, it was emphasized by the participants that repeated visits were important, considering that it would not be possible to provide psychosocial support with a single interview.

Keywords: Family, social support, ASDEP, social risks

GİRİŞ

Toplumun en küçük yapı taşı ve temel dayanağı olarak atfedilen aile, insanların beraber yaşamak için geliştirmiş oldukları en eski ve en küçük topluluktur. Aile dar anlamda sadece anne ve babadan meydana gelirken geniş anlamda aile eş ve çocukların birlikteliğini ifade etmektedir. Aile, bireylerin özellikle topluma hazırlanmasında önemli sorumluluklar üstlenmektedir. Bu bağlamda aile içerisindeki bireylerin tavır ve davranışları sağlıklı bireyler yetiştirilmesinde belirleyici rol oynamaktadır (Akın, 2013, ss.27-41).

Aile ortamı bireylerin doğduğu andan başlayarak içerisinde yer aldığı hayatlarını devam ettirmek amacıyla gerekli bakımın ve desteğin sunulduğu sosyal bir ortam olarak süregelmektedir. Ayrıca aile duygularımızın ortaya çıktığı sosyal ortamdır. Kendi hakkımızda ya da başkaları hakkında ne tarz duygusal tepkiler göstereceğimizi ve bu duygularla ilgili düşüncelerimizi nasıl ortaya koyacağımızı aile içerisinde öğreniriz (Özmen, 2004, ss. 27-39). Toplumun en temel öğelerinden birisi olan aile, kendi içerisinde gerçekleşen ve çevreden gelen etkenlerden olumlu ya da olumsuz olarak fazlasıyla etkilenmektedir. Bu etkileşim bazen direkt tüm aileyi hedef alırken bazen de aile içerisinde sadece tek bir bireyi de hedef alabilir (Özpolat, 2021, s.16). Ayrıca aile konusu sosyal hizmet uygulamaları konusu ile de doğrudan bağlantılıdır.

Bu bağlamda çalışmada yapılan görüşmelerde sosyal hizmetin üç uygulama düzeyinin nasıl karşılık bulduğu, görüşmecilerin destek gördüğü ya da engellendiği mikro, mezzo ve makro sistemlerle olan ilişkileri göz önünde bulundurulmuştur.

Gerek alanyazın incelemesi yapıldığında gerekse de mevcut politika, uygulama ve hizmetler değerlendirildiğinde direkt aileye yönelik sistematik ve tam anlamıyla aileleri kapsayan psikososyal destek çalışmalarının yeterli düzeyde bulunmadığı görülmüştür. Bununla birlikte özellikle politika uygulayıcılarının yaptığı çalışmalarda da psikososyal desteğin ve bu destek süreçlerinin üzerinde durularak çalışmalar yürütülmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel amacı; risk altında olduğu düşünülen ailelerle çalışan ASDEP personelinin psikososyal desteği nasıl deneyimlediklerini ortaya çıkarmaktır. Böylece ailelere yönelik daha iyi bir hizmet modelinin geliştirilmesine katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Psikososyal destek kavramı sosyal hizmet alanında son dönemde üzerinde çalışılan en önemli konuların başında gelmektedir. Ancak bu kavram genellikle birey temelli ve belirli bir sorun alanı çerçevesinde ele alınmaktadır. Özellikle ailelerle yapılan çalışmalara bakıldığında zaman bu eksiklik belirgin bir şekilde görülmektedir. Alanyazın incelendiğinde ailenin yaşadığı; işsizlik, yoksulluk, boşanma, dezavantajlılık, aile bütünlüğünün bozulması, madde bağımlılığı, engellilik, yaşlılık vb. durumların ayrı ayrı incelendiği görülmüştür. Psikososyal destek ile risk altındaki aileleri bir bütün olarak ele alan yeterli çalışmaya rastlanılamamıştır. Bu bağlamda bu araştırma Türkiye’de ilk olma özelliği taşımaktadır. Ailelerin bir bütün olarak değerlendirilmesi, psikososyal destek kapsamında ailelerle çalışan saha personelinin bilgi ve deneyimlerinden yararlanılması bu çalışmayı zenginleştirmekte ve çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Günümüz Türkiye'sinde riskli ailelerle en fazla hane görüşmesi yapan personel sahada çalışmalar yürüten ASDEP personelidir. Ayrıca ASDEP; Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığının psikososyal destek konusunda arz odaklı hizmetlerini sunan ve bu alanda ülkemizde başka bir benzeri bulunmayan bir sosyal hizmet uygulamasıdır.

ASDEP'in 2012 ve 2014 yılında pilot çalışmaları yapılmış, 2017 yılında ise program ülke genelinde uygulamaya konulmuştur. ASDEP personelinin çalıştığı kuruluş ise ülke genelinde yaygınlaştırma süreci devam eden sosyal hizmet merkezleri (SHM) olmuştur. Bu bağlamda risk altında olduğu düşünülen ailelerle yakından çalışan ve arz odaklı olarak psikososyal destek hizmetlerini yürüten bu çalışanlar araştırma kapsamına alınarak her bölgeyi temsil eden en az bir personelle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Altı kadın ve beş erkek olmak üzere toplam on bir kişi ile mülakat yapılmıştır.

ASDEP personeli; Türkiye'de ailelerin ihtiyacı olan psikososyal destek konusunda saha çalışmaları yapan, bizzat aile ile birebir ev ortamında yaptığı incelemeler ile etkileşim içerisinde bulunan ve program için somut ölçme araçları dışında pek çok gözleme sahip bir yapıya sahiptir. Ayrıca ASDEP personeli bu çalışmada araştırılması istenilen temel amaca doğrudan katkıda bulunan katılımcı özelliklerini taşımaktadır.

Araştırmanın katılımcıları olan 11 ASDEP personeline; risk altındaki ailelerin psikososyal destek ihtiyaçları, aileler için nelerin risk olduğu, ailelere yönelik mevcut uygulamaların yeterli olup olmadığı, risklerin minimize edilmesi için neler yapılması gerektiği ve ASDEP'i değerlendirmeleri konularında sorular sorulmuştur.

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, veri toplama araçları, veri toplama teknikleri, evren ve örnekleme, verilerin işlenmesi ve değerlendirilmesi ile süre ve olanaklara yönelik olarak bilgi verilecektir.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi seçilmiştir. Nitel araştırmalarda araştırmacı ile görüşmeci arasında samimi bir ortam oluşur. Çünkü bu yöntemle göre insanların olguları nasıl tanımladıkları ve duyguları aracılığıyla onları nasıl algıladıkları anlaşılmaya çalışılmaktadır (Merriam, 2013). Nicel araştırmalarda nesnellik uğruna insan faktörü ortadan kaldırılmaya çalışılırken nitel araştırmalarda ise toplumsal yaşamı daha holistik bir anlayışla kavramak için kişilerin hayata bakış açılarından, duygularından yararlanılır (Neuman, 2011, ss. 237-260). Bu anlamda gerçekleştirilecek olan bu çalışmanın yöntemi olarak nitel araştırmanın en uygun yöntem olacağı kararına varılarak nitel araştırma deseni ile çalışılmıştır.

Bu bağlamda çalışmada en uygun örnekleme yöntemi olarak amaçlı örnekleme yöntemi uygulanmıştır (Erkuş, 2009, s. 161). Bu çalışmada katılımcı ile bizzat sorumlu araştırmacı tarafından derinlemesine bireysel görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu çalışmanın katılımcılarını ASHB'ye bağlı olarak yürütülen ASDEP programı kapsamında sahada hizmet veren profesyoneller oluşturmaktadır.

Bu bağlamda araştırmanın örneklemini ASHB'ye bağlı ASDEP programı kapsamında hizmet veren sosyal çalışma görevlileri oluşturmaktadır. Ülkemizde risk altındaki ailelerin psikososyal destek ihtiyaçlarının analiz edilmesine ve çözümlenmesine yönelik sahada çalışmaları temel olarak bu personel yürütmektedir. Bu personelden her coğrafi bölgeye ait farklı illerde hizmet veren katılımcılar ile 2020-2021 tarihleri arasında görüşülmüştür. Bu iller; İstanbul, Edirne, Trabzon, İzmir, Muğla, Ankara, Kayseri, Van, Diyarbakır, Hatay ve Antalya olarak sıralanmaktadır. Bu görüşmeler yapılırken sosyal çalışma görevlisi tanımı içerisine giren kişiler çalışma grubuna dâhil edilmiş olup 8 sosyal hizmet, 2 sosyoloji ve 1 psikoloji bölümü mezunu katılımcı ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Ayrıca görüşme yapılacak olan kişilerde cinsiyet dağılımı dengesine de dikkat edilmiştir. 6 kadın ve 5 erkek katılımcı olarak görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Fiili olarak farklı bir görev yapan, sahaya çıkmayan ve ailelerle çalışmayan personel araştırmaya dâhil edilmemiştir. Dolayısıyla bu faktör çalışmada katılımcıları belirlerken bir kapsam dışı bırakma kriteri olarak ele alınmıştır. Katılımcıların genelde ASDEP programı ile ilk kez çalışma hayatlarına başladıkları görülmüştür. Ayrıca programın ortaya çıkışının tarihi itibarıyla en fazla çalışma yılı olarak dört yıl görülmektedir.

Veri Toplama Teknikleri

Veriler bireysel görüşmeler yoluyla yarı yapılandırılmış görüşme formları aracılığıyla toplanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmelerde sorular ya da konu başlıkları önceden belirlenmiştir. Ancak araştırmacı soruları bu sıralamanın dışında da sorabilir. Görüşmeci farklı konulara bile girse, sözü kesilmez ve gerekirse konu başlıklarına kalındığı yerden devam edilir (Berg, 2001, ss. 43-64). Bu çalışma kapsamında, belirlenmiş olan örneklem grubu için ayrı ayrı yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular, katılımcıya ve görüşme sürecine bağlı olarak sorulmuştur.

Alanda çalışan ASDEP personeli ile görüşme konusunda da Covid-19 pandemisinden dolayı birtakım gecikmeler yaşanmıştır. Bu katılımcı gruba ulaşma noktasında özellikle araştırmaya katkı verebilecek bilgili ve deneyimli kişilere erişebilmek açısından daha öncesinden belirlenen illerin ASHB il müdürleri ya da il müdür yardımcıları aranarak onlardan isim istenilmiş ve bu ismi alan kişilerle de irtibata geçilerek araştırmaya katılmayı isteyip istemedikleri sorularak gönüllü olanlar arasından görüşme gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler pandemi sürecinden dolayı online olarak gerçekleştirildiğinden internete erişim ve ASDEP personelinin Vefa Sosyal Destek Programına kanalize edilmeleri ile iş yoğunluklarının artması nedeniyle planlanan görüşmelerde aksamalar ve ertelemeler yaşanmıştır.

Bu bağlamda kişinin bulunduğu yerden başlama ilkesinden yola çıkarak hiçbir gruptaki katılımcının sözü kesilmemiştir. Katılımcıların verdikleri cevaplara göre soru sırasına dikkat edilmeyerek sohbet formunda görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Veri toplama süreci sistematik ve üzerinde titiz bir şekilde durulmasını gerektiren bir süreç olduğundan belirli bir döngü takip edilmiştir. Araştırmanın amacı, konusu, yöntemi belirlenip alanyazın tarama aşaması gerçekleştirildikten sonra veri toplama sürecine başlanmıştır (Creswell, 2018, ss. 42-69).

Yapılacak görüşmeler öncesinde, araştırmanın kimler tarafından ne amaçla yürütüldüğü, araştırmaya katılımın gönüllülük esaslarına dayandığı bilgisi katılımcılara verilmiştir. “Bilgilendirilmiş Onam Formu” ile araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden katılımcılarla derinlemesine bireysel görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara araştırmaya katılımın gönüllülük esasına dayanmakta olduğu açıklanarak çalışmanın herhangi bir aşamasında çalışmadan çekilebilecekleri bilgisi verilmiştir.

Belirlenen sorular temelinde yürütülen yarı yapılandırılmış görüşmeler 35-75 dakika arasında değişen sürelerde tamamlanmıştır. Yarı yapılandırılmış formlar ile yapılan derinlemesine görüşmeler sonucunda elde edilen veriler Yorumlayıcı Fenomenolojik Analiz (YFA) çerçevesinde değerlendirilmiştir. Daha sonra verilerin kodlanması, temaların bulunması, kodların ve temaların düzenlenmesi ile bulguların tanımlanması ve yorumlanması aşamaları gerçekleştirilmiştir.

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla;

- 1) Araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan Aydınlatılmış Onam Formu,
- 2) Araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu,
- 3) Kişisel bilgiler için araştırmacı tarafından geliştirilmiş olan Sosyodemografik Bilgi Formu kullanılmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizini yapılmadan önce araştırmacı tarafından bütün derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerin transkripti gerçekleştirilerek metin formatına dönüştürülmüş olup bütün gruplarla yapılan görüşmeler bir araya getirilerek görüşmelerin bir bütün halinde görülmesi sağlanmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın analizini kolaylaştırmak ve çalışmada hiçbir noktayı kaçırmamak amacıyla MAXQDA programı kullanılmıştır. Deşifresi yapılan görüşmeler MAXQDA programına aktarılmış olup tema ve alt temalar oluşturularak analiz edilmiştir.

BULGULAR

Alanda riskli ailelerle birebir ve en fazla hane görüşmesi yapan saha çalışanlarından birisi olarak

ASDEP görüşmelerinde istatistiki olarak en fazla kullanılan anlamlı kelimeler; sosyal, risk, destek, ASDEP ve aileler olmuştur.

ASDEP'in henüz çok yeni sayılabilecek bir geçmişi olması nedeniyle tam olarak istenilen düzeye gelmemiş olduğu görülmektedir. Bununla birlikte çok boyutlu bir perspektifte psikososyal destek bakımından ASDEP çalışanlarının edindikleri deneyimler oldukça önemlidir.

Genellikle çalışanlar; personel ve özlük hakları yetersizliğinden, iş tanımlarının net olmamasından, iş yoğunluğunun fazlalığından, ASDEP harici işlerde çalıştırıldıklarından, müracaatçı ile güven ilişkisi kurmanın zorluğundan, hizmet içi eğitim yetersizliğinden, hane ziyaretlerinde sorulan bazı soruların gereksiz olduğundan, oturmuş bir yapı olmadığından ve arz odaklı hanelere gidilmesinin görüşmenin önündeki engeller olduğundan şikâyet etmektedir. Ayrıca psikososyal desteğin bir görüşmeyle verilmesinin mümkün olmayacağı düşüncesinden hareketle tekrarlı ziyaretlerin önemli olduğu da katılımcılar tarafından vurgulanmıştır.

“ASDEP çalışmaları tek başına yeterli olmamakta, ASDEP çalışmaları kapsamında gerçekleştirilen rehberlik ve yönlendirme çalışmalarının takibinin yapılamaması, hizmet alanının genişliğinden dolayı aileye tekrarlı ziyaretler ve görüşmeler gerçekleştirilememesi çalışmayı yetersiz kılmaktadır.” (G-4)

ASDEP personeli üniversitelerin; sosyal hizmet, sosyoloji, psikoloji, psikolojik danışmanlık ve rehberlik, çocuk gelişimi ve aile ve tüketici bilimleri bölümleri mezunlarından oluşan bir meslek grubudur. Bu farklı meslek gruplarının bir araya gelmesi sonucunda psikososyal desteği sunma bakımından bir takım yetersizlikler ortaya çıkmaktadır. Psikososyal destek konusunda yeterli olduklarını düşünen katılımcılar da yetersiz olduklarını düşünen katılımcılar da genel olarak hizmet içi eğitimlerin artırılması gerektiğini savunmuşlardır.

“...Ben sosyal hizmet uzmanıyım örneğin. Psikososyal destek ile ilgili şeyler gördük, müfredatımızda vardı. Ne kadar alabildik belki orası biraz tartışılır. Baktığımız zaman psikologlar da bu süreçten geçiyor. Sosyologları bilmiyorum, ne tür eğitim aldıklarını. Ancak şöyle bir durum var, sahaya inene kadar edindiğimiz teorik bilgi biraz havada kalıyor. Sahaya indikten sonra bazı şeyleri deneyimleme fırsatınız oluyor. Eksik kaldığımız noktada da hizmet içi eğitimler artırılabilir... Gelişime açık çalışanlar tecrübelerimiz bilgimizi artırıyor.” (G-2)

“...Sonuçta hepimiz bu işin bir şekilde eğitimini almış durumdayız. Hepimiz üniversite mezunuyuz ama hizmet içi eğitimlerle desteklenmemiz daha sağlıklı olabilir. Bilginin zararı olmaz.” (G-8)

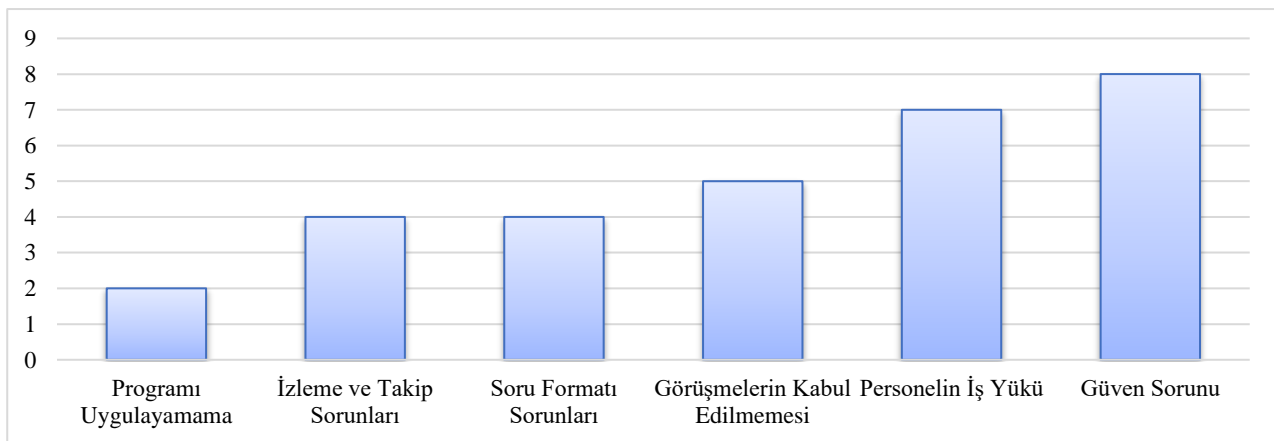
Sosyal hizmette aile ile yapılan çalışmalar planlı değişim süreçleri içerisinde yer almaktadır. Bu bağlamda aile ile temas, güçlü yanlarını tanımlama, ön değerlendirme yapma ve sonrasında uygulanacak süreci aile ile birlikte planlama önemlidir. Ancak yönlendirme ve takip konusunda sorunlar yaşandığı, ülke genelinde standart bir uygulamanın bulunmadığı ve bu durumun hizmetlerin verimli bir şekilde sunulmasının önünde engel olduğu görülmüştür.

ASDEP kapsamında yapılan ziyaretler genel olarak habersiz yapılan ziyaretlerdir. Bu nedenle aileler personelin önceden geleceğinden haberdar değillerdir. Böyle olunca birtakım zorluklar ve yanlış anlaşılmalara ortaya çıkmaktadır. Aileler ASDEP görevlisinin neden geldiğini anlamlandıramadıklarından görüşmeyi reddedebilmektedir. Diğer yandan personel kendini tanıtırken sosyal hizmetler dediğinde genellikle ailelerde maddi yardım odaklı bir bakış açısı gelişmektedir. Eğer hanede ihtiyaç durumu varsa bireylerin görüşmeye daha elverişli olduğu görülmektedir.

“Hani aile seninle görüşüyor ama bunlar acaba bana para verecek mi beklentisi ile görüşüyor. Ama görüşmenin sonucunda neden geldiğimizi anlıyor. Bunlardan bir şey çıkmayacak sadece sordu geçti diyorlar. Adamlar ihtiyaçları varsa görüşüyorlar. Mesela evde engellisi var, evde bakımı anlatıyorsun. Bakıyor ki işine yarayacak öyle görüşmeyi devam ettirebiliyor. Ama ailenin herhangi bir ihtiyacı yoksa kolaylıkla görüşmeyi reddedebiliyor. Ben o açıdan geçekondur tarzı yerlerde çok daha rahat ediyorum. Çünkü adam seninle görüşüyor. Biraz eğitilmiş ve ekonomik düzeyi de yüksekse onlarla görüşmekte zorlanıyorsun. Ben fakir bir adamın çok ters cevaplar verdiğini duymadım bu zamana kadar.” (G-6)

ASDEP kapsamında hane ziyaretleri gerçekleştirilirken bir takım zorlukların yaşanması da kaçınılmaz olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle programın ilk planlandığı amaç ve hedeflerinin saha gerçekleri ile kesişmemesi programın etkin ve verimli olarak uygulanması yönündeki en önemli etken olmuştur. Sosyal hizmet kuruluşlarının iş yoğunluğu, personel sayısının azlığı ve ailelerin görüşmeyi kabul etmemeleri özellikle ASDEP çalışanlarını zor durumda bırakmaktadır. Diğer yandan programın oldukça yakın bir tarih olan 2017 yılından beridir uygulamada olması nedeniyle ASDEP’in sahada yeterli bilinirliğe sahip olmadığı sonucuna varılmıştır.

Şekil 2: ASDEP Kapsamında Sahada En Fazla Yaşanan Sorunlar

Katılımcılardan elde edilen bilgiler doğrultusunda hazırlanan grafikten de anlaşılacağı üzere ASDEP kapsamında en fazla yaşanan sorunun güven olduğu tespit edilmiştir. Personele güven duymayan kişi ya da aile kendisini ifade etmekten kaçınmakta, sorunlarını gizlemekte ve hatta görüşmeyi bile kabul etmemektedir. Hane ziyaretleri kapsamında en fazla görülen diğer sorunların ise; personelin

iş yükü, görüşmelerin kabul edilmemesi, soru formatı sorunları, izleme ve takip sorunları ve programın tam olarak uygulanamaması olduğu anlaşılmaktadır.

ASDEP programında ziyaret edilecek hanelerin belirlenmesi konusu Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı merkezinden yapılmamış, bu yetki illere bırakılmıştır. Bu bağlamda ASDEP hane ziyaretleri sonucunda sosyal hizmet modellerinden birisine ihtiyaç duyan bir hane tespit edilmesi sonrasında direkt müdahale edilmediği, bunun yerine farklı bir meslek elemanına yönlendirme yaptığı görülmüştür. Yani ASDEP çalışanlarının müdahale yapma yetkisi net olarak bulunmamaktadır. Bunun sonucu olarak ise haneye farklı bir kişi ya da ekip gidince müracaatçılarda sorunun çözülmediğine dair tepki gelişmektedir. Ayrıca haneye giden personelin sürekli farklılaşması da hane üzerinde güvensizliğe, sorunlarının çözülmeyeceği düşüncesine ve karşıt tepki oluşturulmasına neden olmaktadır.

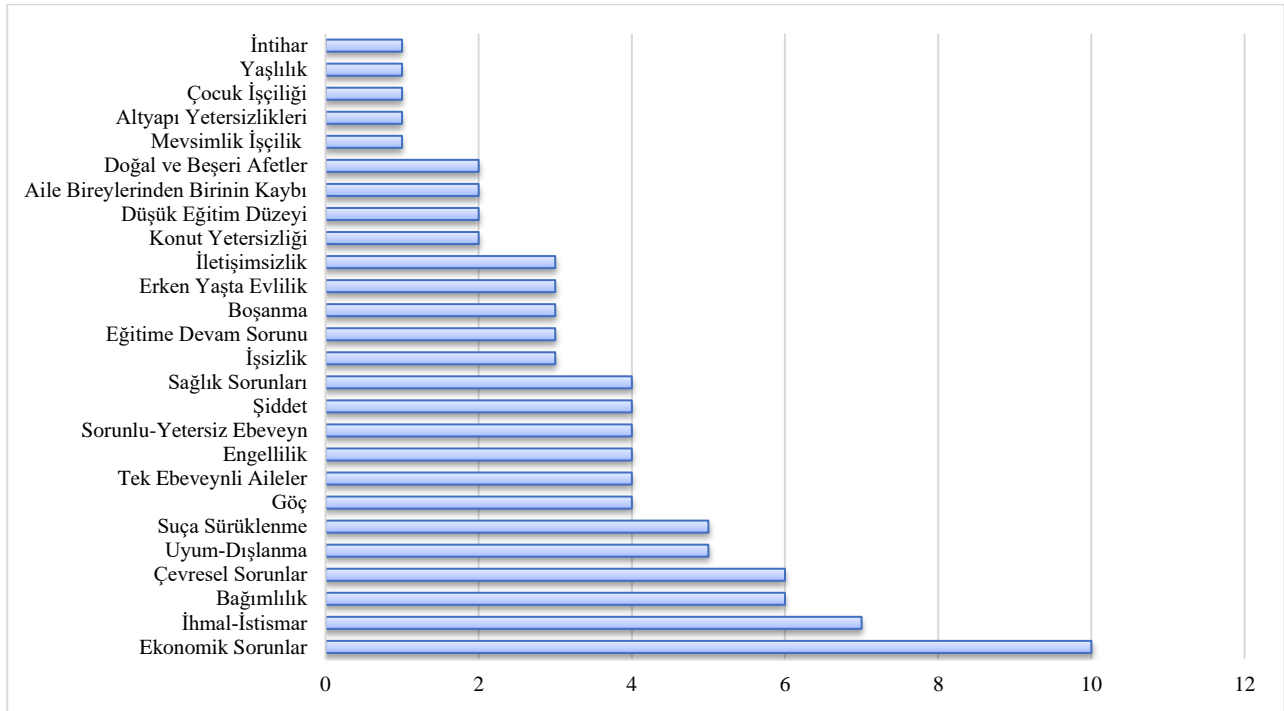
“ASDEP olarak çalışsam tespit yapmam gerekiyor, yaptığım tespiti kuruma yönlendirmem gerekiyor, kurumdaki başka bir meslek elemanının tekrar aile ile görüşmesi gerekiyor. Böyle olunca da aile sürekli geliyorsunuz ama bir şey değişmiyor diye sitem edebiliyor. Mesela bunu pandemi döneminde çok yaşadık. E-devlete yönlendirdik biz vatandaşları. Onlar da Vakıfları aramış, Vakıflarda bize yönlendirmiş. O yüzden insanlar biraz tepki gösterdiler. Bu normal zamanda da böyle. 2. veya 3 incelemeye gittiğimiz zaman tepkilerle karşılaşabiliyoruz.” (G-1)

Risk altında olduğu düşünülen ailelerin genel olarak ekonomik riskleri de taşıdıkları düşünüldüğünde en fazla gereksinimleri olan ihtiyaçlarının ekonomik destek olduğu sonucuna varılmıştır. ASDEP çalışanlarına göre genellikle psikososyal desteğe yönelik ailelerin farkındalıklarının olmadığı, “psikososyal” terimine yabancı oldukları anlaşılmaktadır. Bu nedenle de psikososyal destek almayı talep edenler azınlıktadır.

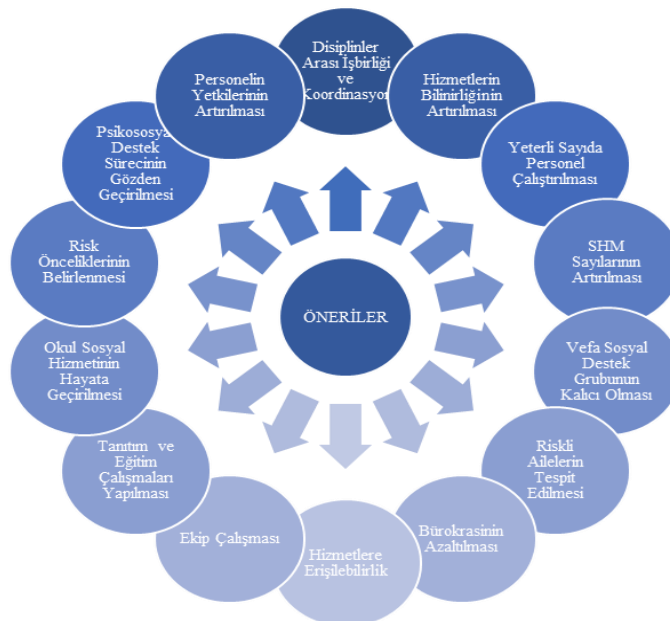
“Uzun uzun görüşmeler yapıyoruz, danışmanlıklar veriyoruz ama bence çoğu hane bunun psikososyal destek olduğunun bile farkında değil. Mesela şunu da görüyoruz, çoğu haneye gittiğimiz zaman sorunun ekonomik olduğunu görünce o noktaya odaklanmamız gerekiyor. Tabii ki bu ailenin ekonomik olarak desteklenmesi gerekiyor...” (G-1)

“... 100 aileyi geziyorsak bunların 10 tanesi psikososyal destek almak istiyor. Bunların 30 tanesi aman bize karışmayın bir şey çıkmasın diyor. Geri kalan büyük bir çoğunluğu da yardım yapacak mısınız diye soruyor.” (G-8)

“... Görüşme bitmeden önce mesela şunu diyoruz: Sizi son zamanlarda olumsuz etkileyen ve destek almanızı gerektiren bir sorun yaşadınız mı? Burada aileler psikososyal desteğe ihtiyacı olsa bile bence yok diye söylüyorlar. Aileler psikososyal olarak desteklenmek istiyorum ifadesini çok kullanmıyorlar. Çevreden aldığımız bilgiler bu konuda önemli oluyor. Ailelerin kendilerini ifade etmediği noktalarda bizimde gözümüze çarpan durumlar olduğu zaman çevre araştırması yapmayı uygun görüyoruz. Yani biz tespit etmeye çalışıyoruz Bu ailenin psikososyal desteğe ihtiyacı var mı yok mu diye. Biz sorular dışında da sürece dâhil olmaya çalışıyoruz.” (G-2)

Şekil 3: Sahada Çalışan Personelin Aileler İçin Tanımladığı Risklerin İstatistikî Sıralaması

Alanda riskli ailelere psikososyal destek vermek üzere çalışan ASDEP personelinin sürekli olarak hane ziyaretleri yapmaları nedeniyle bu konuda oldukça deneyim kazanmışlardır. Sürekli riskli ailelerle çalışmalarını onların riskli aile tanımları üzerinde de etkili olmuş ve bu durum görüşmelere olumlu olarak yansımıştır. Bu bağlamda grafikten de anlaşılacağı üzere ASDEP çalışanlarının sahada en fazla karşılaştıkları riskler sırasıyla; ekonomik sorunlar, ihmal-istismar bağımlılık, çevresel sorunlar ve uyum-dışlanma sorunlarıdır. Ailelerle görüşmede olduğu üzere ekonomik sorunların en yüksek oranda çıkması kayda değer bir sonuç olmuştur.

Şekil 4: Alanda Çalışan Personelin Psikososyal Destek Hizmetlerine İlişkin Önerileri

MAXQDA programı aracılığıyla elde edilmiş olan yukarıdaki şekilde, alanda çalışan personelin psikososyal destek hizmetlerine ilişkin önerilerine yer verilmiştir. Bu şekilde koyu renkte olanlar katılımcılar tarafından daha sık dile getirilen önerileri ifade ederken daha açık renkli olanlar daha az sıklıkla karşılaşılan önerileri ifade etmektedir.

Riskli aileleri belirleme ve ziyaretleri planlama konusunda farklı illerde farklı yöntemler olduğu görülmüştür. Aynı zamanda riskli ailelerin tespitinde belirli standart bir uygulama olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda il müdürlükleri ve SHM'ler kendilerine göre risk olarak gördükleri konular üzerinde durmuş ve ona göre çalışmalarını yürütmüşlerdir. Ayrıca ASDEP çalışanlarını en fazla zorlayan konuların; ihmal-istismar, iletişim kuramama, ailelerin görüşme konusundaki ilgisizlikleri, kurumlar arası işbirliği sorunları, iş yükünün fazla olması, personelin bilgi ve deneyim bakımından eksik olması ile süpervizör eksikliği olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Psikososyal destek hizmeti yalnızca bir bakanlığın ya da kurumun tek başına altından kalkabileceği bir husus olmadığından kurumlar arası iş birliğinin sağlanması ve bu konuda koordine bir şekilde çalışılması önemli bir husus olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konuda da kurum ve kuruluşlar üzerlerine düşen sorumluluklardan kaçınmakta, sahada psikososyal desteği genel olarak ASHB'ye yüklemektedir. Bilindiği üzere psikososyal destek farklı kurum ve kuruluşlarca da sunulmaktadır. Ancak psikososyal destek deyince ilk olarak akla toplumda da kamu kurum ve kuruluşlarında da ASHB gelmektedir. Bu nedenle de sunulan hizmetler kısıtlı kalmakta, müracaatçılarda istenilen olumlu değişimler sağlanamamakta ve ailelere yeterince destek olunamamaktadır.

“Aslında bütün kurumlarda var bu algı. Sadece psikososyal destek de değil insan olan her şeye Aile Bakanlığı bakar gibi bir durum var (gülerek söyledi). Diğer kurumların da kendi personelleri var, destek verebilecekleri çalışanları var ancak bize göndermeyi tercih ediyorlar... Diğer yandan her şeyde Aile Bakanlığı olmalı gibi bir algı oluşmuş gibi. Her şeyin içerisinde olmak zorunda bırakılmış da olabiliriz.” (G-7)

“... “Sosyaller” diyorlar bize. Vakıf mı, Kaymakamlık mı, Belediyeler mi bilmiyor direkt bize geliyorlar. Mesela biz kişiyi Kaymakamlığa yönlendiriyoruz, Kaymakamlık sorununu çözmezince tekrar bize geliyorlar. Ne yapabiliriz diye soruyorlar. Yani burada olduğu gibi her şey bizim üzerimize kalıyor.” (G-3)

Ülke genelinde yaşanan risklerin yanı sıra bölgesel olarak da sorunlar yaşanabilmektedir. Bu konuda bazı sorunların ülke geneli ile benzeştiği, bazı sorunların ise daha sık ya da daha seyrek olduğu görülmüştür. Bölgelere göre yaşanan riskler genel itibari ile şöyledir: Doğu Anadolu'da terör göç ve deprem, Güneydoğu Anadolu'da terör ve göç, Karadeniz'de göç, İç Anadolu'da karma risk faktörleri (ekonomik nedenler, işsizlik, göç, vs.), Ege'de Romanların yaşadıkları sorunlar, ihmal ve istismar, Marmara'da karma risk faktörleri, Akdeniz'de göç, istismar ve seks işçiliği ön plana çıkan bölgesel sorunlar olarak görülmüştür.

ASDEP çalışanlarının üniversitelerden aldıkları teorik eğitimlerle çalışmaya başladıklarında bambaşka bir uygulama ile karşılaştıkları sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda teori ve pratik arasında bir boşluk olduğu, anlatılanlar ile uygulananların birbirini tam anlamıyla desteklemediği görülmüştür.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Günümüz Türkiye'sinde riskli ailelerle en fazla hane görüşmesi yapan personel sahada çalışmalar yürüten ASDEP personeldir. ASDEP personelinin çalıştığı kuruluş ise ülke genelinde yaygınlaştırma süreci devam eden Sosyal Hizmet Merkezleri (SHM) olmuştur. Bu bağlamda risk altında olduğu düşünülen ailelerle yakından çalışan ve arz odaklı olarak psikososyal destek hizmetlerini yürüten ASDEP personeli ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

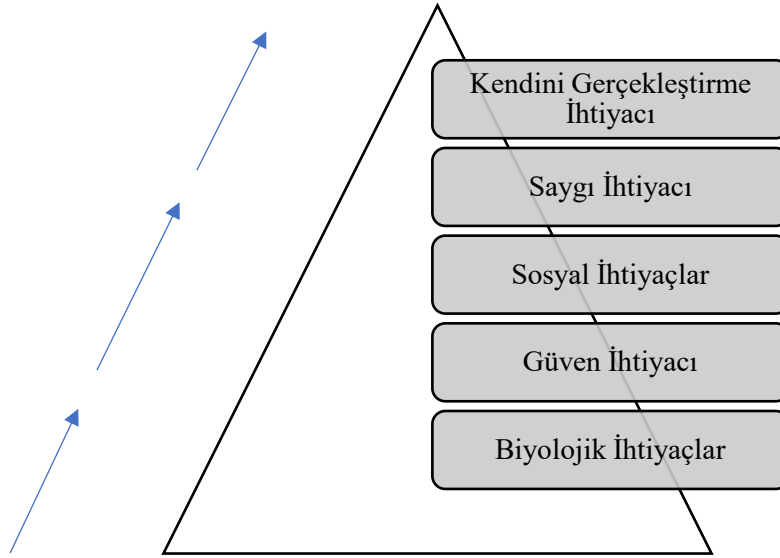
Alanda çalışanlar genellikle ASDEP'in ilk çıkış noktası bakımından oldukça iyi düşünülmüş olduğunu ancak daha istenilen düzeye gelineemediğini vurgulamaktadırlar. Genel olarak insanların kamu tarafından sunulan hizmetler konusunda bilgi eksiklikleri olduğu da göze çarpmaktadır. Manisa'da 18 yaş üzeri 500 kişi üzerinde yapılan nicel araştırmada katılımcıların sosyal hizmete ilişkin bilgileri ile tutumlarını ölçmeye yönelik olarak sorular sorulmuştur. Buna göre araştırmaya katılanların %53'ünün daha önce sosyal hizmet mesleğini duymamış olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Bolgün, Şahin ve Baydur, 2017, s. 1). Bireylerin sosyal hizmeti tanımamaları sosyal hizmet sunumu açısından büyük bir handikap olarak karşımıza çıkmaktadır.

Alanda çalışan katılımcılara göre risk altındaki ailelerin genel olarak ekonomik riskleri de taşıdıkları düşünüldüğünde en fazla gereksinimleri olan ihtiyaçlarının ekonomik destek olduğu görülmüştür. Göstergeler incelendiğinde Dünya üzerinde yaşayanların %20-25'nin yoksul olduğu görülmektedir (Ersöz, 2003, s. 3-9). Ülkemizde ise TAYA verilerine göre son bir sene içerisinde aynı veya nakdi olarak yardım almış olan hanelerin oranı %12 olarak belirlenmiştir (Taya, 2016).

ASDEP çalışanlarıyla yapılan görüşmeler neticesinde ekonomik yoksunluğun etkilerini en fazla çocuklar ve kadınların hissettiği sonucu elde edilmiştir. Yoksulluk arttıkça sağlıklı ve yeterli besine ulaşmada sorun yaşanmakta ve bu durumdan en fazla anneler ve onların küçük çocukları etkilenmektedir (Hatun, Etiler ve Gönüllü, 2003, ss. 251-260). Ailede gelirin artmasıyla gelir yönetiminde söz sahibi olan erkek olmaktayken, gelirin azalması söz konusu olduğunda sorumluluğun kadına yöneltildiği görülmektedir (Bradshaw ve Linneker, 2003). Ailelerle gerçekleştirilen görüşmelerde yapılan gözlemler sonucunda genellikle maddi durumun yetersizliğinde kadının devreye girdiği ve ailenin sosyal yardım almaya kadın aracılığıyla yöneldiği görülmüştür. Araştırmada ASDEP çalışanları ekonomik sorunların çocukların eğitimleri üzerinde de olumsuz etkiye sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Yani çocukluk çağının başlarında şiddetli ya da sürekli yoksulluk çocukların yeteneklerini ve başarılarını olumsuz yönde etkilemektedir demek yerinde olacaktır (Duncan ve Brooks-Gunn, 2000, ss. 188-196).

Diğer yandan ASDEP çalışanlarının görüşlerine göre ailelere yapılan psikososyal desteğe yönelik ailelerin farkındalıklarının olmadığı anlaşılmaktadır. Bunun nedeni de yine ekonomik sorunlara çıkmaktadır.

Şekil 5: Maslow'un İhtiyaçlar Hiyerarşisine Göre Yaşam Doyumunun İnsan Gelişimi Perspektifi

Kaynak: Sirgy, 1986

Yukarıda yer alan Abraham Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinden uyarlanan şekle göre insanların en temel ihtiyaçları hava, su ve besin gibi biyolojik ihtiyaçlardır. İnsanların temelde olmazsa olmaz olan bu ihtiyaçları giderilmeden bir üst seviyeye çıkabilmeleri pek mümkün olamamaktadır. Benzer şekilde insanların psikososyal destek hakkındaki farkındalıkları ve onu talep etmeleri de yine bu temel ihtiyaçlarının karşılanmasına bağlıdır. Yani insanlar kendilerini güçlendirme potansiyeline sahiptir. Güçlendirmede aile üyelerinin her birinin kendinin özneliği içerisinde değerlendirilmesi gerekir. Her bireyin yapabilirlik potansiyeline sahip olup olmadıklarını ortaya çıkarmada ve hak temelli uygulamalarda sosyal hizmet uzmanının yapması gereken bu potansiyeli ortaya çıkarmaktır (Tuncay ve Erbay, 2006, ss. 53-70). Bu nedenle güçlendirme yapılacak müracaatçının uygulamaya katılarak sosyal hizmet uzmanı ile beraber hareket etmesi önemlidir. Aile ile ilgili örnek verecek olursak; güçlendirme aile yerine değil, aile için aile ile birlikte yapılmalıdır (Yıldırım, 2014, ss. 183-191).

Belirli bir toplumda çoğunluğun ihtiyaç tatmini ne kadar yüksekse, o toplumun yaşam kalitesi o kadar yüksek olur. Gelişmiş toplumların, daha çok üst düzey ihtiyaçları (sosyal, saygınlık ve kendini gerçekleştirme ihtiyaçları) ortaya çıkarken daha az gelişmiş toplumların ise çoğunlukla daha düşük düzeydeki ihtiyaçları (biyolojik ve güvenlik ile ilgili ihtiyaçlar) ortaya çıkmaktadır (Sirgy, 1986, ss. 329-342).

ASDEP çalışanlarına göre ailelerle görüşmelerin gerçekleştirilmesi için riskli ailelerin tespitinin yapılması ve ona göre ziyaretlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Ancak bu ziyaretlerin belirli bir kritere göre yapılmadığı, her ilde farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bu durum ise alanda birbirinden farklı uygulama olmasına neden olmaktadır.

Ayrıca ASDEP çalışanlarının iş yoğunluğu, personel eksikliği ve özlük haklarının yetersizliği (4d-4b statü ayrımı, maaş farklılıkları, tayin, becayiş, görevde yükselme vb.) gibi nedenlerle sorunlar yaşadıkları ve bu yaşanan sorunların da çalışanları olumsuz etkilediği görülmüştür. Buna paralel olarak ASDEP çalışanları ile ilgili yapılan bir diğer araştırmaya göre söz konusu program çalışanlarının iş yoğunluğu ile hem kuruluştaki hem de sahada çalışmaktan dolayı tükenmişlik yaşamaları konusu araştırmanın bulguları ile örtüşmektedir (Balci, 2019, ss. 1229-1237).

ASDEP çalışanlarını sahada zorlayan diğer bir husus olarak süpervizör eksikliği ön plana çıkmıştır. Sosyal hizmet uzmanları ile yapılan bir araştırmaya göre mesleğe yeni başlayan sosyal hizmet uzmanları; vaka yönetiminde yaşanan zorluklar, mesleki yeterlilik, etik ikilemler, düzenli-profesyonel mesleki danışma imkanı bulamama gibi konularda sorunlar yaşadıklarından dolayı süpervizyon desteğine ihtiyaç duyduklarını ifade etmişlerdir (Artan ve ark., 2018, ss. 1099-1109).

Psikososyal destek hizmeti yalnızca bir bakanlığın ya da kurumun tek başına altından kalkabileceği bir husus olmadığından kurumlar arası iş birliği hususu da ASDEP çalışanlarınca üzerinde durulan konulardan birisi olmuştur. ASDEP çalışanlarına göre diğer kamu kurum ve kuruluşlarında "Psikososyal desteği Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı yapar" algısı bulunmaktadır. Eğer biz sosyal hizmeti bir bütün olarak düşünürsek ASHB bu bütünün bir parçası olur ancak bu bütünün tamamını temsil edemez. Bu anlamda sistem yaklaşımına göre sorunun çözümü için neler yapılacağı, sistemler arası ilişkilerin probleme etkisi ve sorun üzerinde hangi iç-dış unsurların etkin olduğu gibi değişkenleri değerlendirerek sorunların çözümüne yönelik bir bakış açısı geliştirilmesi gerekmektedir (Tecim, 2004, ss. 75-100). Bu çözüm aşamasında ise sosyal hizmet sisteminin içerisinde kamu kurum ve kuruluşları, üniversiteler ile STK'ların bir bütün halinde çalışması elzemdir.

Alanda çalışan profesyonellerle yapılan derinlemesine görüşmelerde üzerinde durulan konulardan bir diğeri olarak katılımcılar, üniversitelerden aldıkları eğitimlerle çalışma hayatına başladıklarında, öğrendiklerinden farklı olan uygulamalarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Yani teori ve uygulama arasında farklılıklar olduğunu belirtmişlerdir. Bu konuda sosyal hizmette olmazsa olmaz denilebilecek kanıta dayalı uygulama konusu devreye girmektedir. Erbay'ın yaptığı bir araştırmaya göre sosyal hizmet uzmanlarının %93,7'sinin mesleki uygulamalarını yaparken araştırma yapmaya ihtiyaç duyduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Erbay, 2016, ss. 395-403). Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları kanıta dayalı uygulamayı takip ederek toplumun değişken yapısına uyum sağlayıp dinamik bir uygulama potansiyeline sahip olarak teori ve uygulama arasında işlevsellik kazanma görevini yürütebilecektir (Soyhanoğlu, 2020, ss. 39-43). Benzer şekilde sosyal hizmet uzmanlarının çalışmaya başladıklarında salt sahadaki uygulamalarla değil, okumalar ve araştırmalar da yaparak

kendilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Böylece alan ile uygulama arasındaki boşluk kapanacak ve ikisi arasındaki denge kurulabilecektir.

ASDEP çalışanları, ziyaret ettikleri hanelerde yaşayan birey ve aileleri içinde buldukları risklerden ve eşitsizliklerden arındırılmaları noktasında yaptıkları çalışmaların önemli olduğunu dile getirmişlerdir. Bu husus sosyal hizmetlerde sıklıkla başvuru baskı ve ayrımcılık karşıtı uygulamayı çağrıştırmaktadır. Baskı ve ayrımcılık karşıtı uygulama toplumsal sınıfları ve yapısal faktörleri görmezden gelen, sosyal sorunları kişiselleştirerek yetersizlik ve eksiklik olarak açıklayan ve yalnızca bireyin kendisine odaklanan sosyal hizmet yaklaşımlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır (Güldalı, 2018). Sosyal hizmette baskı ve ayrımcılık karşıtı uygulama, eşitsizliklerin tamamına karşı çıkmaktadır ve her tür yapısal baskı ve ayrımcılığın sonlandırılmasını savunarak baskı ve ayrımcılığa maruz kalan birey, aile ve grupların özgürleşmesini amaçlamaktadır (Tuncay ve İl, 2006, ss. 59-71).

Bazı ASDEP çalışanları ise görüşmenin kendilerine iyi geldiğini, yaşadıklarını anlatma fırsatları olduğu için rahatladıklarını belirtmişlerdir. Bu duruma da genel olarak sosyal hizmet çalışanlarının genellikle sorunları dinleyici pozisyonunda olmaları, iş yükleri ve sorumluluklarının fazla olması neticesinde yaşadıkları tükenmişlik sendromunun neden olduğu düşünülmektedir. Benzer şekilde ASDEP çalışanları ile ilgili yapılan bir araştırmada ASDEP çalışanlarının tükenmişlik yaşadıkları sonucu ortaya konulmuştur (Balci, 2019, ss. 1229-1237). Sosyal çalışmacılarla yapılan diğer bir araştırmaya göre ise sosyal çalışmacıların örgütsel faktörlere bağlı olarak, yoğun iş yükü ve yeterli sayıda sosyal çalışmacı istihdam edilmemesi neticesinde düşük iş doyumu ve yüksek tükenmişlik duygusu yaşadıkları anlaşılmaktadır (Ceylan, Gül ve Öksüz, 2016, ss. 43-69).

Araştırma kapsamında görüşmeler gerçekleştirilirken özellikle güven ve güvenilirlik konularının konuşulduğu esnada ASDEP çalışanlarının araştırmacıyla hizmet sunumundaki sorunlarını içten ve samimi bir şekilde paylaştıkları gözlenmiştir. Bazı katılımcılar da yaşadıkları sorunları araştırmacıya aktarırken deneyimleri üzerinden örneklendirmiş, yaşadıklarını mizahi bir şekilde ifade etmişlerdir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulu'nun 24.10.2019 tarih ve 35853172-300 sayılı onayı ile bilimsel araştırma ve yayın etiği açısından uygulanabilir kabul edilmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akın, M. (2013). Aile içi şiddet. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 71(1), 27-41.

- Artan, T., Özkan, A. O., Açıköz, N., & Salduz, Ç. (2018). Göç alanında çalışan sosyal hizmet uzmanlarının süpervizyon gereksinimine bakış açılarının değerlendirilmesi. *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*, 13(4), 1099-1109.
- Balcı, E. (2019). Arz odaklı sosyal hizmet uygulaması olarak aile sosyal destek programı. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 36(6), 1229-1237.
- Berg, B. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences*. USA: Allyn&Bacon.
- Bolgün, C., Şahin, F., & Baydur, H. (2017). Manisa'da toplumun sosyal hizmet mesleğine ilişkin farkındalığı ve tutumu: karşılaştırmalı bir araştırma. *Journal of Society & Social Work*, 28(2).
- Bradshaw, S., & Linneker, B. (2003). Challenging women's poverty: perspectives on gender and poverty reduction strategies from Nicaragua and Honduras.
- Ceylan, H., Gül., & Öksüz, M. (2016). Sosyal çalışmacılarda iş doyumunu ve tükenmişliğe etki eden faktörlerin sosyal hizmet alanlarına göre karşılaştırmalı incelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 43-69.
- Creswell, J. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*. (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Sage Publications.
- Duncan, G. J., & Brooks-Gunn, J. (2000). Family poverty, welfare reform, and child development. *Child development*, 71(1), 188-196.
- Erbay, E. (2016). Importance of research in social work practice: a pilot study from Turkey. *Journal of Social Service Research*, 395-403.
- Erkuş, A. (2009). Davranış bilimleri için bilimsel araştırma süreci. Seçkin Yayıncılık.
- Ersöz, A. G. (2003). Dünya konferansları belgelerinde aile ve yoksulluk: Saptamalar ve öneriler. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 6(6).
- Güldalı, O. (2018). Baskı karşıtı sosyal hizmet: modern dünya-sistemi açısından eleştirel bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(1), 229-245.
- Hatun, Ş., Etiler, N., & Gönüllü, E. (2003). Yoksulluk ve çocuklar üzerine etkileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, 46(4), 251-260.
- Merriam, S. (2013). *Nitel Araştırma; Desen ve Uygulama İçin Bir Rehber*. (S. Turan, Çev) Ankara: Nobel.
- Neuman, L. (2011). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. (S. Özgen, Çev.) Yayın Odası Yayınları.
- Özmen, S. K. (2004). Aile içinde öfke ve saldırganlığın yansımaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 37(2), 27-39.
- Özpolat, A. O. (2021). *Türkiye'de çocuk hizmetleri*. Ankara: Çizgi Yayıncılık.
- Sirgy, M. J. (1986). A Quality-of-Life Theory Derived from Maslow's Developmental Perspective: 'Quality'ls Related to Progressive Satisfaction of a Hierarchy of Needs, Lower Order and Higher. *American journal of Economics and Sociology*, 45(3), 329-342.
- Soyhanoğlu, S. (2020). Sosyal hizmetin doğasında kanıta dayalı uygulama. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 39-43.
- T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2016). *Türkiye'de Aile Yapısı Araştırması*. Ankara.

- Tecim, V. (2004). Sistem yaklaşımı ve soft sistem düşüncesi. Dokuz Eylül Üniversitesi İ.İ.B.F.Dergisi. 19(2), 75-100.
- Tuncay, T., & Erbay, E. (2006). Sosyal hizmetin temel hedefi: Sosyal adalet güçlendirmeye retorikten pratiğe. Toplum ve Sosyal Hizmet, 17(1), 53-70.
- Tuncay, T., & İl, S. (2006). Sosyal hizmette baskı karşıtı uygulama, sosyal adalet paradigması temelinde bir özgürleştirme pratiği. Toplum ve Sosyal Hizmet, 17(2), 59-71.
- Yıldırım, B. (2014). Bir yaklaşımın anatomisi: Güçlendirme. İçinde: V. Işıkhani (Ed.), Prof. Dr. Gönül Erkan'a Armağan: Sosyal Hizmet ve Mülakat. (ss. 183-191). Ankara: Sosyal Hizmet Araştırma, Uygulama ve Geliştirme Derneği.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi/ Research Article

Toplumsal Cinsiyet Algısı, Anne İstihdam Suçluluğu ve İşten Ayrılma Niyeti İlişkisi: İş-Aile Çatışmasının Rolü

The Relationship between Perception of Gender, Maternal Employment Guilt, and Turnover Intention: The Role of Work-Family Conflict

Hilal Tuğçe BAYAR TÜRKÖĞLU¹, Tuba YÜCEER KARDEŞ², Seyhan ÖZDEMİR³, Melih SEVER⁴

¹Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, hilalbayer@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8834-7433

²Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, tubayuceer@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2434-8952

³Arş. Gör. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, seyhanozdemir@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3530-6689

⁴Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF, Sosyal Hizmet Bölümü, melihsever@sdu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5818-5114

Başvuru: 12.01.2022

Kabul: 31.08.2022

Atıf:

Bayar Türkoğlu, H. T., Yüceer Kardeş, T., Özdemir, S., ve Sever M. (2022). Toplumsal cinsiyet algısı, anne istihdam suçluluğu ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: İş-Aile çatışmasının rolü. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(4), 1103-1120. DOI: 10.33417/tsh.1056784

ÖZ

Bu çalışma, aktif iş yaşamında yer alan annelerin toplumsal cinsiyet algısı, anne istihdam suçluluğu ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde iş aile çatışmasını incelemek ve literatürde üzerinde durulmamış bir konu olan anne istihdam suçluluğu kavramını ele almak amacıyla yapılmıştır. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemiyle çevrimiçi anket kullanılarak 223 çalışan anneden veri toplanmıştır. Elde edilen veriler yapısal eşitlik modeliyle analiz edilmiştir. Analizler sonucunda; iş-aile çatışmasının anne istihdam suçluluğunu, anne istihdam suçluluğunun da işten ayrılma niyetini yordadığı görülmüştür. Bu bağlamda kurulan hipotezler doğrultusunda toplumsal cinsiyet algısının iş-aile çatışması aracılığı ile anne istihdam suçluluğunu yordadığı bulunmuştur. Ancak iş-aile çatışmasının anne istihdam suçluluğu vasıtasıyla işten ayrılma niyeti üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Anne istihdam suçluluğu, İşten ayrılma niyeti, İş-aile çatışması, Toplumsal cinsiyet.

ABSTRACT

This study was carried out to examine the work-family conflict in the relationship between gender perception, maternal employment guilt, and turnover intention. 223 working mothers were reached through an online questionnaire. The data obtained were analyzed using the structural equation model. Results show that the increase in the egalitarian attitude in gender perception was negatively related to maternal employment guilt, work-family conflict, and turnover intention. Maternal employment guilt and work-family conflict are positively related to turnover intention. Work-family conflict and maternal employment guilt were found to be positively and significantly related. Work-family conflict also indirectly predicts the relationship between gender perception and maternal employment guilt and better explains maternal employment guilt by acting as a mediator in this relationship. This study shows that gender perception is a significant predictor of employment guilt and work-family conflict.

Keywords: Maternal employment guilt, Turnover intention, Work-family conflict, Gender roles.

GİRİŞ

Çalışan kadınların ev içi sorumlulukları ile iş yaşamında aldıkları görevler çatıştığında ve toplumsal desteğin, dayanışmanın ve iş birliğinin sağlanamadığı ataerkil iş gücü paylaşımının devam ettiği durumlarda kadınlar suçluluk ve benzer olumsuz duygular yaşayabilmektedir (Collins, 2021). Kadın istihdamını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan ülkelerde de kadınların ev ve çocuk bakımı görevlerinde daha çok rol üstlenmesi beklenebilmektedir (Hagqvist ve diğerleri, 2017). Türkiye gibi daha geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini benimseyen ve birçok baskı kaynağının kesiştiği toplumlarda kadınların ev içi sorumlulukların ve çocuk bakımının kendi yükümlülükleri olduğuna inanma olasılıkları daha yüksektir (Irak, Kalkışım ve Yıldırım, 2020). Erkekler evde daha fazla sorumluluk alsalar bile, kadınlar geleneksel cinsiyet rollerine ilişkin algılarını koruyabilmektedir (Eken, 2006). Toplumsal baskı kaynaklarının belirlediği söylemlerin ve beklentilerin kadınlar üzerinde daha baskın olması, kadınların bu algıyı sürdürmesine ve buna göre şekillenmesine neden olmaktadır. Ollo-López ve Goñi-Legaz (2017) tarafından yapılan araştırmaya göre Türkiye, 16 Avrupa ülkesi arasında toplumsal cinsiyet eşitliği bakımından en az eşitlikçi ülkelerden biridir. Eşitlikçi bir toplumda kadınların işgücü piyasasına girme fırsatları daha fazladır. Bu toplumlarda erkeklere ve kadınlara tahsis edilen roller eşitlikçi bir yaklaşımla dağılım göstermektedir. Bu anlamda Türkiye, daha geleneksel cinsiyetçi iş bölümüne sahip bir ülke olarak nitelendirilebilir (Irak, Kalkışım ve Yıldırım, 2020). Bu bilgiler ışığında, kültürel kodlar ve informal normlar nedeni ile annelerin çalışma suçluluğu, ev ve çocuk bakımına ilişkin sorumluluklarını yerine getiremediğine ilişkin başarısızlık hissi ve toplumsal cinsiyet algılarının kesişiminde annelerin algıları araştırılmaya değerdir. Bu çalışmada, aktif iş yaşamında yer alan annelerin toplumsal cinsiyet algısı, anne istihdam suçluluğu ve işten ayrılma niyeti ilişkisinde iş-aile çatışması incelenmektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Toplumsal olarak belirlenen sınırlar ve kadın istihdamı arasındaki bağlam, toplumsal cinsiyet kavramı ile açıklanmaktadır. Toplumsal cinsiyet, bireyin toplum içinde kendi cinsiyetine yüklenen rolleri, cinsiyetine has anlamları, özellikleri, toplum tarafından kadın ve erkekler için belirlenen davranış kalıplarını ve kültürel altyapısının beklentilerini, toplum içinde ve sosyal ortamlarda sergilemesi olarak tanımlanmaktadır (Dökmen, 2004). Toplumsal cinsiyet temelli roller başka bir deyişle kadından ve erkekten beklenen davranış kalıpları, insanların sonradan edindiği davranış kalıpları olup kültüre, zamana ve aileye bağlı olarak farklı özellikler içermektedir (Bhasin, 2003).

Kadın istihdamı, toplumsal cinsiyet rolleri bağlamının ötesinde çalışan anneler söz konusu olduğunda özellikle kesişimsellik teorisi ile açıklanmalıdır. Kesişimsellik baskı oluşturan farklı sistemler arasındaki ilişkileri, sosyal ilişkilerdeki organizasyonu ve ayrımcılığın boyutlarını araştırmak için kullanılan bir perspektiftir (Knudsen, 2006). Bu teori, toplumun sosyal beklentilerini oluşturan mevcut toplumsal cinsiyet varsayımlarını ve topluma yansıyan bu beklentilerin pratikleri ve toplumsal kurallarla olan bağlantılarını incelemektedir. Buna bağlı olarak kadının istihdamda yer alması, annelik ve eş rolü, ev içi sorumlulukları ve tüm bunlara toplumun belirlediği informal beklentilerin

eşlik etmesi ve farklı baskı sistemlerinin birleşerek kadınları farklı şekillerde etkilediğini göstermektedir. Crenshaw'ın 1990'lı yıllarda bir olgu üzerinden yaptığı tanımlama kesişimsellik kavramını daha anlaşılır bir biçimde ortaya koymaktadır. Buna göre; İngilizce bilmeyen bu yüzden göçmen sığınma evi hizmetinden yararlanamayan bir göçmen kadın örneğinde, göçmen kadınların çoğunluğunun işsiz ve sosyo-ekonomik düzey olarak yoksun olduğu ve iş edinebilecek imkanlara da sahip olmadığı görünmektedir. Kadınların bu gibi durumdaki olmalarının yapısal nedenleri göz ardı edilerek sadece korumaya yönelik üretilen politikalar, bu kadınların gereksinimlerine ilişkin çözümleri sağlamayacak ve şiddet ve ayrımcılık döngüsünde kalmaya devam edecektir. Toplumsal cinsiyet, statü, sosyo-ekonomik sınıf ve ırkın kesişiminde yer alan göçmen kadınların deneyimi göz ardı edilerek, salt kadınlık deneyimine odaklanılarak alınan önlemler, gerçekleştirilen hizmetler, yöneltilen tutum ve davranışlar ırk ve sınıf bariyerleri gibi baskı unsurlarından dolayı kesişimdeki kadınlara ulaşmak bakımından sınırlı kalacaktır (Çapar, 2019). Benzer şekilde çalışan anneler, annelik, ev içi sorumluluklar, eş olma kesişiminde kalan kadına yönelik değerlendirmede bütüncül bir bakış açısı ve kadının deneyiminin yanı sıra etki eden baskı kaynakları ve etmenleri de göz önünde bulundurmaya gerektirmektedir. Aile içi iş bölümünde ev içi emeğin görünür olmaması ve bu emeğin kadın kimliğinin bir parçası olarak görülmesi de aynı biçimde cinsiyet temelli yaklaşımın kesişimindeki kadını işaret etmektedir. “İyi anne”, “iyi ev hanımı”, “iyi eş” gibi tanımlamalar kadın kimliğini tanımlayan kavramsallaştırmalardır (Şaşman Kaylı, 2016). Buna göre; “annelik” (çocuk ile ilgili tüm bakım ve sorumlulukları içermektedir), toplum tarafından sadece anneye atfedilen yani kadına atfedilen bir rol olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda kadının iş gücünde yer alması durumunda da ücretli emek ve ev içi emek, cinsiyete dayalı iş bölümünü beslemekte, kadın çifte iş yükü altında hem kamusal alan hem de özel alandaki beklentilere yetişmeye çalışmaktadır (Ecevit, 2000).

Toplumsal cinsiyet temelli annelik söylemi ebeveynliğin salt öznesi olarak kadını görmekte, tam bir mükemmelliği işaret eden kadının anne olması ile kadın cinsine çocuğun tüm sorumlulukları ve aynı zamanda ev içi sorumluluklar atfedilmekte, kadın olmanın ya da mükemmel bir kadın olmanın doğal bir sonucu olarak annelik görülmektedir. Aynı zamanda annelik kimliğini kategorize eden toplumsal cinsiyet temelli yaklaşım, iyi anne ve kötü anne gibi sınıflandırmalarla birçok kadının kendisine aşırı yüklenmesine neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyet temelli ‘annelik “görevini” yerine getirmeyen kadınlar’ (cinsiyetçi söylemlerin ifadesi) gibi söylemler aracılığıyla kadınlar toplum tarafından bazı etiketlemelere, sosyal damgalamalara maruz kalmaktadır: “Ötekilik”, “tamamlanmamışlık” ya da “egoistlik” bu etiketleme ve damgalamalar arasında gösterilebilir. (Hançer, 2018). Kadına yüklenen tüm bu roller, beklentiler, çizilen sınırlar ve toplum pratikleri kadınlar üzerinde baskı oluşturan kaynakların tek bir türde olmadığını, farklı birçok türde baskı unsurlarının kesişimselliğinde, çalışan anneler üzerinde eşitsizlik oluşturduğunu göstermektedir.

Anne istihdam suçluluğunu doğuran tam da bu noktada baskı kaynaklarının ev içinde, çocuk bakımında, iş yaşamında, sosyalleşme ağında kendini göstererek anneliğin çalışmaktan kaynaklı

yetersiz annelik, kadınlık performansını beraberinde getireceği söylemidir. Bu söylem kadın deneyimlerini biçimlendirmekte olup, kadınlar tarafından da şekillendirilmektedir (Uzun, 2019). Sistemlerin baskı unsuru olarak kendini göstermesi kadının bunu benimsemesi ve bu baskı kaynaklarına uygun kendini biçimlendirmeye çalışması iş aile dengesini bozmakta ve annelik ile ilgili algısını, tutumunu ve davranışlarını şekillendirmekte, bu kalıba uymakta sorun yaşamaması halinde suçluluk duygusunu ortaya çıkarmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Algısı ve Anne İstihdam Suçluluğu

Eşitlikçi olmayan cinsiyet algıları çalışan kadınların yaşadığı sosyal damgalamayı daha da arttırmakla birlikte, annelerin suçluluk ve yetersizlik duygusu yaşamamasına neden olmaktadır. Toplumsal cinsiyete bağlı eşitsiz iş bölümü, çalışmakta olan annelerin zamanının büyük bir bölümünü işte harcadıklarını ve toplumun dayatmakta olduğu ideal annelik beklentilerini karşılayamadıklarını, çocukları ile yeterince zaman geçiremediklerini düşünmelerine yol açmakta, bu durum ise sıklıkla suçluluk duygusuna yol açmaktadır (Gürsoy ve Yıldız Bıçakçı, 2007).

Kadınların erkeklerden daha fazla iş aile çatışması ile karşı karşıya kaldıkları göz önüne alındığında, cinsiyet rollerinin sonucunda, kadınlar suçluluk gibi daha fazla olumsuz duygu yaşayabilirler (Good ve Sanchez 2010). Örneğin, eşlerinden daha yüksek geliri olan kadınlar gelir kaynaklı olarak eşlerini küçümsüyormuş gibi hissettiklerini ifade etmişler ve ailenin ana gelir kaynağı olma konumunda olmalarının annelik rolleriyle çeliştiğini belirtmişlerdir (Chesley, 2017). Türkiye gibi kolektivist ve ataerkil yapının hala yaygın olduğu toplumlarda ailenin hem bir destek hem de bir çatışma kaynağı olabileceği tartışılmıştır (Aycan ve Eskin, 2005). Ataerkil yapıda kadının ev içi merkez rolünün iş hayatında sorunlara ve anne istihdam suçluluğuna neden olabileceği düşünülmektedir (Maclean ve diğerleri, 2021). Bu sebeple toplumsal cinsiyet algısının anne istihdam suçluluğu ile ilişkili olabileceği varsayılmıştır.

H₁: Toplumsal cinsiyet algısı anne istihdam suçluluğunu yordamaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Algısı ve İş Aile Çatışması

Kadının mevcut çifte yükü, iş-aile ve aile-iş çatışmasının kaynağı olabilmektedir. Aile-iş çatışması, "iş ve aile rollerinin gereklerinin aynı anda yerine getirilmesi gerektiğinde bireyin içine düştüğü çelişkili durumdur" (Özdevecioğlu ve Doruk, 2009, s. 72) şeklinde tanımlanmaktadır. İş-aile çatışması ise bireylerin (anne-baba, yönetici, eş vb.) çeşitli rollere sahip olması durumunda, bu rolleri gerektiği gibi yerine getiremediklerini ifade etmektedir. Bu iki tanım, aile alanındaki performansı engelleyen iş talepleri (iş-aile çatışması) ve çalışma alanındaki performansı engelleyen aile taleplerine (aile-iş çatışması) işaret etmesi bakımından farklı iki kavramsallaştırma olmakla birlikte, birey için her iki alanının denge oluşumunun sağlanması bakımından birlikte ele alınması gereken kavramlardır (Mesmer-Magnus ve Viswesvaran, 2005). Bu çalışmada ise aile-iş, iş-aile çatışması kavramsallaştırmasında sadece iş-aile çatışması kavramı temel alınarak içerik kurgusu gerçekleştirilmiştir.

Son yıllarda istihdama katılım ve çocuk bakımı sorumluluklarında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik önemli değişiklikler olmasına rağmen, iş-aile çatışması toplumsal cinsiyete dayalı bir olgu olarak anlaşılmaya devam etmektedir (Grönlund ve Öun, 2018; Kuo vd., 2018). Bu durum toplumsal cinsiyet algısının tek taraflı yani kadının algısı ile değişemeyeceğini çift taraflı yani erkeğin de toplumun algısının, rollere dayalı beklentilerin değişmesi ile dönüşeceğini göstermektedir. Toplumun cinsiyete dayalı beklentileri değişmedikçe kadının kendini şekillendirmesi, rollere uyumsaması farklılaşmayacaktır. Kesişimsellik yaklaşımı bu anlamda eşitsizliğe maruz kalanlara beklenen değişim ve dönüşümde, görünenin arkasını görmeyi ve mevcut ayrımcılık kavramının (Crenshaw, 1989) iş aile dengesinde diğer taraf olan erkeğin (toplum beklentilerinin) sorgulanmasını mümkün kılmaktadır. Bu çalışmada da toplumsal cinsiyet algısındaki olumlu değişimin iş-aile çatışmasını azaltacağı ve bu iki kavramın ilişkili olacağı varsayılmıştır.

H₂: Toplumsal cinsiyet algısı iş aile çatışmasını yordamaktadır.

İş-Aile Çatışması, Anne İstihdam Suçluluğu ve İşten Ayrılma Niyeti

Kadınlar, erkeklere göre daha fazla iş-aile çatışması yaşamaktadır. Bu nedenle çalışmalarda kadınlara yönelik iş-aile çatışmasına (Dursun ve İştar, 2014) ve iş-aile çatışmasının aktif işgücü piyasasında yer alan kadınlarda istihdam adına suçluluk duygusuna yol açabileceği belirtilmektedir (Irak ve diğerleri, 2019). Çalışan annelerin zaman baskısının azaltılmasının ve aile içi dayanışmanın artmasının annelerin yükünü hafifletebileceği gibi çocuk gelişimine ve ev içi iletişime de katkıda bulunabileceği belirtilmiştir (Kuzucu, 2011). Çalışan annelerin zaman baskısından dolayı aynı anda birden fazla işi yürütmeye çalıştıkları ve buna rağmen zaman yetersizliği yaşadıkları ifade edilmiştir (Rose, 2017). Zaman yetersizliği çalışan annelerin yorgun ve stresli hissetmelerine buna bağlı olarak da yaşam kalitelerinde ve aile içi ilişkilerinde bozulmalara neden olabilmektedir (Walzer, 1997). Ev içi sorumluluklar ve çocuk bakımına ilişkin artan beklentiler, annelerin iş hayatına olumsuz olarak yansımakta ve çalışmaya ilişkin suçluluğun artmasına neden olabilmektedir (Aycan ve Eskin, 2005). Bu bakımdan iş aile çatışmasının anne istihdam suçluluğu ile ilişkili olduğu varsayılmıştır;

H₃: İş-aile çatışması anne istihdam suçluluğunu yordamaktadır.

Anne istihdam suçluluğu algısının işten ayrılma ile ilişkisi literatürde ayrıntılı ele alınmamıştır. Ancak çalışmalar anne suçluluğunun işten ayrılmayla ilişkili olabileceğini göstermektedir (Collins, 2021). Hole ve diğerleri (2009) profesyonel işlerde çalışan kadınlar ile yaptığı çalışmada, annelerin refahını tahmin etmede öz yeterliliğin önemini incelemiştir. Öz yeterlik inançlarının yalnızca duygusal sağlık gibi genel refah alanlarını değil, aynı zamanda işten ayrılma niyetleri gibi işlevselliğin daha aktif bileşenlerini de etkilediğini bulgulamıştır. Glass ve Estes (1996)'in çalışan annelerin işten ayrılma niyetlerinin belirleyicilerini incelediği çalışmada da çocuk bakımından tatmin olan annelerin işten ayrılma niyetlerinin daha az olduğu ve hatta çocuk bakımı tatmininin iş değiştirmekten ziyade işten ayrılma niyetini daha fazla etkilediğini saptamıştır. Suçluluk hissi de çocuk bakım saatlerini azaltmak

veya işi bırakmak gibi olumsuz sonuçlara neden olabilir (Martínez vd., 2011). Bu bağlamda çalışan ve istihdam suçluluğu yaşayan annelerin işten ayrılma niyetinin olabileceği varsayılmaktadır;

H₄: Anne istihdam suçluluğu işten ayrılma niyetini yordamaktadır.

İş-aile çatışması, çalışanların işten ayrılma niyetlerini etkileyebilmektedir. Dede, Yılmaz ve Çakınberk (2014) kamu ve özel bankada çalışan kadın banka personeli ile yaptıkları çalışmada, çalışanların iş-aile çatışmasının işten ayrılma niyetlerini etkilediği görülmüştür. Kulualp ve Savaşkan (2019) otellerde çalışan kadın katılımcılar ile yaptıkları çalışmada, iş-aile çatışmasının işten ayrılma niyetini anlamlı ve pozitif yönde yordadığını bulgulamışlardır. Bu nedenle literatürden yola çıkılarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₅: İş aile çatışması işten ayrılma niyetini yordamaktadır.

Çalışan kadınların iş-aile çatışması yaşaması sonucunda işten ayrılma niyetlerinin arttığına yönelik bulgular (Dede, Yılmaz ve Çakınberk, 2014; Kulualp ve Savaşkan, 2019); iş-aile çatışması yaşayan annelerin aktif iş yaşamında yer almalarından kaynaklı suçluluk duygusu yaşayabileceğine ilişkin varsayımlar, iş-aile çatışmasının işten ayrılma niyetine etkisinde anne istihdam suçluluğunda rol oynayabileceğini düşündürmektedir. Bu bağlamdan yola çıkarak aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₆: İş aile çatışması, anne istihdam suçluluğu aracılığıyla işten ayrılma niyetini yordamaktadır.

İş Aile Çatışmasının Aracılık Rolü

Aile kurmak ve iş sahibi olmak; belli sorumlulukları, rolleri içerisinde barındıran, insan yaşamının tüm beklentilerinin çerçevesini oluşturan yaşam içi yegâne rollerdir. Bu belirgin rollerin çoğu zaman eş zamanlı yerine getirilmesi gerekmektedir. Bu durumda da birbirine bağımlı ve birbirini etkileyen, aile ve iş rolleri arasında denge kurmada güçlük yaşanmaktadır (Özdevecioğlu ve Çakmak Doruk, 2009). Toplumsal cinsiyete dayalı rollerin beslediği özellikle kadınların “anne” rolünü üstlenmesiyle birlikte artan sorumluluk, aile içi rollerdeki dengeyi zorlaştırmakta, iş-aile denge kaynağı olarak belirgin bir biçimde kendini göstermektedir. Özellikle çocuk sahibi olmaya hazırlanan ailelerde, aileye katılacak olan yeni aile üyesi ile ilgili olumlu duygular ve beklentiler yaşanmakta ancak artacak olan sorumluluktan kaynaklı kaygı ve stres gibi farklı duygu durumları da ön plana çıkabilmektedir (Duru ve Duyan, 2017). Bu duygular, kadının aile içinde “annelik rolü” ile artan ve özellikle çalışan rolünün de pekiştirdiği çatışmalı duyguları ortaya çıkarmaktadır. Yapılan çalışmalar bireyin ailesi ile ilgili üstlendiği rollerden doğan talepler arttıkça hissedilen iş-aile çatışması düzeyinin de arttığını göstermektedir. Başka bir çalışmada da (Mesmer-Magnus ve Viswesvaran, 2005), yüksek düzeyde iş-aile çatışmasının, fiziksel ve zihinsel sağlık riskini ortaya çıkardığı, daha az tatmin edici iş performansına, daha düşük ebeveyn performansına neden olduğu bulunmuştur. Ayrıca aynı çalışma iş aile çatışmasının daha fazla işten ayrılma davranışı (örn. katılımı) ve düşük morale neden olduğunu göstermektedir. Eşitlikçi olmayan ve kadına sorumluluk yükleyip erkeğin rollerini ev dışına taşıyan algının kabullenilmesi, çalışan kadının sorumluluk duygusunun artmasına ve dolayısıyla

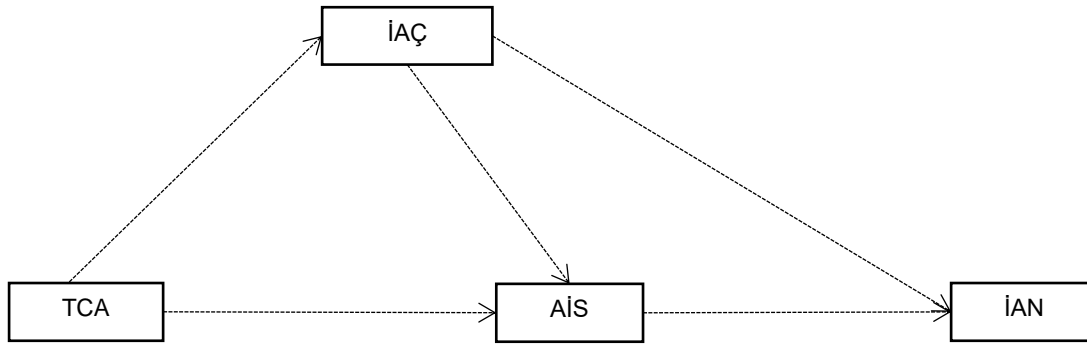
çatışmaların ortaya çıkmasına neden olabilir. İş-aile çatışmasının da anne istihdam suçluluğunu yordayan bir kavram olarak eşitlikçi olmayan tutuma sahip anneyi suçluluğa sürükleyebileceği düşünülmektedir;

H₇: Toplumsal cinsiyet algısı, iş aile çatışması aracılığıyla anne istihdam suçluluğunu yordamaktadır.

H₈: Toplumsal cinsiyet algısı, iş aile çatışması ve anne istihdam suçluluğu aracılığıyla işten ayrılma niyetini yordamaktadır.

YÖNTEM

Bu çalışmada, toplumsal cinsiyet algısı, iş-aile çatışması, anne istihdam suçluluğu ve işten ayrılma niyeti değişkenlerini içeren bir model kurulmuştur. Anne istihdam suçluluğunu yordayan ve bu suçluluğun ilişkili olduğu yapıları açıklamaya çalışan bu araştırmanın modeli aşağıda verilmiştir.

Şekil 1. Araştırma Modeli

Şekil 1’de çalışmanın modeline yer verilmektedir. Modelde yer alan ifadeler, değişkenlerin baş harflerine göre kodlanmıştır. Buna göre: TCA: Toplumsal Cinsiyet Algısı, İAÇ: İş-Aile Çatışması, AİS: Anne İstihdam Suçluluğu, İAN: İşten Ayrılma Niyeti.

Katılımcılar

Çalışmanın evrenini çalışan anneler oluşturmaktadır. Aktif iş yaşamında yer alan ve 15 yaş altı çocuğu olan annelerin anne istihdam suçluluğu, toplumsal cinsiyet algısı, aile-iş çatışması ve işten ayrılma niyeti ilişkileri incelenmiştir. Katılımcıların 0-15 yaş aralığında çocuğu olan çalışan anneler olarak belirlenmesinin nedeni bu yaş aralığındaki çocukların temel bakım gereksinimleri karşılamada ebeveyn desteğine ihtiyacı olan yaş grubu olmasıdır. 15 yaşından büyük çocuklar belirli işlerde çalışabilir (İş Kanunu, md. 71). Bu anlamda ebeveyn bakım yükünün bu yaş aralığında somut bir biçimde görünür olması önemlidir.

Çalışmaya çevrimiçi anket yoluyla kolayda örnekleme yöntemiyle 223 anne katılmıştır. Kolayda örnekleme, ana kütle içerisinde seçilecek örnek kesimin araştırmacının yargılarına belirlendiği tesadüfi olmayan örnekleme yöntemidir. Kolayda örneklemede veriler ana kütlede en kolay, hızlı ve ekonomik şekilde toplanmaktadır. Pandemi dönemi olması ve çalışan annelerin pandemi döneminde ev içi çalışma ortamında ve ev içi sorumluluklarla zaman kaygılarının olması nedeni ile

kolayda örnekleme yöntemi ile veriler toplanmıştır (Haşiloğlu vd., 2015). Çalışma verileri için çevrimiçi platformlar aracılığıyla duyuru yapılmıştır. Katılımcı annelerin yaş ortalaması 36,8'dir. Katılımcıların %47,1'i tek çocuk sahibi iken, %43,9'u iki, %19'u ise üç çocuk sahibidir. Tek katılımcı dört çocuğu olduğunu bildirmiştir. En az bir çocuk sahibi olan annelerin %36,1'i günlük 8 saat çalıştığını bildirmiştir. Katılımcıların %90,7'si eşlerinin çalıştığını belirtmiştir. Çocuk bakımı için büyük aile üyelerinden yardım aldığını söyleyenlerin oranı %36,1, anaokulu ve kreş gibi eğitim kurumlarında bakım desteği alanlar %36,6 ve ücretli bakıcı desteği alanların oranı ise %16,2 olarak bulunmuştur. Çocuk bakımı desteği türüne göre katılımcıların ölçek puanları farklılık göstermemiştir ($p>0,05$). Bu çalışmada anket uygulaması için, Süleyman Demirel Üniversitesi Etik kurulundan 29.04.2020 tarihli ve 87432956/050.99/55235 sayılı karar ile izin alınmıştır (**Ek-1**).

Ölçme Araçları

Bu çalışmada dört farklı ölçek kullanılmıştır. Bu ölçeklere ilişkin bilgilere aşağıda detaylı bir biçimde yer verilmiştir;

Toplumsal Cinsiyet Algısı: Altınova ve Duyan (2013) tarafından geliştirilmiş 25 soruluk tek boyutlu ve 5'li Likert tipinde (*Tamamen Katılmıyorum-Tamamen Katılıyorum*) bir ölçektir. 15 olumsuz madde tersten kodlanmaktadır. Ölçekten alınan puanlar yükseldikçe cinsiyet eşitliğine ilişkin olumlu algı yükselmektedir. Geliştirilen ölçeğin Cronbach Alpha değeri ($\alpha=.87$) olarak verilmiştir. Örnek soru olarak "Erkek her zaman evin reisi olmalıdır.", "Kadınlar evlendikten sonra çalışmamalıdır" ile "Kadın kocasından yaş olarak daha küçük olmalıdır" soruları verilebilir. Ölçeğin uyum indeks değerleri ($\chi^2/sd = 1.78$; $p < .001$; GFI = .90; CFI = .93; RMSEA = .06; SRMR= .05) bulunmuştur.

Anne İstihdam Suçluluğu: Ölçek çalışan annelerin suçluluk algısını ölçmektedir. 6'li Likert tipinde (*beni kesinlikle yansıtmıyor-beni kesinlikle yansıtıyor*) 15 madde ve tek boyuttan oluşan ölçekte toplam puanlar arttıkça suçluluk hissi artmaktadır. Geliştirilen ölçeğin Cronbach Alpha değeri ($\alpha=.94$) olarak verilmiştir. Örnek soru "Çocuğumla oyun oynayacak vakit bulamamaktan dolayı suçluluk duyuyorum." ve "Ben çalışırken, çocuğum istediği her an bana ulaşamadığı için kendimi suçlu hissediyorum" verilebilir. Ölçeğin uyum indeks değerleri ($\chi^2/sd = 2.13$; $p < .001$; GFI = .90; CFI = .96; RMSEA = .07; SRMR= .04) bulunmuştur.

İş-Aile Çatışması: İş-Aile ve aile iş çatışması ölçeği Netemeyer Boles ve McMurrian (1996) tarafından geliştirilmiş ve Giray ve Engin (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. İlk 5 soru iş aile çatışması, son 5 soru ise aile iş çatışmasını ölçmektedir. Bu çalışmada sadece iş-aile çatışması alt boyutu kullanılmıştır. 5'li Likert tipi ("*1-kesinlikle katılmıyorum-5-kesinlikle katılıyorum*") olan ölçekten alınan yüksek puanlar yüksek çatışmayı göstermektedir. Uyarlanan ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık güvenirlik katsayısı iş-aile çatışması için ($\alpha=.88$) olarak verilmiştir. Ölçekte örneğin; "İş sorumluluklarım, aile ve ev yaşantımı olumsuz olarak etkiliyor ve "İş sorumluluklarım nedeniyle ailemle ilgili planlarımı değiştirmek zorunda kalıyorum." benzeri sorular bulunmaktadır. Ölçeğin uyum indeks değerleri ($\chi^2/sd = 2.00$; $p < .001$; GFI = .98; CFI = .99; RMSEA = .06; SRMR= .01) bulunmuştur.

İşten Ayrılma Niyeti Ölçeği: Wayne, Shore ve Liden'in (1997) geliştirdiği, Küçükusta (2007) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan işten ayrılma niyeti ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 5'li Likert tipinde ("1-kesinlikle katılmıyorum-5-kesinlikle katılıyorum") 3 maddeye sahiptir. Uyarlanan ölçeğin Cronbach Alfa değeri ($\alpha=.70$) olarak verilmiştir. Örnek soru olarak "Sıklıkla bu işten ayrılmayı düşünüyorum" verilebilir. Ölçeğin uyum indeks değerleri ($\chi^2/sd = 1.90$; $p < .001$; $GFI = .96$; $CFI = .98$; $RMSEA = .06$; $SRMR = .02$) bulunmuştur.

Bulgular

Araştırmada kullanılan değişkenlerin istatistiksel değerlerine yönelik bulguları Tablo 1'de verilmiştir. Tabachnick ve Fidell'e göre (2013) basıklık ve çarpıklık değerlerinin ± 1.5 aralığında yer alması normal dağılım gösterdiğine işaret edebilir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler ve Değişkenler Arası İlişkiler

Değişkenler	\bar{x}	SS	Çarp.	Basık.	1	2	3	4
1. TCA	4,14	4,14	-1,061	0,490	(0,90)			
2. AİS	3,74	3,74	-0,118	-0,909	-0,395**	(0,94)		
3. İAÇ	2,56	2,56	0,424	-0,233	-0,504**	0,600**	(0,89)	
4. İAN	1,87	1,87	1,481	1,379	-0,418**	0,368**	0,424**	(0,78)

Not: TCA: Toplumsal Cinsiyet Algısı (5'li Likert), AİS: Anne İstihdam Suçluluğu (6'lı Likert), İAÇ: İş-Aile Çatışması (5'li Likert), İAN: İşten Ayrılma Niyeti (5'li Likert). ($p < 0,01$ **). **Koyu yazılmış değerler her ölçeğin Cronbach'ın Alfa değerlerini göstermektedir.**

Yukarıdaki tablodan da görülebileceği üzere toplumsal cinsiyet algısındaki eşitlikçi tutumlar arttıkça iş aile çatışması değerlerinin azaldığı, aynı şekilde anne istihdam suçluluğunun da düştüğü anlaşılabilir. Literatürde daha önce bir ilişki kurulmamasına rağmen toplumsal cinsiyet algılarındaki eşitlikçi tutumun artması, işten ayrılmaya ilişkin niyetin azalması ile ilişkili görünmektedir. Bu durum kadınların çalışmaya olan eşitlikçi bakışlarının iş hayatına yansımaları olarak okunabilir. Anne istihdam suçluluğu ile iş-aile çatışması arasındaki yüksek olumlu ilişki, iki kavramın benzer nitelikleri ölçtüğüne işaret etmektedir.

Bu araştırmada bootstrap¹ göre regresyon analizi yapılmıştır. Verilerin normal dağılım göstermesinden dolayı Maksimum Olasılık yöntemi kullanılarak kovaryans matrisi oluşturulmuştur (Gürbüz ve Şahin, 2016). Doğrulayıcı faktör analizi yapıldıktan sonra yapısal model kurulmuştur.

Tablo 2: Regresyon Analizi Sonuçları

	Hipotezler	B	t	p
1.	TCA→AİS	-0,936	-4,358	<0,000
2.	TCA→İAÇ	-1,423	-5,120	<0,000
3.	İAÇ→AİS	0,589	7,448	<0,000
4.	AİS→İAN	0,594	6,205	<0,000
5.	İAÇ→İAN	0,494	4,323	<0,000

Not: Standardize edilmemiş beta katsayıları raporlanmıştır

¹ Bootstrap 2000 kişi %95 güven aralığında yapılmıştır.

Regresyon analizi sonuçlarına (Tablo 2) göre, toplumsal cinsiyet algısı anne suçluluğunu; toplumsal cinsiyet algısı iş-aile çatışmasını; iş-aile çatışması anne istihdam suçluluğunu; anne istihdam suçluluğu işten ayrılma niyetini ve iş-aile çatışması anne istihdam suçluluğunu yordamaktadır.

Araştırmanın diğer hipotezini test etmek amacıyla anne istihdam suçluluğunun aracı değişken olduğu hipotez kurulmuştur. İş-aile çatışmasının anne istihdam suçluluğu vasıtasıyla işten ayrılma niyeti üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olmadığı tespit edilmiştir ($\beta=0,106$, %95 Güven Aralığı (GA) [-0,066, 0,259]). Güven aralıkları değeri sıfır (0) kapsadığından dolayı aracılık etkisinden söz edilememektedir. Hipotez 6 desteklenmemiştir.

Yapılan analiz sonuçlarına göre toplumsal cinsiyet algısının iş-aile çatışması vasıtasıyla anne istihdam suçluluğu üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu bulunmuştur ($\beta=-0,333$, %95 GA [-0,490, -0,213]). Aracılık etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Dolaylı etkinin anlamlı olması için güven aralığı değerleri sıfır (0) değerini kapsamıyorsa dolaylı etki anlamlı olarak kabul edilmektedir (Gürbüz, 2019). Hipotez 7 desteklenmiştir.

Toplumsal cinsiyet algısının iş-aile çatışması ve anne istihdam suçluluğu vasıtasıyla işten ayrılma niyeti üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($\beta =-0,301$, %95 GA [-0,429, -0,180]). Aracılık etkisinin olduğu anlaşılmaktadır. Hipotez 8 desteklenmiştir. Toplumsal cinsiyet algısı, iş-aile çatışması ile anne istihdam suçluluğu aracılığıyla işten ayrılma niyetini yordamaktadır. Toplumsal cinsiyet algısı, iş-aile çatışması ve anne istihdam suçluluğu işten ayrılma niyetinin %48'ini ($R^2=0,48$) açıklamıştır. Aracı değişkenler (iş-aile çatışması ve anne istihdam suçluluğu) modele dâhil edildikten sonraki doğrudan etki ise ($\beta=-0,171$, $t=-1,041$, $p>0,298$) olarak bulunmuştur. Yani doğrudan etkinin anlamlı olmadığı görülmüştür. Doğrudan etkinin anlamlı olmaması dolaylı etkinin varlığını ortadan kaldırmamaktadır ve aracılık modelini geçersiz kılmamaktadır (Gürbüz ve Bayık, 2018).

TARTIŞMA

Sonuçlar bu çalışmaya katılan aktif iş yaşamındaki annelerin toplumsal cinsiyet algısındaki değişiminin iş-aile çatışması ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Katılımcıların iş-aile çatışması değerleri ile toplumsal cinsiyet algıları orta-yüksek derecede ilişkili iken en yüksek ilişki anne istihdam suçluluğu ve iş-aile çatışması arasında bulunmuştur. Bu durum iş aile dengesinin getirdiği beklenti ve sorumlulukların annelerin çalışma hayatına dair suçluluk algılarını oldukça yakından ilgilendirdiğini göstermektedir. Ayrıca yapılan regresyon analizi işten ayrılma niyetinin toplumsal cinsiyet algısı, anne istihdam suçluluğu ve iş-aile çatışması ile dolaylı etkileşimde olduğunu göstermektedir.

Aile içi hayatın iş yaşamına etkisine bakıldığında, çocuk sahibi olanların çocuk sahibi olmayanlara göre bu etkiyi daha ağır yaşadıkları; diğer yandan iş yaşamının aile yaşamına etkisine bakıldığında ise evli olanların bekârlara göre daha fazla etkilendiği saptanmıştır (Özmete ve Eker, 2012). Yapılan çalışmalar kadınların işgücü piyasasında aktif olarak yer alma durumlarının geleneksel aile rollerini

önemli ölçüde değiştirmedini göstermektedir. Bu durum kadınlar için iş-aile çatışmasına neden olabilmektedir. İş yüklerinden dolayı çocuklarına yeteri kadar özveri gösteremediğini düşünen kadınlar, daha fazla iş-aile çatışması yaşamakla birlikte bu durum kadınların erkeklere nazaran daha fazla sorun yaşamalarına ve ayrıca ev içi görevlerinde de kadınların erkeklere oranla daha fazla sorumluluk üstlenmesine neden olduğu bulunmuştur (Önel, 2006).

Maclean ve diğerlerinin (2021) yaptıkları araştırmada, yüksek düzeyde iş-aile çatışması yaşayan ve kendilerini “ideal” bir anneden oldukça sapmış olarak algılayan annelerin daha yüksek düzeyde suçluluk bildirdiklerini bulgulamıştır. Ayrıca Irak ve diğerleri (2019), yaptıkları çalışmada, iş-aile çatışması yaşama düzeyi arttıkça istihdam suçluluğunun arttığını belirtmektedir. Bu sonuca benzer şekilde bu çalışmada da toplumsal cinsiyet algısı ile iş-aile çatışması arasında ilişki bulunmuştur. Toplumsal cinsiyet rollerinin yüklediği ideal annelik söylemi, iş-aile dengesinin bozulmasına ve istihdam suçluluğunun artmasına neden olduğu görülmektedir. Toplumsal cinsiyet rollerinin beslediği annelik ile ilgili biçilen roller ve sorumluluklar, çalışan annelerin iş-aile çatışması ve istihdam suçluluğu yaşamalarına neden olmaktadır. Suçluluk duygusu sorumlulukların tam yerine getirilemediği, toplumun beklentisini karşılayamadığı algısı ile birlikte kendini göstermektedir. Hays'a (1998) göre annelerin çalışmayla ilgili suçluluk duygusu yaşamaları şaşırtıcı bir durum değildir. Çünkü işe giden anneler ayrılık kaygısı yaşamaktadır. Bir anne iş ve çocuk bakımı konusunda olumlu hissettiğinde bile suçluluk duygusu hissedebilmektedir (McDonald ve diğerleri, 2005). Bu bağlamda kadınların anne olduktan sonra yaşadıkları kaygı ve suçluluk duygusu toplumsal cinsiyet rollerinin beslediği “ideal anne”, “ideal eş” ve “çalışan kadın” rolleri ile birlikte daha da pekişen bir suçluluk duygusunu doğurmaktadır. Araştırmalara göre suçluluk fiziksel refahı, zihinsel sağlığı ve üretken olma yeteneğini etkileyen bir yetersizlik duygusuyla sonuçlanabilir (Harper ve Arias 2004). Çalışan annelerde suçluluk olgusu özellikle çocuklara karşı genel bir sorumluluk duygusu içermekte ve bu durum başarısızlık olarak yorumlandığında suçluluk duygusuna neden olmaktadır. Çalışan annelere yaşamın farklı alanlarında yüklenen roller, kadınların gerçek bir kontrole sahip olmadığını hissettiği ya da kendi ihtiyaçlarını ön planda tuttuğu zaman sorumlulukta başarısızlık duygusunu ortaya çıkarmaktadır (Elvin-Nowak, 1999). Aile ve ev içindeki problemler de göz önüne alındığında, zamanının büyük bir bölümünü aktif olarak çalışarak geçiren anneler toplum tarafından dayatılan “ideal annelik” beklentilerini karşılayamadıklarını düşünmekte ve çocukları ile yeteri kadar zaman geçiremedikleri hissiyatı da anneleri yoğun bir suçluluk duygusuna itebilmektedir (Gürsoy ve Yıldız Bıçakçı, 2007). Bu durumda annelerde “ideal anne” olma durumundan çıkma ölçüsünde suçluluk duygusu oluşmakta ve bu duygu ile başa çıkamayan çalışan anneler “iyi anne” olabileceklerini ispatlama zorunluluğu hissetmektedirler. Bu nedenle suçluluk ve utancın anneliğin gerekli bileşenleri olduğu fikri yaygın hale gelmektedir. Genel olarak bu durum kadınların “iyi anne” olma dürtülerinden kaynaklanmaktadır (Seagram ve Daniluk 2002; Sutherland, 2010). İyi anne olma dürtüsünün olağan varlığını pekiştiren araştırma sonuçlarının da gösterdiği üzere; birbirinden farklı birçok baskı kaynağı olan unsurların (çalışma yaşamı, iyi anne olma telkini, ev içi sorumluluklar gibi) kesişimselliğinde

annelerin aktif iş yaşamında yer almaktan kaynaklı yetersizlik duygusunun ardından suçluluk duygusu ortaya çıkmaktadır. Anne istihdam suçluluğu olgusunu besleyen, pekiştiren ana unsur araştırmanın sonuçlarının da gösterdiği gibi salt toplumsal cinsiyet rolleri, iş aile çatışması değil tüm bu baskı kaynaklarının birlikte oluşturduğu kesişimsel çıktılardır.

Günlük çalışma yaşamının dışında da ev içi ve çocuk bakımı gibi sorumlulukları üstlenen anneler aslında iş dışı ikinci bir vardiyaya geçerler. İkinci vardiya iş dışında ev içi işler ve çocuklar ile ilgili bakım ve sorumlulukların büyük kısmını içermektedir (Coltrane, 1996; Hochschild ve Machung, 2003). ABD'de iş uzmanlarıyla yapılan bir araştırmaya göre, çocukların bakımlarında birincil olarak annelerin yer aldığı, çalışan annelerin babalara göre haftada üç kat daha fazla çocuk bakımı ile ilgilendikleri bulgulanmıştır (Friedman ve Greenhaus, 2000). Ebeveynler arasındaki bu eşitsizlik annenin stres altında olmasına neden olmaktadır (Hochschild ve Machung, 2003; Wille, 1995). Bu durum annelerin öz yeterliliği ile ilgili kuşku duyma, zorluklara karşı yüksek düzeyde aksiyete yaşama, bir görev sonunda başarısızlıklara odaklanarak kendini suçlu görme, sorunları tehdit olarak algılama ve algılanan zorlu yükümlülüklerden kaçma eğilimi göstermelerine neden olmaktadır (Aksoy ve Diken, 2009). Aşırı stres altında anneler işlerini bırakma veya çocuğuna daha az vakit ayırma seçenekleri arasında sıkışıp kalabilmektedir (Collins, 2021). İş-aile çatışmasının anne suçluluğunu yordadığı ve suçluluğun artışının annelerin istihdam süreçlerinden ayrılmalarına neden olabileceği görülmektedir (Martinez, 2011). Ayrıca annelerin daha az maddi imkanlar ancak daha fazla esneklik ve az iş yükü sunan işleri tercih etmeleri bu bakımdan dikkate değerdir (Grönlund ve Öun, 2018). Araştırma sonuçları ile benzer şekilde bu çalışmada da kadınların işten ayrılma niyetini anne istihdam suçluluğu yordamaktadır. Kadınlarda çifte iş yükü oluşturan birden çok sosyal sistemin bireylerin deneyimlerini şekillendirmek adına kesişmesi ve bazen de bireyleri baskı altında tutarak ezmesi, kesişimsellik yaklaşımına işaret etmektedir. Bu bağlamda kadınlar çoklu sistemler içerisinde hedefi oldukları beklentilerin, uğradıkları baskının ve baskının getirdiği ayrımcılığın yükü altında rollerinden vazgeçme yolunu tercih edebilmektedirler.

Anne olan kadınların çalışma koşullarının düzenlenmesi konusu da oldukça tartışmalı bir alandır. Çalışma yaşamında karşılaşılan zorluklar düşünüldüğünde ise özellikle düşük iş kalitesine sahip olmak (Shiple ve Coats, 1992) ve çalışma saatleri dahilinde çocukların bakımı için kaliteli bir bakım yeri bulamamak (Ünaldı vd., 1995), çalışan annelerin stres düzeylerini artırmaktadır. Ayrıca çalışma saatlerinin fazla olması nedeni ile yorgunluk seviyesi artmakta, gelişen bu yorgunluk çalışanların iş sağlığı ve güvenliğinin azalmasına neden olmaktadır (Kodagoda, 2018). Gelişen bu tehdit ile ev ve iş dengesi sağlanamadığı noktada annelerin fiziksel ve ruhsal sağlıklarında bozulmalar olmaktadır (Chatzitheochari ve Arber, 2009). Bu problemlerin aşılabilmesi için özellikle annelerin çalışma yaşamında karşılaştıkları problemler irdelenmeli, annelere yönelik teşvikler (işyerinde kreş olanağı, süt izni, esnek zamanlı çalışma imkânı, maddi bakım desteği vb.) artırılmalı ve sürdürülebilir hale getirilmelidir. Ancak annelere kazanım olarak sunulan bu teşvikler bazen çalışma yaşamında kadınların istihdam edilmesinde sıkıntılara da neden olabilmektedir. Nakdi yardımların ve çalışma süresinin azalması kadınların istihdam oranını düşürebileceği (Öztan, 2015) ve avantaj gibi görünen

düzenlemelerin dezavantajları da olabileceği tartışılarak düzenlemeler yapılmalıdır. Örneğin yarı zamanlı işlerde çalışan anneler genellikle düşük ücretli, düşük statülü işler yapmaktadır. Bu nedenle yarı zamanlı çalışan kadınlar, becerilerini ve yeteneklerini tam olarak kullanmak için çok az fırsatla karşılaşmaktadır (Shearn ve Todd, 2000). Bu anlamda özellikle sosyal sistemlerde bireylere ve topluma yönelik oluşturulan tüm hizmet ve politikalar, kesişimsellik yaklaşımını temel alan, bütüncül bakışı sağlayan, cinsiyet temelli söylem ve uygulamalardan uzak olmalıdır. Bu ise salt kadını odak alan feminist çalışmalar ve kadını güçlendirmeyi ya da kadına pozitif ayrımcılık oluşturacak uygulama ve hizmetleri ele alan bir bakış açısı yerine erkeklik çalışmalarının beslediği ve eşitlikçi temelde bütüncül bir bakış açısını gerektirmektedir.

SONUÇ

Bu çalışma ataerkil yapının izlerinin hala sürülebildiği ve cinsiyet rollerine ilişkin eşitlikçi tutumların tartışıldığı bir toplumsal yapıya sahip olan Türkiye ölçeğinde, kısıtlı sayıda çalışmadan biri olarak anne istihdam suçluluğunun farklı değişkenlerle ilişkisini ele almıştır. Katılımcıların anne istihdam suçluluğunun ortalama üzerinde değer aldığı ve anne istihdam suçluluğunun iş-aile çatışması ve toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkili olduğu görülmüştür. Bu çalışmada annelerin istihdam suçluluğu yaşamalarının çalışma hayatında sorunlara ve işten ayrılma niyetlerine etki edebileceği görülmüştür.

Bu çalışmanın anne istihdam suçluluğunu besleyen baskı kaynaklarının farklı değişkenlerle (sosyal destek, maneviyat ve farklı örneklem vb.) derinlemesine (nitel, karma metodoloji) ele alınarak bilimsel çalışmaların gerçekleştirilmesi için kaynak oluşturması ve bu baskı kaynaklarını ortadan kaldıracak politika ve uygulamaların tasarlanmasında yön vereceği düşünülmektedir.

Sınırlılıklar ve Gelecek Çalışmalar

Bu çalışma kesitsel bir çalışmadır ve online anket yoluyla veriler toplanmıştır. Bu bakımdan bulguların genelleştirilmesinde dikkatli olunmalıdır. Ayrıca boylamsal ve nitel çalışmaların değişkenler arasındaki ilişkilerin net olarak kurulmasında önemli rol oynayacağı düşünülmektedir. Karşılaştırma için katılımcıların eğitim ve gelir seviyesinin farklılaştığı benzer çalışmalar yapılabilir. Ayrıca, iş yaşamı ve aile yaşamına ilişkin sorumlulukların, toplumsal cinsiyet eşitliği temelinde farkındalık ve bilinçlendirme faaliyetlerini (proje, hizmet içi eğitim, politika önerileri, fizibilite çalışmaları, risk ve sosyal etki analizi vb.) temel alan çalışmalar geliştirilebilir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın politika, hizmet ve uygulamaları, bu faaliyetler kapsamında makro boyutta sosyal planlayıcılar tarafından değerlendirilerek yeniden yapılandırılabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışmada kullanılan anket yöntemi için Süleyman Demirel Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 29.04.2020 tarihli ve 90/2 nolu toplantısında 87432956/050.99/55235 sıra sayılı kararı ile izin alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORAN

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Aksoy, V., ve Diken, I. H. (2009). Annelerin ebeveynlik öz yeterlik algıları ile gelişimi risk altında olan bebeklerin gelişimleri arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalara bir bakış. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 10(01), 59-70.
- Altınova, H. H. ve Duyan, V. (2013). Toplumsal cinsiyet algısı ölçeğinin geçerlik güvenirlik çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 24(2), 9-22.
- Aycan, Z., ve Eskin, M. (2005). Relative contributions of childcare, spousal support, and organizational support in reducing work–family conflict for men and women: The case of Turkey. *Sex Roles*, 53(7), 453-471.
- Balta Paker, E. (2009). Anne ya da değil? Annelik Etme Meselesi Üzerine. *Mesele Dergisi*, 2009(1). Erişim Adresi: <https://m.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/114384-anne-ya-da-degilannelik-etme-meselesi-uzerine>.
- Bhasin, K. (2003). *Social gender "roles we are assigned"*. Istanbul: Kuşak Ofset.
- Bianchi, S. M. ve Robinson, J. (1997). What did you do today? Children's use of time, family composition, and the acquisition of social capital. *Journal of Marriage & the Family*, 59, 332–344.
- Bolton, M. K. (2000). *The third shift: Managing hard choices in our careers, homes, and lives as women*, 1st, San Francisco: Jossey-Bass.
- Bozkur, B., ve Taylan, A. (2020). Medyada annelik temsili: Anaakım ve alternatif medyada anneliğin sunumuna yönelik karşılaştırma. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (34), 45-65.
- Chatzitheochari, S. ve Arber, S. (2009). Lack of sleep, work and the long hours culture: evidence from the UK Time Use Survey. *Work, Employment and Society*, 23(1), 30-48.
- Chesley, N. (2017). What does it mean to be a "breadwinner" mother?. *Journal of Family Issues*, 38(18), 2594-2619.
- Collins, C. (2021). Is maternal guilt a cross-national experience? *Qualitative Sociology*, 44(1), 1-29.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the intersection of race and sex: A Black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory, and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*, (1), 139-167.
- Coltrane, S. (1996). *Family man: Fatherhood, housework, and gender equity*, New York: Oxford University Press.
- Çapar, G. (2019). Kesişimsellik: Postmodern feminist bir yaklaşım. *Hukuk Kuramı Dergisi*, 6(3), 1-31.
- Dede, N. P., Yılmaz, G. ve Çakınberk, A. K. (2014) İş-aile çatışması ve işten ayrılma niyeti arasındaki

- ilişki üzerinde işe tutkunluğun aracılık etkisi. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (MÜSBİD)*, 3(5), 121-142.
- Dökmen, Z. Y. (2004). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar*. Ankara: Sistem Yayıncılık.
- Dursun, S., ve İştah Işıklı, E. (2014). Kadın çalışanların yaşamış oldukları iş aile yaşamı çatışmasının iş ve yaşam doyumu üzerine etkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 28(3), 127-137.
- Duru S, ve Duyan V. (2017). Gender roles in families with disabled children. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 200-211.
- Duxbury, L., Higgins, C. ve Lee, C. (1994). Work-family conflict: A comparison by gender, family type, and perceived control. *Journal of Family Issues*, 15, 449–466.
- Ecevit, Y. (2000), *Çalışma Yaşamında Kadın Emeğinin Kullanımı ve Kadın Erkek Eşitliği*, içinde Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset, İstanbul: TÜSİAD-T/2000-12/290.
- Eken, H. (2006). Toplumsal cinsiyet olgusu temelinde mesleğe ilişkin rol ile aile içi etkileşimi: Türk Silahlı Kuvvetlerindeki kadın subaylar. *Selçuk University, Journal of Social Sciences*, 15, 247–278.
- Elvin-Nowak, Y. (1999). The meaning of guilt: A phenomenological description of employed mothers' experiences of guilt. *Scandinavian journal of psychology*, 40(1), 73-83.
- Estes, S. B., ve Glass, J. L. (1996). Job changes following childbirth: Are women trading compensation for family-responsive work conditions? *Work and Occupations*, 23(4), 405-436.
- Friedman, S. D. ve Greenhaus, J. H. (2000). *Work and family—Allies or enemies? What happens when business professionals confront life choices*, New York: Oxford University Press.
- Giray, M. D., ve Ergin, C. (2006). Çift kariyerli ailelerde bireylerin yaşadıkları iş aile ve aile-iş çatışmasının kendini kurgulama davranışı ve yaşam olayları ile ilişkisi. *Türk Psikoloji Dergisi*, 21(57), 83-101.
- Good, J. J., ve Sanchez, D. T. (2010). Doing gender for different reasons: Why gender norm conformity positively and negatively predicts self-esteem. *Psychology of Women Quarterly*, 34(2), 203–214.
- Grönlund, A., ve Öun, I. (2018). In search of family-friendly careers? Professional strategies, work conditions and gender differences in work-family conflict. *Community, Work & Family*, 21(1), 87–105.
- Guersoy, F., ve Biçakçı, M. Y. (2007). A comparison of parental attitude perceptions in children of working and nonworking mothers. *Social Behavior and Personality: An international journal*, 35(5), 693-706.
- Gürbüz, S., ve Bayık, M. E. (2018). Aracılık modellerinin analizinde modern yaklaşım: Baron ve Kenny yöntemi artık terk edilmeli mi? 6. *Örgütsel Davranış Kongresi, Bildiriler Kitabı içinde*,

30-45.

- Gürbüz, S., ve Şahin, F. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: felsefe, yöntem, analiz*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hagqvist, E., Gâdin, K. G., ve Nordenmark, M. (2017). Work-family conflict and well-being across Europe: The role of gender context. *Social Indicators Research*, 132(2), 785–797.
- Hançer, A. (2018). Toplumsal cinsiyet öznesi olarak kadının “annelik” kimliğine eleştirel bir bakış. *Akdeniz Kadın Çalışmaları ve Toplumsal Cinsiyet Dergisi*, 1(2), 177-202.
- Harper, F. ve Ileana A. (2004). The Role of shame in predicting adult anger and depressive symptoms among victims of child psychological maltreatment. *Journal of Family Violence* 19, 359- 368.
- Haşiloğlu, S. B., Baran, T., ve Aydın, O. (2015). Pazarlama araştırmalarındaki potansiyel problemlere yönelik bir araştırma: Kolayda örnekleme ve sıklık ifadeli ölçek maddeleri. *Pamukkale İşletme ve Bilişim Yönetimi Dergisi*, (1), 19-28.)
- Hays, S. (1998). *The cultural contradictions of motherhood*. Yale University Press.
- Hochschild, A. ve Machung, A. (2003). *The second shift*, New York: Penguin.
- Hole, R. D., Stainton, T., ve Wilson, L. (2013). Ageing adults with intellectual disabilities: Self-advocates' and family members' perspectives about the future. *Australian Social Work*, 66(4), 571-589.
- Irak, D. U., Kalkışım, K., ve Yıldırım, M. (2020). Emotional support makes the difference: Work-family conflict and employment related guilt among employed mothers. *Sex Roles*, 82(1), 53-65.
- İş Kanunu, 4857 sayılı Kanun (madde 71.) <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4857.pdf>
- Joreskog, K. G., & Sorbom, D. (1996). LISREL 8: Structural equation modeling. *Scientific Software International Corp., Chicago, IL*.
- Kaylı Şaşman, D. (2016). Türkiye’de sosyal hizmetin toplumsal cinsiyet eşitliği ile ilişkisi. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 45, 135-142.
- Knudsen, S. V. (2006). Intersectionality—A theoretical inspiration in the analysis of minority cultures and identities in textbooks. *Caught in the Web or Lost in the Textbook*, 53(1), 61-76.
- Kodagoda, T. (2018). Working long hours and its impact on family life: experiences of women professionals and managers in Sri Lanka. *Indian Journal of Gender Studies*, 25(1), 108-126.
- Kulualp, H. G., ve Savaşkan, Y. (2019). Kadın çalışanlarda iş-aile çatışması, duygusal emek ve işten ayrılma niyeti arasındaki ilişki. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (25), 215-234.
- Kuo, P., Volling, B., ve Gonzalez, R. (2018). Gender role beliefs, work–family conflict, and father involvement after the birth of a second child. *Psychology of Men & Masculinity*, 19(2), 243–256.
- Kuzucu, Y. (2011). Değişen babalık rolü ve çocuk gelişimine etkisi [The changing role of fathers and its impact on child development]. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 79-89.
- Küçükusta, D. (2007). Konaklama işletmelerinde iş-yaşam dengesinin çalışma yaşamı kalitesi

- üzerindeki etkisi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Maclean, E. I., Andrew, B., ve Eivers, A. (2021). The motherload: Predicting experiences of work-interfering-with-family guilt in working mothers. *Journal of Child and Family Studies*, 30(1), 169-181.
- Martínez, P., Carrasco, M. J., Aza, G., Blanco, A., ve Espinar, I. (2011). Family gender role and guilt in Spanish dual-earner families. *Sex Roles*, 65(11-12), 813-826.
- McDonald, P. K., Bradley, L. M., ve Guthrie, D. (2005). Good mothers, bad mothers: Exploring the relationship between attitudes towards nonmaternal childcare and mother's labour force participation. *Journal of Family Studies*, 11(1), 62-82.
- Mesmer-Magnus, J. R., ve Viswesvaran, C. (2005). Convergence between measures of work-to-family and family-to-work conflict: A meta-analytic examination. *Journal of Vocational Behavior*, 67(2), 215-232.
- Netemeyer, R. G., Boles, J. S., ve McMurrian, R. (1996). Development and validation of work-family conflict and family-work conflict scales. *Journal of Applied Psychology*, 81, 400-410.
- Ollo-López, A., ve Goñi-Legaz, S. (2017). Differences in work–family conflict: Which individual and national factors explain them? *The International Journal of Human Resource Management*, 28(3), 499–525.
- Önel, N. (2006). *İş-aile çatışmasının çalışan kadının aile içi ilişkileri üzerine etkileri* (Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi).
- Özdevecioğlu, M., ve Doruk, N. Ç. (2009). Organizasyonlarda iş-aile ve aile iş çatışmalarının çalışanların iş ve yaşam tatminleri üzerindeki etkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (33), 69-99.
- Özmete, E., ve Eker. (2012). İş-aile yaşamı çatışması ve roller: Kamu sektörü örneğinde bir değerlendirme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 3(2), 1-23.
- Öztan, E. (2015). Annelik, söylem ve siyaset. *Cogito Dergisi*, 81, 91-107.
- Rose, J. (2017). "Never enough hours in the day": Employed mothers' perceptions of time pressure. *Australian Journal of Social Issues*, 52(2), 116-130.
- Seagram, S., ve Daniluk, J. C. (2002). "It goes with the territory" the meaning and experience of maternal guilt for mothers of preadolescent children. *Women & Therapy*, 25(1), 61-88.
- Serdarhan, D., Roller, C., ve Duyan, V. (2017). Engelli çocuğa sahip ailelerde toplumsal cinsiyet rolleri. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*, 3(2), 200-211.
- Shearn, J., ve Todd, S. (2000). Maternal employment and family responsibilities: The perspectives of mothers of children with intellectual disabilities. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 13(3), 109-131.
- Shiple, P., ve Coats, M. (1992). A community study of dual-role stress and coping in working mothers. *Work & Stress*, 6(1), 49-63.

- Şafak Uzun, A.M. (2019). Kesişimsellik bağlamında akademik alanda toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin analizi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Tabachnick, B. G. ve Fidell, L. S. (2013). *Using multivariate statistics*. USA: Pearson Education Limited.
- Ünaldı, A. (1995). Gündüzlü Bakım Hizmetleri Çalışma Grubu Raporu. Ankara.
- Walzer, S. (1997). Contextualizing the employment decisions of new mothers. *Qualitative Sociology*, 20(2), 211-227.
- Wayne, S. J., Shore, I. M., ve Liden, r. C. (1997). Perceived organizational support and leader-member exchange: a social exchange perspective. *The Academy of Management Journal*, 40(1), 82-111.
- Wille, D. E. (1995). The 1990s: Gender differences in parenting roles. *Sex Roles*, 33, 803–817.
- Yılmaz, S. (2018). Toplumsal cinsiyet rollerinin günlük hayattaki yansımaları: Çorum/Alaca örneği. *İmgelem*, 2(2), 59-79.
- Yüce-Selvi, Ü., ve Kantaş, Ö. (2019). The psychometric evaluation of the maternal employment guilt scale: A development and validation study. *Is, Guc: The Journal of Industrial Relations & Human Resources*, 21(1), 27-52.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Engelli Çocuğa Sahip Anne-Babaların Çocuk Yetiştirme Tutumları ve Etkileyen Faktörlerin Belirlenmesi

Determination of Child Rearing Attitudes and Influencing Factors of Parents with Disabled Children

Arzu ÖZYÜREK¹

¹ Prof.Dr., Karabük Üniversitesi
Sağlık Bil. Fakültesi, Çocuk
Gelişimi Bölümü,
a.ozyurek@karabuk.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3083-7202

Başvuru: 22.01.2021
Kabul: 12.09.2022

Atıf:
Özyürek, A.. (2022). Engelli
çocuğa sahip anne-babaların
çocuk yetiştirme tutumları ve
etkileyen faktörlerin
belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal
Hizmet*, 33(4), 1121-1140. DOI:
10.33417/ tsh.1061679

ÖZ

Bu çalışmada, engelli çocuğa sahip anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırmalı olarak incelenmesi, çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubunu, okul öncesi engelli çocuğu olan 147 ve ilkokul dönemi engelli çocuğu olan 157 anne-baba oluşturmuştur. Verilerin annelerden toplandığı çalışmada, annelerden hem kendileri hem de eşleriyle ilgili bilgiler edinilmiştir. Böylece toplam 304 veri değerlendirmeye alınmıştır. Verilerin toplanmasında Özyürek (2017) tarafından geliştirilen Anne-Baba Tutum Ölçeği (A ve B formları) ve Eşlerin Çocuk Yetiştirmeye Yönelik Tutum Ölçeği (A ve B formları) kullanılmıştır. Verilerin analizinde, anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Spearman Brown Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Anne ve babaların, çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen kişisel değişkenlerin belirlenmesi amacıyla CHAID analizinden yararlanılmıştır. Sonuç olarak; anneler daha hoşgörülü iken babaların daha baskıcı ve otoriter tutuma sahip oldukları, anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumlarının benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Annelerin demokratik tutumlarını etkileyen en önemli değişkenin aile yapısı, babaların demokratik tutumlarını etkileyen en önemli değişkenin çocuk sayısı ve annenin öğrenim düzeyi olduğu belirlenmiştir. Anne-babaların çocuklarına yönelik baskıcı ve otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişkenin babanın öğrenim düzeyi ve mesleği olduğu belirlenmiştir. Babaların aşırı hoşgörülü tutumlarının ise annelerin çalışıp çalışması ve çocuk sayısından etkilendiği belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Engelli çocuğa sahip ebeveynler, anne-baba tutumları, özel gereksinimli çocuklar, tutum.

ABSTRACT

In this study, it is aimed to examine the child-rearing attitudes of parent with disabled children in a comparative way, and to determine the factors affecting child rearing attitudes. The study group consisted of 147 parents with at preschool age disabled children and 157 parents with at primary school age disabled children. In the study where data were collected from mothers, information was received from the mothers about themselves and their wives' child rearing attitudes. Thus, a total of 304 data were evaluated. Parental Attitude Scale (A and B forms) and Attitude Scale for Spouses to Raising Children (A and B forms) developed by Ozyurek (2017) were used. Spearman Brown Correlation analysis was used to determine the relationship between parents' child rearing attitudes. CHAID analysis was used to determine the personal variables affecting the child rearing attitudes of parents. As a result, it was determined of the mothers had more tolerant and fathers had more repressive and authoritarian attitudes for children. It was determined that the attitudes of mothers and fathers to raise children are similar. It was determined that the most important variable affecting the democratic attitudes of mothers is family structure, the most important variables affecting the demokratik attitudes of fathers are number of children and the level of education of the mothers. It was determined that the most important variable affecting the repressive and authoritarian attitudes of mothers-fathers are father's education level and profession. It was determined that fathers' extremely tolerant attitudes had affected by the whethers mother work and number of children.

Keywords: Parents with children with disabilities, parents' attitudes, special needs children, attitude.

GİRİŞ

Toplumun temel yapısını oluşturan aile, dinamik bir yapıya sahiptir ve bu yapı hem bireysel hem çevresel pek çok faktörün etkisiyle değişikliğe uğramakta, aynı zaman bireyi ve toplumu da değiştiren bir etkisi bulunmaktadır. Üyeleri, içinde bulunduğu toplum ve kültürel özelliklerdeki farklılıklarıyla her aile kendine özgü bir yapıya sahiptir. Birey, dahil olduğu ilk sosyal ortam olan ailede, nasıl ebeveyn olunacağını da informal yolla yaşayarak öğrenir. Genel olarak ebeveynler ve çocuklardan oluşan bir kurum olan aile, üyeleri için sıcaklık, sevgi, beslenme, barınma, giyecek ve fiziksel güvenlik sağlar; üremeyi kurumsallaştırır, çocuk, hasta veya engelli üyelerine bakmak gibi sosyal açıdan faydalı işlevleri yerine getirir. Aile sosyal yönden bir bütün olarak toplumun düzeni ve istikrarına hizmet eder (<https://www.britannica.com/topic/family-kinship>, 2020).

Aile, genel sistemler kuramına göre belli bir geçmişe sahip, aile içerisindeki bireyler arasında duygusal bağ bulunan, ailenin gereksinimlerini karşılamak için stratejilerin planlandığı karmaşık bir yapıya sahiptir. Aile, birbiriyle ilişkili parçalardan oluşan bir yapı olarak ele alınır. Buna göre sistemdeki bileşenler birbiriyle etkileşmekte ve bir bileşende görülen değişim diğerlerini de etkilemektedir (Yıldırım, 2020). Aile içi etkileşimler ve roller, toplumsal normlarla düzenlenir. Aile gelişim kuramına göre aile, geçirdiği her aşamada değişimlere uyum sağlayabildiği sürece değişip gelişir. Aile sistemleri kuramı, ailenin bir bütün olarak görüldüğünde aile hayatının anlaşılabilirliğini ileri sürer. Ailedeki bir bireyin sorunu, diğer aile üyelerini de ilgilendirir (Aydoğdu, 2020). Kişiler arası kabul ret kuramı ise ebeveynler tarafından kabul edilme veya reddedilme durumunun çocukların uyumuna etkilerini incelemekte, ebeveynlerin çocuklarını kabul ettiklerinde ilgi ve sevgi gösterdiklerini ileri sürmektedir (Şirvanlı Özen ve Olgaç, 2019). Aile içinde anne-baba-çocuk zorunlu ilişkisinde tüm bireyler birbirini etkilerken anne-babanın çocuğuna yönelik tutum ve davranışlarının çocuk üzerindeki etkisinin onun tüm yaşamını etkileyeceği söylenebilir.

Çocuğun gelişimini olumsuz yönde etkileyeceği düşünülen aşırı baskıcı, aşırı hoşgörülü, aşırı koruyucu, izin verici, ilgisiz ve kayıtsız, tutarsız ve kararsız anne-baba tutumlardır. Olumlu ve ideal olan tutum ise çocuğun gelişimine uygun davranıldığı, birey olarak kabul edildiği, duygusal olarak desteklendiği, güven verici, kuralların tüm aile bireyleri için geçerli olduğu, aile içi ilişkilerin de uyumlu ve tutarlı olduğu, yetkin ebeveynlik stili olarak da isimlendirilen demokratik anne-baba tutumdur (Özyürek, 2021). Anne-babaların çocuklarına yönelik tutumları sevgi ve sıcaklık taşıyorsa çocuk üzerinde olumlu özelliklerle ilişkili bulunmuştur. Çocuğa yönelik baskıcı bir tutumun sergilendiği aile ortamında, çocuklarda olumsuz kişilik ve davranış geliştirme riski bulunmaktadır (Sümer vd., 2010). Anne-babaların çocuklarına yaklaşımlarında belli düzeyde esnek olmaları, olumlu bir özelliktir. Çocuklarıyla ilgilenirken farklı durumlarda farklı davranışlar sergileyebilirler. Sözelimi, çocuğun istenmeyen bir davranışı karşısında gösterdikleri tepkiler konulan kurallara veya çocuğun uymadığı standart durumlara göre değişiklik gösterebilir (Ulferts, 2020). Anne ve babaların çocuklarına yönelik tutumlarını etkileyen bireysel ve çevresel çeşitli faktörlerden söz etmek mümkündür.

İnsan yaşamını etkileyen faktörlerin başında zaman gelmektedir ve zaman içinde yaşam koşullarının değişmesiyle birlikte ebeveyn tutumları da değişebilmektedir. Bu açıdan bakıldığında anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumlarını farklı zaman dilimlerinde incelemek, farklı sonuçlar ortaya koyabilir (Daggett vd., 2000). Çocuğun yaşı, cinsiyeti, mizacı doğum sırası, kardeş sayısı veya anne-babaya ait öğrenim durumu, yaş, sosyo-ekonomik durum, meslek, kültürel değerler, kendi yetiştirme tarzı gibi çeşitli nedenler de tutumlarda farklılıklara neden olabilir (Özyürek, 2021). Chandramuki, Shastry ve Vrandra (2012), özel öğrenme güçlüğü olan çocuğa sahip babaların erkek çocuklarına yönelik düşmanlık ve iletişim alanında olumsuz tutumlarının, annelerin ise erkek çocuklarına yönelik aşırı korumu ve kabullenme düzeylerinin anlamlı olduğunu saptamışlardır. Zihin engeli çocuğa sahip ebeveynlerle yapılan çalışmada, öğrenim düzeyi ve sosyoekonomik düzeyin düşük olması durumunda aile işlevlerinin bozulduğu, ebeveynler arası akrabalık bağı olması durumunda da aile işlevinin olumsuz etkilendiği belirlenmiştir (Gürkan ve Altay, 2021). Avşaroğlu ve Çavdar (2018), görme engelli çocuğa sahip anne ve babalarla yaptıkları çalışmada, anne-babaların genel olarak kaygı düzeylerinin yüksek olduğunu saptamışlardır. Anne-babalar çocuklarının sağlıklı bir şekilde büyüyeceğini düşündüklerinde anne-babalık rollerinde daha uyumlu olurlar ve olumlu ebeveynlik tarzını benimserler (Grusec ve Danyliuk, 2014). Çocuğa ilişkin özellikler nedeniyle ailede kaygı ve stres, uyum problemleri gibi nedenler ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumlarını etkileyebilir (Özyürek ve Ergün, 2021). Bu özelliklerden biri çocuğun özel gereksinimli, engelli olması olabilir.

Herhangi bir kaza veya hastalık sonucunda kişinin sakat kalması, sosyal hayattan dışlanması sonucunda engellilik yaşanması şeklinde ele alınan engellilik durumu (Eraslan ve Coşgun, 2021) çocuklarda görüldüğünde, bundan ilk önce aile kurumu etkilenmektedir. Engelli bir çocuğa sahip olan ailede ebeveynler uyum problemleri ve ruh sağlığının bozulması gibi güçlükler yaşayabilirler, daha fazla sorumluluk üstlenmek zorunda kalırlar ve daha fazla sorunla karşılaşırırlar (Güler, 2020). Engelli çocuğu olan ailelerde, aile üyelerinin yaşamı, duyguları, düşünce ve davranışları olumsuz etkilenir. Anne-babalar görevlerini, ekonomik kaynaklarını, engelli çocuğun ihtiyaçlarıyla baş edebilmek için tüm davranışlarını yeniden düzenlemek zorunda kalırlar. Kaygı, depresyon, düşük benlik saygısı, stres vb. sağlık sorunları normal çocuğu olan ailelere göre daha fazla, yaşam doyumu ve kaliteleri daha düşüktür (Canarlan ve Ahmetoğlu, 2015). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerle yapılan bir çalışmada, ailelerin çocuklarının gelecekları hakkında endişeli oldukları, yüklerinin katlanamayacak düzeyde ağır olduğunu düşündükleri belirlenmiştir (Balcı vd., 2019). Bu bağlamda, engelli bir çocuğa sahip olmak engel türü ve derecesi de önemli olmak koşuluyla farklı düzeylerde, anne-babaların çocuk yetiştirme tutumları üzerinde etkili olduğu düşünülen bir faktördür. Çünkü engelli bir çocuk, normal dışı bir durum olarak anne ve babalar için stres kaynağıdır ve onların çocuklarına yönelik tutumlarında bilerek veya farkında olmadan değişikliklere neden olabilir (İlhan, 2017).

Özel bir gereksinimi olan engelli çocuklarla ilgili yapılan anne-baba tutumlarını inceleyen çalışmalar incelendiğinde, otizm spektrum bozukluğu ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerin (Özyürek ve Ergün, 2021), zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin (Gürkan ve Altay, 2021)

tutumlarının, ailelerin yaşadığı güçlükler ve aile yükünün (Balcı vd., 2019); görme ve zihinsel engelli çocuğa sahip ailelerin öfke yönetiminin (Şen, ve Aykara, 2018) ve kaygı düzeylerinin (Avşaroğlu ve Çavdar, 2018); engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam kalitesi (Canarşlan ve Ahmetoğlu, 2015) ve yaşadıkları sorunların (Özmen ve Çetinkaya, 2012) ele alındığı görülmüştür. Yurt dışında yapılan çalışmalarda ise engelli (Rosenbaum, Armstrong ve King, 1987), fiziksel engelli (Saleem, 2020) ve özel öğrenme güçlüğü olan çocuklara yönelik ebeveyn tutumları (Chandramuki vd., 2012), engellilik ve cinsiyete yönelik ebeveyn tutumu (Omoniyi, 2014) konusunda çalışmalara rastlanmıştır. Alan yazında, genel olarak engelli çocuğa sahip ebeveynlerin tutumlarını ele alan çalışmaların sınırlı olduğundan hareketle, engelli çocuğa sahip anne-babaların çocuklarına yönelik tutumlarının ortaya konmasının, anne-baba-çocuk ve ilgili diğer bireylere yönelik çalışmalara ışık tutacak veriler sunacağı öngörülmüştür. Bu çalışmanın amacı, engelli çocuğu olan anne-babaların çocuklarına yönelik tutumlarını karşılaştırmalı olarak incelenmesidir. Çalışmada ayrıca anne-baba tutumlarını etkileyen faktörleri belirlemek amaçlanmıştır. Aşağıdaki alt amaçlara ulaşılması hedeflenmiştir.

- Okul öncesi yaşta engelli çocuğa sahip anne ve babaların çocuk yetiştirme tutum puanları ne düzeydedir?
- İlkokul yaşında engelli çocuğa sahip anne ve babaların çocuk yetiştirme tutum puanları ne düzeydedir?
- Okul öncesi yaşta engelli çocuğa sahip anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumları arasında ilişki var mıdır?
- İlkokul yaşında engelli çocuğa sahip anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumları arasında ilişki var mıdır?
- Okul öncesi yaşta engelli çocuğa sahip anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen kişisel değişkenler nelerdir?
- İlkokul yaşında engelli çocuğa sahip anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarını etkileyen kişisel değişkenler nelerdir?

YÖNTEM

Model

Betimsel olarak tasarlanan çalışmada, betimsel ve ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Bu modelde, anne ve baba tutumları gibi iki değişken arasındaki değişim ortaya konmaya çalışılmıştır (Karasar, 2005).

Çalışma Grubu

Çalışma grubunu, farklı alanlarda engelli tanısına sahip ve özel eğitim kurumuna devam eden çocuğa sahip Ankara, Batman, İstanbul, Kastamonu, Diyarbakır, Uşak, Kütahya ve Bingöl illerinde ikamet eden anneler oluşturmuştur. Çalışmada engelli çocuğu okul öncesi yaş grubunda olan 147 anne ve çocuğu ilkokul yaş grubunda olan 157 anne olmak üzere iki farklı çalışma grubu ele alınmıştır. Annelere, çocuklarını özel eğitim kurumuna getirdiklerinde ulaşılmış ve çalışmaya

katılımları istenmiştir. Okul öncesi çocuğa sahip annelerin %18'i okuryazar değil, %50,3'ü ilkokul, %23,8'i ortaokul, %9,5'u lise ve %4,2'si üniversite mezunu olup %97,7'si ev hanımıdır, %93,8'i iki ve daha fazla çocuğa sahiptir. Okul öncesi çocukların %26,5'i otizmlili, %25,2'si zihinsel engelli %14,3'ü down sendromlu, %10,9'u fiziksel engelli ve diğerleri işitme, görme, konuşma engelli çocuklardır. İlkokul yaşında çocuğa sahip annelerin %5,7'si okuryazar değil, %53,5'i ilkokul, %18,9'u ortaokul, %15,1'i lise ve %6,9'u üniversite mezunu olup %90'ı ev hanımıdır, %90'ı iki ve daha fazla çocuğa sahiptir. İlkokul yaşındaki çocukların %13,8'i işitme veya görme engelli, %55,3'ü zihinsel engelli ve %30,8'i fiziksel engelli çocuklardır.

Veri Toplama Araçları

Verilerin toplanmasında, Özyürek (2017) tarafından geliştirilen Anne Baba Çocuk Yetiştirme Tutumları Ölçeği (ABTÖ) A ve B Formları ile Eşlerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarını Değerlendirme Ölçeği (EŞTÖ) A ve B Formları olmak üzere dört ölçüm aracı kullanılmıştır.

ABTÖ, annelerin kendi çocuk yetiştirme tutumlarını EŞTÖ ise annelerin eşlerinin/babaların çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirmeye yöneliktir. Beşli likert tipindeki ölçekler "Tamamen katılıyorum" ile "Hiç katılmıyorum" arasında derecelendirilmiştir.

ABTÖ ve EŞTÖ A Formları, okul öncesi çocuğa sahip ebeveynlere yöneliktir. ABTÖ A Formu Demokratik Tutum, Baskıcı ve Otoriter Tutum, Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyutları ve 38 maddeden oluşmaktadır. EŞTÖ A Formu Demokratik Tutum, Baskıcı ve Otoriter Tutum, Aşırı Koruyucu Tutum ve Aşırı Hoşgörülü Tutum alt boyutları ve 50 maddeden oluşmaktadır. Her iki ölçekte de alt boyutlardan elde edilen puanın yüksekliği, a tutumun baskınlığını ifade etmektedir. Geçerlik güvenirlik çalışması ABTÖ A Formu için 544 ve EŞTÖ B Formu için 549 ebeveynden elde edilen verilerle yapılmıştır. ABTÖ A Formu Cronbach Alpha değerleri alt boyutlar için sırasıyla 0,87, 0,77 ve 0,72; EŞTÖ A formu Cronbach Alpha değerleri alt boyutlara göre sırasıyla 0,98, 0,81, 0,79 bulunmuştur.

ABTÖ B ve EŞTÖ B Formları ilkokul yaşında çocuğa sahip ebeveynlere yöneliktir. ABTÖ B Formu 30 maddedir. Aşırı Hoşgörülü Tutum, Baskıcı ve Otoriter Tutum ve Demokratik Tutum alt boyutlarından oluşmaktadır. EŞTÖ B Formu 35 maddedir. Aşırı Hoşgörülü Tutum, Baskıcı ve Otoriter Tutum ve Demokratik Tutum alt boyutlarından oluşmaktadır. Alınan yüksek puan, o alt boyutun ifade ettiği tutumun baskın olduğu şeklinde yorumlanır. ABTÖ B Formu geçerlik ve güvenirlik çalışmaları 674, EŞTÖ B Formu için 683 ebeveynden elde edilen verilerle yapılmıştır. ABTÖ B Formu Cronbach Alpha değerleri alt boyutlar için sırasıyla 0,89, 0,83 ve 0,80; EŞTÖ B Formu Cronbach Alpha değerleri sırasıyla 0,97, 0,77 ve 0,70 bulunmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Çalışmada kullanılan ölçeklerden biri annelerin tutumlarını, diğeri ise eşlerin görüşlerine göre birbirlerinin çocuk yetiştirme tutumlarını değerlendirmeye yönelik olduğundan hem anne hem de

babalara yönelik veriler anneler aracılığıyla elde edilmiştir. Ölçme araçları annelere verilerek doldurmaları istenmiştir. Verilerin analizinde normallik dağılımları Kolmogorov Smirnov Testi ile incelenmiştir. Ayrıca basıklık ve çarpıklık değerleri, varyasyon katsayıları, histogram ve Q-Q Plot grafikleri incelenmiştir. Verilerin normal dağılımdan gelmemesi nedeniyle iki ölçüm seti arasındaki puanların analizinde Pearson Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Anne-babaların ölçeklerden aldıkları puanların betimsel istatistik sonuçlarının da verildiği çalışmada, anne-baba tutumlarını etkileyen kişisel değişkenlerin belirlenmesi amacıyla sınıflama analizi tekniklerinden CHAID analizi kullanılmıştır.

BULGULAR

Tablo 1’de okul öncesi ve Tablo 2’de ilkökul yaşında engelli çocuğa sahip anne-babaların ölçeklerden aldıkları puanların betimsel analiz sonuçları verilmiştir.

Tablo 1. Okul Öncesi Yaş Çocuğa Sahip Anne-Baba Ölçek Puanları Betimsel İstatistikleri

ABTÖ-A	N	Min.	Max.	\bar{x}	S. Sapma
Demokratik Tutum	147	15,00	50,00	26,57	6,62
Baskıcı ve Otoriter Tutum	147	18,00	47,00	28,87	5,78
Aşırı Hoşgörülü Tutum	147	15,00	51,00	34,14	5,78
EŞTÖ-A					
Demokratik Tutum	147	15,00	56,00	28,46	8,08
Baskıcı ve Otoriter Tutum	147	20,00	59,00	41,93	8,41
Aşırı Koruyucu Tutum	147	11,00	44,00	20,08	5,71
Aşırı Hoşgörülü Tutum	147	14,00	50,00	30,76	6,85

Tablo 1’de ölçeklerden en az ve en fazla alınabilecek puanlar dikkate alınırsa, annelerin en fazla ABTÖ-A Aşırı Hoşgörülü Tutum puanına ($\bar{x}=34,14$), babaların ise EŞTÖ-A Baskıcı ve Otoriter Tutum puanına ($\bar{x}=41,93$) sahip oldukları görülmektedir. Genel olarak okul öncesi yaşta çocuğa sahip anneler daha çok aşırı hoşgörülü tutuma sahipken babalar baskıcı-otoriter tutuma sahiptirler.

Tablo 2. İlkokul Yaşında Çocuğa Sahip Anne-Baba Ölçek Puanları Betimsel İstatistikleri

ABTÖ-B	N	Min.	Max.	\bar{x}	S. Sapma
Demokratik Tutum	151	10,00	32,00	18,40	4,82
Baskıcı ve Otoriter Tutum	153	8,00	39,00	17,08	5,73
Aşırı Hoşgörülü Tutum	137	18,00	65,00	36,81	7,60
EŞTÖ-B					
Demokratik Tutum	151	15,00	69,00	29,69	9,46
Baskıcı ve Otoriter Tutum	151	12,00	41,00	27,37	6,11
Aşırı Hoşgörülü Tutum	149	14,00	44,00	26,68	6,64

Tablo 2’de ölçeklerden en az ve en fazla alınabilecek puanlar dikkate alınırsa, annelerin en fazla ABTÖ-B Aşırı Hoşgörülü Tutum puanına ($\bar{x}=36,81$), babaların ise EŞTÖ-B Baskıcı ve Otoriter Tutum

puanına ($\bar{x}=27,37$) sahip oldukları görülmektedir. Genel olarak ilkokul yaşında çocuğa sahip anneler daha çok aşırı hoşgörülü tutuma sahipken babalar baskıcı-otoriter tutuma sahiptirler.

Tablo 3'te okul öncesi ve Tablo 4'te ilkokul yaşında engelli çocuğa sahip anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumları arasındaki ilişkiye dair korelasyon analizi sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Okul Öncesi Yaş Çocuğa Sahip Anne ve Baba Tutumları Korelasyon Analizi Sonuçları

ABTÖ-A		EŞTÖ-A			
		Demokratik T.	Baskıcı ve Otoriter T.	Aşırı Koruyucu T.	Aşırı Hoşgörülü T.
Demokratik Tutum	r	0,691	0,003	0,333	-0,031
	p	0,000*	0,973	0,000*	0,711
Baskıcı ve Otoriter Tutum	r	0,157	0,402	0,237	0,089
	p	0,058	0,000*	0,004*	0,284
Aşırı Hoşgörülü Tutum	r	-0,150	-0,027	-0,003	0,250
	p	0,070	0,742	0,971	0,002*

Tablo 3 incelendiğinde ABTÖ-A Demokratik Tutum puanlarıyla EŞTÖ-A Demokratik tutum puanı arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyli ($r=0,691$; $p=0,000$), Aşırı Koruyucu Tutum puanları arasında pozitif yönde ve orta düzeyli ($r=0,333$; $p=0,000$) manidar bir ilişki olduğu görülmektedir. ABTÖ-A Baskıcı ve Otoriter tutum puanlarıyla EŞTÖ-A Baskıcı ve Otoriter Tutum puanı arasında pozitif yönde ve orta düzeyli ($r=0,402$; $p=0,000$), Aşırı Koruyucu Tutum puanı arasında pozitif yönde ve düşük düzeyli ($r=0,237$; $p=0,004$) manidar bir ilişki vardır. ABTÖ-A Aşırı Hoşgörülü Tutum puanıyla EŞTÖ-A Aşırı Hoşgörülü Tutum puanı arasında pozitif yönde ve düşük düzeyli ($r=0,250$; $p=0,002$) manidar bir ilişki vardır. Yani okul öncesi engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarına yönelik demokratik tutumları arttıkça babaların demokratik ve aşırı koruyucu tutumları artmaktadır; annelerin baskıcı-otoriter tutumları arttıkça babaların baskıcı-otoriter ve aşırı koruyucu tutumları artmaktadır; annelerin aşırı hoşgörülü tutumları arttıkça babaların da aşırı hoşgörülü tutumları artmaktadır.

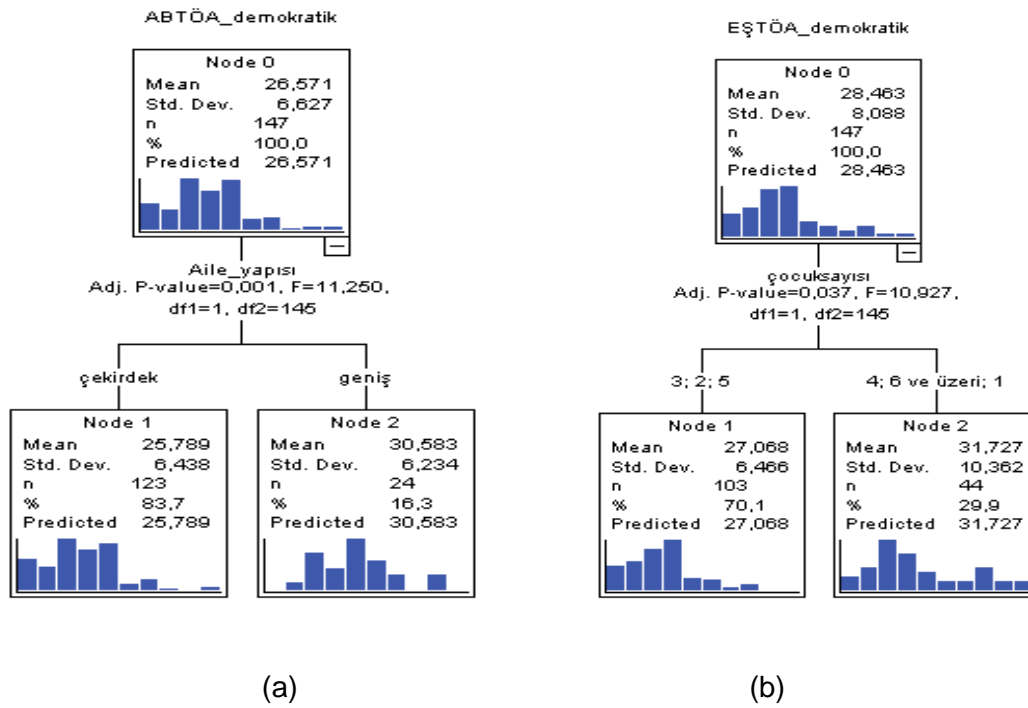
Tablo 4. İlkokul Yaşında Çocuğa Sahip Anne ve Baba Tutumları Korelasyon Analizi Sonuçları

ABTÖ-B		EŞTÖ-B		
		Demokratik T.	Baskıcı ve Otoriter T.	Aşırı Hoşgörülü T.
Demokratik Tutum	r	0,634	0,233	0,092
	p	0,000*	0,003*	0,254
Baskıcı ve Otoriter Tutum	r	0,330	0,370	0,199
	p	0,000*	0,000	0,013*
Aşırı Hoşgörülü Tutum	r	0,021	0,100	0,420
	p	0,790	0,214	0,000*

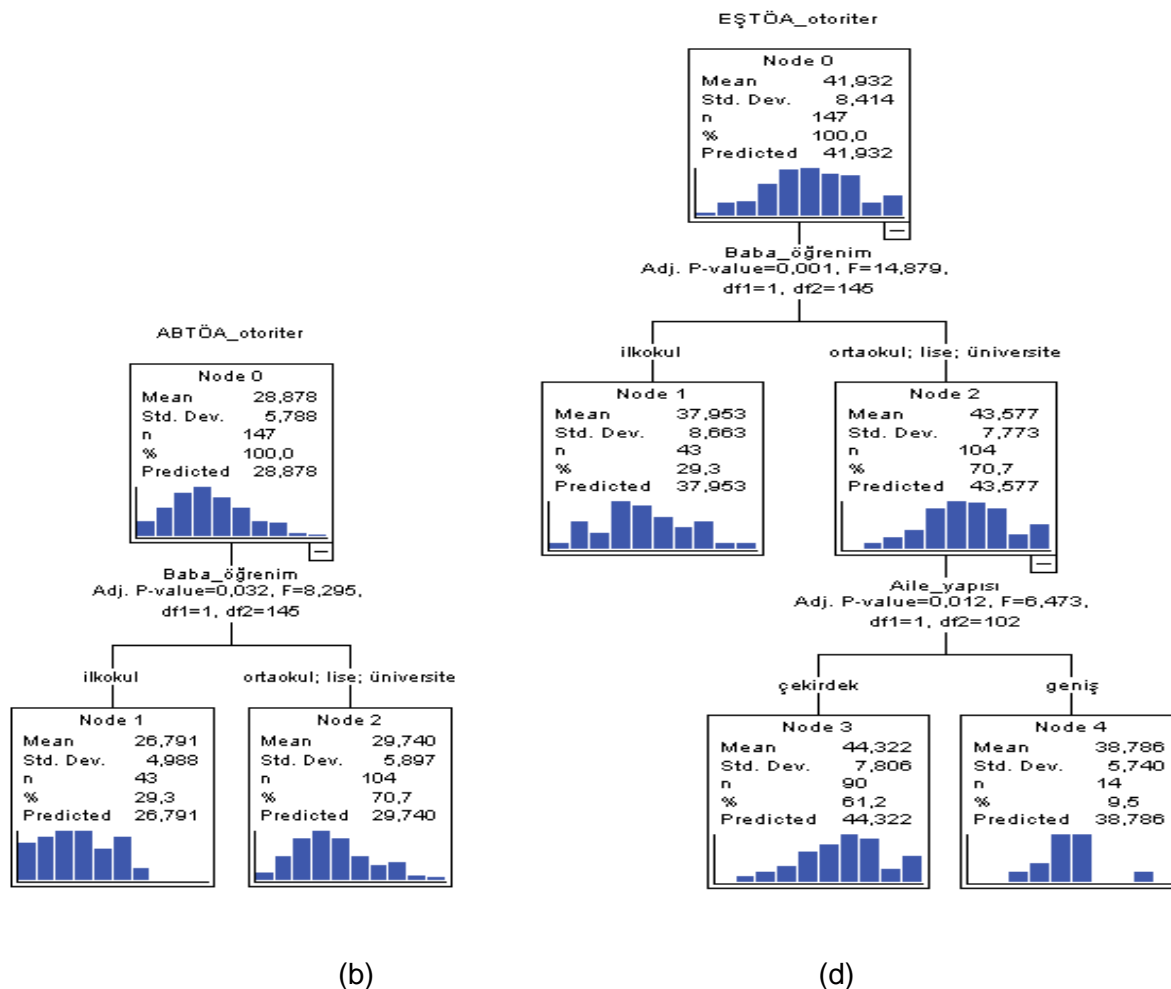
Tablo 4 incelendiğinde ABTÖ-B Demokratik Tutum puanlarıyla EŞTÖ-B Demokratik tutum puanı arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyli ($r=0,634$; $p=0,000$), Aşırı Koruyucu Tutum puanı arasında

pozitif yönde ve düşük düzeyli ($r=0,233$; $p=0,003$) manidar bir ilişki olduğu görülmektedir. ABTÖ-B Baskıcı ve Otoriter tutum puanlarıyla EŞTÖ-B Demokratik Tutum puanı ($r=0,330$; $p=0,000$) ve Baskıcı ve Otoriter Tutum puanı ($r=0,370$; $p=0,000$) arasında pozitif yönde ve orta düzeyli, Aşırı Koruyucu Tutum puanı arasında pozitif yönde ve düşük düzeyli ($r=0,199$; $p=0,013$) manidar bir ilişki vardır. ABTÖ-B Aşırı Hoşgörülü Tutum puanıyla EŞTÖ-B Aşırı Hoşgörülü Tutum puanı arasında pozitif yönlü ve orta düzeyde ($r=0,420$; $p=0,000$) bir ilişki vardır. Yani ilkökul yaşında engelli çocuğa sahip annelerin çocuklarına yönelik demokratik tutumları arttıkça babaların demokratik ve baskıcı-otoriter tutumları artmakta; annelerin baskıcı-otoriter tutumları arttıkça babaların demokratik, baskıcı-otoriter ve aşırı hoşgörülü tutumları artmakta; annelerin aşırı hoşgörülü tutumları arttıkça babaların da aşırı hoşgörülü tutumları artmaktadır.

Okul öncesi yaşta çocuğu olan anne-babaların ABTÖ-A ve EŞTÖ-A formlarından elde edilen puanlar için yapılan CHAID analizi sonucunda; anne ve babaların aşırı hoşgörülü tutumlarını, babaların aşırı koruyucu tutumlarını etkileyen faktörlere ilişkin herhangi bir karar ağacı yapısı oluşmamıştır. Demokratik ve baskıcı-otoriter tutumlar üzerinde etkili olduğu belirlenen kişisel değişkenlerle ilgili karar ağacı yapıları Şekil 1 (a), (b), (c) ve (d)'de verilmiştir.

Şekil 1. Okul Öncesi Engelli Çocuğa Sahip (a) Annelerin ve (b) Babaların Demokratik Tutumlarını (c) Annelerin ve (d) Babaların Otoriter Tutumlarını Etkileyen Faktörlere Yönelik Karar Ağacı Yapıları

Şekil 1. Okul Öncesi Engelli Çocuğa Sahip (a) Annelerin ve (b) Babaların Demokratik Tutumlarını (c) Annelerin ve (d) Babaların Otoriter Tutumlarını Etkileyen Faktörlere Yönelik Karar Ağacı Yapıları (devamı)

Şekil 1 (a)'da görüldüğü gibi okul öncesi çocuğa sahip annelerin demokratik tutumlarını etkileyen en önemli değişken aile yapısıdır ve annelerin demokratik tutumları aile yapısına göre manidar farklılaşmaktadır ($F=11,250$; $p=0,001$). Çekirdek aile sahibi annelerin ABTÖ-A Demokratik Tutum alt boyut puanı 25,789 ve geniş aileye sahip olanların puanı 30,583'tür.

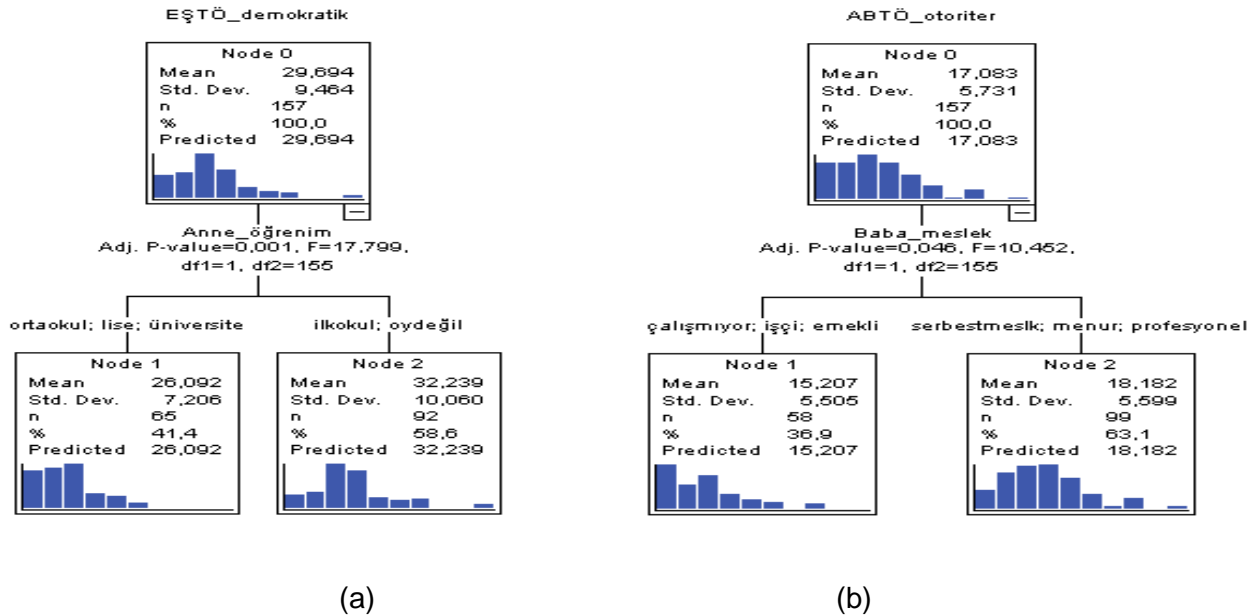
Şekil 1 (b)'de görüldüğü gibi okul öncesi çocuğa sahip babaların demokratik tutumlarını etkileyen en önemli değişken sahip olunan çocuk sayısıdır ve babaların demokratik tutumları çocuk sayısına göre manidar farklılaşmaktadır ($F=10,927$; $p=0,037$). CHAID analizi babaları 2-3-5 çocuğa sahip olanlar ve 1-4-6 çocuğa sahip olanlar üzere iki kümeye ayırmıştır. Çocuk sayısı 2-3 ve 5 olan babaların EŞTÖ-A Demokratik Tutum alt boyut puanı 27,069 ve 1-4 ve 6 çocuğa sahip olanların puanı 31,727'dir.

Şekil 1 (c)'de görüldüğü gibi okul öncesi çocuğa sahip annelerin baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişken eşinin/babanın öğrenim durumudur ve annelerin baskıcı-otoriter tutumları eşinin öğrenim durumuna göre manidar farklılaşmaktadır ($F=9,295$; $p=0,032$). CAHID analizi eşlerin

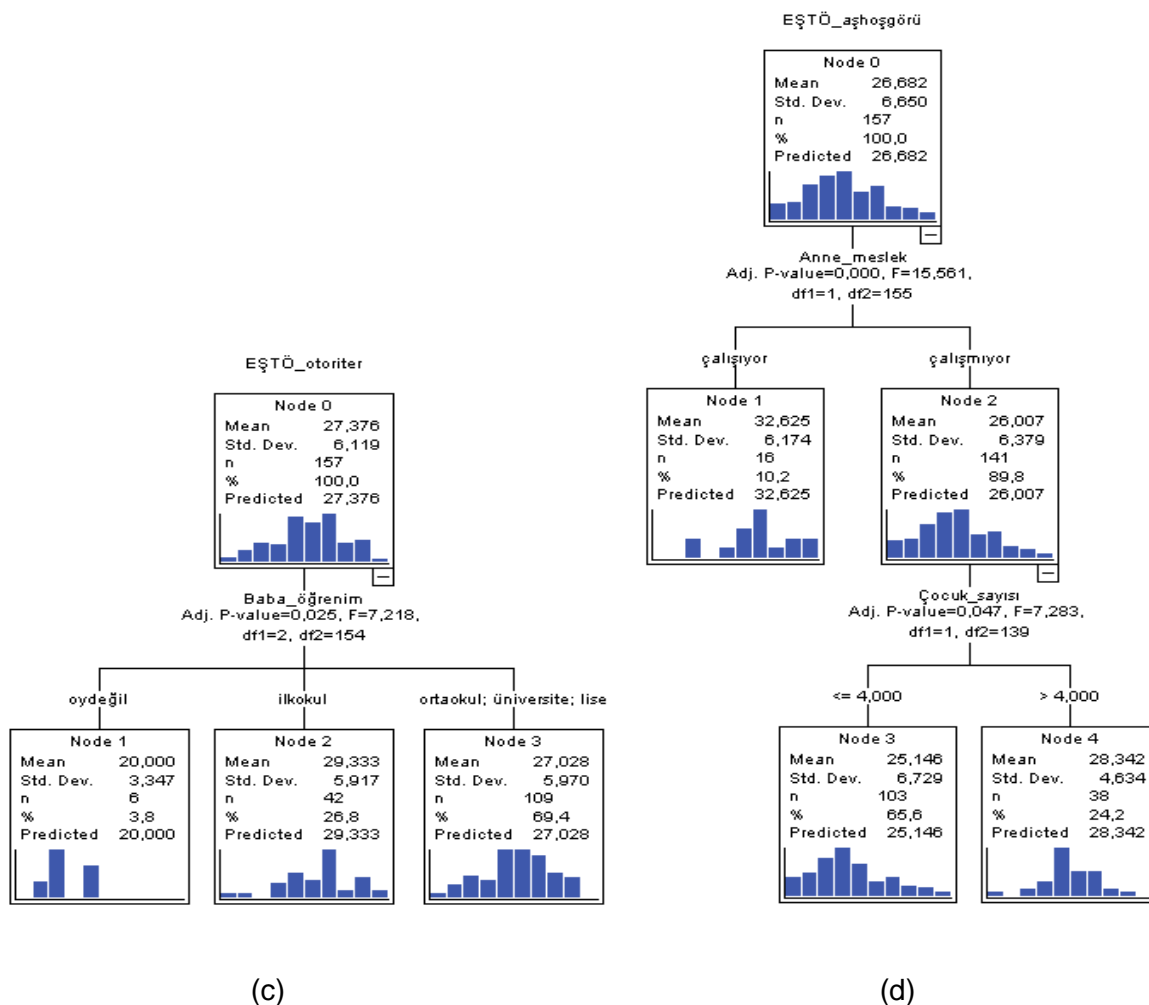
öğrenim durumunu ilkökul mezunu ve orta-lise-üniversite mezunu olmak üzere iki kümeye ayırmıştır. Eşi ilkökul mezunu annelerin ABTÖ-A Baskıcı-Otoriter Tutum alt boyut puanı 26,791 ve eşi orta-lise-üniversite mezunu olanların puanı 29,740'tır.

Şekil 1 (d)'de görüldüğü gibi okul öncesi çocuğa sahip babaların baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişken öğrenim durumudur ve babaların baskıcı-otoriter tutumları öğrenim durumlarına göre manidar farklılaşmaktadır ($F=14,879$; $p=0,001$). CAHID analizi babaların öğrenim durumunu ilkökul mezunu ve orta-lise-üniversite mezunu olmak üzere iki kümeye ayırmıştır. İlkokul mezunu babaların EŞTÖ-A Baskıcı-Otoriter Tutum alt boyut puanı 37,953 ve orta-lise-üniversite mezunu olanların puanı 43,577'dir. Öğrenim düzeyi orta-lise-üniversite olan babaların baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişken aile yapısıdır ve babaların baskıcı-otoriter tutumları aile yapısına göre manidar farklılaşmaktadır ($F=6,473$; $p=0,012$). Çekirdek aileye sahip babaların EŞTÖ-B Baskıcı-Otoriter Tutum alt boyut puanları 44,322 ve geniş aileye sahip babaların puanı 38,796'dır. Çekirdek aileye sahip orta-lise-üniversite mezunu babaların çocuklarına yönelik tutumları daha baskıcı ve otoriterdir.

İlkokul yaşında çocuğa sahip anne-babaların çocuklarına yönelik ABTÖ-B ve EŞTÖ-B formlarından elde edilen puanlar için yapılan CHAID analizi sonucunda, annelerin demokratik ve aşırı hoşgörülü tutumlarını etkileyen faktörlerle ilgili herhangi bir karar ağacı yapısı oluşmamıştır. Annelerin baskıcı-otoriter, babaların demokratik, otoriter ve aşırı hoşgörülü tutumları üzerinde etkili olduğu belirlenen kişisel değişkenlerle ilgili karar ağacı yapıları Şekil 2a, b, c ve d'de verilmiştir.

Şekil 2. İlkokul Yaşında Engelli Çocuğa Sahip (a) Babaların Demokratik Tutumunu (b) Annelerin ve (c) Babaların Otoriter Tutumlarını (d) Babaların Aşırı Hoşgörülü Tutumunu Etkileyen Faktörlere Yönelik Karar Ağacı Yapıları

Şekil 2. İlkokul Yaşında Engelli Çocuğa Sahip (a) Babaların Demokratik Tutumunu (b) Annelerin ve (c) Babaların Otoriter Tutumlarını (d) Babaların Aşırı Hoşgörülü Tutumunu Etkileyen Faktörlere Yönelik Karar Ağacı Yapıları (devamı)

Şekil 2 (a)'da görüldüğü gibi ilkokul yaşında çocuğa sahip babaların demokratik tutumlarını etkileyen en önemli değişken eşin/annenin öğrenim düzeyleridir ve babaların demokratik tutumları eş/anne öğrenim düzeyine göre manidar farklılaşmaktadır ($F=17,799$; $p=0,001$). CHAID analizi eşleri/anneleri öğrenim düzeylerine göre ilkokul mezunu-okur yazar değil ve orta-lise-üniversite mezunu olarak iki kümeye ayırmıştır. Eşi orta-lise-üniversite mezunu babaların EŞTÖ-B Demokratik Tutum alt boyut puanı 26,092 ve ilkokul mezunu-okur yazar olmayanların puanı 32,239'dur.

Şekil 2 (b)'de görüldüğü gibi ilkokul yaşında çocuğa sahip annelerin baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişken eşin/babanın mesleğidir ve annelerin baskıcı-otoriter tutumları eşinin mesleğine göre manidar farklılaşmaktadır ($F=10,452$; $p=0,048$). CHAID analizi eşleri mesleklerine göre çalışmıyor-işçi-emekli ve serbest meslek-memur-profesyonel meslek olmak üzere iki kümeye ayırmıştır. Eşi çalışmayan-işçi-emekli annelerin ABTÖ-B Baskıcı-Otoriter Tutum alt boyut puanı 15,207 ve eşi serbest meslek-memur-profesyonel meslek grubunda olanların puanı 18,182'dir.

Şekil 2 (c)'de görüldüğü gibi ilkokul yaşında çocuğa sahip babaların baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişken öğrenim durumlarıdır ve babaların baskıcı-otoriter tutumları öğrenim durumlarına göre manidar farklılaşmaktadır ($F=7,218$; $p=0,025$). CAHID analizi babaları öğrenim durumlarına göre okuryazar değil, ilkokul mezunu, orta-lise-üniversite mezunu olmak üzere üç kümeye ayırmıştır. Okur yazar olmayan babaların EŞTÖ-B Baskıcı-Otoriter Tutum alt boyut puanı 20,000, ilkokul mezunu olanların puanı 29,333 ve orta-lise-üniversite mezunu olanların puanı 27,028'dir.

Şekil 2 (d)'de görüldüğü gibi ilkokul yaşında engelli çocuğa sahip babaların aşırı hoşgörülülük tutumlarını etkileyen en önemli değişken eşinin/annenin mesleğidir ve babaların aşırı hoşgörülülük tutumları eşlerinin mesleğine göre manidar farklılaşmaktadır ($F=15,561$; $p=0,000$). Eşi bir işte çalışan babaların EŞTÖ-A Aşırı Hoşgörülülük Tutum alt boyut puanı 32,625 ve eşi çalışmayan babaların puanı 26,007'dir. Eşi çalışmayan babaların aşırı hoşgörülülük tutumlarının etkileyen en önemli değişken ise çocuk sayılarıdır ve çocuk sayısına göre aşırı hoşgörülülük puanları manidar farklılaşmaktadır ($F=7,283$; $p=0,047$). CHAID analizi eşi çalışmayan babaları çocuk sayısına göre 4 ve altında çocuğu olanlar ve 4'ün üzerinde çocuğu olanlar şeklinde iki kümeye ayırmıştır. Çocuk sayısı 4 ve altında olanların EŞTÖ-A Aşırı Hoşgörülülük Tutum alt boyutu puanı 25,146, 4'ün üzerinde çocuğa sahip olanların puanı 28,342'dir. Sonuç olarak; ilkokul yaşında engelli çocuğa sahip ve eşi bir işte çalışmayan/ev hanımı olan babalar daha az hoşgörülülük tutum sergilemektedir. Eşi herhangi bir işte çalışmayıp/ev hanımı olup 4'ten fazla çocuğa sahip babalar daha az hoşgörülülük tutum sergilemektedir.

TARTIŞMA

Okul öncesi ve ilkokul yaşında engelli çocuğa sahip anneler ve babaların tutumları, bu tutumları etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik yapılan çalışma sonucunda, okul öncesi ve ilkokul yaşında çocuğa sahip anneler daha çok aşırı hoşgörülülük tutuma sahipken babaların daha baskıcı ve otoriter tutuma sahip oldukları belirlenmiştir. Özyürek ve Ergün (2021), otizm spektrum bozukluğu (OSB) ve normal gelişim gösteren çocuğa sahip annelerle yaptıkları çalışmada, OSB'li çocuğa sahip annelerin daha az baskıcı-otoriter tutuma sahip olduklarını belirlemişlerdir. Çocuğun engel durumunun kabullenilmesinden sonra, annelerin çocuklarına bu özel durumundan kaynaklı daha hoşgörülülük bir tutum sergilemeleri beklenebilir. Babaların otoriter tutumu ise babaya atfedilen geleneksel babalık rolünün benimsenmesiyle açıklanabilir. Ayrıca engelli bir çocuğa sahip olmak aile dinamikleri üzerinde etkili olup (Vural Yüzbaşı, 2019) ebeveynlik tutumları üzerinde etkili bir faktör olarak değerlendirilebilir. Omoniyi (2014) Nijerya'da yaptığı çalışmada, babaların engelli çocuklarına karşı annelere göre daha olumlu tutum sergilediklerini saptamış ve bu durumu annenin ideal bir çocuk beklentisine atfetmiştir. Ayrıca çocuk bakımının neredeyse tamamen annelere bırakılmasının, yoğun temas sonucu annenin tükenmişliği ve yorgunluğunun çocuğa karşı olumsuz tutumunun nedeni olabileceği; bu durumun annenin babaya göre çocuğuna duygusal olarak daha bağımlı

olması ve engelli bir çocuğu olmasıyla yaşadığı hayal kırıklığının fazla olmasından kaynaklanabileceği de vurgulanmıştır.

Çalışmada, okul öncesi ve ilkokul yaşında çocuğa sahip anne ve babaların çocuklarına yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki olduğu, anne-baba tutumlarının birbirine benzerlik gösterdiği belirlenmiştir. Yani annenin demokratik, baskıcı-otoriter ve aşırı hoşgörülü tutumu arttıkça babanın da artmış veya babanın demokratik, baskıcı-otoriter ve aşırı hoşgörülü tutumu arttıkça annenin de artmıştır. Elde edilen bulgularda, ayrıca anne veya babanın otoriter olması durumunda diğerinin çocuğunu korumacı veya baskıcı-otoriter bir yaklaşım sergilemesi söz konusu olabildiği gibi her iki ebeveynin de çocuklarına tutumlarının benzerlik gösterdiği söylenebilir. Bu sonuçlar, anne ve babaların çocuklarına yönelik tutumlarının nispeten tutarlı olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ebeveynlerin tutumlarında tutarlık olması, çocukların sağlıklı büyümesinde ve sağlıklı kişiler arası ilişkiler kurmasında etkilidir (Schneider vd., 2001). Aile, üyeleri arasında özel ilişkiler ve iletişim vardır. Anne, baba ve çocuklar kendi rollerini yerine getirirken birbirlerini etkilemektedirler. Hem etkilenen hem de etkileyen olarak (Akın, 2019) anne ve baba tutumlarının zaman içerisinde benzerlik göstermesi veya birbirlerinin tutumlarına karşıt bir tepki olarak tutumlarının farklılık göstermesi beklenebilir.

Çalışmada, çocuğu ilkokul yaşındaki annelerin demokratik tutumları herhangi bir kişisel değişkenden anlamlı düzeyde etkilenmezken okul öncesi yaş grubunda engelli çocuğu olup geniş aileye sahip annelerin daha demokratik tutum sergiledikleri belirlenmiştir. Çocuk yetiştirme davranışları genellikle sosyal öğrenme yoluyla kazanılmakta ve faydacı bir mantığa dayanmaktadır. Sanayileşme, kentleşme, göç gibi nedenler aile yapısı ve çocuk yetiştirme tutumlarının değişmesine neden olmuştur (Canatan vd., 2020). Günümüz modern toplumu, ailelerin yakın çevrelerinde sosyal destek oluşturacak akrabalık ve komşuluk ilişkilerini zayıflatmıştır. Bu nedenle, pek çok aile çocuk yetiştirme sorumluluğunu tek başına üstlenmek zorunda kalmış ve geniş aile yapısının zayıflamasıyla modern aile önemli bir desteği kaybetmiştir (Ulferts, 2020). Geniş aile yapısı içinde bulunmak, engelli veya normal gelişim gösteren çocuğun bakım sorumluluğunu paylaşacak diğer bireylerin olmasını sağlayabilir ve bu durum annenin çocuğuna yönelik daha olumlu tutum sergilemesine neden olabilir.

Çalışmada, çocuk sayısının okul öncesi çocuğa sahip babaların demokratik tutumları üzerinde etkili olduğu, 1, 4, 6 ve üzeri çocuğa sahip babaların çocuklarına yönelik daha demokratik tutum sergiledikleri belirlenmiştir. Burada tek çocuk olması veya çocuk sayısı arttıkça demokratik tutumun arttığını/azaldığını gösteren bir veri olmadığı görülmektedir. Bu durum çocuk sayısı yanında engelli çocuğun kaçınıcı çocuk olduğu ve çocuk sayısı yanında diğer bazı değişkenlerin ortak etkisinin olduğunu düşündürmektedir. Genel olarak ele alındığında çocuk sayısı, ebeveynlerin çocuklarına yönelik tutumlarında etkili bir faktördür. Özyürek ve Ergün (2021), OSB'li tek çocuğu olan annelerin çocuklarına daha aşırı hoşgörülü ve baskıcı/otoriter tutum sergilediklerini saptamışlardır. Çocuk sayısının fazla olduğu durumlarda, aile içinde çocuklara gösterilen sevgi, ayrılan zaman, maddi ve

manevi desteğin daha sınırlı olacağı düşünülmektedir (Karaman, 2019). Diğer yandan engelli çocuğu olan ailelerin normal gelişim gösteren çocuk sayısının fazla olması, engelli kardeşin bakımında çocuklarından destek almalarıyla anne-babanın yükünü hafifletici bir etki oluşturabilir.

Çalışmada, çocuğu ilkokul yaşındaki babaların demokratik tutumlarını etkileyen en önemli değişken eşinin/annenin öğrenim düzeyi olduğu ve eşin/annenin ilkokul mezunu-okur yazar olmadığı durumda babaların çocuklarına karşı daha demokratik oldukları belirlenmiştir. Okul öncesi yaşta çocuğa sahip anne ve babaların çocuklarına yönelik baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişkenin babaların öğrenim düzeyi olduğu; babanın orta-lise-üniversite mezunu olması durumunda hem anneler hem de babaların çocuklarına karşı daha baskıcı-otoriter tutum sergiledikleri belirlenmiştir. Çocuğu ilkokul yaşındaki annelerin baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişkenin eşin/babanın mesleği olduğu; babanın/eşin serbest meslek-profesyonel meslek olması durumunda annelerin çocuklarına karşı daha baskıcı-otoriter tutum sergiledikleri belirlenmiştir. Çocuğu ilkokul yaşındaki babaların baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişkenin de öğrenim durumları olduğu ve ilkokul mezunu babaların çocuklarına karşı daha baskıcı-otoriter tutum sergiledikleri, okuryazar olmayan babaların baskıcı-otoriter tutumunun en düşük düzeyde olduğu belirlenmiştir. Öğrenim düzeyi, ebeveyn tutumlarını etkileyen faktörlerden biridir. Anne-babanın öğrenim durumunun yüksek olması durumunda, engelli çocuklarından beklentilerinin de yüksek olması ve bunun için çocuğa daha baskıcı bir tutum sergilemeleri söz konusu olabilir. Çalışmada, çocuğu ilkokul yaşındaki babaların aşırı hoşgörülü tutumlarını etkileyen en önemli değişkenin eşinin/annenin mesleği olduğu ve eşi/annenin çalışması durumunda babaların çocuklarına karşı daha hoşgörülü oldukları belirlenmiştir. Eşi bir işte çalışmayan ve 4'ten fazla çocuğa sahip babaların ise çocuklarına karşı daha hoşgörülü oldukları saptanmıştır. Mesleğin öğrenim durumuyla ilişkili olduğu düşünüldüğünde öğrenim düzeyi yüksek olan ebeveynlerde olduğu gibi çocuktan beklentilerin yüksek olması veya çalışma yaşamının stresi gibi nedenler annelerin çocuklarına baskıcı-otoriter tutum nedeni olabilir. Yapılan bazı çalışmalarda, babaların mesleki konumlarının ebeveynlik inanışları ve çocuk yetiştirme tutumlarıyla ilişkili olduğu, işçi ebeveynlerin çocukları tarafından daha otoriter olarak algılandığı, çalışmayan ebeveynlerin çalışanlara göre daha koruyucu tutumda oldukları görülmüştür (Akt.: Özyürek, 2021). Özyürek ve Ergün (2021), OSB'li çocuğa sahip üniversite mezunu, ev hanımı ve orta gelir düzeyine sahip annelerin çocuklarına karşı daha otoriter bir tutum sergilediklerini belirlemişlerdir. Öğrenim durumunun tutumlar üzerine etkisi vurgulanan bir çalışmada, annelerin öğrenim düzeyindeki artışla birlikte kaygı düzeylerinin düşmesi sonucu tutumlarda değişiklik olabileceği ileri sürülmüştür (Fırat, 2016). Omoniyi (2014), çalışmasında anne-babaların eğitim düzeyi yükseldikçe engelli çocuklarına yönelik tutumlarının daha olumlu hale geldiğini saptamış, bu durumun daha eğitilmiş kişilerin engellilik, rehabilitasyon ve kaynaklar hakkında bilgi edinme olasılıklarının yüksek olması, tıbbi ve rehabilitasyon yardımına erişebilmelerinden kaynaklanabileceğini ileri sürmüştür. Ayrıca ebeveynlerin çalışıp çalışmama durumuna göre çalışan annelerin daha koruyucu (Dilekmen ve Aydoğdu, 2016), çalışmayan annelerin daha baskıcı olduğu (Tatlı vd., 2012) da belirlenmiştir. Özellikler kadınların öğrenim düzeyinin yükselmesi ve çalışma

yaşamına katılımı gibi nedenlerle daha geç yaşta ve daha az çocuk yapma eğilimi artmıştır. Çocuk yetiştirme ise önemli düzeyde kaygı nedeni olmuştur (Bongaarts vd., 2017; Ulferts, 2020). Bu kaygıya ek olarak engelli bir çocuğa sahip olmak ise durumun ciddiyetini daha da artırmış olabilir. Bu çalışmada, anne-babaların çocuklarına yönelik tutumlarının daha çok eşin mesleğinden etkilendiği belirlenmiştir. Eşlerin çocuklarına yönelik tutumlarının birbiriyle ilişkili olduğu düşünüldüğünde (Tablo 3 ve Tablo 4) hangi ebeveyn olduğu fark etmeksizin ebeveynlerden birinin çalışıp çalışmama durumu veya mesleğinin çocuklarına yönelik tutumlar üzerinde etkili olduğu söylenebilir.

Çalışmada, okul öncesi çocuğa sahip anne ve babaların aşırı hoşgörülü tutumlarını, babaların aşırı koruyucu tutumlarını etkileyen faktörler incelendiğinde, bir karar ağacı yapısı oluşmamıştır. Buna göre anne ve babaların aşırı hoşgörülü ve koruyucu tutumlarının çalışmada ele alınan kişisel değişkenlere göre farklılık oluşturmadığı söylenebilir. Her anne-baba çocuğuna karşı koruyucu ve hoşgörülüdür. Bu tutumlarını aşırı düzeyde olması olumsuzluk olarak karşılanırken, yapılan mevcut çalışmada anne-babaların aşırı hoşgörülü ve koruyucu tutuma sahip olmamaları olumlu olarak değerlendirilebilir. Saleem (2020), ebeveynlerin fiziksel engelli çocuklarına yönelik tutumlarını ve çocukların da aile desteğiyle ilgili algılarını değerlendirdiği çalışmasında, ebeveynin aşırı korumacılığı ve endişesinin genellikle çocuklarda algılanan aile desteğini azalttığını saptamışlardır. Bu durum, engelli çocukların daha fazla özerklik kazanmak istemeleriyle açıklanmış, çocuğa yönelik aşırı korumacılığın özgüvenin düşmesine ve öğrenilmiş çaresizlik gelişmesine neden olabileceği vurgulanmıştır. Çalışmada anne aşırı hoşgörülü iken babanın otoriter olduğuna ilişkin bir bulguya da rastlanmıştır. Bu durum anne ve babanın çocuklarına yönelik tutumlar konusunda birbirlerini dengeleyici oldukları şeklinde de yorumlanabilir.

Aile bir denge içerisinde devam eden dinamik bir kurumdur. Bu kurumda anne-baba ve çocukların herhangi birinde görülen bir aksaklık tüm aileyi etkileyecektir. Zihin engelli çocuğu olan annelerle yapılan bir çalışmada, annelerin büyük oranda problemleri davranışlar karşısında çocuğu kapalı bir ortama alma, fiziksel ceza verme ve bağırma davranışı sergiledikleri belirlenmiştir (Özen vd., 2002). Son yıllarda, dünya genelinde yaşanan pandemi sürecinde de sağlık hizmetlerinde aksamalar olması, engelli çocuğa sahip aileleri zor durumda bırakmıştır. Pandemi engelli ve engelli çocuğa sahip aileleri olumsuz etkilemiştir (Balcı, 2021). Ailede engelli bir çocuğun olması, aile sistemi etkileyecek önemli bir durum olmakla birlikte aile içinde veya toplumda yaşanan her aksaklıktan daha fazla olumsuz olarak etkilenme nedeni olarak değerlendirilebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışmanın alt problemleri doğrultusunda, aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır:

- Okul öncesi ve ilkokul yaşında çocuğa sahip anneler daha çok aşırı hoşgörülü tutuma sahipken babalar baskıcı ve otoriter tutuma sahiptirler.

- Okul öncesi ve ilkokul yaşında çocuğa sahip anne ve babaların çocuklarına yönelik tutumları arasında anlamlı bir ilişki vardır. Anne ve baba tutumları benzerlik göstermekte; annenin demokratik, baskıcı-otoriter ve aşırı hoşgörölü tutumu arttıkça babanın da artmakta veya babanın demokratik, baskıcı-otoriter ve aşırı hoşgörölü tutumu arttıkça annenin de artmaktadır.
- Okul öncesi yaşta çocuğa sahip annelerin demokratik tutumlarını etkileyen en önemli değişken aile yapısıdır ve geniş aileye sahip anneler çocuklarına karşı daha demokratiktirler. Çocuğu ilkokul yaşındaki annelerin demokratik tutumları herhangi bir kişisel değişkenden anlamlı düzeyde etkilenmemiştir.
- Okul öncesi yaşta çocuğa sahip babaların demokratik tutumlarını etkileyen en önemli değişken çocuk sayısıdır ve çocuk sayısı 1, 4, 6 ve üzeri olan babalar çocuklarına karşı daha demokratiktirler. Çocuğu ilkokul yaşındaki babaların demokratik tutumlarını etkileyen en önemli değişken eşinin/anneninin öğrenim düzeyidir ve eş/anne ilkokul mezunu-okur yazar olmadığı durumda babalar çocuklarına karşı daha demokratiktirler.
- Okul öncesi yaşta çocuğa sahip anne ve babaların çocuklarına yönelik baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişken babaların öğrenim düzeyidir; babanın orta-lise-üniversite mezunu olması durumunda hem anneler hem de babalar çocuklarına karşı daha baskıcı-otoriterdir. Çocuğu ilkokul yaşındaki annelerin baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişken eşin/babanın mesleğidir; babanın eşi serbest meslek-profesyonel meslek olması durumunda anneler çocuklarına karşı daha baskıcı-otoriterdir. Çocuğu ilkokul yaşındaki babaların baskıcı-otoriter tutumlarını etkileyen en önemli değişken öğrenim durumlarıdır, ilkokul mezunu babalar daha baskıcı-otoriterdir.
- Okul öncesi ve ilkokul yaşında çocuğa sahip annelerin aşırı hoşgörölü tutumları, okul öncesi yaşta çocuğa sahip babaların aşırı hoşgörölü ve koruyucu tutumları demografik değişkenlere göre farklılık göstermemektedir.
- Çocuğu ilkokul yaşındaki babaların aşırı hoşgörölü tutumlarını etkileyen en önemli değişken eşinin/anneninin mesleğidir; eşi/anneninin çalışması durumunda babalar çocuklarına karşı daha hoşgörölüdürler. Eşi bir işte çalışmayan ve 4'ten fazla çocuğa sahip babalar çocuklarına karşı daha hoşgörölüdürler.

Normal bir gelişim gösteren çocuğa sahip olmak ebeveynler için önemli sorumluluklar üstlenmeyi gerektirirken engelli çocuğa sahip olmak bakım, eğitim, sağlık vb. pek çok konuda ebeveynlerin yükünü artırmaktadır. Çocuk yetiştirme tutumları, çocukların gelişimi üzerinde oldukça etkilidir, bu nedenle engelli çocuğa sahip ebeveynlere çocuk yetiştirme tutumları konusunda eğitim etkinlikleri düzenlenmesi önerilebilir. Bu eğitimlerde engelli çocuğa sahip ebeveynlerin bir arada olması sağlanarak ortak problemler ve çözüm önerileri tartışılabilir. Engelli bir çocuğa sahip olmanın sonucu ortaya çıkan stres, anksiyete ve depresyon düzeylerinin en aza indirilmesi amacıyla aile destek programları yürütülebilir. Çalışma sonucunda elde edilen verilerde olduğu gibi öğrenim düzeyi ve çocuk sayısı gibi dezavantajlı durumlar dikkate alınarak bu ailelere yönelik küçük grup toplantıları

düzenlenebilir, stresle başa çıkma veya sıkıntıyı tolere etmeye yönelik stratejiler öğretilir. Eğitsel çalışmalar anne ve babanın birlikte dahil edilmesi, kardeşler veya aile büyükleri gibi çocuğun yakın çevresindeki diğer bireylerin de katılımının sağlandığı etkinlikler düzenlenebilir. Bu çalışmada, babaların çocuk yetiştirme tutumlarının belirlenmesinde babaların veri toplama sürecine katılımının sağlanmasında yaşanan güçlükler nedeniyle (Özyürek ve Ogelman, 2021) annelerin görüşlerinden yararlanılmıştır. Bu durum çalışmanın sınırlılığı olarak ele alınabilir, yapılacak benzer çalışmalarda doğrudan baba katılımının sağlanmasıyla veri toplanması önerilebilir. Rosenbaum, Armstrong ve King (1987) çalışmalarında, ebeveynlerin engelli çocuklara yönelik tutumlarının sosyokültürel faktörlerden etkilendiğini ileri sürmüşlerdir. Benzer bir çalışmada sosyokültürel farklılıkların ebeveyn tutumlarına etkisi incelenebilir.

Bu çalışmada, engelli çocuğu olan ailelerle çalışılmıştır. Engelli anne-babalarla yapılan çalışmalar yapılması, engelli ve normal gelişimsel özelliğe sahip ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının karşılaştırılacağı çalışmalar anlamlı sonuçlar verebilir. Her iki ebeveyn grubuna özel gereksinimli bireylerle ilgili yasal ve eğitsel haklar, sorumluluklar, eğitsel ve sosyal destek hizmetleri vb konularında bilgilendirme çalışmaları yapılabilir. Ailelerin ihtiyaçları belirlenerek disiplinler arası bir yaklaşımla aileler desteklenebilir. Yine yapılacak çalışmalarda sosyal çalışmacı, çocuk gelişimci ve eğitimci iş birliğine dayalı projeler geliştirilip uygulanabilir.

Engelli çocuğa sahip olmak, yaşanan zorluklar ve artan sorumluluklar nedeniyle aileler için ciddi bir problemdir. Fakat toplumun engelli bireylere bakış açısının olumsuz olması, ailelerin durumunu daha da zorlaştırmaktadır. Bu nedenle toplumsal farkındalık çalışmalarının yürütülmesi, engelli çocukların akranlarıyla kaynaştırmalı eğitim fırsatlarının artırılması ve sosyal destek hizmetlerinin yürütülmesi önem taşımaktadır. Okul öncesi dönemden itibaren bireylere engelli insanları tanıma fırsatı sunulması, olumlu duygular edinerek engellilere yaşam boyu olumlu bakış geliştirmelerini sağlayabilir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma için Karabük Üniversitesi Etik Kurulu'nun 26.01.2016 tarihli, 2016/02 toplantı no ve 52 no'lu kararıyla etik izin alınmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışmada Karabük Üniversitesi BAP tarafından desteklenen KBÜ-BAP-16/1-KP-073 proje kapsamında toplanan veriler kullanılmıştır. Desteğinden dolayı KBÜ BAP birimine teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

Akın, M. H. (2019). Sosyal etkileşim ve sosyal benlik kaynağı olarak aile. *Medeniyet ve Toplum*

Dergisi, 3(1), 1-14.

- Avşaroğlu, S. ve Çavdar, İ. (2018). Görme engelli çocuğa sahip anne-babaların kaygı düzeylerinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 47, 105-122.
- Aydoğdu, F. (2020). Aile ile ilgili temel kavramlar ve aile kuramları. R. Pekşen Akça ve F. Aydoğdu (Ed.), *Aile Eğitiminde Güncel Konular içinde* (ss. 1-32). Ankara: Eğiten.
- Balcı, A. (2021). COVID-19 pandemi döneminde engelli çocuğu bulunan çalışan ebeveynlerin yaşadığı sorunlar, sosyal hizmet ve desteğin önemi. *Social Sciences Research Journal*, 10 (4), 824-831.
- Balcı, S., Kızıl, H., Savaşer, S., Dur, Ş. ve Mutlu, B. (2019). Zihinsel engelli çocuğu olan ailelerin yaşadığı güçlüklerin ve aile yükünün belirlenmesi. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi*, 10(2), 124-130.
- Bongaarts, J., Mensch, B. & Blanc, A. (2017). Trends in the age at reproductive transitions in the developing world: The role of education. *Population Studies*, 71(2), 139-154. <http://dx.doi.org/10.1080/00324728.2017.1291986>.
- Canarşlan, H. ve Ahmetoğlu, E. (2015). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşam kalitesinin incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 13-31.
- Canatan, K., Konbak, E., Aslan, T., Özdemir, M. ve Yılmaz, Ö. M. (2020). Geleneksel ve modern ailelerde çocuk yetiştirme tutumları. *Çekmece İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 151-165.
- Chandramuki, I., Sahstry, V. K. ve Vrandra, M. N. (2012). Attitudes of parents towards children with spesific learning disabilities. *Disabilty, CBR & Inclusive Development*, 23(1), 63-69.
- Daggett, J., O'Brien, M., Zanolli, K. ve Ekiz Peyton, V. (2000). Parents' attitudes about children: Associations with parental life histories and child-rearing quality. *Journal of Family Psychology*. 14, 187-199.
- Dilekmen, M. ve Aydoğdu, F. (2016). Ebeveyn tutumlarının çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(2), 570-585.
- Eraslan, E. ve Coşgun, M. (2021). Engellilerin toplumsal entegrasyonunda siyasal temsil üzerine bir deneme: Türkiye Özürlüsü ile Mutludur Partisi. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 3-27.
- Fırat, S. (2016). Otistik çocukların anne-babaların depresyon ve kaygı düzeyleri. *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 41(3), 539-547.
- Gürkan, R. ve Altay, B. (2021). Zihinsel engelli çocuğa sahip olan ebeveynlerin çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 10(4), 791-798.
- Grusec, J. E. ve Danyiuk, T. (2014). Parents' attitudes and beliefs: their impact on children's development. *Encyclopedia on Early Childhood Development*. Erişim: <https://www.child-encyclopedia.com/parenting-skills/according-experts/parents-attitudes-and-beliefs-their-impact-childrens-development> 18.01.2022.
- Güler, M. (2020). Engelli çocuğu olan annelerin evlilik uyumlarının sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 58, 01-18.

- <https://www.britannica.com/topic/family-kinship>. (2020). Family. Erişim: 21.01.2022.
- İlhan, T. (2017). Özel gereksinimli 3-6 yaş çocukların ebeveynlerinin stres düzeyleri ile rolleri arasındaki ilişki. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 18(3), 383-400.
- Karaman, S. (2019). *Üst kuşak ebeveynlik tutumlarının kişilerin ebeveynlik tutumlarını yordayıcı etkisi*. Yüksek lisans tezi, İstanbul: İstanbul Sebahattin Zaim Üniversitesi.
- Karasar, N. (2005). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Omoniyi, M. B. I. (2014). Parental attitude towards disability and gender in the Nigerian context: implications for counselling. *Mediterranean Journal of Social Sciences* 5(20), 2255-2260.
- Özen, A., Çolak, A., ve Acar, Ç. (2002). Zihin özürü çocuğa sahip annelerin günlük yaşamda karşılaştıkları problem davranışlarla ilgili görüşleri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(2), 1-13.
- Özmen, D. ve Çetinkaya, A. (2012). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28(3), 35-49.
- Özyürek, A. (2017). *Anne-Baba Çocuk Yetiştirme Tutum Ölçeklerinin Geliştirilmesi*. Karabük Üniversitesi BAP tarafından desteklenen KBÜ-BAP-16/1-KP-073 no'lu proje.
- Özyürek, A. (2021). Aile ve ebeveynlik A. Özyürek ve A. Çetin (Ed.), *Farklı Kültürlerde Aile ve Çocuk içinde* (ss. 1-30). Ankara: Vize.
- Özyürek, A. ve Ergün, Ş. (2021). Otizm Spektrum Bozukluğu Tanılı ve Normal Gelişim Gösteren 9-12 Yaş Grubu Çocuğa Sahip Annelerin Çocuk Yetiştirme Tutumlarının İncelenmesi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 19(2), 1-14. Doi: 10.18026/cbayarsos.545390.
- Özyürek, A. ve Ogelman, H. G. (2021). Anne-babaların çocuk yetiştirme tutumlarının belirlenmesinde karşılaşılan güçlükler ve güvenilirlik sorunu. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. Advance online publication. doi: 10.16986/HUJE.2020060126.
- Rosenbaum, P.L., Armstrong, R. W. ve King, S. M. (1987). Parental attitudes toward children with handicaps: new perspectives with a new measure. *Developmental and Behavioral Pediatrics*, 8(6), 327-334.
- Saleem, U. (2020). Attitude of parents towards their physically handicapped children and perceived family support in tehsere children. *International Journal of Emergency Mental Health and Human Resilience*, 22(3), 42-47.
- Schneider, B., Atkinson, L. ve Tardif, C. (2001). Child-parent attachment and children's peer relations: A quantitative review. *Developmental Psychology*, 37 (1), 86-100. www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/11206436.
- Sümer, N., Gündoğdu Aktürk, E. ve Helvacı, E. (2010). Anne-baba tutum ve davranışlarının psikolojik etkileri: Türkiye'de yapılan çalışmalara toplu bakış. *Türk Psikoloji Yazıları*, 13(25), 42-59

- Şen, B. ve Aykara, A. (2018). Görme engelli ve zihinsel engelli çocuğu olan ailelerde öfke yönetiminin karşılaştırılması. *Toplum ve Sosyal Hizmet* 29(1), 27-45.
- Şirvanlı Özen, D. ve Olgaç, D. (2019). Kişiler arası kabul red kuramının ebeveynliğe bakışı. A. Güre (Ed.), *Aile Sistemleri içinde* (ss. 22-3). Ankara: Türkiye Klinikleri.
- Tatlı, S., Selimoğlu, H. ve Bademci, D. (2012). Çocukları okul öncesi eğitime devam eden annelerin aile hayatı ve çocuk yetiştirme tutumlarının incelenmesi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(3), 101-114.
- Ulferts, H. (2020). Why parenting matters for children in the 21st century: An evidence-based framework for understanding parenting and its impact on child development. OECD Education Working Paper No:222. <https://dx.doi.org/10.1787/129a1a59-en>.
- Vural Yüzbaşı, D. (2019). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin iyi oluşlarının başa çıkma tarzları, aile gereksinimleri ve sosyal destek değişkenleriyle modellenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1), 107-134.
- Yıldırım, B. (2020). Sosyal hizmet uygulamasında Bowen'in aile sistemleri yaklaşımı. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(47), 287-312.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Gönüllülük Motivasyonları ile Sosyal Girişimcilik Eğilimleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Kanonik Korelasyon Analizi

Examining the Relationship Between Volunteering Motivation and Social Entrepreneurship Tendencies: Canonical Correlation Analysis

Erhan AÇAR¹, Nilgün ÖZCAN²

¹ İstatistikçi, Gençlik ve Spor Bakanlığı, erhan.acar@gsb.gov.tr, ORCID: 0000-0003-1998-6263

² Sosyolog, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Nilgun.OZCAN@gsb.gov.tr, ORCID: 0000-0002-6611-5340

Başvuru: 15.02.2022
Kabul: 12.09.2022

Atf:
Açar, E ve Özcan, N. (2022). Gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişkinin incelenmesi: Kanonik korelasyon analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(4), 1141-1160. DOI: 10.33417/tsh.1073948

ÖZ

Gönüllülük ile sosyal girişimcilik insan ve toplum yararına faydalı işler yapmayı amaçlayan benzer kavramlardır. Gönüllülük toplumdaki diğer insanlar için hiçbir maddi kazanç gözetmeden yapılan faaliyet olarak tanımlanırken, sosyal girişimcilik ise daha kompleks yapıdaki toplumsal ihtiyaçların giderilmesi amacıyla girişimci fikirler ve uygulamalarla sosyal değer yaratmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada gönüllülük faaliyetlerinde bulunan 15-29 yaş arasındaki gençlerin, gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişki kanonik korelasyon analizi ile incelenmiştir. Analiz sonucunda gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: gönüllülük, sosyal girişimcilik, kanonik korelasyon

ABSTRACT

Volunteering and social entrepreneurship are similar concepts that aim to do useful work for the benefit of people and society. While volunteering is defined as an activity for other people in the society without any financial gain, social entrepreneurship aims to create social value with entrepreneurial ideas and practices in order to meet more complex social needs. In this study, the relationship between volunteering motivations and social entrepreneurship tendencies of young people between the ages of 15-29 engaged in volunteering activities was examined by canonical correlation analysis. As a result of the analysis, a positive and statistically significant relationship was determined between volunteering motivations and social entrepreneurship tendencies.

Keywords: volunteering, social entrepreneurship, canonical correlation analysis

GİRİŞ

Gönüllülük; hızla değişmekte olan küresel dünyada, özellikle güçlü bir yönetim ağı oluşturmak isteyen ülkeler tarafından benimsenen kritik önemde bir alandır. Yaşadığımız yüzyılda ekonomi, politika ve nüfus konularında karşılaşılan güçlüklerle rağmen temel kaynakların en etkili ve verimli şekilde kullanılması zorunluluğu gönüllülük faaliyetlerine verilen önemi artırmıştır. Günümüzde gönüllülük ve sosyal girişimcilik bireyin yaşadığı toplumla ilişkisinden doğan güçlü fonksiyonları ile ekonomi, sosyal hizmetler, sosyoloji, psikoloji, felsefe ve burada sayamayacağımız kadar fazla alanda önemi yadsınamaz kavramlar halini almıştır. Toplumsal hafıza ile sonraki nesillere aktarılacak manevi güçlülük ve ekonomik mirasın sağlamlığı bu iki kavramda gizli görünmektedir. Ülkemizde ve Dünyada önemi anlaşıldıkça özellikle son yıllarda literatürde daha fazla yer alan bu kavramlara çalışmamızda gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişki bağlamında yer verilecektir.

GÖNÜLLÜLÜK

Bireyin, çalışma saatleri ve ailesi için ayırdığı zamanın dışında, herhangi bir maddi kazanç beklentisi olmadan, toplum yararına işler yapması olarak tanımlayabileceğimiz gönüllülük, (Chanavat ve Ferrand, 2006) evrensel bir tanım ile kısıtlanamayacak kadar geniş ve bulunduğu kültüre göre şekillenebilen esnek bir kavramdır. İngilizce gönüllü kavramı Latince "*voluntas*" sözcüğünden türetilmiştir. Gönüllü kelimesinin İngilizce karşılığı olan "*volunteer*" kelimesi "gönüllü katılmak, gönüllü olmak, bir işi gönüllü olarak üstlenmek" gibi anlamlar içermektedir (Özmutaf, 2007, s. 152). Türkçe gönüllülük kelimesinin türetilmiş olduğu "gönül" kelimesi ise insanın insan olma iradesidir. Gönül, kültürümüze özgü bir kelimedir diğer dillerde tam bir karşılığı bulunmamaktadır. İnsan olma, olgunluğa erme aşamasında gönül değildir. Gönül, insanın manevi yönüne dair birçok özelliğini taşıyan özel bir kavramdır (İnam, 2021).

Hiçbir beklenti olmaksızın vicdani bir tutumla bir işe girilmesi ve topluluğun çıkarına yönelik bir tutum olarak karşımıza çıkan gönüllülük kavramının farklı toplumlarda hayırseverlik formundaki görünümüne rastlamak mümkündür. Başkalarının faydası için ücret alınmadan çalışılması olarak temellendirilen (Ringuet, 2012) gönüllülük faaliyetlerine aynı toplumun farklı kesimlerinde farklı anlam ve değerler atfedilebilmektedir. Bir faaliyetin gönüllülük kapsamına girebilmesi için sistemli şekilde, planlı ve sürekli olarak yapılması gerekmektedir (Fişne, 2017, s. 15).

Birleşmiş Milletler (BM) gönüllülüğü; yoksulluğun azaltılması, sürdürülebilir kalkınma, sağlık, gençliğin güçlendirilmesi, iklim değişikliği, afet ve acil durum yönetimi, sosyal uyum, insani eylem ve barışın inşası, sosyal dışlanma ve ayrımcılıkla mücadele stratejilerinin önemli bir parçası olarak kabul etmektedir. BM, "*Sürdürülebilir Kalkınma 2030 Ajandası*"nda gönüllülerin güçlü bir araç olduğunu ilan ederek gönüllülük faaliyetlerde yer almaları için gençlere çağrıda bulunmuştur (UN, 2016). Bununla birlikte "*Küresel İnsani Yardım Raporu 2018*" verilerine göre ülkemiz 8,070 milyar dolar ile dünyada en çok insani yardım yapan ülke olmuştur (GHAR, 2022). Milli gelirin yüzde

0,85'ine denk gelen insani yardımlar, Türkiye'yi bir dönem Dünyanın "en cömert ülkesi" konumuna getirmiştir.

Öte yandan, İngiltere merkezli *Yardım Kuruluşları Vakfı (Charities Aid Foundation–CAF)* tarafından; ihtiyaç sahipleri ve sivil toplum kuruluşlarına yapılan bağışlar ile bireylerin hayırseverlik eğilimlerini gönüllülük çerçevesinde ölçmeye yönelik yayımlanan *Dünya Bağışçılık Endeksi (World Giving Index)* verilerine göre, Türkiye'nin her yıl son sıralarda yer aldığı görülmektedir (WGI, 2014). Uluslararası yayımlanan raporlardan hareketle Türkiye'de gönüllülük faaliyetlerine katılımın düşük olduğu görülmekle birlikte gönüllü katılımın düşük belirlenmesinin sebepleri arasında gönüllü faaliyetler ile ilgili bilgi/bilgilendirme yetersizliği konusu öne çıkmaktadır (Balaban ve İnce, 2015, s. 166). Ama asıl neden, kültürümüzden doğan gönül kelimesinden hareketle; gönüllülük faaliyetlerinin ülkemizde yaşamın bir parçası olması, kültür ve gelenek ile iç içe bulunması ve bu nedenle de gönüllülük faaliyetlerinin kurumsal olmayan şekilde, kayıt dışı olarak sürdürülmesi olarak açıklanabilir. Gönüllülük istatistiklerine yansımaya sahip şekilde bireysel ve kayıt dışı olarak sürdürülen bu faaliyetlerin, kurumsal bir çatı altında gerçekleştirilmesi teşvik edilmeli ve kurumsal olanlar yanında kurumsal olmayan gönüllülük faaliyetlerinin de değerlendirmelere katılması gerekmektedir.

Gönüllülük faaliyetinde bulunan kişiler; bir yere ait hissetmek ya da bağlanmak, arkadaşlık geliştirmek, eğitim fırsatları yakalamak, kişisel bilgi ve becerilerini artırmak, kariyer hedeflerini gerçekleştirmek, kendilerini gerçekleştirmek, insanlarla ilişki içerisine girerek sosyal çevrelerini genişletmek gibi farklı amaçlara sahip olabilmektedir (Snyder ve Omoto, 2008). Ayrıca bu faaliyetler, gelecekteki iş hayatlarında gençlere yol gösterecek bilgi ve becerileri sağlamalarında fayda sağlayabilmektedir (Bjällesjö, 2010, s. 23). Kan bağışlamak, bakkal defteri kapatmak, ev atıklarını ayrıştırmak gibi pek çok davranışın gönüllülük olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği hususu literatürde güncel bir tartışma konusudur. Her insanın iyi yaptığı en az bir işi olduğu ve insanların en az bir konuda muhakkak yardıma ihtiyaç duyacağı düşünüldüğünde, gönüllülük hem bir öğrenme aracı hem de bireyin kendisine yaptığı bir yatırımdır. Gönüllülük alanında başarılı toplumlarda demokratik işleyişin güçlü olduğu yaygın bir kabuldür. Bu anlamda gönüllülük istatistiklerinin toplumların sosyal başarı göstergesi olarak değerlendirilmesi mümkündür.

Gönüllü kişiler sadece başkalarına yardım etmek için değil aynı zamanda bireysel hedefleri için gönüllülük faaliyetlerine katılabilmektedir. Gönüllülük çok motivasyonlu bir kavramdır. Bu motivasyonlar dört maddede genelleştirilebilir (Wilson ve Musick, 1998).

1. Toplumsal fayda

- Ulusal ekonomiye katkı
- Toplumsal duyarlılığın artması
- Toplumsal mesele ve sorunlara karşı farkındalığı artması
- Toplumsal güven ortamının gelişmesi
- Dayanışma ve katılım zemini sağlaması

2. Sosyal beceriler

- Evinden dışarı çıkmak ve monotonluktan uzaklaşmak
- Arkadaş çevresini genişletmek
- Aynı kurum çatısındaki eski gönüllü arkadaşlarla birlikte olmak
- Toplumsal sorunları öğrenmek
- Gönüllü olan diğer aile üyeleriyle birlikte zaman geçirmek

3. Bireysel becerileri geliştirmek

- Yeni beceriler elde etmek, kişisel yatırım
- Manevi tatmin, empati yeteneği
- Toplumsal saygınlığının artması, kendini işe yarar hissetme ve özgüveninin yükselmesi
- Farklı kesimlerden insanlarla iş birliği yapabilmek ve farklı toplumsal gruplarla ilişki kurabilmek
- Özgür irade, bilgi, beceri ve donanımın artması

4. Kariyer hedeflerine ulaşmak

- Kariyer için önemli kişilerle tanışmak
- Mesleği için beceriler geliştirmek, mevcut becerilerin devamlılığının sağlanması
- Terfi almak için insanları etkilemek
- Üyesi olunan grubun sağladığı statüden faydalanmak

Literatürde gönüllülük motivasyonları üzerine birçok çalışma mevcuttur. Nichols ve King'e göre, gönüllülüğün en sık görülen motivasyonu insanların başka insanlara yardımcı olma niyetidir (Nichols ve King, 1999). İçsel motivasyonların gönüllü faaliyetlere başlarken, dışsal motivasyonların ise gönüllü faaliyetlere katılımın devamlılığı hususunda etkili olduğunu gösteren araştırmalar bulunmaktadır (Lockstone-Binney, vd., 2010). Ayrıca sosyal kaynaklar ve sosyal ağlar gönüllülük faaliyetlerine dahil olma noktasında önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal kişilerin gönüllü olma olasılığı daha fazladır (Wilson ve Musick, 1998). Gönüllülük motivasyonlarından bir diğerinin de başkalarına yardım etme isteği ve topluma faydalı işler yapma niyeti olduğu (Jarvis, 2010) söylenebilir. Ayrıca gönüllülük faaliyetlerine katılan insanların birçoğuna göre gönüllülük; toplumsal değerlerin ve dini inanışların gündelik hayatta uygulanmasının bir yoludur. Bu çerçevede, fitre, zekât, kurban gibi dini vecibelerin ülkemiz kültürüne özgü gönüllülük tarzları olarak ele alınması gerekmektedir. Ayrıca, gönüllülüğün bir kurum çatısı altında formal olarak sürdürülen ve kurumsal olmayan (informal) boyutlarının sürdürülebilirliği sanal gönüllülük faaliyetleri ile güçlendirilebilecektir. Çevrimiçi gönüllülük olarak da adlandırabileceğimiz internet aracılığıyla gönüllülük, belirli bir mekân ve zamana bağlı olma zorunluluğunu ortadan kaldırarak gönüllü katılıma esneklik getirmiştir. Sosyal medya aracılığıyla bilgi paylaşımı insanların farklı mekânlardan bir araya gelmelerine imkân tanıyarak gönüllülüğü kolaylaştırmaktadır. *Avrupa Birliği Gönüllüleri Çevrimiçi Gönüllülük Hizmeti* internete dayanan sanal topluluklara örnek olarak gösterilebilir (Balaban ve İnce, 2015).

Gönüllülük, kamusal refaha yapılacak katkı ve küresel refah için gereken evrensel değerleri geliştirebilmek için kıymetli bir fırsattır. Gönüllülük algısı ve gönüllü faaliyetler toplumdan topluma değişmektedir. Bazı ülkelerin gönüllülük anlayışlarından hareketle bu farklılığı ifade etmek gerekirse; İngiltere'de gönüllülük, hayvanları koruma, çevre gönüllülüğü, toplum sağlığı, eğitim ve cinsiyet eşitliğine ilişkin faaliyetler olarak gerçekleştirilmektedir (Darrah, 2022). Japonya'da ise gönüllüler sıklıkla çevre alanında faaliyet göstermektedir. Bu kültürde, ailede bakım gerektiren engelli ya da yaşlı bir birey bulunduğu, bakım yine o aile içinde gerçekleştirildiği için o alanlarda gönüllülük faaliyetlerine pek rastlanmamaktadır (Whittaker vd., 2015). Öte yandan İspanya'ya bakıldığında ülkenin *Gönüllülük Eylem Planı* kapsamına alınan gönüllülük faaliyetlerinin: sosyal gönüllülük, çevre gönüllülüğü, kültürel gönüllülük, spor gönüllülüğü, eğitim gönüllülüğü, toplum sağlığı gönüllülüğü, boş zaman gönüllülüğü ve sivil savunma gönüllülüğü olduğu görülmektedir (Costello vd., 2020). İnsanların kalkınma alanındaki zorlukları çözmeleri için güçlü bir araç olan gönüllülük, toplumların kalkınma hızı ve özelliklerinin de değişmesini sağlayabilir. Gönüllülük, güven ve dayanışmayı güçlendirerek ve katılım için fırsatlar yaratarak hem bireyler hem de toplumlar için fayda sağlar. Gönüllülük bütün vatandaşlar için değişimin öznesi olma ve böylesi bir dönüşüme anlamlı bir biçimde katkı sağlamanın yolunu ortaya koymaktadır. Sorumlu ve becerikli bir sivil toplumun toplumdaki değişiklikleri destekleyebileceği ve kalkınmaya katkı sağlayacağı fikrinden hareketle, kalkınma fırsatlarına ve kazanımlarına eşit erişim imkânının sağlanması yolunda insanların katılımının ve seslerinin duyulmasının teminat altına alındığı bir toplumun oluşturulmasını sağlamak çok önemlidir. Gönüllülük konusunda farkındalığın yüksek olduğu toplumda, gönüllü bireyler kendi gelişimlerinin öznesi olarak ve bir gruba dâhil olarak hep birlikte değişirler.

SOSYAL GİRİŞİMCİLİK

Gönüllülük ile benzer amaçlara hizmet etmekle birlikte daha karmaşık yapıdaki ve makro düzeydeki toplumsal ihtiyaçlara çözüm bulabilmek için yenilikçi bir yaklaşım olarak karşımıza çıkan bir kavram da sosyal girişimciliktir (Peredo ve Mclean, 2006, s. 56).

Sosyal girişimcilik maddi kazanç sağlama odağından çok, toplumsal sorunlara çözüm üretmek amacıyla ve kısıtlı kaynaklar ile yürütülen girişimcilik faaliyetleri şeklinde tanımlanmaktadır (Leadbeater, 1997, s. 24). Sosyal Girişimcilik Enstitüsü (*The Institute for Social Entrepreneurs*) tarafından yapılan; “yatırımın hem finansal hem de sosyal getirisini aynı anda takip etme sanatı” şeklindeki tanımda, girişimcilerin çift yönlülüğüne vurgu vardır. Sosyal girişim söz konusu olduğunda hem finansal hem de sosyal bir yatırım getirisi hedeflenmektedir (Boschee, 2022). Sosyal girişimcilik; kâr amacında olmayan, topluma sosyal değer oluşturan, sosyal amaç ile iç içe geçmiş teşebbüsler olarak da tanımlanmaktadır (Austin vd., 2012). Denizalp (2007) sosyal girişimcilerin toplumsal sorunları tespit ettiğini, bu sorunların çözümü için girişimlerde bulunduğunu ve sürdürülebilir sistemler kurduğunu belirtmiştir. Bir sosyal girişimcide bulunması elzem özellikleri beş başlık altında toplayan Roger ve Osberg (2007), ilk özelliği hırs olarak belirlemiştir. Sosyal girişimciler vizyon

sahibi, cesur ve hırslı insanlardır. İkinci belirgin özellikleri stratejik olmalarıdır, bu sayede eldeki olanakları toplumsal sorunlara çözümler üretmek ve özgün sosyal değerler yaratmak amacıyla kullanırlar. Üçüncü özellikleri becerikli olmalarıdır. Sınırlı kaynakları efektif şekilde yönetebilirler. Dördüncü özellikleri ölçülebilir sonuçlara odaklı çalışmalarıdır. Son olarak sosyal girişimciler misyon sahibi insanlardır. Onları girişime yönlendiren itici güç sosyal değer üretme arzudur (Roger ve Osberg, 2007).

Sosyal girişimcilikte amaç kar elde etmek değil, ihtiyaçları karşılayıp kalıcı çözümler üretmektir (Leadbeater, 1997). Austin vd., (2012) sosyal girişimciliği kâr amacı güden ve/veya gütmeyen kurum ve kuruluşların inovatif bir anlayışla sosyal değer üretme faaliyetleri olarak tanımlarken, Denizalp (2007) sosyal girişimciliği önce sorunları tespit etme ve sonrasında girişimci hamlelerle içinde bulunduğu toplumu bir bakıma ikna eden ve mevcut olanı değiştiren çalışmalar bütünü olarak tanımlamaktadır. Bu tanımlamayı yaparken “*sosyal girişimciler yalnızca balık vermek ya da balık tutmayı öğretmekle yetinmez, balık endüstrisinde bir devrim yaratana kadar dinlenmeden çalışırlar*” sözleriyle sosyal girişimciliğin önemine vurgu yapmaktadır (Denizalp, 2007). Benzer şekilde Zahra vd., (2009) sosyal girişimciliği; sosyal refah sağlamak amacıyla fırsatları yakalama ve değerlendirme faaliyetleri olarak tanımlamaktadır (Zahra vd., 2009). Sosyal girişimciler yaşadıkları toplumda acil çözüm bekleyen bir probleme yönelik olarak, sahip olunan kültüre uygun olarak sürdürülebilir çözüm geliştirebilen kişiler olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal girişimciliğin tarihteki ilk örnekleri; hemşirelik okulu açan Florence Nightingale, zihinsel engelli bireylerle çalışmalar yapan John Duran ve halk eğitimi alanında oldukça önemli çalışmalara imza atan Horace Mann olarak sayılabilir (Sönmez vd., 2016, s. 103). Sosyal girişimcilik tarihinin en önemli faaliyeti ise Muhammed Yunus tarafından Bangladeş’te gerçekleştirilmiştir. Bangladeş gibi yoksulluğun yaygın yaşam koşullarının çok zor olduğu bir ülkede yoksulluğun giderilmesi için 1976 yılında *Bank Grameen*’i (Yoksullar Bankası) kuran Muhammed Yunus, bu başarısı ile 2006 yılında Nobel Barış Ödülü’ne layık görülmüştür (Gusseanova, 2015).

Ülkemizde sosyal girişimcilik alanında ilk örnekler Osmanlı İmparatorluğu döneminde faaliyet gösteren dernek ve vakıfların çatısı altında gerçekleştirilmiştir (Taş ve Şemşek, 2017). Kadın ve çocuk hastalıklarının tedavisi için 1862 yılında Zeynep Kamil’in kurmuş olduğu Zeynep Kâmil Hastanesi de sosyal girişimcilik örneklerindedir. Asker, bilim adamı ve devlet adamı olan Yusuf Ziya Bey ise 1872’de Darüşşafaka’yı kurarak yine bir başka sosyal girişimcilik örneği göstermiştir. Darüşşafaka sayesinde ailesini kaybeden, yoksul çocuklar öğrenime devam edebilmektedir (Denizalp, 2009). Ülkemizdeki sosyal girişimcilik örneklerinden biri de kütüphaneci Mustafa Güzelgöz Efendi’dir. 1940’lı yıllarda Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine kütüphaneci olarak atanan Mustafa Güzelgöz, bölge halkının kitap okuma alışkanlığı edinmediğini görmüştür ve bir sosyal girişimcilik örneği göstererek haftanın belirli günleri kütüphanedeki kitapları eşeğine yükleyip köyleri gezerek çocuklara kitap okuma sevgisini aşılamıştır. Köylerdeki kadınlara yönelik olarak da 10 adet dikiş makinesi temin ederek iş sahibi olmalarına imkân sağlamıştır (Cin, 2013).

Sosyal girişimci bu bireylerin yaşam öyküleri incelendiğinde, birçoğunun daha önce gönüllülük faaliyetlerine katıldıkları görülmektedir. Çalışmamızın başında değindiğimiz gönüllülük ile sosyal girişimcilik arasındaki yakın ilişki; gönüllülük faaliyetlerinin girişimcilik üzerinde yönlendirici ve teşvik edici etkisini de ortaya koymaktadır. Bu gönüllülerin dünyayı farklı bir pencereden görme şansına eriştikleri ve yaşadıkları toplumu ilgilendiren sosyal ihtiyaçlar hakkında bilgi sahibi olarak, sosyal girişimcilik fikirleri ve becerileri geliştirdikleri düşünülmektedir (5 Ways Volunteering, 2020).

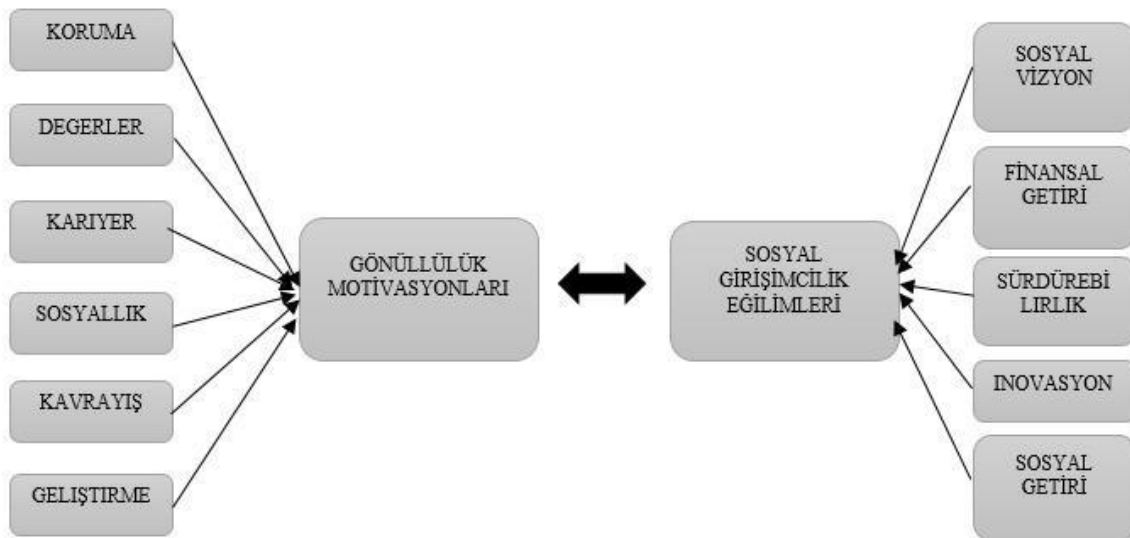
Araştırmanın Amacı

Bu çalışma gönüllü olan gençlerin gelecekte birer sosyal girişimci olma potansiyelleri çerçevesinde, gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılmıştır. Bu ilişki önemsenmiştir çünkü bir toplumda sosyal girişimcilerin ortaya çıkmasında o toplumdaki gönüllülük faaliyetlerinin yaygınlığı ve bu faaliyetlere katılım belirleyici görülmektedir. Ayrıca bireyi gönüllü olmaya götüren gönüllülük motivasyonlarından hangileri o bireyin sosyal girişimci olma sürecinde varlığını koruyabiliyor ya da gönüllülük faaliyetlerinin bu ilişkiler dikkate alınarak düzenlenmesi sosyal girişimcilerin sayısını artırabilir mi gibi sorulara yanıt aranmıştır. Araştırma kapsamında çok değişkenli istatistiksel analiz yöntemlerinden kanonik korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Son yıllarda önemi anlaşılmış olsa da bu alanda yapılan çalışmaların sınırlı oluşu sebebiyle çalışma bundan sonraki çalışmalar ve alana yapacağı katkı açısından önem arz etmektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada kullanılan model, gönüllülük faaliyetlerinde bulunan 15-29 yaş arasındaki gençlerin, gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 1. Araştırmanın Modeli

Araştırma kapsamında 6 alt boyuttan oluşan gönüllülük motivasyonları (Clary vd.,1998) ile 5 alt boyuttan oluşan sosyal girişimcilik eğilimleri (Nga ve Shamuganathan, 2010) ilişkisi incelenecek değişkenler olarak modele dâhil edilmiştir.

Kanonik Korelasyon Analizi

Çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden biri olan kanonik korelasyon analizi iki ya da daha fazla değişken grubunun ilişkisini test eden bir yöntemdir (Başaran, 1998). Kanonik korelasyon analizi değişken kümelerinin birden fazla değişken içermesi koşuluyla ($p > 1, q > 1$) kümeler arasındaki ilişkiyi belirlemektedir (Özdamar, 2002).

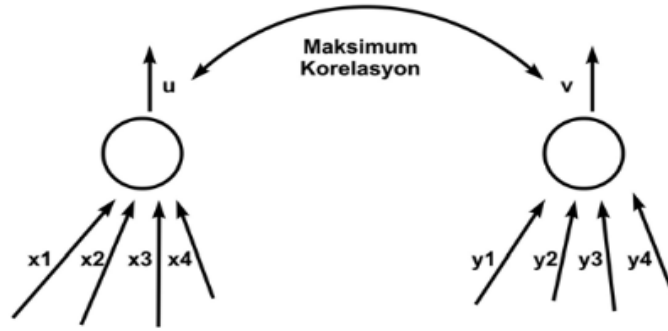
Çok değişkenli istatistiksel yöntemler arasında kullanılan kanonik korelasyon analizi, çoklu ilişkiyi eş anlamlı olarak kontrol etme imkânı sağladığından dolayı sosyal bilimler alanında yaygın şekilde kullanılmaktadır (Keskin ve Özsoy, 2004).

Kanonik korelasyon analizi araştırmacılar tarafından çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden çoklu regresyon analizinin devamı olarak görülmektedir. Fakat işlem sürecinin uzun, sonuç çıktılarının yorumunun zorluğu sebebiyle bazen tercih edilmemektedir. Bununla birlikte, birden fazla değişken kümesi arasındaki ilişkiyi hesaplarken değişken yapılarını bozmaması, diğer çok değişkenli istatistiksel yöntemlere oranla araştırmacıya daha fazla bilgi sağlayabilmesi bakımından oldukça önem arz etmektedir. Kanonik korelasyon analizinde değişken kümelerinde yer alan değişkenlerin farklı kombinasyonlarından elde edilen kanonik değişkenler arasında ilişkinin maksimum olması hedeflenmektedir (Keskin ve Özsoy, 2004).

Kanonik korelasyon analizi her bir değişken kümesinin kendi içindeki doğrusal kombinasyonlarının birbirleri ile ilişkisi üzerine odaklanır. Öncelikle, doğrusal kombinasyon çiftlerinden en yüksek korelasyonlu olan seçilir. Daha sonra seçilen bu doğrusal kombinasyon çifti ile diğer tüm çiftler arasında en büyük korelasyonlu değişken çifti tespit edilir ve süreç buna benzer biçimde devam ettirilir. Belirlenen bu doğrusal kombinasyon çiftlerine *kanonik değişken*, kanonik değişkenlerin arasındaki ilişkiye de *kanonik korelasyon* adı verilir (Johnson ve Wichern, 2002).

Kanonik korelasyon analizi p tane değişkeni bulunan X değişken kümesi ile q tane değişkeni bulunan Y değişken kümesi arasındaki ilişkiyi pxq tane korelasyon katsayısını hesaplamak yerine her iki değişken kümesi ait kanonik değişkenler üzerinden açıklaması bakımından aynı zamanda boyut indirgeme tekniğidir. Hesaplanan kanonik değişken sayısı $\min(p,q)$ olacağından anlamlı olacak korelasyon sayısı da $\min(p,q)$ 'dan küçük olacaktır (Bayyurt, 2004).

Kanonik korelasyon analizindeki süreçler şu şekilde özetlenebilir:

Şekil 2. Kanonik Korelasyon Genel Formu

Kanonik korelasyon analizinin amaçları şu şekilde sıralanabilir:

- Aynı örneklemden elde edilen değişken kümelerinin bağımsızlığının sınanması
- Değişken kümeleri arasındaki korelasyona, değişken kümeleri içerisinde en çok katkı sunan değişkenin belirlenmesi
- Değişken kümeleri arasında en yüksek korelasyonu veren doğrusal kombinasyonlarının belirlenmesi
- Değişken kümeleri arasındaki ilişkiyi tespit ederek tahminleme yapılması.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini bir kamu kurumu bünyesinde faaliyet gösteren gönüllülük platformuna üye olan 15-29 arasındaki gençler oluşturmaktadır. Gönüllü gençler arasından tesadüfi örnekleme yöntemi ile belirlenen 10 bin kişiye gönderilen çevrimiçi anket formunu dolduran 245 kişi araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Örneklemin demografik özelliklerine ilişkin bulgular Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

		f	%
Cinsiyet	Kadın	150	61,2
	Erkek	94	38,4
Yaş	15-19 yaş arası	13	5,3
	20-24 yaş arası	111	45,7
	25-29 yaş arası	132	49,0
Eğitim	Lise	19	7,8
	Önlisans	29	11,8
	Lisans	179	73,1
	Lisansüstü	18	7,3
Yaşanılan Yer	Köy veya kırsal	20	8,2
	İlçe merkezi	81	33,1
	Şehir merkezi	144	58,8
Çalışma Durumu	Çalışmıyorum, iş aramıyorum	35	14,3
	Çalışmıyorum, iş arıyorum	118	48,2
	Yarı zamanlı çalışıyorum	11	4,5
	Tam zamanlı çalışıyorum	80	32,7
Sosyo-ekonomik Durum	Düşük	89	36,3
	Orta	151	61,6
	Yüksek	4	1,6

Araştırmaya katılan bireylerin %61,2'sinin kadın olduğu, %49'unun 25-29 yaş arasında bulunduğu, %73,1'inin lisans düzeyinde eğitime sahip olduğu, %58,8'inin şehir merkezinde yaşadığı, %48,2'sinin çalışmayıp iş aradığı, %61,6'sının da orta sosyo-ekonomik düzeyde olduğu görülmüştür.

Veri Toplama Araçları

Araştırma kapsamında veri toplanması amacıyla bir anket formu kullanılmıştır. Anket formunun giriş bölümünde araştırmmanın konusu ile olarak katılımcılara bilgi verilmiştir. Üç bölümden oluşan anket formunun ilk bölümünde; katılımcıların cinsiyet, yaş, eğitim durumu, yaşadıkları yer, çalışma durumları ve sosyo-ekonomik düzeylerine ilişkin sorular yer almaktadır. Sonraki bölümlerde ise Gönüllülük Motivasyonları (Clary vd.,1998) ve Sosyal Girişimcilik Eğilimleri (Nga ve Shamuganathan, 2010) ölçekleri yer almaktadır.

Gönüllülük Motivasyonları Clary vd., tarafından 1998 yılında geliştirilen gönüllülük motivasyonları ölçeği, bireylerin gönüllülük faaliyetlerine katılım motivasyonlarını belirleyen bir ölçme aracıdır. 30 maddeden oluşan ölçeğin her biri 5 maddeden oluşan 6 adet alt boyutu bulunmaktadır. Bu alt boyutlar ve her boyuta ilişkin örnek maddeler aşağıda sıralanmıştır:

- **Koruma (Protective):** Bireyin kendisini yaşamın zorluklarından korumak.
“Gönüllü olmak hayatımdaki kötü şeyleri unutmama yardım ediyor.”
- **Değerler (Values):** İnsani değerleri ifade etmek.
“İhtiyaç sahiplerine şefkat duyarım.”
- **Kariyer (Career):** Kariyer olanaklarını iyileştirmek.
“Gönüllülük herhangi bir yerde işe girmemde yardımcı olabilir.”
- **Sosyallik (Social):** Sosyal bağları geliştirmenin ve güçlendirmek.
“Toplumsal hizmetlerle ilgilenen tanıdıklarım var.”
- **Kavrayış (Understanding):** Bilgi, beceri ve yetenek kazanmak.
“Gönüllülük yeteneklerimi keşfetmemi sağlar.”
- **Geliştirme (Enhancement):** Psikolojik dayanıklılığı geliştirmek.
“Gönüllülük özgüvenimi artırır.”

Ölçek geliştirilirken alt boyutlarının güvenilirliğine ilişkin Cronbach Alfa katsayıları *koruma* için 0.81, *değerler* için 0.80, *kariyer* için 0.89, *sosyallik* için 0.83, *kavrayış* için 0.81 ve *geliştirme* için 0.84 olarak elde edilmiştir. DFA sonucunda $X^2(120, N=434)=412.69$, $GFI=0.91$, $NFI=0.90$, $RMSres=0.057$ olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında toplanan verilerden elde edilen Cronbach' Alfa katsayıları ise *koruma* için 0.86, *değerler* için 0.78, *kariyer* için 0.86, *sosyallik* için 0.84, *kavrayış* için 0.79 ve *geliştirme* için 0.86'dır.

Sosyal Girişimcilik Eğilimleri Nga ve Shamuganathan (2010) tarafından hazırlanan 5 boyutlu ölçek sosyal girişimcilik eğilimlerini ölçmek amacıyla tasarlanmıştır. Ölçeğe ilişkin alt boyutlar ve her boyuta ilişkin örnek maddeler şu şekildedir:

- **Sosyal vizyon:** Toplumsal sorunlar karşısında sosyal bir vizyon geliştirilmesi.
“Sosyal bir sorunun çözümü için açık bir vizyon oluşturabilirim.”
- **Finansal getiri:** Finansal getirilerin sosyal girişimcilik için kullanılması.
“Kâr etmek sosyal hedeflere ulaşmak için bir araçtır.”
- **Sürdürülebilirlik:** Planlanan girişimlerin sürdürülebilirliğinin ölçülmesi.
“Sosyal girişimlerin uzun vadede sosyal ihtiyaçları karşılayacağına inanırım.”
- **İnovasyon:** Sosyal girişimler için inovatif fikirlere sahip olunması.
“İnovatif ürünler ve hizmetlerle sürdürülebilir avantajlar sağlayabilirim.”
- **Sosyal ağlar:** Sosyal girişimcilik için bilgi paylaşımının önemi ve sağlanması.
“Sosyal girişimciler bilgi paylaşımını artırır.”

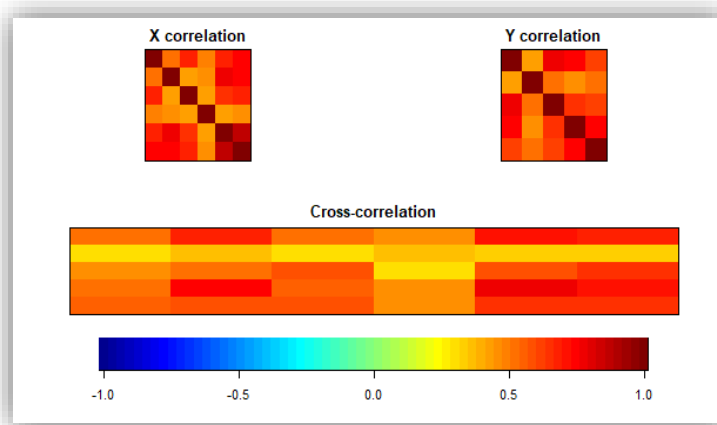
Ölçek geliştirilirken alt boyutlarının güvenilirliğine ilişkin Cronbach' Alfa katsayıları *Sosyal vizyon* için 0.89, *finansal getiri* için 0.82, *inovasyon* için 0.89, *sürdürülebilirlik* için 0.87 ve *sosyal ağlar* için 0.87 olarak elde edilmiştir. Bu araştırma kapsamında toplanan verilerden elde edilen Cronbach' Alfa katsayıları ise *sosyal vizyon* için 0.87, *finansal getiri* için 0.84, *inovasyon* için 0.85, *sürdürülebilirlik* için 0.81 ve *sosyal ağlar* için 0.86'dır.

Verilerin Analizi

Araştırma verileri 2021 yılında araştırmacı tarafından oluşturulan anket formunun çevrimiçi olarak uygulanması ile elde edilmiştir. Verilerin analizinde R Studio ve IBM SPSS 25 paket programı kullanılmıştır. Demografik özelliklerin frekans ve yüzdesi, kullanılan ölçeklerin boyutlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Ölçek boyutlarının güvenilirliği Cronbach' Alpha katsayısı ile ölçülmüştür. Gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimlerinin ilişkisi kanonik korelasyon analizi ile test edilmiştir. Araştırmada anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır.

BULGULAR

Gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimlerine ilişkin korelasyon analizi sonuçları Şekil 3'de verilmiştir. Verilen şekilde koyu renkler yüksek ilişki düzeyini ifade etmektedir.

Şekil 3. Korelasyon Analizi Sonuçları

Şekil 3'e göre X ile ifade edilen gönüllülük motivasyonları alt boyutlarının ve Y ile ifade edilen sosyal girişimcilik eğilimleri alt boyutlarının birbirleriyle ve karşılıklı ilişkilerinin pozitif yönlü olduğu görülmektedir.

Tablo 2'de GM ve SGE değişken kümeleri arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla yapılan kanonik korelasyon analizinden elde edilen kanonik katsayılar ve bu katsayıların anlamlılık testleri verilmiştir. Anlamlılık testleri sadece istatistiksel olarak anlamlı bulunan kanonik korelasyon katsayılarının yorumlanması gerektiği için önemlidir.

Tablo 2. Kanonik Korelasyon Katsayıları ve Anlamlılık Testleri

Kanonik Değişken	Katsayı	Wilks' Lambda	Serbestlik Derecesi	p
1	,856	,196	30,000	,000
2	,434	,736	20,000	,000
3	,243	,906	12,000	,131
4	,188	,963	6,000	,347
5	,040	,998		

Tablo 2'de yer alan Wilks' Lambda istatistiği incelendiğinde sadece ilk iki kanonik değişken çiftinden hesaplanan 0,856 ve 0,434 kanonik korelasyon katsayılarının %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. 0,196 olarak hesaplanan Wilks' Lambda değerinin 1'den çıkartıldığında elde edilen 0,804 (1-0,196) değeri modelin tamamı için, regresyon analizindeki çoklu R-kare'ye benzer şekilde, tüm kanonik değişken çiftleri boyunca değişken kümeleri arasında paylaşılan varyans oranını ifade etmektedir. Buna göre, elde edilen 0,804'lük bir genel etki miktarının modelin tamamının istatistiksel olarak anlamlı sayılabilmesi için yeterli büyüklükte olduğu görülmektedir.

Tablo 3'de kanonik değişken çiftlerine ait standartlaştırılmış kanonik katsayılar verilmiştir. Bu katsayılar orijinal değişkende bir standart sapmalı artış meydana geldiğinde kanonik değişkendeki değişimin miktarını göstermektedir. Başka bir ifadeyle standartlaştırılmış kanonik katsayılar değişken kümesindeki orijinal değişkenlerin etki miktarıdır.

Tablo 3. Kanonik Değişken Çiftleri İçin Standartlaştırılmış Kanonik Katsayılar

	U ₁	U ₂	U ₃	U ₄	U ₅
X ₁	0,09	-0,233	1,105	0,941	-0,739
X ₂	-0,371	0,459	-0,013	-0,552	-1,306
X ₃	-0,224	-0,827	-0,27	-0,394	0,13
X ₄	-0,129	0,146	0,575	-0,825	0,495
X ₅	-0,316	1,302	0,206	1,085	1,468
X ₆	-0,221	-1,007	-1,165	-0,489	-0,075
	V ₁	V ₂	V ₃	V ₄	V ₅
Y ₁	-0,321	0,427	0,882	0,092	-1,366
Y ₂	0,083	0,198	0,756	-0,865	0,36
Y ₃	-0,178	-1,012	-1,156	-0,708	0,01
Y ₄	-0,513	1,159	-0,815	0,027	0,848
Y ₅	-0,153	-0,905	0,73	1,079	0,306

Kanonik korelasyon katsayılarının anlamlılık testinde anlamlı bulunan ilk iki kanonik korelasyon katsayısından birincisi (0,856) ikinci kanonik korelasyon katsayısından (0,436) daha büyük olduğundan, birinci kanonik değişken çiftini yorumlamak gerekmektedir. Buna göre U₁ ve V₁ kanonik

değişken çifti için katsayılar incelendiğinde U_1 kanonik değişkeninin oluşumuna en önemli katkısı 0,371 ile *değerler* (X_5) değişkeninin sağladığı görülmektedir. V_1 kanonik değişkeni için sonuçlar incelendiğinde ise 0,513 ile en önemli katkının *inovasyon* (Y_4) değişkeni tarafından sağlandığı görülmektedir.

Tablo 4. GM ve SGE Değişken Kümeleri İçin Kanonik Yükler

	U_1	U_2	U_3	U_4	U_5		V_1	V_2	V_3	V_4	V_5
X_1	-.701	-.342	.482	.352	-.136	Y_1	-.890	.029	.170	-.101	-.411
X_2	-.882	.271	-.048	-.081	-.373	Y_2	-.455	-.093	.526	-.605	.376
X_3	-.747	-.537	.070	.044	.167	Y_3	-.822	-.421	-.161	-.343	-.065
X_4	-.541	-.038	.602	-.494	.255	Y_4	-.940	.220	-.056	.017	.255
X_5	-.936	.120	-.015	.274	.180	Y_5	-.804	-.359	.303	.225	.288
X_6	-.915	-.200	-.123	.129	-.006						

Tablo 4'de verilen kanonik değişkenler ve kendi değişken kümelerindeki değişkenler arasındaki kanonik yükler incelendiğinde, U_1 kanonik değişkenine en büyük katkı miktarı en yüksek kanonik yüke sahip olan -0,936 ile *değerler* (X_2) değişkenine aittir. U_1 kanonik değişkenine ikinci büyük katkı ise *kavrayış* (X_5) değişkeni -0,915 ile sunmuştur. V_1 kanonik değişkeni için sonuçlar incelendiğinde en büyük katkının -0,940'lık kanonik yüke sahip *inovasyon* (Y_4) ile -0,890'lık yüke sahip olan *sosyal vizyon* (Y_1) değişkenlerine ait olduğu görülmektedir. Bu bulgular ışığında kanonik değişkenlere ait kanonik yükler bakıldığında gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasında aynı yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Tablo 5. Kanonik Değişkenler ve Karşı Değişken Kümesi İçin Çapraz Kanonik Yükler

	V_1	V_2	V_3	V_4	V_5
X_1	-.601	-.148	.117	.066	-.005
X_2	-.755	.118	-.012	-.015	-.015
X_3	-.640	-.233	.017	.008	.007
X_4	-.464	-.017	.146	-.093	.010
X_5	-.802	.052	-.004	.052	.007
X_6	-.784	-.087	-.030	.024	.000
	U_1	U_2	U_3	U_4	U_5
Y_1	-.762	.012	.041	-.019	-.016
Y_2	-.390	-.040	.128	-.114	.015
Y_3	-.704	-.183	-.039	-.065	-.003
Y_4	-.805	.096	-.014	.003	.010
Y_5	-.688	-.156	.073	.042	.012

Kanonik değişkenler ve karşı değişken kümesindeki değişkenler arasındaki kanonik yükler Tablo 5'de sunulmuştur. Kanonik yükler incelendiğinde V_1 kanonik değişkeni için en büyük katkıyı -0,802 ile *kavrayış* (X_5) değişkeninin, U_1 kanonik değişkenine ise en büyük katkıyı -0,805 ile *inovasyon* (Y_4) değişkeninin yaptığı görülmektedir. Tablo 4'de yer alan sonuçlara benzer şekilde kanonik değişkenler ile karşı değişken kümesi arasındaki değişkenler arasındaki kanonik yüklerin tamamı aynı işarete sahip olduğundan gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişkinin aynı yönlü olduğu söylenebilir.

Kanonik değişkenler ile karşı değişken kümesindeki değişkenler arasındaki yapı katsayılarının karesiyle alınarak hesaplanan r_s^2 değerleri ile tüm anlamlı kanonik fonksiyonların yapı katsayılarının kareler toplamından elde edilen kanonik ortak yük katsayıları (h^2) Tablo 6'da verilmiştir. Kanonik ortak yük katsayısı değişkenler arasındaki ilişkiyi göstermesi bakımından önemlidir.

Tablo 6. Karesi Alınmış Kanonik Yapı Katsayıları ve Ortak Yükler

	Birinci Fonksiyon		İkinci Fonksiyon		$h^2(\%)$
	r_s	$r_s^2 (\%)$	r_s	r_s^2	
X_1	-.601	36,1	-.148	2,1	38,2
X_2	-.755	57,0	.118	1,3	58,3
X_3	-.640	40,9	-.233	5,4	46,3
X_4	-.464	21,5	-.017	0,0	21,5
X_5	-.802	64,3	.052	0,2	64,5
X_6	-.784	61,4	-.087	0,7	62,1
Kanonik R²		73,2		19,0	
Y_1	-.762	58,0	.012	0,000	58,0
Y_2	-.390	15,2	-.040	0,1	15,3
Y_3	-.704	49,5	-.183	3,3	52,8
Y_4	-.805	64,8	.096	0,9	65,7
Y_5	-.688	47,3	-.156	2,4	49,7

Birinci fonksiyon için yapı katsayıları (r_s) incelendiğinde başlıca katkıyı sağlayan değişkenlerin *kavrayış* (X_5) ve *geliştirme* (X_6) olduğu görülmektedir. SGE değişken kümesine bakıldığında ise en önemli katkıyı *inovasyon* (Y_4) ve *sosyal vizyon* (Y_1) değişkenlerinin sağladığı gözlenmektedir. Tüm değişkenler için yapı katsayıları negatif yönlü olduğundan, gönüllülük motivasyonları ve sosyal girişimcilik eğilimleri kümeleri tümüyle aynı yönde ilişkilidir.

Kanonik yapı katsayılarının karelerine (r_s^2) ilişkin sonuçlar incelendiğinde GM değişken kümesi için *kavrayış* (X_5) değişkenindeki değişimin %64,3'ü ile *geliştirme* (X_6) değişkenindeki değişimin %61,4'ü V_1 kanonik değişkeni tarafından, SGE değişken kümesi için *inovasyon* (Y_4) değişkenindeki değişimin %64,8'i ile *sosyal vizyon* (Y_1) değişkenindeki değişimin %58'i U_1 kanonik değişkeni tarafından açıklanmaktadır.

Tablo 2'de elde edilen kanonik korelasyon katsayılarının kareleri hesaba katıldığında U_1 kanonik değişkeni kendi değişken kümesi olan GM içerisindeki değişimin %73,2'sini açıklarken, V_1 kanonik değişkeni kendi değişken kümesi olan SGE içerisindeki değişimin %19'unu açıklamaktadır.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Yaşadığımız yüzyılda toplumlar, salgın hastalıklar, çevre kirliliği, doğal kaynakların tükenmesi, şiddet olaylarının artması gibi çok sayıda sorunla başa çıkmak durumundadır. Dolayısıyla sorunların hem makro hem de mikro ölçekte çözümü noktasında toplumların her zamankinden daha fazla yardıma ve desteğe ihtiyacı bulunmaktadır. Bu noktada gönüllülük çalışmaları ile sosyal girişimcilik faaliyetleri büyük önem arz etmektedir. Özellikle hayatta nasıl başarılı olacaklarını bilmeyen genç kuşak, için söz konusu olan makro kopuş gönüllülük ve sosyal girişimcilik aracılığı ile tanımadığı insanlarla iş birliğine giden ya da çeşitli ilişki ağlarına dâhil olunarak mikro düzeye indirgenebilmektedir.

Gönüllü kişiler herhangi bir maddi kazanç beklemeden toplumsal sorunların çözümü için emek ve zaman harcamaktadır. Sosyal girişimciler de kurdukları sistemlerde kâr amacı gütmeyen, elde edilen karı tekrar sisteme sokarak toplumsal sorunlara ve bu sorunların sürdürülebilir çözümlerine odaklanan kişilerdir. Çalışmanın önceki bölümlerinde belirtildiği gibi başarılı sosyal girişimcilik faaliyetleri, gönüllülük faaliyetlerine oranla daha kapsamlı ve kompleks yapıdaki toplumsal sorunlara kalıcı çözüm üretmektedir. Bu bağlamda sosyal girişimcilik faaliyetleri gönüllülük çalışmalarının devamı ya da başka bir ifade ile bir üst seviyesi görünümündedir. Erken yaşlarda gönüllülük faaliyetlerinde bulunan kişiler toplumsal sorunlara ve ihtiyaçlara ortak duyarlılıklarından dolayı yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde birer sosyal girişimci adayı durumundadır. Bu çerçevede gönüllülük ve sosyal girişimcilik, toplumsal ihtiyaç ve sorunlara çözüm üretilmesi amacıyla odak noktası olarak belirlenmeleri bakımından benzer kavramlardır.

Bu çalışmada 15-29 yaş arasındaki gönüllü gençlerin gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasındaki ilişki kanonik korelasyon analizi aracılığıyla tespit edilmiştir. *Koruma, değerler, kariyer, sosyallik, kavrayış ve geliştirme* alt boyutlarından oluşan gönüllülük motivasyonları ile *sosyal vizyon, finansal getiri, sürdürülebilirlik, inovasyon ve sosyal ağlar* alt boyutların oluşan sosyal girişimcilik eğilimleri için oluşturulan 5 kanonik değişkenden ilk ikisi anlamlı bulunmuştur. Anlamlı bulunan iki kanonik değişken çiftinden en yüksek kanonik korelasyona işaret eden birinci kanonik değişken çifti dikkate alınmıştır. Hesaplanan Wilks' Lambda değerine göre model tamamı için 0,804'ük bir genel etki miktarı elde edilmiştir.

Standartlaştırılmış kanonik katsayılar göre, gönüllülük motivasyonlarına ait kanonik değişkene en önemli katkıyı 0,371 ile *değerler*, sosyal girişimcilik eğilimlerine ait kanonik değişkene en önemli katkıyı 0,513 ile *inovasyon* değişkeni sağlamaktadır. Değişken kümelerine ait kanonik yüklere göre, gönüllülük motivasyonlarına ait kanonik değişkene en büyük katkıyı -0,936 ile *değerler*, sosyal girişimcilik eğilimlerine ait kanonik değişkene en önemli katkıyı 0,513 ile *inovasyon* değişkeni sunmaktadır. Çapraz kanonik yükler dikkate alındığında, sosyal girişimcilik eğilimlerine ait kanonik değişkene en büyük katkıyı -0,802 ile *kavrayış*, gönüllülük motivasyonlarına ait kanonik değişkene en büyük katkıyı ise -0,805 ile *inovasyon* değişkeni sağlamaktadır.

Gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimlerine ilişkin tüm çapraz kanonik yükler ve karesi alınmış yapı katsayılarının aynı yönlü işarete (negatif) sahip olması bu değişken kümelerinin aynı yönde ilişkiye sahip olduğunu göstermektedir. Buna göre, 15-29 yaş arası gençlerin gönüllülük motivasyonları ile sosyal girişimcilik eğilimleri arasında pozitif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır. Başka bir ifade ile, gönüllülük motivasyonlarına sahip olan gençlerin sosyal girişimcilik eğilimleri de yüksektir.

Gönüllü faaliyetlere katılan bireylerde görülen belirgin kazanımlar: toplumsal değerlerin daha yoğun benimsenmesi, sosyal katılımın artışı, problem çözme beceri ve motivasyonunda artış (Lough vd., 2009, s. 7), toplumsal aidiyet ve sorumluluk duygusunun gelişmesi olarak sıralanmaktadır (Nelson,

2005, s. 3). Araştırma sonucunda elde edilen gönüllülük motivasyonlarının sosyal girişimcilik eğilimleriyle pozitif ilişkisi bu bağlamda literatürle uyumludur. Gençlerin gönüllülük faaliyetlerine katılmaları sonucu gelişen toplumsal aidiyet ve sosyal sorumluluk duygusu, yaşadıkları sorunların çözümünde onları sosyal girişim fırsatları aramaya yönlendirebilecektir.

Sosyal girişimcilik yoluyla kurulan bir sistemin toplumsal faydaya yaratması yanında iktisadi olarak belirli hedeflere ulaşması ve sürdürülebilir yapısının bulunması gerekmektedir. Gönüllülük faaliyetlerine katılım bireyin bilgi ve beceri düzeyini güçlendirerek sosyal girişimcilik için gereken kişisel yeterliliğe katkı sağlamaktadır. Sosyal girişimci olmanın temel motivasyonu olan toplumsal ihtiyaçların farkında olma ve çözümü için harekete geçme isteği ancak bireyin sosyal çevresine ve yaşadığı topluma aidiyetiyle mümkündür. Gönüllülük faaliyetlerine katılımın bireyin sosyalleşmesine, yaşadığı toplumla bütünleşmesine ve çevresine karşı daha duyarlı olmasına anlamlı katkıları söz konusudur (Wilson ve Musick, 2000, s. 149). Bu kapsamda araştırma sonuçlarında elde edilen bulgulara göre yaşadıkları topluma aidiyetleri artan gönüllü gençlerin sosyal girişimci olma süreçleri kolaylaşmaktadır. Özellikle kariyer hedeflerine ulaşma motivasyonu ile gönüllülük faaliyetleri gerçekleştiren bireylerin sosyal girişimcilik konusunda farkındalığı yüksek bir potansiyel arz etmektedir. Ayrıca yaşadığın toplumun problemlerine duyarlı bireylerin, bireysel beceri geliştirmek ve sosyal beceri motivasyonu ile katıldıkları gönüllülük faaliyetlerinden edinecekleri deneyimleri sosyal girişimci olma yönünde kullanmaları muhtemeldir.

Elde edilen bulgular ışığında gönüllülük faaliyetlerinde bulunan gençlerin sosyal girişimci olma potansiyellerinin yüksek olduğu söylenebilir. Gönüllülük konusunda farklı motivasyonlara sahip olsalar da toplumsal sorun ve ihtiyaçlara çözüm noktasında ortak bir hedefte birleşen gençlerin, hayatının ilerleyen dönemlerinde sosyal girişimciler olarak daha kompleks ve sürdürülebilir çözümler üretmeleri beklenebilir. Bu bağlamda gençlerin aktif vatandaşlık bilincini artıran ve gönüllülük faaliyetlerine katılımlarını teşvik edici sosyal politikalar geliştirilmesi gerekmektedir. Kamu kurumlarının ve sivil toplum kuruluşlarının bu alandaki faaliyetlerinin daha geniş kitlelere ulaştırılması, gençlerin bu konudaki farkındalıklarını arttırabilecektir. Bununla birlikte sosyal girişimcilik gönüllülüğe kıyasla daha kompleks bir yapı arz ettiğinden sosyal girişimcilerin belli oranda bilgi birikimi ve donanıma sahip olmaları gerekmektedir. Bu kapsamda gönüllülük faaliyetlerinde bulunan gençlere hem kamu kurum/kuruluşları hem de diğer vakıf ve dernekler aracılığıyla girişimcilik ve diğer yetkinlikler konusunda tematik eğitimler verilmesi önerilebilir. Gönüllülük faaliyetlerini sürdüren gençlerin başarılı sosyal girişimcilik örnekleri ile buluşturulması, sosyal girişimcilik yaparak daha büyük problemlere kalıcı çözüm üretebileceklerini düşünmelerine katkı sunacaktır.

Bu çalışma bir gönüllülük platformuna üye olan 15-29 yaş arasındaki gençler ile gerçekleştirilmiştir. Benzer bir çalışma farklı yaş grubu ve platformlardaki kişiler ile yapılabilir. Aynı zamanda bu çalışma çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden kanonik korelasyon analizi uygulandığından nicel bir

araştırma özelliği taşımaktadır. Nitel araştırmaya dayalı benzer bir çalışmanın alana farklı katkılar sunabileceği düşünülmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Araştırmanın veri toplama aşamasında Gençlik ve Spor Bakanlığı Eğitim, Araştırma ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü'nden 19.07.2021 tarih ve 725071 sayı ve karar ile izin alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Austin, J., Stevenson, H. ve W-Skillern, J. (2006). Social and commercial entrepreneurship: same, different, or both?. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(1), 1-22. doi:10.1111/j.1540-6520.2006.00107.x
- Balaban, A. ve İnce, İ. (2015). Gençlerin sivil toplum kuruluşlarındaki gönüllülük faaliyetleri ve gönüllülük algısı: Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 30(2), 149-169.
- Başaran, E. (1998). *Kanonik korelasyon analizi ve bir uygulama* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Bayyurt. N. (2004). *İşletme performansı değerlendirmesinde kanonik korelasyon analizi* (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bjålesjö, J. (2010). *İsveç ve Türkiye bakış açıları*. 03.01.2022, Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/279060227_Genclik_Politikalarina_Giris
- Boschee, J. (t.y.). The institute for social entrepreneurs. *Social Enterprise Terminology*, 5 Ocak 2022, Erişim adresi: <https://socialent.org/index.php/social-enterprise-terminology/>
- CAF (Charities Aid Foundation). (2021,June). *CAF World Giving Index 2021*. Erişim adresi: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-research/cafworldgivingindex2021_report_web2_100621.pdf
- Chanavat, N. ve Ferrand. A. (2006). *Guidebook for the management of sport event volunteers. How to manage human resources*. Erişim adresi: https://www.alpine-space.org/2000-2006/uploads/media/3_Guidebook_HR_management_EN.pdf
- Cin, İ. (2013, Nisan 11). Gerçek bir sosyal girişimci: Kütüphaneci Mustafa Efendi!. *Girişim Haber* web sitesinden erişildi: <https://www.girisimhaber.com/post/2013/04/11/gercek-bir-girisimcilik-ornegi-kutuphaneci-mustafa-efendi.aspx>
- Clary, E. G., Stukas, A., Snyder, M., Ridge, R. ve Copeland, J. (1998). Understanding and assessing

- the motivations of volunteers: A functional approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(15), 16–30.
- Costello, J., Homberg, F. ve Secchi, D. (2020). The public service motivated volunteer: Devoting time or effort?. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 49(5), 989–1014.
- Darrah, P. (2022, Feb 2). What are different types of volunteer opportunities?. GVI. Erişim adresi: <https://www.gvi.co.uk/blog/what-are-the-different-types-of-volunteer-opportunities/>
- Denizalp, H. (2009). *Toplumsal dönüşüm için sosyal girişimcilik rehberi*. Erişim adresi: <https://www.stgm.org.tr/yayinlar/toplumsal-donusum-icin-sosyal-girisimcilik-rehberi>
- Fişne, M. (2017). *Kişilik özelliklerinin sporda gönüllülük motivasyonu üzerine etkisi: Uluslararası spor organizasyonlarında görev alan gönüllülere yönelik bir araştırma* (Yayınlanmamış doktora tezi). Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas.
- GHAR. (2022). *Global Humanitarian Assistance Report 2022*. Bristol-UK: Development Initiatives (DI). Erişim adresi: <https://devinit.org/resources/global-humanitarian-assistance-report-2022/donors-of-humanitarian-and-wider-crisis-financing/>
- Gusseanova, D. (2015). *Sosyal girişimcilik olgusu ve bir örnek olay incelemesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- İnam, A. (2004, Mart). Edebiyat gönül kürede. *METU Department of Philosophy*. Erişim adresi: <https://users.metu.edu.tr/home304/phil/wwwhome/ahmet-inam/kure.htm>
- Jarvis, C. (2010). Put the people to work. P. Frumkin, ve J. Jastrzab (Ed.). *Serving Country and Community: Who Benefits from National Service?* Cambridge: Harvard University Press.
- Johnson, R. A. ve Wichern, D.W. (2002). *Applied Multivariate Statistical Analysis* (6. Bs.). New Jersey: Pearson Prentice Hall. Erişim adresi: <https://www.webpages.uidaho.edu/~stevel/519/Applied%20Multivariate%20Statistical%20Analysis%20by%20Johnson%20and%20Wichern.pdf>
- Keskin, S. ve Özsoy, A. N. (2004). Kanonik korelasyon analizi ve bir uygulaması. *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 10(1), 67-71.
- Leadbeater, C. (1997). *The rise of the social entrepreneur*. London: Demos. Erişim adresi: www.demos.co.uk/openaccess
- Lockstone-Binney, L., Holmes, K., Smith, K., ve Baum, T. (2010). Volunteers and volunteering in leisure: social science perspectives. *Leisure Studies*, 29(4), 435-455. doi:10.1080/02614367.2010.527357
- Lough, B. J., McBride, A. M. ve Sherraden, M. S. (2009). Perceived effects of international volunteering: Reports from alumni. *CSD Research Report 09-10*. Erişim adresi: <http://csd.wustl.edu/Publications/Documents/RP09-10.pdf>
- Nelson, T. (2005). *A comparative look at national volunteerism legislation*. USA: The Inter-American Initiative for Social Capital, Ethics and Development Inter-American Development Bank.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri nitel ve nicel yaklaşımlar*. (S. Özge, Çev.). Ankara: Yayınodası.

- Nga, J. K. ve Shamuganathan, G. (2010). The influence of personality traits and demographic factors on social entrepreneurship start up intentions. *Journal of Business Ethics*, 08(95-2), 24. doi:10.1007/s10551-009-0358-8
- Nichols, G. ve King, L. (1999). The changing motivations and frustrations facing volunteers in youth programs: A study of the Guide Association of the United Kingdom. *Journal of Applied Recreation Research*, 23(3), 243–262.
- Özdamar, K. (2002). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Özmutaf, N. M. (2007). *Sivil toplum kuruluşlarının misyonlarını gerçekleştirmede insan kaynaklarının rolünün gönüllü yönetimi yaklaşımları bağlamında incelenmesi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Alanya Alaaddin Keykubat Üniversitesi, Antalya.
- Peredo, A. M. ve Mclean, M. (2006). Social entrepreneurship: a critical review of the concept. *Journal of World Business*, 41, 56-65.
- Ringuet, C. (2012, November 12). Volunteers in sport: Motivations and commitment to volunteer roles. *Aspetar Sports Medicine Journal*, 1, 154-161. Erişim adresi: <https://www.aspetar.com/journal/upload/PDF/2013112511249.pdf>
- Martin, R. L. ve Osberg, S. (2007). Social entrepreneurship: the case for definition. *Stanford Social Innovation Review*, 5(2), 29–39. Erişim adresi: https://ssir.org/articles/entry/social_entrepreneurship_the_case_for_definition#
- Snyder, M. ve Omoto, A.M. (2008). Volunteerism: Social issues perspectives and social policy implications. *Social Issues and Policy Review*, 2(1), 1–36. Erişim adresi: doi:10.1111/j.1751-2409.2008.00009.x
- Sönmez, A., Arıker, Ç. ve Toksoy, A. (2016). Dünya’da ve Türkiye’de Sosyal Girişimciliğin Gelişimi. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(37), 102-121.
- Taş, H. ve Şemşek, İ. (2017). Sosyal girişimciliğin gelişimi: Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye’de sosyal girişimciliğin boyutları. *AK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 6(16). Erişim adresi: https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=tr&user=Hc2Wb38AAAAJ&citation_for_view=Hc2Wb38AAAAJ:ULOm3_A8WrAC_
- UN (Department of Economic and Social Affairs). (2016). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*. Erişim adresi: <https://sdgs.un.org/2030agenda>
- CAF (Charities Aid Foundation). (2014). *World Giving Index 2014: A Global View of Giving Trends*. Erişim adresi: https://www.cafonline.org/docs/default-source/about-us-publications/caf_wgi2014_report_1555awebfinal.pdf
- Whittaker, J., McLennan, B. ve Handmer, J. (2015). A review of informal volunteerism in emergencies and disasters: Definition, opportunities and challenges. *International Journal of Disaster Risk Reduction*, 13, 358–368.
- Wilson, J. ve Musick, M. (1998). The contribution of social resources to volunteering. *Social Science Quarterly*, 79(4), 799–814.

- Wilson, J. ve Musick, M. (2000). The effects of volunteering on the volunteer. *Law and Contemporary Problems*, 62(4),141-168.
- Zahra, S., Gedajlovic, E., Neubaum, D. ve Shulman, J. (2009). A typology of social entrepreneurs: motives, search processes and ethical challenges. *Journal of Business Venturing*, 24(5), 519-532.
- SIA (Social Impact Award). (2017, August 27). 5 Ways Volunteering Paves The Way Towards Social Entrepreneurship. 25 May 2020, Erişim adresi: <https://socialimpactaward.net/article/5-ways-volunteering/>

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Anneleri ile Ceza İnfaz Kurumlarında Kalan 0-6 Yaş Çocukların Yaşam Koşullarının ve Deneyimlerinin Annelerinin Bakış Açısıyla Araştırılması

Exploring the Experiences and the Living Conditions of 0-6 Years Old Children Co-Residing with Their Incarcerated Mothers from Their Mothers' Perspective

Ceyda ÇENGELKÖYLÜ¹, Özden BADEMCİ², Dilek ÇELİK³, Esmâ Figen KARADAYI⁴

¹Uzm.Psk.,
cdemirbasoglu@yahoo.com
0000-0001-5535-5106

²Doç.Dr., Maltepe Üniversitesi
ozdenbademci@maltepe.edu.tr
0000-0002-6116-1786

³Yrd. Doç. Dr., Doğu Akdeniz
Üniversitesi
dilek.celik@emu.edu.tr
0000-0003-3030-6660

⁴Doç.Dr., Maltepe Üniversitesi
figenkaradayi@maltepe.edu.tr
0000-0001-9530-3749

Başvuru: 01.03.2022
Kabul: 07.10.2022

Atıf:
Çengelköylü, C., Bademci, Ö., Çelik
D. ve Karadayı F. (2022). Anneleri ile
ceza infaz kurumlarında kalan 0-6 yaş
çocukların yaşam koşullarının ve
deneyimlerinin annelerinin bakış
açısıyla araştırılması. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 33(4), 1161-1182.
DOI: 10.33417/ tsh.1081422

ÖZ

Erken çocukluk döneminde anneleriyle birlikte ceza infaz kurumunda kalan çocukların olumsuz yaşam koşullarının ve örseleyici deneyimlerinin çocukların gelişimleri üzerindeki kalıcı etkileri bilinmektedir. Türkiye’de 7 kadın ceza infaz kurumunda 0-6 yaş aralığında çocuklarıyla kalan annelerin, anne-çocuk ilişkilerini desteklemek amacıyla psikososyal müdahale programı gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın nitel verilerini 68 anne ve 70 çocuk ile yürütülen grup çalışmaları sırasında annelerin paylaşımlarının yazılı kayıtlarını içeren dökümanların fenomenolojik analizi oluşturmaktadır. Analizler sonucunda “çocuklar açısından cezaevinin örseleyici fiziksel koşulları ve sosyokültürel ortamı”, “cezaevinde anne olmak: suçluluk, yetersizlik”, “cezaevi şartlarında büyümek” ve annelerden çocuklarında devam eden “kuşaklararası şiddet kısır döngüsü” temalarına ulaşılmıştır. Annelerin anlatıları ceza infaz kurumlarının örseleyici fiziki ve sosyal koşulları ile bu koşulların çocukların gelişimi üzerindeki olumsuz etkilerini açıkça ortaya koymaktadır. Araştırma sonuçları ceza infaz kurumunda annesinin yanında kalan çocukların koşullarının ivedilikle ele alınmasını ve çocuğun yüksek yararı göz önünde bulundurularak her çocuk için kapsamlı bir bireysel değerlendirme yapılması, hamileler ve çocuk sahibi olanlar için gözaltı tedbirleri veya farklı uygulamaların tercih edilmesi gerekliliğine dikkati çekmektedir.

Anahtar kelimeler: Ceza infaz kurumunda annelik, anne çocuk ilişkisi, müdahale programı

ABSTRACT

It is known that during early childhood the traumatic living conditions and experiences of children who stay in the prison with their mothers have lasting effects on the development of children. A psychosocial intervention program was implemented in seven womens' prisons in Turkey by a non-governmental organization in order to support mothers' relationships with their children between the ages of 0-6 whom stayed with them in prison. The qualitative data of the research consists of the phenomenological analysis of the documents containing the written records of the mothers' narratives during the group sharings carried out with 68 mothers and 70 children. As a result of the analyzes, the themes of "the traumatic physical conditions and socio-cultural environment of the prison for children", "being a mother in prison: guilt, inadequacy", "growing up in prison conditions" and "vicious circle of transgenerational violence" passed from mothers to their children have been reached. The narratives of mothers clearly reveal the traumatic physical and social conditions

of prisons and the negative effects of these conditions on the development of children. The results of the research draw attention to the necessity of urgently addressing the conditions of children staying with their mothers in prisons, making a comprehensive individual assessment for each child, taking into account the best interests of the child, and preferring detention measures or different practices for pregnant women and those who have children.

Keywords: *Incarcerated mothering; mother-child relationship; Intervention Program*

GİRİŞ

Ceza infaz kurumlarında anneleri ile kalan çocukların durumları ve yaşam koşulları açısından uluslararası alanyazın incelendiğinde bu alanda çocukların gelişimine katkıda bulunacak uygulama ve çalışmaların sınırlı olduğu ve çocukların durumu ile ilgili kararlar konusunda görüş birliğine varılamadığı görülmektedir. Bu araştırmada anneleri ile birlikte ceza infaz kurumlarının zorlayıcı şartlarında yaşayan ve temel haklarından mahrum büyüyen çocukların deneyimlerinin ve yaşam koşullarının mahkûm annelerinin gözünden ortaya konulması amaçlanmıştır. Türkiye’de, annesi hükümlü veya tutuklu olan 0-6 yaş grubu çocuklar; kendilerine bakabilecek yakınları olmadığı takdirde ceza infaz kurumunda anneleriyle kalmakta, annelerinin reddetmesi durumunda ise devlet korumasına alınmaktadır. Annelerinin yanında 6 yaşına kadar kalan çocuklar, daha sonra annelerinden ayrılmak zorunda kalarak, yaşamlarına Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü’ne bağlı kurumlarda devam etmektedir (Adalet Bakanlığı, 2013).

Türkiye’de Ceza infaz kurumunda kalan 0-6 yaş arası çocukların sayısında yıllar içerisinde artış olduğu ifade edilmektedir. Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü’nün 14 Kasım 2018 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu verilerine göre, 2018 yılı itibariyle ceza infaz kurumlarında 743 çocuğun annesiyle beraber kaldığı, bu çocukların 543’ünün 0-3 yaş, 200’ünün de 4-6 yaş grubunda yer aldığı, 0-3 yaş arası 543 bebekten 37’sinin ise 6 aydan daha küçük olduğu belirtilmiştir (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü Meclis İnsan Hakları Komisyonu, 2018). 2021 yılında ise korona virüs küresel salgını nedeniyle infaz sisteminde yapılan düzenlemelerle ceza infaz kurumlarında kalan tutuklu/hükümlü nüfusunun genel olarak azaldığı ve annesiyle birlikte cezaevinde bulunan çocuk sayısının toplam 345 olduğu görülmektedir (Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 2021).

Ceza infaz kurumlarında kalan çocuklu kadınlar konusu önemli olmasına rağmen tartışmalı bir durum olduğu için uluslararası standartlarının bulunmadığı da ifade edilmektedir (Alejos, Brett & Zermatten, 2005). Ülkeler, çocukların annelerinin yanında ceza infaz kurumunda kalmaları için uygun yaş aralığı konusunda bir görüş birliğine sahip değildir. Ülkelerin çoğunluğunun, çocukların ceza infaz kurumunda kalma süresi için yaş sınırlamaları belirlediği, ancak bu sınırların ülkeler arasında büyük farklılıklar gösterdiği görülmüştür. Quaker Birleşmiş Milletler Ofisi’nin (Quaker United Nations Office-QUNO) 2005’te Birleşmiş Milletler Çocuklara Yönelik Şiddet Araştırmasına sunduğu cezaevinde anneleriyle birlikte yaşayan bebeklere ve küçük çocuklara yönelik şiddet verilerine göre emzirme dönemi gibi farklı dönemler için ek belirleyici karar mekanizmaları kullanılmaktadır. Küba ve İrlanda sadece 1 yaşın altındaki; İsveç ve Malta 1 yaşa kadar, Etiyopya, Nijerya, Japonya, Güney Kore ve İngiltere 18 aya kadar; Finlandiya 2 yaşa kadar; Danimarka, Almanya, Belçika, Hong Kong, Bahreyn, İsviçre, Yunanistan, Portekiz ve İtalya 3 yaşa kadar; Kenya ve Kanada 4 yaşa kadar; Avusturya çocuklar hazırlık sınıfına başlayana kadar; Avusturalya 5 yaşa kadar; Bangladeş, Bolivya,

Pakistan, İspanya, Kamboçya, Fiji, Meksika ve Türkiye ise 6 yaşa kadar çocukların annelerinin yanında ceza infaz kurumunda kalabilmesine izin vermektedir (Artar, 2012).

Ceza infaz kurumunda anneleriyle birlikte kalmakta olan çocuklara ilişkin uluslararası uygulama farklılıkları, ulusal düzenlemelerdeki belirsizlikler, çocuğun ceza infaz kurumuna kabul edilmesi için gereken şartlar ve hapsedilen annelerle yaşayan çocuklara sunulan imkanlarla ilgili uygulama ilkelerinin olmayışının çocukların “kurumsal görünmezliğine” neden olduğu vurgulanmaktadır (Pösö vd., 2010).

Tutukluluk deneyimi, yaşamı sürdürebilmeyi, sağlığı, gelişimi, psikolojik ve duygusal olarak iyi olma halini olumsuz etkileyen önemli bir yaşam olayıdır (Alejos, 2005). Ancak özgürlüğünden yoksun bırakılmış bir bireyin duyduğu endişe ve zorlanma durumunun ceza infaz kurumunda hamile olan veya çocuğunu yanında kalan anne mahkûmlar için çok daha karmaşık olacağı ifade edilebilir (Alejos, Brett & Zermatten, 2005).Eşitlikçi düşünceye göre erkekler için de geçerli olan bu sorunlar genelde kadınlar için daha çok söz konusu olduğundan, çocuk bakımından çoğunlukla sorumlu olan kadınlar erkeklere kıyasla daha yüksek düzeyde anksiyete yaşamaktadır (Adler, 2007).

Bir çocuğun annesinin yanında olsa da, ceza infaz kurumu şartlarında yaşayarak, annesine ait olan cezayı ödemek zorunda bırakılması kabul edilemez olmakla birlikte, annesinden ayrılmasının ya da çocuğa dışarıda bakacak kimse olmamasının verebileceği zararlar da durum hakkında çelişkiler ortaya koymaktadır (Artar, 2012). Özgürlüğünden yoksun bırakılma, aynı zamanda bir anne olan mahkûm kadınla birlikte, çocuklarını ve çocuklarına bakım verenleri de etkilemektedir. Tutuklu/hükümlü bir ebeveynine sahip olan çocukların sağlıklı bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli olan; fiziksel, sosyal, eğitsel ve duygusal ihtiyaçlarının karşılanması açısından dezavantajlı oldukları, sosyoekonomik risk faktörlerine, şiddete ve istismara maruz kalma oranının akranlarına göre yüksek olduğu gözlenmektedir (Phillips vd., 2004). Ebeveyni ceza infaz kurumundaki çocuklar, dezavantajlı diğer çocukların yaşadığı gibi ayrımcılık, sosyal dışlanma ve yoksulluk riskiyle de karşı karşıya kalmaktadır (Murray, 2007). Ayrıca, ceza infaz kurumu ortamının çocuklarda istismara maruz kalma, olumsuz şartlara bağlı hastalıklar ve stres bozukluğu gibi riskleri de beraberinde getirdiği bilinmektedir (Linonge-Fontebo ve Rabe, 2015). Kamerun, Mozambik, Uganda ve Zimbabve gibi ülkelerde hamile mahkûmlara sunulan ortamın hem Birleşmiş Milletler hem de çocuk gelişimi uzmanları tarafından çizilen örnek profilden çok uzak olduğu ortaya konmuştur. Anne adayı olan mahkûmların iyileştirilmiş hücre koşulları, hijyen sorunları, temiz hava, uygun besinin sağlanması ve egzersiz imkanlarına erişim gibi belli spesifik ihtiyaçlara sahip olması, bu mahkûmların ceza infaz kurumu yönetimlerine zorluk çıkardığı rapor edilmekte, bu imkanların da çoğunlukla sağlanamadığı, hatta bazı Afrika ülkelerinde hamile mahkûmların doğumlarını kendi hücrelerinde gerçekleştirdiği bilinmektedir. Güney Afrika'da ise, hamile mahkûmların ihtiyaç duyduğu şartlar sağlanamasa dahi, hamileliğin yedinci ayından itibaren, gerekli medikal önlemlerin alınması adına mahkûmların ceza infaz kurumuna bağlı revir bölümüne transferleri gerçekleştirilmektedir (Linonge-Fontebo ve Rabe, 2015).

Cezaevi Kreşleri

Cezaevi kreşleri, oyuncak odaları, aydınlık duvarlar ve dış oyun alanları da dahil olmak üzere çocuk sağlığı ve gelişimini destekleyen koşullarıyla kurumun diğer alanlarından ayrılmış bölümlerdir (Quan, 2017). Ülkelere ve eyaletlere göre değişmekle birlikte cezaevi kreşleri programlarından yararlanmak için şiddet suçları veya çocuğa karşı bir suç işlememiş olmak (Goshin, Byrne & Henninger, 2014) ve kreş programından yararlanmaya devam etmek için mükerrerlik riskini azaltmak ve annelerin gelişimine yardımcı olmak için tasarlanmış ebeveynlik, madde bağımlılığı tedavisi, danışmanlık, yaşam becerileri eğitimi gibi eğitimlere katılım sağlamaları gerekmektedir (Warner, 2015).

Ceza infaz kurumu kreşlerine yönelik çalışmalar sonucunda, Luther ve Gregson'ın (2011), aktardığı üzere çocukların mahkûm anneleriyle kuvvetli bağlar kurabildiği ve eğitimlerin etkisiyle ebeveynlik konusunda pozitif adımlar atılabildiği gösterilmiştir. Goshin, Byrne & Henninger (2014) tarafından yapılan bir çalışma cezaevi kreşlerinde kalan annelerin mükerrerlik oranının kreş deneyimi olmayan kadınlara kıyasla daha düşük olduğunu (%13,7 vs %45), hapisaneye geri dönen kadınların çoğunluğunun, bir suç işlemekten ziyade şartlı tahliye ihlallerinden kaynaklandığını ortaya koymuş, mükerrerlik oranındaki düşüşün anne ile bebek arasındaki güvenli bağlanma ile açıklanabileceğini belirtmiştir.

Çocukların gelişimsel bilgileri açısından değerlendirildiğinde, Goshin ve diğerleri tarafından yapılan bir çalışmada (2014), cezaevi kreşlerinde anneleriyle kalan çocuklarla anneleri cezaevinde olup kurum bakımı altında olan çocuklar gelişim özellikleri açısından karşılaştırılmış ve cezaevleri kreşlerinde anneleriyle kalan çocukların annelerinden ayrı kurum bakımında olan çocuklara kıyasla daha az davranış problemi sergilediği, dikkat problemlerinin daha az olduğu gözlenmiştir.

Pozitif sonuçlarına rağmen, ceza infaz kurumu kreşlerinin sağlıklı anne-çocuk ilişkisini sağlama konusunda sorunları da bulunduğu aşikârdır. Örnek vermek gerekirse, anne ve çocuk arasındaki hiyerarşiye bağlı karar verme ve kararı uygulama pozisyonu ceza infaz kurumu kreşlerinde mümkün olmamaktadır. Annelerin sınırlı yetkiye sahip olmalarından kaynaklı etkilerinin de sınırlanması durumu, anneler tarafından da fark edilerek memnuniyetsizliğe yol açmıştır. Çocuklarının yiyeceği yemek miktarından, kaldığı yerlerin düzenine kadar her şeyin önceden belirlenmiş yönetmelikler doğrultusunda gerçekleştirilmesi, anne-çocuk ilişkisinde anne rolünün işlevsiz kalmasına neden olabilir. Ayrıca, ev ile aile kavramlarının oluşmasını yönelik sorunlar yaşandığı da gözlenmiştir. Bu sorunlar evin neresi olduğu ya da aile bireylerinin kimler olduğunun ceza infaz kurumu koşullarında doğru sınırlarla belirlenememesine yöneliktir ve sistemin aksaklıklarının yarattığı problemleri çözme konusunda yönetmeliklerin yardımcı olduğu söylenemez. Sistem gereği temelleri havada kalan bu kavramlar; fiziksel alanların düzenlenmesinin

yasaklanması, yetiştirme merkezlerindeki sosyalleşme günlerinin engellenmesi gibi uygulamalarla çok daha katı hale getirilmiştir (Luther & Gregson, 2011).

Ceza İnfaz Kurumunda Anne Olmak

Uluslararası istatistikler, ceza infaz kurumlarındaki kadınların yaklaşık %80'inin cezaevi dışında, çoğunluğu 10 yaşından küçük çocukları olduğunu ortaya koymaktadır (Dünkel vd., 2019). Toplumsal cinsiyet rolleri neticesinde anneliğin, özverili, namuslu ve erdemli olma ile özdeşleştirildiği ve anneliğin kadınlar üzerinde baskın kültürel beklentiler yarattığı göz önünde bulundurulduğunda (Easterling vd., 2019), mahkûm anne olmanın, hem ceza infaz kurumlarının yapısal özellikleri hem de annelerin yaşadıkları sosyal damgalanma nedeniyle bu kültürel beklentileri karşılamayı daha da zorlaştırdığını söylemek mümkündür (Cecil, 2007). Benzer şekilde, Fransa cezaevi kreşlerinde kalmakta olan annelerle yapılan niteliksel bir çalışma, bu beklentilerin ve olumsuz tutumların infaz kurumu içerisinde de deneyimlendiği, infaz koruma memurlarının kadınları değerlendirirken suç eylemi ile annelik/kişilik arasında ayırım yapmakta güçlük çektiği, işledikleri suçtan ötürü kötü anne olarak damgalandıkları ve annelik deneyimlerine sürekli müdahale edildiği, bu durumun anneleri rahatsız ettiği ve iyi anne olma konusunda güvensizlik duymalarına neden olduğunu ortaya koymaktadır (Ogrizek, Moro, & Lachal, 2021b). Anneliğin bir adaptasyon ve geçiş süreci olduğunu, mahkûm edilmek gibi önemli bir yaşam olayının bu adaptasyon sürecini sekteye uğratarak (Williamson vd., 2013) cezaevindeki kadınların ebeveynliğe ilişkin öz yeterliliğini olumsuz yönde etkilediğini ve bunun da çocuğun gelişimi üzerinde olumsuz etkilere neden olduğunu söylemek mümkündür (Hickey vd., 2019). Bazı çalışmalar, ceza infaz kurumlarında anne olmayan kadınların kaygı düzeyinde giderek azalma olduğunu ancak anne olanların kaygı düzeylerinin infaz kurumuna girişten 6 ay sonra da azalmadığını ve anne olan kadınların çocuklarından ayrılmalarının ve çocuklarıyla olan ilişkilerine ilişkin endişelerinin bu kaygının devamında önemli bir role sahip olduğunu belirtmektedir (Forsyth, 2003). Benzer şekilde, ceza infaz kurumlarında annelerin anne olmayan kadınlara kıyasla cezaevi koşullarına daha güç adapte oldukları ve cezaevi hayatıyla daha zor başa çıktıkları görülmektedir (Loper & Tuerk, 2006).

Ceza adalet sistemi içerisindeki kadınların sayısının erkeklere kıyasla daha az olduğundan, kadınlara yönelik ceza infaz kurumlarının sayısı da daha azdır ve bu durum kadınların evlerinden uzak, hatta bazen başka bir şehirdeki infaz kurumunda kalmasına ve bu da çocukları cezaevinin dışında olan annelerin, ulaşım maliyeti, ziyaret koşullarındaki fiziksel güçlükler ve çocuğun bakım vereni ile olası çatışmalar gibi zorluklar da eklendiğinde, çocuklarını düzensiz görebilmeleri hatta hiç görememeleri gibi sorunlara neden olmaktadır (Baldwin, 2017; Raikes & Lockwood, 2011).

Shamai ve Kochal (2008) tarafından yapılan nitel bir çalışmada, görüşme yapılan anneler, cezaevinde anne olmanın yaşama ve değişme motivasyonu sağlayan bir faktör olduğunu ancak aynı zamanda cezaevine girerek anneliğin gereklerini yeterince yerine getirememenin beraberinde başarısızlık hissi de getirdiğini belirtmiştir. Bazı anneler bu duruma adapte olup başa çıkma

mekanizmaları geliştirip annelik deneyimlerini yeniden inşa ederken bazıları ise çocuklarına karşı kaçınma davranışı göstermeye başlamıştır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda, cezaevinde anne olma deneyiminin suçluluk duygusu, başarısızlık korkusu, damgalanma, utanç duygularını da barındıran, Cezaevi ortamındaki fiziksel engellerin ve infaz sisteminin içindeki düzenlemelerin anneliği gerçekleştirebilme yeteneğini kısıtlayarak annelik rol ve kimliğine doğrudan tehdit oluşturan bir deneyim olduğunu da söylemek mümkündür (Lockwood, 2018).

Anneleri ceza infaz kurumuna giren çocukların ebeveynleri tarafından nasıl tanımlandıkları konusunda literatür kaynakları incelendiğinde çocuklarının erken yaşta alması gerekenden çok daha fazla sorumluluk almak zorunda kalmaları ve manevi anlamda ağır yük taşımaları nedeniyle annelerin çocuklarını genellikle olgun olarak tanımlamadıkları gözlenmiştir (Boudin, 2008). Annesi ceza infaz kurumunda hükümlü veya tutuklu olan çocukların, bu süreç boyunca dışarıda diğer akrabalar tarafından yetiştirilmesi her ne kadar çocuğu ceza infaz kurumu ortamından uzak tutması sebebiyle avantajlı gözükse de, incelenen örneklerde anne-çocuk bağının kurulmasında sorunlar yaşandığı gözlenmiştir (Linonge-Fontebo ve Rabe, 2015). Çocuklarını dışarıda bırakan annelerin çocuklarıyla sağlıklı iletişim kurulduğu örnekler sınırlıdır (Boudin, 2008). Hapsedilen ebeveynlerinden ayrı kalan çocuklar, gençlik dönemlerindeki gelişimlerinde daha fazla sıkıntı yaşadıkları gibi, bu çocukların yetiştirilme koşullarına bağlı sorunlar yaşama ihtimalleri de artmaktadır (Kjellstrand & Eddy, 2011). Diğer yandan cezaevinde anneleriyle birlikte kalan çocukların da, çeşitli güçlükler yaşadığını söylemek mümkündür. Örneğin, annelere göre cezaevi, çocukların duygusal yeteneklerini bozabilecek, saldırgan uyaran yoğunluğu çok olan bir ortamdır. Annelerin yaşadığı öfke, üzüntü, güvensizlik ve hapsedilme gibi duygular çocuklara da aktarılmaktadır. Her ne kadar, cezaevi çocuklar için bir yuva olsa ve çocuklar kurum içerisinde hem personelle hem de diğer mahkûmlarla güçlü bağlar kursalar da, çocukların cezaevinde bulunması onların dış dünyayı keşfetme konusunda isteksizlik ve endişe geliştirmeye yol açmaktadır (Ogrizek, Moro, & Lachal, 2021b).

ABD'de, bir koğuştta ilk 1-18 ayını geçiren çocukların uzun dönem sonuçlarını inceleyen bir çalışmada, bir ceza infaz kurumu kreşinde yaşayan 47 okul öncesi çocuğun davranış gelişimi, annelerinin hapsedilmesi nedeniyle annelerinden ayrılan 64 çocukla karşılaştırılmıştır. Ayrılık, bakım ortamındaki riskler kontrol edildikten sonra bile, önemli ölçüde daha endişeli/depresif puanlarla ilişkilendirilmiştir. Bulgular, ceza infaz kurumu kreşinde gelişimsel destek almanın, anne hapsi yaşayan çocuklarda bir miktar dayanıklılık kazandırdığını göstermektedir (Goshin & Blanchard-Lewis, 2014).

Ceza infaz kurumlarının zorlayıcı şartlarında anneleriyle birlikte yaşayan çocukların deneyimlerinin ve yaşam koşullarının mahkûm annelerin gözünden ortaya konulmasının amaçlandığı bu çalışma, derinlemesine kavrayış gerektiren bir konu olması nedeniyle, nitel araştırma desenine dayandırılarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

- Cezaevinde çocukları ile birlikte kalan annelerin gözünden çocuklar için cezaevi koşulları nasıldır?
- Cezaevinde çocukları ile birlikte kalan anneler cezaevinde anne olmayı nasıl deneyimlemektedir?
- Cezaevinde çocukları ile birlikte kalan annelerin çocuklarının gelişimi hakkındaki değerlendirmeleri nasıldır?
- Cezaevinde çocukları ile birlikte kalan annelerin genel olarak çocuklarının içinde buldukları duruma dair değerlendirmeleri nasıldır?

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Cezaevinde çocukları ile kalan annelerin gözünden çocuklarının yaşam koşullarına ve deneyimlerine odaklanan ve nitel araştırma yöntemiyle yürütülen bu araştırmanın deseni, fenomenolojik yaklaşıma dayanmaktadır. Fenomenolojik yaklaşımın kullanılmasının nedeni katılımcıların deneyimlerinin, görüşlerinin, bakış açılarının ve algılarının keşfedilmesine, anlaşılmasına ve yorumlanmasına olanak sağlamasıdır. (Smith ve Osborn, 2004) belirttiği gibi, araştırmaya katılan kişilerin verileriyle çalışma nitel araştırma olarak planlanmıştır. Nitel araştırma yöntemi yaşantısal deneyimleri anlamak, betimlemek, yorumlamak, yansıtmak ve etik sorunları da dikkate alarak bireysel ve/veya grup olgularına dair kanıtlar ortaya koymak üzere sosyal bilimlerde derinlemesine incelemelere yoğunlaşan bir araştırma yaklaşımıdır (Merriam & Tisdell, 2015; Yıldırım, 1999).

Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, Tüvana Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı (TOÇEV) tarafından "Özgürlüğüm" projesi kapsamında ulaşılan 6 şehirdeki 7 farklı kadın ceza infaz kurumunda 0-6 yaş aralığındaki çocukları ile kalan 68 anne oluşturmaktadır. Amaçlı örnekleme yöntemlerinden (Marshall ve Rossman, 2006) önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan ölçüt (kriter) örnekleme yöntemi (Baltacı, 2018) kullanılarak ceza infaz kurumu psikososyal servis yetkilileri tarafından belirlenmiştir.

Uygulama ve Verilerin Toplanması

Uygulamalar T.C. Adalet ve Sosyal Politikalar Bakanlığının onayıyla, İngiltere merkezli Worldview Impact Foundation iş birliğiyle, Avrupa Birliği Sivil Toplum Diyalogu III Siyasi Kriterler Hibe Programı desteğiyle Tüvana Okuma İstekli Çocuk Eğitim Vakfı (TOÇEV) tarafından "Özgürlüğüm" projesi kapsamında Mart-Aralık 2015'de 6 şehirde bulunan 7 farklı kadın ceza infaz kurumunda 0-6 yaş çocukları ile birlikte kalan kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Adalet Bakanlığı tarafından belirlenen kurumlar; Bursa E Tipi Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Denizli Bozkurt Kadın Açık Ceza İnfaz Kurumu Ceza İnfaz Kurumu, Denizli D Tipi Kapalı Kadın Ceza İnfaz Kurumu, Eskişehir H Tipi Kapalı

Kadın Ceza İnfaz Kurumu, Gebze Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, İzmir Kadın Kapalı Ceza İnfaz Kurumu, Kocaeli Kadın Açık Ceza İnfaz Kurumudur.

Proje, ceza infaz kurumlarında anneleriyle birlikte kalan 0-6 yaş arasındaki çocukların, temel ihtiyaçlarının karşılanması ve annelerin çocuklarıyla ilişkilerinin güçlendirilmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Klinik psikolog tarafından gerçekleştirilen grup çalışmalarında çocuğu ile birlikte ceza infaz kurumunda kalan annelerin, çocuklarını büyütürken yaşadıkları zorluklara karşı verdikleri mücadelede desteklenmeleri amaçlanmıştır. Annelerin çocukları ile ilişkilerinde özgüven kazanmaları, öfke yönetimi, iletişim becerisi, çocuklarının ihtiyaçlarını gelişim dönemlerine uygun şekilde karşılayabilmeleri ve yaşam becerilerinin zenginleştirilmesi konularında desteklenmişlerdir. Çocuklar açısından proje, infaz kurumu şartlarında annelerinden yeterince iyi bakım almaları, onlar için bir oyun ortamı oluşturulması ve temel ihtiyaçlarının karşılanmasını hedeflemiştir.

Proje boyunca birer aylık aralıklarla ceza infaz kurumları ziyaret edilerek, her kurumda, birer gün ve yaklaşık bir saat süren psikososyal grup çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 7 Kurumda 10 ay boyunca toplam 150 grup çalışması yapılmıştır. Çalışmalarda Çocukla İlişki ve Oyun: İlişki Kalitesinin Önemi (Çocuk Tekerlemeleri ve Öykülerle), Çocukla İletişim Araçları ve Dil Gelişimi: (Kukla Canlandırmayla), Fiziksel Gelişim: Motor Becerilerini Geliştirmek, Bağlanma Stilleri ve Güven İlişkisi, Çocuğun İhtiyaçlarını Anlayabilme, Zihinsel Gelişim: 5 Duyu Eğitimi ve Farkındalık, Duygusal ve Sosyal Gelişim: Çocuğun Toplumsal Uyum Becerisi (Çocuk Şarkıları ve Çocuk Oyunları ile), Şiddetin Gelişime Olumsuz Etkisi konuları ele alınmıştır.

Araştırmanın nitel verilerini, proje boyunca annelerle gerçekleştirilen grup çalışmaları sırasında gözlemci tarafından yazılı olarak kayıt altına alınan annelerin söylemleri oluşturmaktadır. Bu sayede ceza infaz kurumunda çocuğuyla kalan 68 anneden onların yanında büyüyen 70 çocuğun yaşam koşulları ve deneyimleri hakkında bilgi edinilmiştir. Grupla psikososyal müdahale programına katılan annelerin söylemleri, çocuklarıyla ilişkilerine, koğuş ortamının çocuklarına etkilerine ve çocuklarının gelişim durumlarına dair önemli bilgiler içermektedir.

Çalışmalar sırasında katılımcıların yüksek yararı ve etik değerler gözetilerek öncelikle güven ilişkisi kurulmaya çalışılmıştır (Aluwihare-Samaranayake, 2012; Orb, Eisenhauer ve Wynaden, 2001; TPD İstanbul Şubesi Etik Komisyonu, 2004). Bulgular bölümünde katılımcıların kim olduğuna dair herhangi özel bir bilgi yer almamaktadır.

Veri Analizi

Annelerin anlatıları yorumlayıcı fenomenolojik analiz yaklaşımı ile analiz edilmiş, ayrıca bir analiz programından yararlanılmamıştır (Noon, 2018., Glaser ve Strauss, 1967; Strauss ve Corbin, 1998). Nitel verilerin analizi için; yorumlayıcı fenomenolojik yaklaşım ve tematik analiz tekniğinden yararlanılmıştır. Verilerin kodlanması, bulguların tanımlanması, yorumlanması aşamalarını

kapsayan verilerdeki örüntüyü ortaya çıkaran temalar ve tematik çerçeve oluşturulmuştur. Değerlendirmelerde olgunun bağlamsal özelliklerine özen gösterilerek kodlama ve kategoriler geliştirilmiştir (Fereday ve Muir-Cochrane, 2006; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Söze odaklanılarak kategorilerin benzerlik ve farklılıklarına, içeriğin gizli veya açık temalarına dayanarak yoğun bir değerlendirme yapılmıştır (Seggie ve Bayyurt, 2015). Elde edilen veriler gözden geçirilerek dört başlıkta ifade edilen temel kategorilere dayandırılarak bulgular sunulmuştur (Bowen, 2009, Charmaz, 2003).

Yazılı olarak dokümente edilen verilerin güvenilirliği, saha çalışmalarından sonra grup çalışmalarını yürüten klinik psikolog ve grup kolaylaştırıcısı, katılımcı annelerin sözlü paylaşımlarını yazılı olarak kayıt altına alan gözlemci ve araştırmacının da katılımıyla düzenli süpervizyon toplantıları gerçekleştirilerek sağlanmıştır (Hingley,2017).

BULGULAR

Araştırmanın nitel bulgularını, çocukları ile cezaevinde kalan mahkûm annelerin anne-çocuk ilişkilerini desteklemek amacıyla TOÇEV'in "Özgürlüğüm" projesi kapsamında yapılan grup çalışmaları sırasındaki annelerin paylaşımlarının analizi oluşturmaktadır. Paylaşımların tematik ve yorumlayıcı fenomenolojik analiz yöntemleri ile analiz edilmeleri sonucunda "*çocuklar açısından cezaevinin örseleyici fiziksel koşulları ve sosyokültürel ortamı*", "*cezaevinde anne olmak: suçluluk, yetersizlik*", "*cezaevi şartlarında büyümek*" ve annelerin çocuklarında da devam eden "*kuşaklararası şiddet kısır döngüsü*" temalarına ulaşılmıştır.

Çocuklar Açısından Cezaevinin Örseleyici Fiziksel Koşulları ve Sosyokültürel Ortamı

Annelerin tamamı cezaevinin fiziksel koşulları ve sosyal ortamının çocukların fizik ve ruh sağlığı açısından son derece örseleyici olduğunun üzerinde durmuşlardır. Anneler koşulların çok kalabalık olmasından, çocuklarının hareket etmeleri ve uyumaları için özel alanların bulunmamasından, hijyen eksikliğinden, sağlıklı uyaran yoksunluğundan ve sosyal ortamlarına şiddetin egemen olmasından yakınmışlardır. *Koşullar o kadar kalabalık ki çocukları yerde emekletmek bile mümkün değil, çocuklar ya kucağımızda ya da yatağın üzerinde bütün gün. Şimdi yaz geldiği için belki havalandırmada yere bir şeyler serip çocukları üzerinde emekletebiliriz. Ama battaniye cezaevine aitse yere de seremiyoruz. (K1)*

Koşušta yürütemeyince yürümeyi öğrenemiyorlar, dışarı çıkaramıyoruz. (K3)

Yerler hijyenik değil, insanlar yediklerini yere atıyorlar. Tuvalete girdikleri terliklerle dolaşıyorlar. Çocukları yere bırakamıyoruz. (K13)

Koşušta çocukları istediğimiz saatte yatıramıyoruz. Mecbur bizimle beraber yatıp bizimle beraber kalkıyorlar. Kadınlar susmuyor ki! Birisi şarkı söylüyor, öbürü kavga ediyor. Sus deyince de kavga çıkıyor. (K8)

Çocuklarını uyutmakta zorlanan bazı annelerin çözüm olarak çocuklarına uyumaları için ilaç verdikleri öğrenilmiştir. Koşullardaki olumsuz yaşam koşullarının yol açtığı sağlık sorunlarının yine sağlıksız cezaevi koşullarında iyileşmesinin beklendiği anlaşılmaktadır.

Koşullarda sigara içildiği için çocuklar da etkileniyor. Çocuğum hastalandı iki gün hastanede yattık. Çocuk hasta olunca evde olalım. Ayağımıza prangalar bağlasınlar yeter ki buradan çıkalım. (K20)

Çocukların fiziksel ve ruhsal gelişimlerini destekleyici sosyal çevreden ve sağlıklı uyaranlardan yoksun büyüdükleri anlaşılmaktadır. Anneler, sık sık çocuklarının oyuncak ihtiyacını dile getirmişlerdir.

Çocuklara oyuncak verilmiyor. Dışarıdan gelen oyuncaklar da kabul edilmiyor. Ancak pet şişelerle, mandallarla avutmaya çalışıyoruz. 24 saat kapalı alanda çocuk da sıkılıyor. (K5)

Çöpten oyuncak yapıyor. Kendi kendine oynayabiliyor. (K10)

Anneler koğuştaki olumsuz sosyokültürel ortamdan özellikle de diğer mahkûm kadınların tutum ve davranışlarının çocukları üzerindeki olumsuz etkilerinden söz etmişlerdir.

Koğuştta kavga görünce o da kendine vuruyor, zarar vermeye çalışıyor. "Yapma kızım yapma, bak seni sevmem" diyorum önce bakıp duruyor sonra tekrar başlıyor. (K12)

Kadınlar ağda yaparken, bana da yapar mısın diye ağlıyor oğlum, ben de ayıp diyorum. Bizimkiler de ağda yapmak için çikletini çıkartıp bacağına yapıştırıyor. (K22)

Cezaevinde daha konuşamayan çocuğa, karşısındakine parmak sallayıp "yazdım bunu" demesi ve karşısındakini dalgın anında yakalayıp saldırmaması öğretiliyor. (K8)

Cezaevi şartlarının bir çocuğun sağlıklı gelişimi için ihtiyacı olan şartların çok uzağında, fizik ve ruh sağlıkları açısından son derece olumsuz olduğu görülmektedir. Kalabalık koğuşlar çocukların hareket etmelerinin imkânsız, hijyen probleminin ve şiddetin egemen olduğu ortamlardır. Çocukların uyumaları için özel alanları ve oyuncakları bulunmamaktadır. Diğer mahkûm kadınların çocuklara karşı olumsuz tutum ve davranışlar sergiledikleri, çocuklarını uyutmakta zorlanan bazı annelerin de çocuklarına ilaç verdikleri öğrenilmektedir.

Cezaevinde Anne Olmak: Suçluluk Yetersizlik

Anneler sık sık kendilerini umutsuz, çaresiz, yetersiz, bunalmış, suçlu hissettiklerini ve pişmanlıklarını anlatmışlardır.

Çocuğum bizim yaptığımız işi yapıp hapiste çürümesin, güzel bir yaşantısı olsun isterim. (K25)

Çocuğum şunu yapalım bunu yapalım deyince ben sıkılıyorum. Kafam duruyor. Zorluyorum kendimi ama düşünemiyorum. Kötü oluyorum. (K13)

Bazı anneleri, çocukları yaşama bağlarken; bazı anneleri ise çocuklarının varlığının daha da bunalttığı anlaşılmaktadır.

Çocuğumu asla vermem devlete. Neşe kaynağım o benim, moral depoluyorum. (K27)

Sabah kadınlar için eğitim vardı ama ben çocuğum olduğu için katılamadım. Çocuğum olduğu için hiçbir şey yapamıyorum. Ben bir şey ile uğraşırken çocuğum yaptırmayacak. (K14)

Anneler çocuklarının cezaevinde büyümesinden ötürü suçluluk hissettiklerini çocuklarının gelişimi ile ilgili kaygılı olduklarını dile getirmişlerdir.

Benim suçumu çekiyor burada, onun özgürlüğünü kısıtladım. Burada doğum yaptığım için daha çok zorlandım. (K32)

Kızımın kaldım burada. 5 Yaşında kelepçeyle gördü beni, yanımdaydı. Bunları nasıl unuttur? (K41)

3 yaşından gün alacak çocuğum, kelimeleri net söylüyor ama konuşmıyor ve kendisini de savunamıyor, endişeleniyorum. (K51)

Annelerin büyük bölümünün çocuklarının sosyal, duygusal, eğitsel ihtiyaçlarının farkında olmadıkları, çocuklarına karşı örseleyici tutum ve davranışlar sergiledikleri anlaşılmaktadır. Çocuklarının ihtiyaçları konusunda genel olarak bilinçsiz oldukları görülmektedir.

Ağlayınca bakıyorum altına, acıkmışsa yemek veriyorum. Sonra önüne oyuncak koyuyorum. (K48)

Masal anlatırım ama anlamaz ki benim çocuk. (K34)

Şu an oyun yapmıyorum çünkü çok küçük. (K60)

Bazı annelerin çocuklarına karşı son derece travmatize edici ve istismar niteliğinde tutum ve davranışlar sergiledikleri görülmektedir.

Bebeğin pipisini öpünce kalkıyor. (K40)

Severken hırslımı alamıyorum, ısırıyorum, poposuna vuruyorum. Sıkarak seviyorum. (K48)

Ben çok döverim daha dün dövdüm, uyumadı. (K54)

Annelerin büyük bölümünün eşlerinin de ceza infaz kurumunda olduğu ve çocukların babalarıyla düzenli ilişkiler içinde olmadıkları anlaşılmaktadır.

Çocuğuma babasının fotoğraflarını gösterince ben tanımıyorum diyor. (K41)

Görüş günü zor oluyor, babam neden bizim yanımıza gelmiyor neden bizimle değil diye soruyor. Çalışıyor diyor. (K37)

Koğuştaki çocuksuz kadınlar için koğuşta çocukların varlığının sorun olduğu ve çocukları ile kalan annelerin diğer kadınlar tarafından dışlandıkları ve aralarında çeşitli sorunlar yaşandığı görülmüştür.

Psikolojik baskı içindeyiz, çocuksuz annelerin birçoğu çocuk sesinden rahatsız oluyor. Çocuk bu nasıl susturayım? Sonra aramızda kavga çıkıyor. (K51)

Annelerin çocuklarına neden ceza infaz kurumunda oldukları ve ne kadar süre orada kalacakları ile ilgili doğru bilgiler vermediklerini anlatmışlardır. Çocukların büyük bölümü cezaevini doğal ortamları zannetmektedir.

Ben anlatmadım, dört yıldır burayı evi sandı. Kardeşi osu, busu burada sandı. (K27)

Derslerin bitene kadar buradayız. Evde tadilat uzun sürecek. O da bitsin gideriz diyorum. Dışarıyı hiç bilmiyor. (K53)

Annelerin çocuklarına içinde oldukları durumu nasıl anlatabilecekleri konusunda yeterli desteğin verilmediği görülmektedir.

Ben travmatik oldum, çocuğuma suç süreni söyle yoksa gözünde yalancı olursun dendi, benim cezam çocuğum 38 yaşına gelince bitecek, söyleyemem. Bu yüzden psikolojim bozuldu eğitime de katılmadım. (K18)

Annelerin büyük bölümünün yetiştirme yurtlarında kalan başka çocukları da olduğu ve onlar içinde kaygılandıkları görülmüştür.

Yanımda iki çocuğum var. Birisi 1 yaşında kız, diğeri 4 yaşında erkek. Dışarıda yetiştirme yurdunda 9 yaşında bir oğlum da var. Tek hayalim bir kız çocuğumun olmasıydı, Allah bana verdi çok şükür ama işlediğim eski suçlar peşimi bırakmıyor. Kızımın ilk yaşı, ilk kelimesi, ilk adımı cezaevinde gerçekleştiği için çok üzgünüm. Bir kızım olduğunda hayallerim çok farklıydı. Aklım hep yetiştirme yurdundaki oğlumda, neler yapıyor, nasıl zaman geçiriyor bilmiyorum. Bu sebeple kızımın da ilgilenemiyorum. (K49)

Annelerin umutsuz, çaresiz, bunalmış, çocuklarının gelişimi ile ilgili kaygılı oldukları ve kendilerini suçlu hissettikleri anlaşılmaktadır. Bazı anneler, çocukları ile yaşama bağlanırken; bazı anneler de çocuklarından ötürü daha da bunalmış durumdadır. Annelerin büyük bölümünün çocuklarının ihtiyaçları konusunda genel olarak bilinçsiz ve çocuklarına karşı örseleyici bir tutum içinde oldukları görülmektedir. Annelerin büyük bölümünün eşlerinin de ceza infaz kurumlarında ve yetiştirme yurtlarında kalan başka çocuklarının olduğu anlaşılmaktadır. Çocukların babalarıyla ilişkileri düzenli değildir. Çocukları ile kalan anneler koğuştaki diğer kadınlar tarafından dışlanmaktadır.

Cezaevi Şartlarında Büyümek

Çocukların neden cezaevinde olduklarını bilmedikleri, içinde oldukları olumsuz yaşam koşulları ve örseleyici ilişkilerin doğal bir sonucu olarak huzursuz, stres içinde ve korku dolu oldukları ve fiziksel ve ruhsal gelişimlerinin bu durumdan olumsuz etkilendiği anlaşılmaktadır.

"Bizi buraya neden attılar, ceza mı verecekler? Kötü bunlar!" diyor çocuk. Stres dolu çocuk yüzünü yoluyor, kriz çıkarıyor. (K31)

İlgiden sıkılıyor, kalabalık ortam, biri ilgilenirse saçını yoluyor, vuruyor. Dokunulmak istemiyor. Benden alıyor hırsını, beni ısırtıyor. (K9)

Benim çocuğumun burada psikolojisi bozuluyor. Korkuyor benim çocuğum. Gardiyan kapıyı açsa korkuyor. (K26)

Benim kız 5 yaşında hiçbir şey yapamıyor, konuşamıyor, anlaşıyor, altı bağlı. (K23)

Koğuştta yürütemeyince yürümeyi öğrenemiyor. (K15)

Çocukların birbirlerine karşı saldırgan tutum ve davranışlar içinde oldukları anlaşılmaktadır. Çocuklar birbirlerini yoluyor, ısırtıyor kanatmadan bırakmıyorlar. Benim çocuğum onun çocuğunun yanağına dişlerini batırmış. (K18)

Bazı çocukların annelerini kapsayıcı işlev üstlendikleri görülmektedir.

Muhabbet ediyor benimle, "Anlat annem seninle muhabbet edelim" diyor. (K49)

Moralim bozuldu mu kötü oluyorum. Böyle olunca çocuğum çok kötü oluyor. Ben ağlayınca çocuğum namaz kılıyor, dua ediyor Allah'a kurtulalım diye. (K11)

Benim oğlan bana masal anlatıyor uyuyayım diye. (K23)

Çocukların huzursuz, stres içinde ve korku dolu oldukları, neden cezaevinde olduklarını bilmedikleri, birbirlerine karşı saldırgan tutum ve davranışlar sergiledikleri görülmektedir.

Kuşaklaraşırı Şiddet Kısır Döngüsü

Cezaevindeki annelerin tamamının kendilerinin de ihmal/istismar mağduru bireyler oldukları görülmektedir. Annelerin çocuk yaşta zorla evlendirildikleri ve suça itildikleri, eğitim haklarından mahrum bırakıldıkları anlaşılmaktadır.

"Benim babam "Okuma yazma öğrensen ne olacak, erkeklere mektup mu yazacaksın" derdi. Döverdi beni. Ben A ile B'yi ayırt edebiliyorum sadece." (K62)

"Neden mi suç yaptım? Annem babam elime kâğıt kalem vermedi ki". (K17)

"Ben çocuk gelindim, 14 yaşında evlendirildim, şimdi 18 yaşındayım. Cinayetten yatıyorum. Bir sevgilim vardı. Onunla evlenmek istiyordum." (K44)

"Daha önce görüncem bakıyordu çocuğa fakat o da içeri girmiş, eşim de içeride olduğu için ben bakmak zorunda kaldım." (K26)

Annelerin ifadeleri sosyal bir sorun olarak suç olgusunu çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır. Mahkûm annelerin yakın çevrelerinin de suça karışmış insanlardan oluştuğu, cezaevi koşullarında büyüyen çocukların da şiddet kısır döngüsüne dahil oldukları görülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Ceza infaz kurumunda çocukları ile birlikte kalan annelerle yapılan araştırmanın bulguları cezaevinin fiziksel ve sosyal ortamının bir çocuğun gelişimi açısından son derece örseleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bulgular, mahkûm annelerin kendilerini umutsuz, çaresiz, yetersiz, bunalmış hissettiklerini, yoğun kaygı ve pişmanlık yaşadıklarını göstermektedir. Cezaevindeki annelerin deneyimledikleri bu olumsuz duygular alanyazında yer almakta olan diğer çalışmaların bulguları ile örtüşmekte, iyi anne olamama endişesi (Ogrizek, Moro, & Lachal, 2021b), ebeveynlik konusunda kendini yetersiz hissetme (Hickey vd., 2019) önceki çalışmalarda da sıklıkla görülen temalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Annelerin çocuklarına neden ceza infaz kurumunda yaşadıkları ve orada ne kadar kalacakları hakkında doğru bilgi vermedikleri genellikle tutarsız bilgiler verdikleri anlaşılmaktadır. Çocuklar cezaevinde anneleri için bir süre neşe kaynağı olarak görülseler de zamanla kadınlar arasında çeşitli problemlerin yaşanmasına neden oldukları görülmektedir (Artar, 2012).

Araştırma sonucunda ortaya çıkan bir diğer tema ise kuşaklararası şiddet aktarımının yaygınlığıdır. Mahkûm annelerin büyük çoğunluğunun çocuk yaşta evlendirilme, eğitim haklarından mahrum kalma, suça itilme başta olmak üzere çocukluk çağı olumsuz yaşantılarının olduğu, tümünün çocukluk çağıında ihmal ve istismar türlerinden en az birine maruz kaldığı görülmektedir. Mahkûm annelerin çoğunun çözülmemiş travma ve kayıp yaşadıkları, çocuklarının duygusal ve fiziksel ihtiyaçlarına cevap veremedikleri (Marian, Harris 2017), çocukları çevreyi keşfederken onların hazzını paylaşabilecekleri, duygusal destek almak için yönelebilecekleri bir figür olamadıkları (Nielsen, Coleman, Guinn ve Robb, 2004) görülmektedir. Anne mahkûmların çocukları ile ilişkilerinin olumsuz etkilendiği, yalnız kendilerinin değil ailelerinin de cezalandırıldığı bilinmektedir (Zeytinoğlu, 2012). Cezaevinde anneleri ile birlikte kalan çocukların koşma, zıplama, tırmanma, merdiven inip çıkma ve sürünme gibi kaba motor beceriler ile kesme, çevirme, katlama gibi ince motor becerilerin gelişmesinde cezaevinin koşullarının olumsuz etkisi bilinmektedir (Şahinöz ve ark. 2019). Çocukların kaba motor ve ince motor becerilerinin yeterince gelişmemesinde koşulların kalabalık ve çocukların hareket alanının sınırlı olmasının etkili olduğu düşünülebilir.

Ceza infaz kurumunda çocukları ile kalan ve en az 3 çocuğa sahip annelerin yarısından fazlasının ya hiç okula gitmemiş ya da en fazla ilkokul mezunu olduğu bilinmektedir (İşcanoğlu, 2019). Araştırmaya katılan kadınların büyük çoğunluğunun evli, eşlerinin de ceza infaz kurumunda olduğu, eğitim düzeylerinin düşük olduğu görülmektedir.

İlknur Tunçeli ve Zembat (2017) tarafından yapılan erken çocukluk döneminde gelişimin değerlendirilmesi ve öneminin belirlenmesi çalışmasında da erken çocukluk döneminin gelişim için kritik dönemlerden birisini oluşturduğu ve bu dönemde yaşanan öğrenmelerin yaşamın ilerleyen

dönemlerindeki davranış örüntülerini ve biliş düzeyine önemli katkı sağlayacağını ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde Beyazkürk, Anlıak ve Dinçer (2007) tarafından yapılan çocuklukta akran ilişkileri ve arkadaşlık çalışmasında da erken çocukluk döneminde çocukların zihin gelişimini destekleyen zengin içerikli çevresel uyarıların oluşturduğu bir ortamın, anne çocuk ilişkisindeki karşılık şefkat ve duyarlılığın gösterilmesinin ve çocuğun yaşına ve gelişim dönemine özgü oyuncak ve davranışların gösterilmesinin çocukların ilerleyen dönemlerdeki gelişimlerine önemli katkı sağlayacağını ortaya koymaktadır.

Bu doğrultuda çocukların gelişim dönemleri dikkate alınarak şiddetsiz etkileşim kurulmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

Kjellstrand ve Eddy (2011), tarafından yapılan çocukluk döneminde ebeveynlerin hapsedilmesinin ergenlik dönemindeki sorunlu davranışlara etkisinin incelenmesi çalışmasında da erken çocukluk döneminde annesi hapse giren çocukların gelişim geriliği yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Ceza infaz kurumundaki annelerin yanında kalan çocuklarının gelişim özellikleri yaş değişkenine göre incelendiğinde normal gelişim gösteren çocukların 0-3 yaşları arasındaki çocuklar oldukları, anormal ve şüpheli gelişim gösteren çocukların ise 3-6 yaşları arasındaki çocuklar oldukları anlaşılmaktadır. Bir diğer deyişle ceza infaz kurumundaki kadınların çocuklarının yaşları arttıkça gelişim özelliklerinin normalden anormal veya şüpheli gelişime doğru ilerlediği görülmektedir. Bağ ve Yıldız Bıçakçı (2016) tarafından yapılan ceza infaz kurumunda anneleriyle birlikte kalan çocukların gelişimlerinin incelenmesi çalışmasında da, çocukların yaşları ilerledikçe normal gelişim özelliklerinin azaldığı ancak anormal ve şüpheli gelişim özelliklerinin arttığı şeklinde araştırma bulgusunu destekleyici sonuçlara ulaşılmıştır. Farmer ve Xie (2007) tarafından okul dinamikleri içerisinde çocuklardaki saldırganlık davranışlarının belirlenmesi çalışmasında da araştırma bulgusunu destekleyici sonuçlara ulaşılmıştır. İlgili çalışmada çocukların ebeveynlerinden birisinin erken çocukluk döneminde ceza infaz kurumunda olmasının 3-6 yaşları arasındaki fallik dönemde karşı cinsten ebeveyni model almasını engelleyeceğinden sosyal ve duygusal gelişimin tam olarak sağlanamamasını ve saldırganlığa neden olabileceğini ortaya koymuştur. Bu doğrultuda ilgili literatür ile araştırma bulguları paralellik göstermektedir.

Annelerin ifadelerinden; çocukların beslenme sorunlarının, bilgi yetersizliğinden, ekonomik güçsüzlükten, ceza infaz kurumundaki yetersiz koşullardan, çocukların akranlarından kazandıkları davranışsal edinimlerden ve annelerin yanlış tutumlarından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Bu beslenme sorununun, çocuğun bilişsel, duygusal, fiziksel gelişimini ve sosyal ilişkilerini doğrudan etkileyeceği düşünülmektedir.

Bebeğin uyku, yemek, tuvalet ve temizlik gibi günlük rutinlerinin uygulanabildiği güvenli bir ortam olmalıdır. Fiziksel ihtiyaçları zamanında karşılanan bebeğin, duygusal ihtiyaçlarına yönelik olarak da, bakım verenle birlikte zaman geçirebileceği oyun ve aktivite zamanlarına ihtiyacı varken mahkum

anneler, ceza infaz kurumunda kreş, koğuşlarda ise oyuncak ihtiyacını dile getirerek, cezaevlerinde çocukların gelişimini destekleyecek uyarıcı ihtiyaçlarını ortaya koymuşlardır. Bu şartların çocukların yaratıcılık, paylaşma, çatışma çözme ve akran ilişkisi konularında kısıtlılık yarattığı düşünülmektedir, oysa ki literatüre göre zengin uyarıcı çevre çocuğun gelişimini destekler (Bolatbaş ve Bıçakçı, 2015). Kreşi olan kurumlarda kreş kullanım olanaklarının kısıtlı olduğu ifade edilmiştir. MacLean (2003) oyuncaklarla kurumlardaki bilişsel uyarıcıların zenginleştirilebileceğini, Morison, Ames ve Chisholm da (1995) kurumdaki oyuncak çeşitliliğiyle çocukların gelişimsel geriliği arasındaki ters orantıyı ortaya koymuşlardır. Casler ve Tizard, erken çocukluk döneminin başından itibaren, kurumlardaki imkanların yeterli ve uygun organize edilerek çocuklara duyuşsal uyarım sağlayan (Örn. Broussard ve Decarie, 1971) müdahale programlarının, kurum ortamlarında yapılabilecek basit değişiklikleri kapsadığını ve oluşabilecek olumsuz etkilerin riskli gelişimsel süreçleri iyileştirilebileceğini göstermişlerdir.

Çocukların gelişimde ve öğrenmede etkili bir unsur olan oyun deneyimlerinden ve cezaevinde etkileşimden yoksun olduğu, annelerin ifadelerinden anlaşılmaktadır. Çocukların oyundan mahrum kalmaması, gelişimin en yoğun olarak yaşandığı bu dönemde, sosyal becerilerinin etkileşim çerçevesinde öğrenmeleri açısından önemlidir. Ünal (2009) çalışmasında oyun alanlarının çocuk gelişimine etkisini, oynanan oyunların çocukların yaratıcılığını ve bağımsızlığını desteklemesi, kaba motor becerilerin gelişimine imkân vermesi ve harekete dair kavramlar kazandırması, çocukların bir arada oynadıkları için sosyalleşirken olası sorunlara çözüm üretme becerilerinin gelişimi olarak belirtmiştir. Annelerin söylemlerinden çocukların akran ilişkilerini sağlıklı kurabilmeleri ve sosyal gelişimleri açısından oyun ve çatışma çözme becerileri kazanabilmeleri için fiziki şartların ve sosyal becerilerinin yetersiz olduğu ve ilişkilerini agresif yollarla kurdukları anlaşılmaktadır. Yapılan araştırmalarda çocukların, örnek aldıkları arkadaşlarının davranışlarının etkisinde kaldıkları tespit edilmiştir. Örneğin, bir okul öncesi kurumda sınıf arkadaşlarının yiyecekleri paylaşmada çok cömert olduğunu seyreden 4-5 yaşlarındaki çocuklar, paylaşma sırası kendilerine geldiğinde, cömertlik örneği seyretmeyen çocuklara oranla daha çok cömert davranışlar sergilemişlerdir. Bu durum bu yaş grubundaki çocukların, eyleme dönük davranışları taklit edip anlatımdan daha çok benimsediklerini ortaya koymaktadır. Bir çocuğun arkadaş grubunun, sergilenen davranışlara olumlu olumsuz tepkisi, davranışı değiştirebilen önemli etkenlerin başında gelir (Atkinson ve diğerleri, 1995: 107). Bu anlamda çocukların okul öncesi eğitim kurumlarına gönderilmelerinin, çocukların zihinsel, dil, sosyal ve duyuşsal gelişimleri açısından son derece önemli olduğu düşünülmektedir.

Gelişim bir bütündür ilkesinden hareketle ceza infaz kurumunda anneleri ile birlikte kalan çocukların hareket alanlarının kısıtlı olmasından, kalabalık koğuş ortamı içerisinde yetişen çocukların olumsuz rol modeller belirlemesi, olumsuz konuşmalara tanık olması ve anne ile sürekli vakit geçirdiğinden çatışma boyutunda ilişki yaşaması durumundan dolayı sosyal gelişiminin de olumsuz etkileneceği öngörülmektedir. Kuşkusuz çocukların sağlıklı gelişimleri için bakım verenin sürekliliğine, tutarlı,

dengeli bir ilişkiye, güçlü bir etkileşime, çocuğun fiziksel, sosyal, duygusal ihtiyaçlarının karşılanmasına, güven ve sevgi ortamında büyümelerine ihtiyaç vardır. Bu nitel çalışma kadın ceza infaz kurumlarında hamile ya da çocuklu kadınların bulunmasının çocukların psikososyal ve fiziksel gelişmeleri üzerinde son derece olumsuz etkileri olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Bu ve benzeri nitelikteki araştırmalardan edinilecek bilgiler doğrultusunda mahkûm annelerin ebeveynlik becerilerini güçlendirecek, öz yeterlilik duygularının artmasına ve duygu düzenleme becerilerinin güçlenmesine katkı sağlayacak psikososyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi, dolaylı olarak çocukların psikososyal ve fiziksel gelişimine de önemli katkılar sağlayacaktır. Ceza infaz kurumlarının bu alanda hizmet veren STK'lar ve üniversitelerin ilgili bölümleri ile iş birliği yaparak ceza evi şartlarının iyileştirilmesi çocuklar için iyileştirilmesi çocukların toplumdaki uzak ve kapalı kapılar arkasında büyümelerinin sağlanması son derece önemlidir. Ceza evinde çocuklar için oluşturulacak alanların konunun uzmanları tarafından denetlenmesi çocukların fiziksel ve sosyal çevre ile etkileşimlerinin muhakkak düzenli bir şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. Çocukların gelişimlerinin risk altında olduğu durumlarda çocuk için alternatif çözümler aranması gerektiği ortadadır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği'nin 2018 yılında ceza infaz kurumu yönetimlerine yönelik bilgileri içeren rehberde de ortaya koyulan anlayış, ceza infaz kurumunun küçük çocuğu bulunan kadınlara uygun olmadığıdır. Buna bağlı olarak, küçük çocukların da gelişimi adına topluma yönelik herhangi bir tehdit oluşmadığı sürece çocukları olan annelerinin ceza infaz kurumu ortamından uzak tutulması adına önlemler alınması gerektiği ifade edilmiştir. Birleşmiş Milletler, 24 Aralık 2008 tarihli ve 63/241 sayılı kararına da dikkat çekerek, tüm Devletlerden, ebeveynlerin gözaltı ve hapsedilmesi durumunda, çocuklarla ilgili iyi uygulamaların belirlenmesi, teşvik edilmesi ve fiziksel, duygusal, sosyal etkilerine dikkat edilmesini talep etmektedir. Çocukların anneleriyle birlikte hapsedilmesinde kalmasına izin verildiği durumlarda cezaevi personeline, ihtiyaç halinde ve acil durumlarda yeterli olabilmeleri için çocuğun gelişimi ve bakımına yönelik temel eğitimlerin de sağlanması gerekliliğine dikkat çekmektedir. Rusya ve Güney Afrika gibi örneklerde Birleşmiş Milletler raporuna paralel uygulamalar olduğu ve belirli şartlar altında küçük çocuk annelerinin cezalarının ertelenmesi yoluna gidildiği gözlemlenebilmektedir (Boudin, 2008). Mahkûm annelerin çocukları ile ilişkisini ve cezaevinde büyüme olgusunu ele alan bu araştırma çocuğun yüksek yararı göz önünde bulundurularak her çocuk için kapsamlı bir bireysel değerlendirme yapılması, hamileler ve çocuk sahibi olanlar için gözaltı tedbirleri, denetimli serbestlik tedbirleri veya elektronik izleme yöntemlerine ilişkin farklı uygulamaların tercih edilmesi gerekliliğine dikkat çekmesi açısından önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma daha önce yayınlanmamıştır ve yayınlanmak üzere halihazırda başka bir yayın organına gönderilmemiştir. Makalede araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. TC. Maltepe Üniversitesi Etik Kurul Başkanlığı'ndan 18.12.2019 tarihi ve FR178 sayılı ile onay alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarların katkı oranları doğrultusunda yazar sıralaması yapılmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adalet Bakanlığı (2013) Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/hukumlu-haklari.>, Ağustos
- Adler, P. B., HilleRisLambers, J., & Levine, J. M. (2007). A niche for neutrality. *Ecology letters*, 10(2), 95-104.
- Alejos, M., Brett, R., & Zermatten, J. (2005). *Babies and small children residing in prisons* (p. 22). Geneva: Quaker United Nations Office.
- Artar, F. (2012). *Mahkumiyetin mahrum çocukları: ceza infaz kurumlarında anneleriyle yaşayan çocukların yaşam şartları ve ihtiyaçları*. Ankara: Uluslararası Katılımlı Çocuk İhtiyaçları Sempozyumu Bildiri Kitabı.
- Baldwin, L. (2017) Tainted Love: The Impact of Prison on Maternal Identity, Explored by Post Prison Reflections. *Prison Service Journal*, 233, 28-34.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231–274.
- Boudin, C. (2011). Children of incarcerated parents: The child's constitutional right to the family relationship. *J. Crim. L. & Criminology*, 101, 77.
- Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, 9(22), 27-40. <https://doi.org/10.3316/qj0902027>
- Braun, V., Clarke, V., Hayfield, n. & Terry, G. (2019). Thematic Analysis. In Pranee Liamputtong (ed.), *Handbook of Research Methods in Health Social Sciences*. Springer Singapore. pp. 843-860
- Cecil, D. K. (2007). Looking beyond caged heat: Media images of women in prison. *Feminist Criminology*, 2(4),304-326.
- Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü. (2021). Bazı Basın Yayın Organlarında "3 Bin Çocuk Anneleriyle Cezaevinde" Şeklinde Yayınlanan ve Gerçekleri Yansıtmayan Haberlerle İlgili Basın Açıklaması, <https://cte.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/basin-aciklamasi09032021045708>
- Charmaz, K. (2003). Grounded theory: Objectivist and constructivist methods. In N. K. Denzin, & Y. S. Lincoln (Eds.), *Strategies for qualitative inquiry* (2nd ed.) pp. 249-291. Thousand Oaks, CA: Sage.

- Düinkel, F., Kestermann, C., Zolondek, J., Storgaard, A., Giménez-Salinas, E., Romani, J. R., Botella, L., Marteache, N., Pitsela, A., & Grozdaniü, V. (2019). *Current situation, demand analysis and "best practice"*.
- Easterling, B. A., Feldmeyer, B., & Presser, L. (2019). Narrating mother identities from prison. *Feminist Criminology, 14*(5), 519-539.
- Fereday, J., & Muir-Cochrane, E. (2006). *Demonstrating rigor using thematic analysis: A hybrid approach of inductive and deductive coding and theme development*. *International Journal of Qualitative Methods, 5*(1), 80–92. <https://doi.org/10.1177/160940690600500107>
- Forsyth, C.J. (2003). Pondering the discourse of prison mamas: A research note. *Deviant Behavior: An Interdisciplinary Journal, 24*, 269–28.
- Glaser, B. G. & Strauss, A. (1967). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago, Ill: Aldine Pub. Co.
- Goshin, L.S., Byrne, M.W., Blanchard-Lewis, B. (2014). Preschool Outcomes of Children Who Lived as Infants in a Prison Nursery. *The Prison Journal, 94*(2), 139-158
- Goshin, L., Byrne, M., & Henninger, A. (2014). "Recidivism after release from a prison nursery program." *Public Health Nursing, 31*(2), 109-117.
- Hickey, G., McGilloway, S., Leckey, Y., Furlong, M., Leavy, S., Stokes, A., O'Connor, S., Bywater, T., & Donnelly, M. (2019). Mothers' well-being, parenting attitudes, and home environment: Cumulative risk and parity in early motherhood. *Child: Care, Health and Development, 45*(4), 523–530. <https://doi.org/10.1111/cch.12677>
- Kjellstrand, J., Yu, G., Eddy, J. M., Clark, M., & Jackson, A. (2020). The role of parental incarceration in predicting trajectories of child internalizing problems. *Children and youth services review, 115*, 105055.
- Linonge-Fontebo, H. N., & Rabe, M. (2015). Mothers in Cameroonian prisons: pregnancy, childbearing and caring for young children. *African Studies, 74*(3), 290-309.
- Lockwood, K. (2018). *Disrupted mothering: Narratives of mothers in prison*. In *Marginalized mothers, mothering from the margins*. Emerald Publishing Limited.
- Loper, A. & Tuerk, E. (2006). Contact between incarcerated mothers and their children: Assessing parenting stress. *Journal of Offender Rehabilitation, 43*(1), 23–43.
- Luther, K., & Gregson, J. (2011). Restricted motherhood: Parenting in a prison nursery. *International Journal of Sociology of the Family, 85*-103.
- Marshall C. & Rossman G. (2006). *Designing Qualitative Research*.
- Mason-White, Holly; Kearney, Helen F. (2012). *Children of (Alleged) Offenders: Revised Draft Framework for Decision-Making*, Foreword by Rachel Brett and Oliver Robertson, Quaker United Nations Office <https://quono.org/resource/2012/3/children-alleged-offenders-revised-draft-framework-decision-making>
- Merriam, S., & Tisdell, E. (2015). *Qualitative Research* (4th ed.). Wiley. Retrieved from <https://www.perlego.com/book/995799/qualitative-research-pdf> (Original work published

2015)

- Murray, J. (2007). The cycle of punishment: Social exclusion of prisoners and their children. *Criminology & Criminal Justice*, 7(1), 55-81.
- Ogrizek, A., Moro, M. R., & Lachal, J. (2021a). Incarcerated mothers' views of their children's experience: A qualitative study in French nurseries. *Child: Care, Health and Development*. 47(6), 851-858. <https://doi.org/10.1111/cch.12896>
- Ogrizek, A., Moro, M. R., & Lachal, J. (2021b). Mother-child attachment challenged by prison. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 30(8), 1315-1316.
- Orb, A, Eisenhauer, L & Wynaden, D (2000). 'Ethics in qualitative research', *Journal of Nursing Scholarship*, vol. 33, no. 1, pp. 93– 96.
- Phillips, S. D., Burns, B. J., Wagner, H. R., & Barth, R. P. (2004). Parental arrest and children involved with child welfare services agencies. *American Journal of Orthopsychiatry*, 74(2), 174-186.
- Pösö, T., Enroos, R., & Vierula, T. (2010). Children residing in prison with their parents: An example of institutional invisibility. *The Prison Journal*, 90(4), 516–533. <https://doi.org/10.1177/0032885510382227>
- Raikes, B., & Lockwood, K. (2011). 'Mothering from the Inside'—A Small Scale Evaluation of Acorn House, an Overnight Child Contact Facility at HMP Askham Grange. *Prison Service Journal*, 194, 19-26.
- Seggie, F.N. ve Bayyurt, Y. (2015). Nitel Araştırma: Yöntem, Teknik, Analiz ve Yaklaşımlar, Anı Yayıncılık.
- Shamai, M., & Kochal, R. B. (2008). "Motherhood starts in prison": the experience of motherhood among women in prison. *Family Process*, 47(3), 323-340.
- Smith, J. A., Osborn, M. (2004). Interpretative phenomenological analysis. G. M. Breakwell içinde, *Doing social psychology research* (s. 229-254). Blackwell Publishing.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of Qualitative Research*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- TPD İstanbul Şubesi Etik Komisyonu, (2004), *Türk Psikologlar Derneği Etik Yönetmeliği*, <https://www.psikolog.org.tr/tr/files/folder/etik-yonetmeligix389.pdf>
- Warner, J. (2015). "Infants in orange: an international model-based approach to prison nurseries." *Hastings Women's Law Journal*, 26(1), 65-92.
- Williamson, J. A., McCabe, J. E., O'Hara, M. W., Hart, K. J., LaPlante, D. P., & King, S. (2013). Parenting stress in early motherhood: Stress spillover and social support, *Comprehensive Psychology*. <https://doi.org/10.2466/10.21.CP.2.11>
- Quan, D. (2017). "Canadian prisons embracing babies." *The Province*. Retrieved from: <https://www.pressreader.com/canada/the-niagara-falls-review/20170123/281689729523257>

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Hizmette Kuram ve Uygulama: Sosyal Çalışmacıların Uygulamada Kuramsal Bilgi Kullanımları*

*Theory and Practice in Social Work: Social Workers' Use of Theoretical Knowledge in Practice*İsmail KURUHALİL¹, Melek İPEK²

¹ Arş. Gör., İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, ismailkuruhalil@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4581-3729

² Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü, melekipek@aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-2955-5048

Başvuru: 28.11.2021
Kabul: 15.10.2022

Atıf:
Kuruhalil, İ ve İpek, M. (2022). Sosyal hizmette kuram ve uygulama: Sosyal çalışmacıların uygulamada kuramsal bilgi kullanımları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(4), 1183-1208. DOI: 10.33417/tsh.1029334

ÖZ

Kuramsal bilgi, profesyonel ve etik değerlere bağlı bilimsel uygulama gerçekleştirmede sosyal çalışmacılar için rehber niteliğindedir. Kuramla uygulama birlikteliğinin sağlanması ve kuram bilgisinin uygulamaya aktarımı öteden beri sosyal hizmetin temel tartışma konuları arasında yer almıştır. Bu çalışma; İstanbul'da kamu kurumları, yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşlarında çalışan 20 sosyal çalışmacının uygulamada kuramsal bilgi kullanımları ve bunu etkileyen koşulları irdelemektedir. Çalışma sonunda elde edilen bulgular kuram kullanımının sosyal çalışmacının ilgisi, çalışma biçimi, kurumsal yapı, yöneticiler, müracaatçı kitlesinin yoğunluğu, deneyim süresi, bürokrasi ve yönetsel koşullar zemininde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Sosyal çalışmacılar en sık güçlendirme, ekolojik yaklaşım ve sistem kuramını kullanmakta, ancak hızlı ve sonuç odaklı çalışma koşulları kuramsal bilgi kullanımını sınırlamaktadır. Bulgular, sosyal çalışmacıların kuramsal bilgiyi çoğunlukla içselleştirmiş bir şekilde farkında olmadan kullandıklarına; az sayıda sosyal çalışmacınsa kuramsal bilgiyi farkındalıkla bilinçli bir tercih olarak uygulamada kullandıklarına işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: Sosyal hizmet, kuramsal bilgi, kuram kullanımı

ABSTRACT

Theoretical knowledge is a guide for social workers in performing professional and ethical scientific practice. Ensuring the unity of theory and practice and the transfer of theoretical knowledge to practice have been among the main discussion topics of social work for a long time. This work; it examines the practical use of theoretical knowledge by 20 social workers working in public institutions, local governments and non-governmental organizations in Istanbul and the conditions affecting it. The findings obtained at the end of the study reveal that the use of theory is shaped on the basis of the social worker's interest, working style, institutional structure, managers, density of clientele, duration of experience, bureaucracy and managerial conditions. Social workers most frequently use empowerment, ecological approach and systems theory, but fast and result-oriented working conditions limit the use of theoretical knowledge. Points out that a small number of social workers use theoretical knowledge in practice as a conscious choice with awareness.

Keywords: Social work, theoretical knowledge, use of theory

* Bu çalışma "Kuramdan Uygulamaya: Sosyal Çalışmacıların Kuramsal Bilgiyi Kullanma Durumları" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Kurama ilişkin farklı tanımlar bulunmaktadır. Kuram, genel olarak bilgiyi düzenli biçimde açıklayan fikirler ve varsayımlar olarak tanımlanmaktadır (Payne, 2020). Duyan'a (2016) göre kuram; bir şeyi açıklamaya yarayan düşünce sistemi veya önerme ile olanı ve nedenini açıklama isteğidir. Kuram; durumlar ve davranışları tahmin etme, açıklama ve değerlendirme yapmada çerçeve sunar (Teater, 2015). Sosyal hizmette kullanılan kuramlar da uygulamada neyin nasıl yapılacağı konusunda yol göstericidir. Kuram, sosyal çalışmacıların birey, grup, topluluklar ve topluma bakış ve yaklaşımına yön veren uygulamaların bir bileşenidir (Teater, 2015). Payne (2020) kuramın düşünmeyi ve bilgi gerçekliğini, uygulamanın ise ne yapılacağını tarif ettiğini belirtir. Hicks (2016) ise sosyal hizmet ve kuram ilişkisinde bazı ortak temalara vurgu yapar. Buna göre kuram, fenomenleri açıklamakta bir çerçeve olarak, açıklayıcı, uygulamaya temel oluşturan sosyal-politik bir yapı ve özünde bir uygulama biçimidir.

Sosyal hizmet kuramları konusunda farklı sınıflamalar bulunsa da ortak açıklamaları içeren bir sınıflamada üç ana kategoriden söz edilebilir (Sibeon, 1990'dan aktaran Payne, 2020; Trevithick, 2008; Gentle-Genitty vd., 2014). Bu kategorilerden ilki *insanları, durumları ve olaylara ilişkin anlayışı açıklayan* kuramlardır (Trevithick, 2008). Bu kuramlar, insan davranışlarını açıklamak için kullanılır ve sosyoloji, psikoloji, hukuk, sosyal politika vb. gibi diğer sosyal bilimlerden alınmıştır (Thyer, 2001; Sibeon, 1990'dan aktaran Payne, 2020; Trevithick 2008). İkincisi *sosyal hizmetin görevlerini, amaçlarını ve rollerini analiz eden kuramlardır* (Trevithick, 2008). Bu kuramlar Marksist, feminist kuramlar gibi sosyal hizmetin amacını açıklayan söylemleri içerir (Sibeon, 1990'dan aktaran Payne, 2020). Üçüncüsü ise *uygulama kuramları* olarak adlandırılır (Trevithick, 2008). Bu kuramlar sorunlar, roller ve uygulama becerileriyle ilgili bilgi sağlayarak müracaatçılar ve sorunları hakkında anlatılarla bilgilerin tutarlı bir şekilde anlamlandırılması ve uygulamayla bütünleştirilmesine olanak tanır (Payne, 2020; Gentle-Genitty vd., 2014; Trevithick, 2008; Simon, 1994). Perspektifler, modeller, çerçeveler ve açıklayıcı kuramlar bu çerçeve içinde yer alır (Payne, 2020). Perspektifler değer yüklü olarak olaylara bakış açısı sağlar. Hümanizm ve feminizm bunun örneği olabilir (Tuncay, 2019). Çerçeveler; bilgiyi sistematik olarak düzenlemeye ve analiz etmeye yarar ve sistem kuramı bu grup içinde yer alır (Payne, 2020). Modeller; görev merkezli yaklaşımda olduğu gibi yapısal tariflerle uygulamanın tutarlı olmasına yardım ederek düzenleyici bir rol üstlenir (Payne, 2020; Tuncay, 2019). Açıklayıcı kuramlarsa neden ve nasıla ilişkin açıklamaları içerir, bunlara bilişsel davranışçı terapi (BDT) örnek verilebilir (Tuncay, 2019).

Bir başka sınıflamaya göre sosyal hizmet kuramları; geniş kapsamlı kuramlar (uygulama perspektifleri), orta kapsamlı kuramlar (uygulama kuramları) ve dar kapsamlı kuramlar (uygulama modelleri) olarak ele alınmıştır (Coulshed ve Orme, 1998; Langer ve Lietz, 2015). Geniş kapsamlı kuramlar; Freudçu ve Marksist kuramlar gibi insan doğasını neyin motive ettiğine

ilişkin açıklamalar sunar (Coulshed ve Orme, 1998). Bu doğrultuda çevresi içinde birey, problem çözüme, güçlendirme perspektiflerinin sosyal hizmet uygulamalarının temelini oluşturduğu belirtilir (Langer ve Lietz, 2015). Orta kapsamlı kuramlar bağlanma, kayıp vb. gibi belirli fenomenlerin neden ve sonuçlarını açıklamaya çalışır (Coulshed ve Orme, 1998). Bilişsel teori, davranışçılık ve kriz teorisi gibi uygulama kuramlarının ise perspektiflere göre daha spesifik olduğu, uygulamaya daha fazla yön verdiği, ancak her duruma uygulanamayacağı belirtilir (Langer ve Lietz, 2015). Çözüm odaklı kısa terapi, motivasyonel görüşme gibi dar kapsamlı uygulama modelleri ise müracaatçılarla çalışmada neyin nasıl yapılacağına dair kılavuzluk eder (Langer ve Lietz, 2015).

Sosyal hizmet kuramlarına ilişkin farklı bakış açılarını yansıtan sınıflandırmalar, kuramları farklı şekillerde ele alsa da sınıflandırmaların hemen hepsinde kuramları uygulama açısından ifade etmenin izleri sürülmektedir. Bu durum kuramı uygulamaya yaklaştırma çabasının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Bu boyutta kuramsal bilginin, sosyal çalışmacının beceri ve değerlerini şekillendirerek kendi yapabilirliklerinin farkına varmasına; müracaatçıyı, sosyal sorunları, güçleri, sınırlılıkları, kaynakları, sosyal yapıyı anlamasına olanak tanıdığı söylenebilir.

Sosyal Hizmette Kuramdan Uygulamaya

Sosyal hizmet uygulaması; sosyal hizmetin geneli anlayışı doğrultusunda mikro, mezzo ve makro düzeylerde güçlendirme, sosyal değişim ve sorun çözme ile şekillenen bileşenlerden oluşmaktadır. Sheafor ve Horejsi (2016) kuram ve uygulama bütünlüğüne dikkat çekerek; sosyal çalışmacıların müracaatçıya destek sürecinde değişim için planlama yapmada ve genel strateji oluşturmada kuramsal bilgiden yararlandığını ifade etmektedir. Payne (2020) kuramın sosyal çalışmacıların karmaşık insan davranışları ve sosyal olgularla uğraşırken neye odaklanacaklarını bilmelerini sağladığından söz ederek kuramların öz disiplini yüksek profesyoneller olunmasına katkı sağladığına işaret eder.

Sosyal hizmet uygulamasında kuramsal bilgi kullanımına dair yapılan bazı çalışmalar (Simon, 1994, Oko, 2008; Gentle-Genitty vd., 2014; Harms ve Connoly, 2015; Teater, 2015; Lub, 2019; Payne, 2020; Tuncay, 2020; Duyan, 2016; Özbesler, 2017) kuram bilgisinin sosyal hizmet kullanımındaki yararlarına dikkat çekmektedir. Bu çalışmalarda dile getirilen argümanlar ise şöyledir:

Eleştirel Değerlendirme ve Açıklama: Kuramsal bilgi müracaatçının durumunu biyolojik, psikolojik ve sosyal yönden eleştirel şekilde değerlendirmeyi ve açıklamayı sağlar. Sosyal çalışmacı kuram bilgisine dayanarak müracaatçıların davranışlarını öngörür, değerlendirir ve soruna açıklama getirir.

Anlama: Kuramsal bilgi, insana ilişkin davranış, olay örgüsü, karakterler ve niyetleri birbiriyle ilişkilendirerek anlamlandırmayı sağlar. Sosyal çalışmacılara kaotik bir ortamda net bir çerçeve sunar.

Test Etme: Kuram, iddiaların uygunluğunu test ederek problem çözme sürecinin doğasını ve yönünü belirler ve bu yolla değişim elde edilebilir.

Rehber Olma: Kuramsal bilgi, sosyal çalışmacının ne arayacağını ve müdahalede hangi adımları atması gerektiğini bilmesine destek olarak bir başlangıç noktası sağlar. Planlı müdahale sürecinin her aşamasında rehberlik eder ve sosyal çalışmacının organize bir plan yapabilmesine olanak tanır.

Profesyonel Yetkinlik Sağlama: Kuramsal bilgiyle sosyal hizmet, bilimsel olmayan yardım yöntemlerinden ayrılır. Kuramsal bilgi sosyal hizmeti profesyonel bir niteliğe ulaştırır.

Etik Değerlere Bağlılık ve Hesap Verilebilirlik Sağlama: Kuramsal bilgi, sosyal hizmet uygulamalarının sosyal hizmet etiği ve değerleri bağlamında yürütülmesini sağlar.

Kuram bilgisinin sosyal hizmet uygulamasında kullanılmasının önemini dile getiren bu görüşler yanında kuram ve uygulama arası ilişki üzerinde karşıt görüşler de bulunmaktadır. Bu konudaki tartışmalar iki görüş etrafında şekillenmektedir. İlk görüş uygulamanın kuram içermediğini, ikincisi ise uygulamanın kuram temelli olduğunu savunmaktadır (Gentle-Genitty vd., 2014). Kuramsal bilginin gerekliliği üzerinden yapılan tartışmalarda Simon (1994) sosyal hizmet uygulayıcılarının kuramsal bilgiyi öğrenmelerinin gerekli olduğunu; kuramın vaka değerlendirmesi, nedensel açıklama, müdahale planlaması ve değerlendirmede kavramsal bir bakış açısı sağladığını ifade eder. Thyer (1994) ise kurama odaklanmakla uygulamanın teknik ve beceri yönünün ihmal edildiği ve çok sayıda kuramı öğrenmede ustalaşmanın mümkün olmadığını vurgular.

Kuram ve uygulama arasındaki zaman zaman bulanıklaşan alana dair tartışmalardan biri de teoriyle pratik yani akademi ile alan arasında boşluğun varlığını belirten “kültür boşluğu” kavramıdır. Sheldon (1978) sosyal hizmetin akademik yönü ve pratik yönü arasında kültür boşluğu olduğunu ifade ederek “kuramsal alt kültür” ve “uygulama alt kültürü” kavramlarını ortaya atmıştır. Bu alt kültürler çatışan bazı unsurları taşımaktadır. Buna göre kuram akademisyenlerin saha ise uygulayıcıların alanı olarak görülmektedir (Thompson, 2000). Sosyal çalışmacıların uygulamada belirli kuramları öne alarak çalışmalarını bir başka tartışmayı da gündeme getirmektedir. Buna göre sosyal çalışmacıların öznel görüşleri, değer yönelimleri ve dünya görüşleri bazen belirli kuramları tercih etmelerine neden olabilmektedir (Tsang, 1998). Payne (2020) bu durumu “kuram politikası” olarak adlandırmaktadır. Ancak, kuramın politize edilmesi olarak da ifade edilebilen bu eğilimin diğer kuramları ihmal ile birlikte sosyal çalışmacının alanını daraltarak genelci sosyal hizmet uygulaması için tehdit oluşturabileceği düşünülebilir.

Kuram ve uygulama arasındaki sınırlılıklara işaret eden unsurlardan biri de “sosyal hizmet uygulamalarındaki sezgisel süreç”tir (Sheppard, 1995). Buna göre müracaatçıyı anlamanın aynı

zamanda sezgisel bir süreç gerektirmesi ve sezgilerle hareket etmenin kolaylığı, kuramsal bilginin göz ardı edilmesi riskini de taşıyabilmektedir.

Bir başka unsur da sosyal çalışmacıların özneliği ile ilgili olarak “kendini geliştirme”dir. Burada mezuniyet sonrasında alandaki güncel kuramların izlenmemesi ile bilgiden uzaklaşılması riski konu edilmektedir (Al-Ma’seb vd., 2015). Bir diğer unsur ise belirli süre deneyim kazanan sosyal çalışmacıların deneyimlerine güvenerek kuramsal bilgiyi arka plana atma riskidir.

Kuramsal bilginin ve uygulamanın doğası, sosyal çalışmacı ve müracaatçının özellikleri, uygulama yapılan ortamın koşulları gibi faktörler kuramsal bilginin uygulamaya aktarımını etkilemekte ve kuramla uygulama arasındaki bulanıklık da bu noktada ortaya çıkmaktadır. Sosyal hizmetin doğa bilimleri gibi bir kesinliğin olmaması, deneyim, sezgi ve becerilerle harmanlanmasında sorunlara neden olabilmektedir (Sheafor ve Horejsi, 2016).

Sosyal hizmetin beceri ve değer temeli ile birlikte giden ve bilgi temeli içinde önemli bir yeri olan kuramın sosyal hizmet uygulamasında nasıl konumlandığı ve işlevselliği önem taşımaktadır. Bu çalışmanın amacı da sosyal çalışmacıların mesleki uygulamalarda kuram kullanımlarına ilişkin var olan durumu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın ana soruları şunlardır:

- Sosyal çalışmacılar uygulamada kuramsal bilgi kullanmakta mıdır?
- Sosyal çalışmacılar hangi kuramları daha fazla kullanmaktadır?
- Uygulamada kuramsal bilgi kullanımında yaşanan sınırlılıklar var mıdır? Bu sınırlılıklar nelerdir?
- Sosyal çalışmacıların kuram kullanımında eğitim, mesleki gelişim süreçleri ve süpervizyonun yeri nedir?
- Sosyal çalışmacıların kuram ve uygulama arasındaki ilişki hakkındaki düşünceleri nelerdir?
- Sosyal çalışmacıların kuramsal bilginin sosyal hizmete katkıları konusundaki öznel görüşleri nelerdir?

YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yöntemi ve fenomenolojik desende yürütülmüştür. Nitel araştırma; insana ilişkin algı ve olayların doğal ortamında bütüncül ve yorumlayıcı anlayışla derinlemesine ele alınması amacıyla gözlem, görüşme, doküman ve söylev analizi gibi yöntemlerin kullanıldığı bilgi üretme biçimidir (Baltacı, 2019). Nitel araştırmada neden-sonuç ilişkisini ön planda tutma amacı yoktur, araştırmacı öznel bakış açısına önem vererek olayların bağlamı ve değer sistemleri içerisinde bilgiye ulaşmaya çalışır (Karataş, 2015). Fenomenolojik anlayış ise bir fenomen ya da kavramla ilgili yaşanmış deneyimlerin ortak anlamlarına ulaşma çabasını ifade eder; fenomeni tanımlamayı, fenomenle ilgili deneyimi olan kişilerden veri toplamayı, verileri deneyimlerin özünü içeren bütüncül bir şekilde ortaya koymayı kapsar (Creswell, 2013).

Araştırmanın Özneleri

Araştırmanın öznelerini, İstanbul'da lisans eğitimi sosyal hizmet olan 20 sosyal çalışmacı oluşturmaktadır. Araştırmanın öznelerinden kamu kuruluşlarında çalışan 9 kişiden 5'i yaşlı, çocuk ve engelli alanında; 4'ü tıbbi ve psikiyatrik sosyal hizmet alanında çalışırken; STK'larda görev yapan 5 sosyal çalışmacı göç alanında ve 1 sosyal çalışmacı ise yaşlılarla çalışmaktadır. Yerel yönetimlerde görev yapan 6 sosyal çalışmacı ise sosyal yardım alanında çalışmaktadır. Öznelere ulaşılmasında sosyal hizmetin farklı alanlarında ve kurumlarında çalışanlar olmasına özen gösterilerek sosyal hizmetin çoğu alanını kapsayacak ortak verilere ulaşılması hedeflenmiştir. Öznelerinin belirlenmesinde çalışmaya hız ve pratiklik kazandırması nedeniyle kartopu örnekleme kullanılmıştır. Kartopu örnekleme, yuvarlandıkça büyüyen kartopu benzeşimiyle belirli ağda birbirleriyle doğrudan veya dolaylı bağlantılı olan kişilere ulaşmayı içerir (Neuman, 2014). Bu çalışmada da her bir katılımcının farklı isimleri vermesi ile öznelere ulaşılmış ve süreç ilerledikçe farklı katılımcıların aynı kişileri işaret etmesi ve yeni isimlere ulaşamaması nedeniyle incelenebilecek olan sınıra ulaşıldığı fark edilerek görüşmeler belli bir sayıda tamamlanmıştır.

Veri Toplama Süreci

Araştırmada nitel araştırma deseninde sıklıkla kullanılan veri toplama yöntemi olan derinlemesine görüşme yönteminden yararlanılmıştır. Derinlemesine görüşme, konunun bütüncül şekilde sorgulanmasına ve detaylı cevapların alınmasına yönelik çoğunlukla açık uçlu soruların yer aldığı bir veri toplama tekniğidir (Tekin, 2016). Araştırmacı tarafından soru listesinin hazırlanmasında öğretim üyeleri ve alanda çalışan sosyal çalışmacıların görüşlerine başvurulmuştur. Görüşmelere başlamadan önce alanda çalışan iki sosyal çalışmacıyla pilot görüşme yapılmış, soruların anlaşılabilirliği ve görüşmenin akışı gözden geçirilerek soru listesine son hali verilmiştir. Görüşme soru listesinin ilk bölümünde katılımcıya ait sosyo-demografik bilgilere, sonraki bölümlerde kuramsal bilgi farkındalığına ve uygulamada kuramsal bilgi kullanımı ile kuram kullanımını etkileyen etmenlere dair sorular yer almıştır. Yüz yüze yapılması planlanan görüşmeler, pandemi nedeniyle online ortamda devam etmiştir. Görüşmelerin online yapılması belli sınırlılıklar getirse de görüşmelerin mesai dışı saatlerde de yapılabilmesi hem katılımcılara hem de araştırmacıya kolaylık sağlamıştır. Görüşmeler, ortalama 45-90 dakika aralığında sürmüş ve 2020 yılı Kasım-Aralık aylarında gerçekleşmiştir. İzinle ses kaydı alınan katılımcılardan online ortama aktarılan bilgilendirilmiş onam formunu doldurmaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Görüşmeler sırasında alınan ses kayıtları bilgisayar ortamında tam metin deşifre edilerek öncelikle kodlanmış ve ortak temalar belirlenerek betimsel analiz yöntemiyle analiz edilmiştir. Betimsel analizin ilk aşaması olan çerçeve oluşturma aşaması dikkate alınarak araştırma soruları ve kavramsal çerçeve gözden geçirilmiş, verilerin ele alan üç ana tema belirlenmiştir. Temalar

uygulamada kuramsal bilgi kullanımı, sosyal çalışmacıların kuramsal bilgi kullanımını etkileyen faktörler ve sosyal hizmette kuram ve uygulamaya ilişkin düşünceler olarak şekillenmiştir. İkinci aşamada oluşturulan çerçeve ve temalara göre veriler ayrıntılı olarak okunup düzenlenmiş ve bulgularda kullanılacak güçlü alıntılar seçilmiştir. Sonraki aşamada düzenlenen veriler tanımlanarak gerekli yerlerde doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Son aşamadaysa tanımlanan bulgular akış içerisinde anlamsal ve ilişkisel bütünlükte ortaya konmuştur.

BULGULAR

1. Sosyal Çalışmacılara Ait Sosyo-Demografik Bulgular

Katılımcıların çoğunluğu kadınlardan oluşmakta, yaş aralıkları 23-53 arasında değişmektedir. Sosyal çalışmacıların alanda çalışma süreleri 10 ay ile 26 yıl arasında değişmektedir. Katılımcı sosyal çalışmacıların, 8'i yüksek lisans eğitimine devam etmekte, 2'si yüksek lisans mezunu ve 4'ü doktora eğitimini sürdürmektedir.

Tablo 1: Sosyal Çalışmacıların Sosyo-Demografik Bulgularına İlişkin Bilgiler

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Lisans Mezuniyeti	Eğitim Düzeyi	Çalıştığı Kurum	Çalışma Süresi
SÇ 1	Kadın	24	2019	Yüksek Lisans	STK (Yaşlılık)	10 ay
SÇ 2	Kadın	29	2017	Yüksek Lisans	Kamu (Yaşlılık)	1 yıl 7 ay
SÇ 3	Kadın	25	2019	Yüksek Lisans	Yerel Yönetim (Sosyal Yardım)	1 yıl 1 ay
SÇ 4	Erkek	33	2012	Doktora	Kamu (Tıbbi Sosyal Hizmet)	9 yıl
SÇ 5	Erkek	26	2017	Yüksek Lisans	Kamu (Psikiyatrik Sos. Hizmet)	1 yıl 3 ay
SÇ 6	Kadın	24	2019	Yüksek Lisans	Yerel Yönetim (Sosyal Yardım)	1 yıl
SÇ 7	Kadın	34	2011	Doktora	Kamu (Çocuk)	9 yıl
SÇ 8	Erkek	49	1994	Lisans	Kamu (Tıbbi Sosyal Hizmet)	26 yıl
SÇ 9	Kadın	30	2014	Lisans	STK (Göç)	6 yıl
SÇ 10	Kadın	33	2017	Yüksek Lisans	STK (Göç)	5 yıl
SÇ 11	Kadın	29	2014	Yüksek Lisans	STK (Göç)	6 yıl
SÇ 12	Erkek	36	2012	Lisans	Kamu (Engelli)	7 yıl
SÇ 13	Erkek	30	2012	Doktora	Kamu (Çocuk)	6 yıl
SÇ 14	Kadın	38	2005	Yüksek Lisans	Kamu (Tıbbi Sosyal Hizmet)	15 yıl
SÇ 15	Erkek	53	1993	Lisans	Kamu (Sosyal Yardım)	25 yıl
SÇ 16	Kadın	34	2009	Doktora	Yerel Yönetim (Sosyal Yardım)	12 yıl
SÇ 17	Kadın	25	2017	Lisans	Yerel Yönetim (Sosyal Yardım)	1 yıl 6 ay
SÇ 18	Kadın	41	2002	Yüksek Lisans	STK (Göç)	11 yıl
SÇ 19	Kadın	23	2019	Lisans	Yerel Yönetim (Sosyal Yardım)	1 yıl 6 ay
SÇ 20	Kadın	25	2017	Lisans	Yerel Yönetim (Sosyal Yardım)	2 yıl 6 ay

2. Kuramdan Uygulamaya: Uygulamada Kuramsal Bilgi Kullanımına İlişkin Bulgular

2.1. Kuramsal Bilgi Kullanımı ve Farkındalık

Araştırma bulguları, sosyal çalışmacıların tamamının kuramsal bilgiyi kullandığını ortaya koymaktadır. Çoğu sosyal çalışmacı kuramı içselleştirmiş bir şekilde, farkında olmadan ve otomatik olarak kullandığını ifade etmektedir. Katılımcıların daha azı ise kuramsal bilgi kullanımında farkındalığa sahip olduğunu ve içselleştirmiş bir şekilde kullanmaktansa farkındalığa sahip olarak kullanmayı daha önemli bulduğunu ifade etmektedir. Ancak farkındalıkla kuram kullanımının en fazla yüksek lisans ve doktora eğitimi almakta olanlar ile mesleki gelişim çabası içinde ek eğitimlerini

sürdürenlerde olduğu görülmektedir. Tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan SÇ14 lisansüstü eğitimin, sosyal yardım alanında çalışan SÇ 16 ise doktora eğitiminin kuram kullanımında farkındalığı arttırdığını vurgulamaktadır:

“Şimdi aslında yüksek lisans öncesi ve yüksek lisans sonrası şeklinde kendimi değerlendirebilirim. İlk alana başladığımda uzun uzun müdahale planlarını yazıyordum. Olmuyor yani yetişemiyorsun vakalara, müdahale planlarını uygulayamıyorsun. Şu kuramda bunu mu uygulamıştık, burada şu kuramı mı düşündüm, hangi yaklaşımla buna yaklaştım falan. Sonra bir bakıyorsunuz ki alan sizi kendi içine çekmiş, yüksek lisansla uygulama becerisi kazandım.” SÇ 14

“Ben muhtemelen çok böyle akademiye bulaşmasaydım, belki kuramsal bilgiye ihtiyaç duymuyor gibi hissedebilirdim kendimi. Bu da sosyal hizmet uzmanlarının bence cehaleti gibi oluyor. Yani sahada var öyle beraber çalıştığımız insanlar oluyor.” SÇ 16

Göç alanında çalışan bir sosyal çalışmacı ise kuramları farkındalıkla kullanmanın önemi hakkında şunları söylemektedir:

“Farkında olarak kullanmak daha önemli bence; çünkü profesyonel bir iş. Farkında olarak kullandığımız zaman aslında o teorik bilgi vakanın çözümlenmesi için yol gösteriyor. Farkında olmadan yaptığımız şey çok profesyonel olmuyor ama biz her yerde profesyonel meslek elemanlarıyız diyoruz.” SÇ 11

Kuramsal bilginin farkında olmadan kullanımı; katılımcılar tarafından uygulamanın içine işleme, içselleştirme, reflekse dönüşme gibi kavramsal anlatılarla belirtilmektedir. Tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan SÇ 8; kuram kullanımını içselleştirdiğini, hangi kuramı kullandığını düşünmediğini, bunun da deneyimle harmanlandığını ifade etmektedir. Göç alanında çalışan SÇ 9 da farkında olmadan kuram kullandığını ifade etmektedir:

“Aslında kuramsal bilgileri evet biliyoruz ama bunu ben bu kuramsal bilgiye dayanarak yapıyorum diye olmuyor tabi ki meslek hayatında. Yaptıktan sonra diyoruz ki ‘he, ben bunu buna göre yapmışım’ diyoruz. Yani bu zaten içimize işlemiş bu bilgiler.” SÇ 9

Sivil toplum kuruluşunda yaşlılarla çalışan bir sosyal çalışmacı kuramın önemi konusunda şunları söylemektedir:

“Evet yararlanıyorum. Kuram ve sosyal hizmet ayrılmaz bir bütündür. Kuram olmasaydı yaptığımız çalışmalar havada kalırdı. Hiçbir şekilde müracaatçının hayatına sağlıklı dokunamazdık.” SÇ 1

Tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan bir başka sosyal çalışmacı ise kuramı önemli bulduğunu şu sözlerle belirtmektedir:

“Bence kuram çok önemlidir; çünkü yapacağınız ve yaptığınız bütün görüşmelerde, uygulamalarda yol gösteriyor.” SÇ 4

2.2. Uygulamada En Sık Kullanılan Kuramlar

Sosyal çalışmacılar, anlatılarda çoğunlukla kuram isimlerini bir arada kullanmaktadırlar. Bu durum sosyal çalışmacıların eklektik olarak çok sayıda kuramı bir arada kullandığını göstermektedir. Anlatılarda, 14 katılımcı güçlendirme, 11 katılımcı ekolojik yaklaşımı, 11 katılımcı ise sistem kuramını daha fazla kullandığını belirtmektedir. Katılımcılardan 4'ü ise kuram adı belirtmeden genelci sosyal hizmet yaklaşımını benimsediğini, 3 katılımcı çözüm odaklı yaklaşımı, 3 katılımcı motivasyonel görüşmeyi daha çok kullandığını söylemiştir. Psikodinamik yaklaşım, bilişsel davranışçı kuram, krize müdahale yaklaşımı, Gestalt, feminist kuram ise 2'şer katılımcı tarafından kullanılmaktadır. 1'er katılımcıysa transaksyonel analiz, öyküsel (narrative) terapi, sosyal yapılandırmacı yaklaşım, psikodrama yaklaşımı ve sanat terapileri gibi kuramlardan yararlandığını ifade etmiştir.

Tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan SÇ 8, en çok sistem kuramına ve ekolojik kurama başvurduğunu ve özellikle vaka analizlerinde sistem kuramını kullandığını ifade etmiştir. Çocuk alanında çalışan SÇ 13 ise sistem kuramı, ekolojik kuram ve güçlendirme yaklaşımından yararlandığını şu sözlerle vurgulamıştır:

“Müracaatçılarla çalışırken temel kuramlardan özellikle sistem kuramı, ekolojik kuramlar ve güçlendirme yaklaşımını kullanıyoruz.” SÇ 13

Psikodinamik yaklaşım, bilişsel davranışçı kuram, krize müdahale yaklaşımı, Gestalt, çözüm odaklı yaklaşım, feminist kuram gibi farklı anlayışların kullanıldığına dair anlatılar da bulunmaktadır. Örneğin çocuk alanında çalışan SÇ 7 psikodinamik yaklaşımı kullandığını vurgulamaktadır. Tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan SÇ 14 ise bilişsel davranışçı kuramdan söz etmektedir:

“Tabi ki dediğim gibi problemlerini de çözüyoruz, kısa süreli de yaklaşıyoruz veya bilişsel davranışçı kuram modelini de kullanıyoruz.” SÇ 14

Yine tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan SÇ 4 ve yaşlılık alanında çalışan SÇ 1 de genelci sosyal hizmet kapsamında birden fazla kuramı bir arada kullanıldığını deşinmektedir:

“Genelci yaklaşımla hepsini kullanarak hareket etmeye çalışıyorum.” SÇ 1

“Bir kuram yoktur. Yani sosyal hizmet genelci bakış açısıyla bakan bir yaklaşımı esas alır. Bir kuram zaten olamaz. Bizler şöyle bir yaklaşımda bulunamayız; sadece psikanaliz veya analitik bakış açısıyla bakamayız. Sadece medikal modelden yararlanamayız. Sadece ekolojik yaklaşımla bakamayız.” SÇ 4

Katılımcıların bir kısmı çalıştıkları alana, toplumsal koşullara ve kendi ilgilerine göre kuram kullandıklarını gösteren yanıtlar vermişlerdir. Örneğin yerel yönetimde sosyal yardım alanında çalışan SÇ 3, pandemi koşulları nedeniyle krize müdahale yaklaşımını sıklıkla kullandığını; yine yerel yönetimde çalışan SÇ 6 Gestalt kuramı ve çözüm odaklı yaklaşımla birlikte feminist kuramı kullandığını; tıbbi sosyal hizmet alanında çalışan SÇ 10 tüberküloz hastalarıyla çalıştığı için motivasyonel görüşmeye önem verdiğini; göç alanında çalışan SÇ 11 ise motivasyonel görüşmeyi

ve transaksyonel analizi kullandığını belirtmektedir. Bulgular güçlendirme yaklaşımı, ekolojik yaklaşım ve sistem kuramının diğer kuramlara göre daha sık kullanıldığını göstermektedir. Bunun gerekçesinin de çerçeve kuramlar olarak bu kuramlara eğitim sürecinde fazla yer verilmesi olduğu düşünülmektedir. Sistem kuramı, ekolojik yaklaşım ve güçlendirme yaklaşımının farklı çalışma alanlarında kullanıldığı izlenmektedir.

2.3. Mesleki Raporlarda Kuram Bilgisi

Bulgular sosyal inceleme, durum tespiti gibi raporlarda kurama ilişkin bilgi aktarımı yapılamadığını ortaya koymaktadır. Bunun önemli bir nedeninin ise uygulamalarda uzun süreli vaka yönetim sürecinin bulunmaması ve müracaatçı sayısının fazla olması ve niceliğe önem verilmesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir.

“Biz aslında vaka yönetiminde uzun süreli bir müdahale planı oluşturamıyoruz. Bizim yaptığımız iş ve kullandığımız sistemde sosyal inceleme raporu değil de durum tespit raporu yazıyoruz. Tabi ki onun içerisinde de kullandığımız kavramlar var ama fazla değil.” SÇ 6

Raporlarda kuramsal bilgi aktarımına dikkat edildiğini belirten anlatılar da bulunmaktadır. Örneğin SÇ 15; aile ve çift terapisi, psikodrama, Gestalt ve sanat terapisi gibi ek eğitimler alan bir sosyal çalışmacı olarak kuramsal bilgiyi raporlarına yansıttığını ve uzayan raporları nedeniyle eleştirilerle karşılaştığını belirtmektedir.

“Ben raporlarımı yazarken kullandığım teknikleri de yazarım. Mesela boş sandalye tekniği derim. ‘Bu teknik sonucunda şunlar tespit edilmiştir’ gibi. Daha sonra bunun kendi yaşamına yansiyıcı yönü ne, raporlarda bunları belirlerim. Bunun önemli olduğunu savunanlardanım. ‘O kadar uzun rapor yazmaya gerek var mı?’ gibi şikayetle karşılaştım.” SÇ 15

Çoğunlukla raporların yöneticiler tarafından okunmadığı ya da yöneticilerin rapor yazımına müdahale ettiğini belirten anlatılarda ise raporların niteliğine değil niceliğine bakıldığı ifade edilmektedir.

“Yöneticilerimiz niteliğe bakmıyor biraz niceliğe bakıyor. Bizim için önemli olan sayı diyor. Bana 10 tane rapor gönder ama içinde çok güzel değerlendirmişsin, kuramı uygulamışsin bilimselleştirmişsin ya da karşındaki insana hizmet verirken gerçekten tam bir hizmet vermişsin, ona bakmıyor.” SÇ 12

“Mesleki raporlarımız meslekten olmayan kişiler tarafından okunuyor ve değerlendiriliyor. Bu yüzden onların anlayacağı bir dile değiştirmek, dönüştürmek konusu biraz sıkıntılı.” SÇ 9

2.4. Kuramsal Bilginin Yönetici, Meslektaş ve Farklı Meslek Gruplarıyla Paylaşımı

Meslektaşlarla yapılan vaka görüşme ve tartışmalarında sözel olarak ve müracaatçiyi konumlandırmada daha sık kuramsal bilgi kullanıldığı ancak farklı meslek gruplarıyla görüşmelerde kuramsal bilgiye ait bir kullanımın olmadığı belirlenmiştir.

“Biz başvursak da diğer meslek elemanları pek bilmediklerinden dolayı konuşamıyorsun. Genelde başvuruyorlar. Sosyal hizmet uzmanlarıyla kullanıyoruz.” SÇ 3

“Meslektaşlarımızdan birden fazla kişinin çalıştığı hastanelerde, bakanlıklarda ve yerel yönetimlerde düzenli şekilde olmasa bile kendi aralarında vaka tartışması oluyor, kuramsal bilgi kullanılıyor.” SÇ 8

Ancak yakın meslek gruplarıyla örneğin psikolog ve sosyologlarla olan vaka tartışmalarında ve paylaşımlarda kuramsal bilgi kullanıldığı belirtilmektedir. SÇ 2, sosyal hizmet alanında deneyimleri olan psikologlarla uzlaşabildiklerini ve konuşabildiklerini söylemektedir.

“Bizim çalıştığımız yer çocuk danışma merkezi olduğu için sürekli dirsek temasında olduğumuz uzman klinik psikologlar var.” SÇ 18

Diğer meslek gruplarıyla olan zorunlu ilişkilerde bilinçli bir şekilde kuramsal bilgiyi vurguladığını fakat zorluklar yaşandığını ortaya koyan anlatılar şöyledir:

“Emniyet mensuplarına özellikle vurguluyorum. Çocuklarla ilgili bir şeyleri umursamadıklarını fark ettiğim zaman kanunlarla, kavramlarla, kuramlarla falan konuşuyorum en azından beni atlatamayacaklarını anlasınlar. Benim işi takip edeceğimi ve bilgili olduğumu anlasınlar istiyorum yani.” SÇ 5

Yöneticilerle yapılan görüşmelerde çoğunlukla kuramsal bilgi kullanılmadığını, bazen çatışma yaşandığını, kuram kullanıldığında yöneticinin meslek elemanı olmasına veya bilgi düzeyine göre sürecin geliştiğini belirten anlatılar mevcuttur. Örneğin SÇ 2; müdürüyle paralel bakış açısı geliştiremediğini, sosyal hizmet alt yapısı olmadığı için kuramsal bazda bir analizi paylaşamadığını ifade etmiştir.

Kuramsal bilgiye o açıdan tabi ki başvuruyoruz ama şöyle ki mesela müdürümüzle aramızda aynı paralel bakış açısını yakalayamadık. Aynı düşünmüyoruz; çünkü o sosyal hizmet alt yapısından gelmiyor ve farklı boyutta bakıyor. O yüzden çelişki olabiliyor. SÇ 2

3. Kuramsal Bilgi Kullanımını Neler Etkiliyor?

3.1. Lisans ve Lisansüstü Eğitim

Sosyal hizmet eğitiminde yeterli düzeyde vaka tartışması yapılmadığı, lisansüstü eğitimin kuram kullanımı konusunda farkındalığı arttırdığına yönelik anlatılar dikkat çekmektedir.

“Vaka tartışmaları çok az yaptık. Vaka üzerinden gidip kuramsal çerçeveyi tartışsak belki daha akılda kalabilirdi. Bir taraftan hoca sürekli anlatmaya çalışıyor, diğer taraftan öğrenci bunu alamıyor. Biz yeterince vaka üzerinden tartışmadık.” SÇ 1

Hem alanda çalışan hem üniversitede ders veren bir sosyal çalışmacı vaka tartışmalarının önemine dikkat çekmektedir.

“Geçen sene verdiğim kuram dersinde öğrencilerime anlattım. Vaka üzerinden örnekler verdiğimiz zaman sınıfın ilgisi, olaya bakış açısı, soru sorması daha çok artıyordu. Yani o heyecanı görebiliyorduk.” SÇ 4

Vaka tartışmalarıyla birlikte vakaları sınıfta rol play yöntemiyle canlandırmanın faydalı olacağını içeren görüşler bulunmaktadır.

“Kendi öğrenciliğimden yola çıkarak söylüyorum karşılıklı iletişim olmuyor, genellikle hoca sınıfa geliyor bir şeyleri anlatıyor, herkes sessiz, 3 gün sonra aklından uçup gidiyor. Fakat uygulamada rol modeller bizim için çok önemliydi. Rol modelde çok aklımızda kaldı. Bir uygulama yaparken iki kişi çıkıp birisi müracaatçı birisi sosyal hizmet uzmanı olup görüşme yaparken oradaki eksiklikler, olaylar öğrencinin daha çok aklında kalıyor.” SÇ 12

Ayrıca SÇ 6 ve SÇ 8’in anlatılarında derslerin teori ağırlıklı olduğu, uygulamada sosyal inceleme raporu yazma ve vaka görmenin kuramın uygulamaya nasıl aktarılacağını öğrenmede önemli olduğu vurgulanmıştır. Alanda aktif çalışan öğretim üyelerinden ders almanın da kuramı uygulamaya aktarma konusunda öğretici olduğu belirtilmektedir.

“Benim avantajım önceden sahada yer almış hocalardan ders aldım. Hep aslında alandaki kişilerdi.” SÇ 9

“Ben o konuda çok şanslıydım yani aynı zamanda devlette çalışan sosyal hizmet uzmanlarından ders aldım.” SÇ 10

Yüksek lisans ve doktora gibi lisansüstü eğitimlerin kuramın uygulamaya aktarılması konusunda lisans eğitime göre daha öğretici olduğu belirtilmektedir. Örneğin SÇ 7, yüksek lisans ve doktora eğitimiyle kuramla iç içe olduğunu, farklı kuramları öğrendiğini, derste vaka tartışmalarının faydalı olduğunu vurgulamaktadır.

3.2. Mesleki Gelişim Çabası

Kuramsal bilgi kullanımının mesleki gelişim çabasıyla ilgili olduğunu söyleyen katılımcılar; kendini geliştirmeme, kişisel olarak çaba göstermeme, güncel bilgiyi yakalayamama, rutine bağlama sonucu boşluğa düşme gibi faktörlerin kuram kullanımının önünde engel olduğuna değinmişlerdir.

“Yani alanda insanla birebirsiniz. Size destek olacak ya da ‘bak burada eksik var’ diyecek, destekleyecek kimse yok. Kendimizi ne kadar geliştiresek onunla ilerleyen bir süreç. O kendimize kalmış. İsterseniz müracaatçı için çok şey yapabilirsiniz, hayatlarına dokunabilirsiniz. İsterseniz hiçbir şey yapmayabilirsiniz. Burada verilen birkaç görevi yapıp işimi yapıp evime gidebilirim. Bu kişisel ya da mesleki tercihtir.” SÇ 14

Katılımcıların çoğu mesleki gelişimleri için yüksek lisans eğitime başladıklarını ifade etmiştir. Yüksek lisansa başlamak, kuramsal bilgi kullanımını etkileyen mesleki gelişim çabasının önemli bir adımı olarak görülmektedir. Alanda kazanılan deneyimlerin makale yazma ve eğitim verme yollarla

paylaşılması, kuramın uygulamadan uygulamanın da kuramdan beslenmesinin önü açmakta ve bu süreç mesleki gelişim aracına dönüşerek kuramsal bilgi kullanımını sağlamaktadır.

“Ben lisans mezuniyetinden sonra öğrendim ki biz lisans eğitiminden sonra çok efektif görüşme yapamıyoruz. Bir yanımız eksik kalıyor gibi düşündüm. O yüzden gidip bir aile danışmanı sertifikası aldım. Sonrasında psikoloji yüksek lisansına başladım. Psikoloji yüksek lisansı yaptıktan sonra doktora başladım. Bu bilgi birikimleriyle şey yapmaya karar verdim; bu tecrübelerimi alanda öğrencilere aktarmayı seçtim ve okulda ders vermeye başladım. Bu beni geliştiren bir şeydi.” SÇ 4

Lisansüstü eğitimden sonra mesleki eğitimlere, seminerlere ve konferanslara katılma mesleki gelişim araçları olarak ifade edilmiştir.

“Yüksek lisansa devam ediyorum. Elimizden geldiğince konferanslara katılıyoruz. Özellikle uzaktan eğitimler çok fazla oluyor pandemi nedeniyle. Onlara katılmaya çalışıyoruz.” SÇ 6

Daha uzun süreli ve uzmanlaşmaya dayalı eğitimler alan sosyal çalışmacılar da mevcuttur.

“Çocuk alanında çalışıyorum. O çocuklara bir şeyler vermek gerekiyor. Bir şey verebilmen için sürekli eğitimlerle geçmen, kendini geliştirmen gerekiyor ve sosyal hizmetteki güncel bilgileri, yenilikleri takip etmen lazım. Alanındaki uzman kişilerden terapi eğitimleri aldım. Bunları çocuklara kurumda uygulayayım diye. EMDR ve oyun terapisi gibi... Örneğin çözüm odaklı terapi. İşaret dili aldım. İşitme engelli öğrencilerimiz oluyor. Beden dili, iletişim dili, anamnez alma, klinik vaka görüşmesi yapma vs. bunlarla ilgili eğitimler aldım...” SÇ 13

Mesleki eğitim, seminer ve sertifika programlarıyla birlikte meslektaşlarla ilişkili olmak ve akran süpervizyonu almak mesleki gelişimin ve kuram kullanımının önemli bir aracı olarak görülmektedir.

“Konferans, seminer tarzı şeylere katıldım. Süpervizyon çok önemli. Kamuda eski meslek elemanları var, onlar benim bakış açımı çok değiştirdi, destek oldular. Beni yönlendirdiler diyebilirim.” SÇ 7

3.3. Mesleki Deneyim Süresi

Mesleğe yeni katılmış daha az deneyimi olan sosyal çalışmacılar; deneyimin beceri kazandırdığını ve deneyimle pozitif gelişme olduğunu ifade etmektedir.

“Deneyim kazandıkça eski bilgilerim tekrar canlanmaya başlıyor. Hem de okumalar yaptığım için yerine daha iyi oturuyor. Sosyal hizmetle ve içeriğiyle ilgili daha rahat bilgiler verebiliyorum artık. Yani kuramlara yönelik daha çok hareket edebiliyorum.” 10 aydır alanda çalışan SÇ 1

Daha az deneyimi olan katılımcılarla benzer 7 ve 25 yıl çalışma deneyimi olan katılımcılar, deneyimin alana adapte olma ve mesleğini var etme çabası sağladığına böylece kuramsal bilginin daha uygulanabilir hale geldiğine dikkat çekmektedir.

SÇ 9; mesleğin ilk yıllarında kuramla uygulamayı bütünleştirmekte zorlandığını, sonradan kuramsal farkındalık kazandığını ifade etmiştir. SÇ 14 ise deneyimle birlikte alanı tanımanın rahatlığına kapılarak kuramsal bilgiyi ötediğini ifade etmektedir. Buna paralel deneyim süresinin artmasının

kuram kullanımını arttırmayacağını tersine yeni başlayan birinin daha çok kuram kullanacağını belirten görüşler de mevcuttur.

“İlk başta kuramdan, bilgi kapsamında başlıyorsunuz ama ne yapacağım kaygısı fazla. Şu döneme baktığımda kuramsal bilgi biraz daha ötelenerek uygulamayla kişileri tanımanın, müracaatçıyı tanımanın getirdiği bir rahatlık oluyor. Bu rahatlık olurken kuramsal bilginin şeyinden biraz uzaklaşıyorsunuz.” 15 yıldır alanda çalışan SÇ 14

SÇ 5, kuramı okulda öğrenilen bir olgu olarak nitelendirmekte ve yeni başlayan sosyal çalışmacının kuramsal bilgi kullanmaya daha eğilimli olacağını ifade etmektedir. SÇ 16, deneyimin artmasıyla birlikte kişi kendini geliştirmese öğrenilen şeylerin güncel kalmayacağını vurgulamaktadır. SÇ 18; fazla deneyimin kuramdan kopmaya neden olabileceğini, kuramsal bilgiyi kullanmanın kişinin tutumuyla ve kendini beslemesiyle ilgili olduğunu söylemektedir.

3.4. Görev Yapılan Kurumlar

Sosyal çalışmacılar, görev yaptıkları kurumların olanaklarının mesleki çalışmaların niteliğini dolayısıyla kuramsal bilgi kullanımını etkilediğini belirtmektedir.

“Yeri geldiğine oda verilmiyor, bilgisayarın verilmiyor. Görüşme yapabilecek özellikte oda olmuyor...” SÇ 8

Ayrıca, kurumlarda mesleki gelişimi ve kuramsal farkındalığı sağlayacak eğitimler yerine iş akışı üzerine eğitimlerin verilmesi katılımcıları sınırlamaktadır. Ancak, kamu kurumlarında yapılan iyi eğitim örnekleri de mevcuttur.

“Psikiyatri hastanesinde çalışırken ruh sağlığı konferanslarına katıldım. Toplum ruh sağlığı eğitici eğitimlerine İtalya'ya gittim. Hepsi psikiyatrik sosyal hizmet alanındaydı. Sonra ben o alandan ayrılmış oldum üzülerek. Hala gönlüm o alandadır aslında.” SÇ 14

Kuramsal bilgi kullanımını teşvik edici çalışmalar kurumsal olarak değil çoğunlukla katılımcıların çabalarıyla kendi aralarında kurdukları enformel ağ ile gerçekleşmektedir.

“Bizim kendi aramızda kurduğumuz vaka tartışma toplantıları yapılıyor. Kendi içerimizde ayda bir mutlaka eğitim düzenliyoruz ama düzenli, yapılandırılmış şekilde değil, belki çıkıp sunum yapma şeklinde değil ama vaka tartışma toplantılarımız mutlaka olur.” SÇ 8

Sivil toplum kuruluşlarında çalışan bazı katılımcılar, kamu ve yerel yönetimlerde çalışanlara göre daha fazla kuramsal bilgi kullanımını teşvik edici çalışmalardan söz etmektedir.

“Bu konuda çalıştığım STK çok alan sağlıyor. Ben süpervizör rolü üstlendiğim için sosyal çalışmacılara eğitimler veriyorum. Bizim dernekte şöyle bir şey var, beni eğitimlere yolluyorlar. Ben katılmak istediğim eğitimlere gidiyorum, o konuda çok iyiler. Hatta paralı bir eğitim var ama benim mesleki gelişimime katkı sağlayacaksa onu bile karşılayabiliyorlar mesleki gelişimim için.” SÇ 11

Özellikle sivil toplum kuruluşlarının uluslararası fonlarla desteklenmesi ve uluslararası yapıların sosyal hizmet bilinciyle çalışmalara önem vermesi dikkat çekici biçimde ifade edilmektedir.

“Ben hep uluslararası fonlanan kuruluşlarda çalıştım. Bu benim eğitimimi geliştirmek için avantaj oldu. Onların fonuyla çalışacak Türkiye'deki sosyal çalışmacıları onların standartlarına göre eğitmeden geçiriyorlar. Uluslararası fon olduğu için eğitimi zorunlu tutuyorlar. Aslında Avrupa'nın zorunlu tuttuğu eğitim bütçesi var projede. Hatta eksik uygulandığı için projenin bitme tarihine bir iki ay kala ‘biz bunu harcamamışız, bitirmeliyiz, nasıl eğitimler bulalım?’ diye çaba oluyor.” SÇ 9

3.5. Yöneticiler, Yönetim Anlayışı ve Bürokrasi

Bulgular, sosyal çalışmacı olan yöneticilerin kuramsal bilgi kullanımına olanak tanıyan tutum sergiledikleri yönündedir. SÇ 16; müdürünün sosyal çalışmacı olduğunu, mesleki ve kuramsal bilgiye yönelik çaba gördüğünde mutlu olduğunu, bunun kendisini motive ederek mesleği yaptığını hissettiğini, önceki kurumunda bu ortamı yakalayamadığını belirtmektedir. SÇ 14 ise çalıştığı iki farklı kurum üzerinden örnek vermektedir:

“Eskiden çalıştığım kamu kurumunda olsam etkilenirdi. Orada kuramsal bilgi değil önem verilen. Biraz daha iktidara dayalı, güce dayalı bir şey isteniyordu benden, En büyük sıkıntım oydu, zaten o yüzden istifa ettim. Yani mesleki yaklaşımım ve değerlendirmemin bir önemi yok. Biz bunu yapmanızı istiyoruz, bu olacak. Mesela bu çocuğun koruma kararını kaldıracaksın diyen idarecilerim oldu. Bunlar yüzünden çok fazla tartıştım, ceza aldığım oldu. Buradaki kurumumda her şey sana bağlı, idarecilerim ben ne yaparsam hep desteklediler. Yani istediğim gibi kuramsal bilgiyi kullanabilirim.” SÇ 14

SÇ 6; sosyal hizmet alanından gelmeyen yöneticisinin mesleğe duyarlı olduğunu, desteklediğini ifade etmektedir. SÇ 19 ise yönetim anlayışı ve iş akışı nedeniyle kurama yönelemediğini söylemektedir.

“Belediyede sosyal hizmet yaklaşımı çok fazla yok. Tamamen yardım odaklı ilerleyen bir sistemleri var. O yüzden çok fazla kurama yönelemezim. Belediyecilikte kurama yönelik çalışma, kurama önem verme, böyle bir şey hiç görmedim.” SÇ 19

Yöneticilerin nitelikten çok niceliğe önem vermesinin kuram bilgisi kullanımını etkilediğini belirten katılımcılardan SÇ 7; idarecilerin kaç rapor yazıldığı gibi nicel bakış açısı olduğunu; raporun içeriği, kuram kullanımı, müdahale yöntemi gibi unsurları dikkate almadığını belirtmektedir.

SÇ 7, yöneticilerin daha çok mevzuatı ve kurumun yararını gözeterek durumları değerlendirdiğini, bunun da kuramsal bilgi kullanımını etkilediğini vurgulamaktadır.

“Bir tane evlilik dışı çocuk vardı. Ailesi anneyi reddetmiş. Çocuk hakkında bakım tedbiri istedim. Sonra annenin burada köylüleri falan varmış, onlar tarikat gibi böyle eğitimler falan veriyorlarmış. Oradaki kadın ‘ben sana sahip çıkarım, bebeğini al gel, bende kal’ demiş. O arada üstten idarecileri falan araya koymuş çocuğu almak için. Ben incelemeyi yaptım, oraya vermeyi uygun bulmadım.

Müdür bana kızdı sen niye vermiyorsun diye. ‘Şu nedenlerden dolayı uygun değil’ dedim. Sonra baktım aday memurluğumu kaldırmayacak, üstten de idareciler araya girdi. Ben de şey dedim ‘tek başıma gitmem, il müdürlüğünden birisi gelsin, iki imza olsun’ dedim. Gittik incelemeyi yaptık. Ben kendim vermedim yani idare zoruyla vermiş oldum. Sonrasında çocuğu izinli olarak veriyordum ve takibini yapıyordum. Ondan izin almadan incelemeye, takibe çıkamıyorsun düşün yani. Ben de ‘1 hafta oldu gidip gözlemine yapacağım, aile yanında nasıl diye bakacağım’ dedim. ‘Hayır’ dedi. Sonra ben müdürün odasından çıkarken güvenlik aradı. ‘Aile çocuğu geri getirdi’ dedi. Sonra müdür ‘ben bu saatten sonra senin işine karışmayacağım’ dedi.” SÇ 7

3.6. İş Yükü

Kurumlardaki iş yükünün kuram kullanımını etkilediği görülmektedir.

“İş yükü çok fazla olduğu için müracaatçıyı düşünerek ben şunu uygulayayım, bunu uygulayayım gibi lüksünüz yok; çünkü beklenen günlük iş var, performansla bağlı olarak beklenen iş sosyal hizmet merkezlerinde özellikle, diğer kurumlarda da öyle.” SÇ 7

SÇ 20, iş yükünün ve vaka sayısının fazlalığının mekanikleşmeyi getirdiğini, bu durumun kuramsal bilgi kullanımını etkilediğini söylemektedir.

“Yoğunluktan haftada 40 tane dosyası olan bir sosyal hizmet uzmanının nasıl kuramlardan faydalanmasını bekleyebiliriz. SHM'ler bu şekilde çalışıyor şu anda. Ben burada sivil toplumdayım. Yoğunluğumu bir şekilde hafiflettim, devlet personelinin ayda 40 dosyası oluyor. Nasıl ayda 40 dosyayı kuramsal olarak düşünecek?” SÇ 10

SÇ 11; kamuda fazla dosya sayısından dolayı çok iş yükü olduğunu, çalıştığı ve yönetici pozisyonunda bulunduğu sivil toplum kuruluşunda sayının daha az tutulduğunu söylemektedir. Ayrıca yürütülen projelerde fon sağlayıcı olan uluslararası kuruluşların sosyal hizmet bilincine sahip olmasının bu durumu etkilediğine dikkat çekmektedir. SÇ 12, dosya sayısının fazlalığına ek yeterli zamanın olmaması nedeniyle kuram kullanmanın imkânsız olduğunu ifade etmektedir. SÇ 10 pandemi öncesi iş yükünün fazla olduğu dönemi değerlendirerek müracaatçı sayısının fazlalığı ve personel sayısını azlığına dikkat çekmektedir. Ayrıca, sosyal hizmet uygulaması dışında farklı işler yapmanın iş yükü getirerek kuram kullanmayı kısıtlandığını vurgulayan anlatılar da mevcuttur.

3.7. Süpervizyon Desteği

Katılımcılar, profesyonel süpervizyon desteği almadıklarını; akran süpervizyonu bağlamında çalışma arkadaşlarına danıştıklarını belirtmektedir. Akran süpervizyonunun kaynağı meslektaşlar, meslek büyükleri, meslek örgütü, farklı meslekten olan çalışma arkadaşları ve akademide olan öğretim üyeleri olarak ifade edilmektedir.

SÇ 11, meslek büyüklerinden süpervizyon desteği aldığını ve bu durumun kuramsal bilgi kullanımını etkilediğine değinmektedir. SÇ 14, çalışma arkadaşlarından destek aldığını dile getirirse de bunun

süpervizyon sağlamadığını ve kuramsal bilgi kullanımına hiçbir etkisinin olmadığını ifade etmektedir. SÇ 2, işe başladığında belirli kuramsal bilgiye sahip olsa da uygulama yönünün eksik olduğunu söyleyerek deneyimli çalışma arkadaşlarından akran süpervizyonu aldığını dile getirmektedir. SÇ 10'un bu konudaki ifadeleri ise şu şekildedir:

“Meslektaşlarımdan aldım. Meslek büyüklerimden çok destek aldım. Hala da almaya çalışıyorum zaman zaman hocalarımdan alıyorum.” SÇ 10

3.8. Sosyal Çalışmacıların Kuramsal Bilgi Kullanımında Yaşadıkları Diğer Sınırlılıklar

Alanda çalışırken eğitimden uzak kalma, kuramın soyut bulunması, uygulamaya nasıl aktarılacağı üzerinde durulmaması gibi etkenler kuram kullanmayı sınırlayan unsurlar olarak ortaya çıkmaktadır. Katılımcıların bir kısmı lisans eğitiminde kuram derslerinin zor bulunması nedeniyle kuram kullanırken zorlandıklarını, geriye dönük okumalar yaparak kuramları hatırlamanın önemli olduğunu belirtmektedir. Buna göre arka plandaki eğitim sürecinin niteliği, kuram kullanımını sınırlayan faktörlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

“Zorlanıyorum. Lisans eğitimi alırken de kuramlar karşımıza çıktığında çok zor gelmişti. Kendimizi ders çalışırken çok zorlanmış hissetmiştik. Kendimizi geri çektiğimiz için şu anda tekrar tekrar kitaplara bakıp kuramları hatırlamak gerekiyor.” SÇ 1

SÇ 7, kuramsal bilginin sürekli yenilenmesinin izlemeyi zorlaştırdığına değinerek kendi ilgisi nedeniyle kuramların farkında olduğunu ancak eğitimde kuram kullanımının öğretilmediğini vurgulamaktadır. SÇ 14; kuramsal bilgi kullanımındaki sınırlılığını kuramın soyut olması, bilgiyi algılamanın ve aktarmanın sosyal çalışmacıya ve müracaatçıya bağlı olarak değişmesi gibi faktörlere bağlamaktadır.

Müracaatçı sayısının fazla olması, müracaatçının direnci ve iş yükü, müracaatçılarla ilgili nedenler olarak kuram kullanımında sınırlılıklara neden olabilmektedir. SÇ 16; bazı müracaatçıların direnç gösterdiğini, soruları anlamadığını, iş yükü nedeniyle herkesle detaylı ilgilenemediğini ve kuram kullanamadığını söylemektedir.

“Tabi zorlanıyorsun. Müracaatçıyla başlıyorsun kuramı uygulamaya. Müracaatçı başka kuruma nakil oluyor mesela. Çalışma yarıda kalıyor. Bazen hem müracaatçıyla çalışıyorsun hem ailesiyle. Ailesi çalışmayı bırakabiliyor. Müracaatçı sayın çok olursa kuramlardan, çok istifade edemiyorsun. Zaman yeterli olmuyor. SÇ 13

Kuram kullanımını sınırlayan diğer faktörler işin yapısı, politik koşullar ve kurumlar arası koordinasyon eksikliği olarak sıralanmaktadır.

“Tabi kuram ideal olan olduğu için saha her zaman ideal olan için uygun alan vermiyor size. Yani bazen politize oluyor süreçler, bazen ülkedeki koşullar beklentiniz düzeyinde olamayabiliyor. İdeal olanı biliyorsunuz, kuramı uygulamaya çalışıyorsunuz ama kuramı uygulamak için sadece meslek elemanının istemesi yeterli değil. Kamu kuruluşlarının ve vatandaşların sosyal hizmet müdahalesi

alabileceği yerlerin buna uygun olması lazım. Maalesef teoriyi pratiğe dökerken zorlanıyorum.” SÇ 16

Sosyal çalışmacıların farklı mesleklerden olan kişilerle çalışması ya da aynı bakış açısında olmayan meslektaşlar kuram kullanırken zorlanmayı getiren önemli bir neden olarak ortaya çıkmaktadır.

“Çalıştığın diğer sosyal hizmet uzmanıyla bu konuda aynı düşünmüyorsan zorlanıyorsun. Mesela kurumda iki sosyal hizmet uzmanı var, sen farklı şey söylüyorsun, o farklı şey söylüyor. Yöneticinin gözünde ikiniz de sosyal hizmet uzmanısınız. O daha kolay bir şey söylediği için onun dediğini yapıyor. Bunlar beni zorlamıştı.” SÇ 11

Kuram kullanırken zorlanılmadığını belirten anlatılara göz atıldığında hem alanda çalışma hem de üniversitede ders verme, deneyim, kuram kullanımını içselleştirilmiş bir süreç olarak görme ve eklektik anlayış gereğince birçok kuramı bir arada kullanmanın kuram kullanımını kolaylaştırdığı belirtilmektedir. Örneğin SÇ 8; 26 yıllık deneyimi olduğunu için zorlanmadığını söyleyerek eski kuşağın meslek örgütü veya meslektaşlarıyla ilişkisi yoksa yenilikleri takip etme ve bilgilerini güncellemekte zorlandığını ifade etmektedir.

4. Sosyal Çalışmacıların Kuramsal Bilgi Hakkındaki Düşünceleri

4.1. Sosyal Hizmette Kuramsal Bilgiye İlişkin Düşünceler

Katılımcılar kuramsal bilgi kullanmanın sosyal hizmetin hayırseverlik olarak görülmesinin önüne geçtiğini ve profesyonel meslek olarak mesleki sınırların oluşturulmasına katkı sağladığını ifade etmektedirler.

“Sosyal hizmette kuram olmasaydı, direk uygulamaya geçseydik hayırseverlik olarak görülürdü. Profesyonel şekilde yapabilmemiz için bilgiye, kurama dayanması gerekiyor. Bunu kuramla yapıyoruz.” SÇ 6

“Kuramsal bilgi bence mesleğimizin farkını ortaya koyan bir şey. Çok kıymetli. Bence bugün mesleğimizin bu durumda olmasının sebebi sosyolog da yapar, felsefeci tabi iktisatçı da yapar durumunun sebebi zamanında sosyal hizmet uzmanlarının teorik bilgiyi dışlamış olmaları bence.” SÇ 11

Sosyal çalışmacıların kuramsal bilginin yararına değindikleri anlatılardaysa kuram temelinde çalışmanın etik bir sorumluluk ve mesleki rehber olduğu, müracaatçıları iyi yönlendirme becerisi kazandırdığı, mesleki müdahaleleri kolaylaştırdığı gibi yararları değerlendirilmiştir.

“Aslında bizim mesleğimizi etik olarak yapıp yapmadığımızı, yani kendimize verdiğimiz bir cevap olabilir bu.” SÇ 9

“İşimizi kolaylaştırır önce onu söyleyeyim. Sebebi bir şeyleri bilerek uygulama yapmak, kurama uygun olarak davrandığımızda bir şeyler yerine ve rayına oturuyor.” SÇ 12

Kuramsal bilginin yararına değinen diğer anlatılarda insan davranışını anlamlı kılma, çerçeve çizme, vaka analizi yapma, analitik düşünme, bütüncül vakaya yaklaşma olanağı, doğru inceleme ve değerlendirmeye müracaatçının daha iyi hizmet almasını sağlama noktalarında kuramsal bilginin yararlarına değinilmektedir.

“Daha doğru inceleme, net bilgi, müracaatçı kitlesinin daha verimli hizmet modelinden yararlanması için bence kuramsal çerçeveden yararlanmak gerekiyor.” SÇ 2

4.2. Kuram ve Uygulama Arasındaki İlişkiye Dair Düşünceler

Sosyal çalışmacıların çoğu kuramla uygulamanın iç içe olduğunu ve birbirini tamamladığını belirtmiştir.

“Hem kuram uygulamadan beslenir hem uygulama kuramdan beslenir. İkisi birbiriyle iç içe aslında. Kuram olmadan uygulama çok sık kalır; çünkü biz uygulamadan birtakım mantıksal çerçevelere dayanarak yararlanıyoruz.” SÇ 6

Sosyal çalışmacıların bir kısmı ise kuramı akademiyle uygulamayı ise saha ile özdeşleştirmektedirler. SÇ 7; kuram bilgisinin bazen alanla çatıştığını ve uygulanamadığını, alanla akademinin kopuk olduğunu belirtmektedir. Kuram ve uygulama arasındaki ilişki ise daha çok kuram üzerinden yanıtlanmaktadır. Bu da sosyal çalışmacıların kuramı uygulamaya göre daha uzak bir pozisyona yerleştirdiklerine işaret etmektedir.

“Kuram bilmezsen uygulamayı herkes yapar. Kuram bilersen yaptığın uygulama en doğrusu olur. Ama bilmezsen uygulamayı zaten herkes yaptığı için mesleğin bir anlamı olmaz.” SÇ 17

“Kuramı uygulamaya aktarmak zor. İkisinin bağlantısını kurmak zor oluyor; çünkü hep tanım şeklinde gidiyor. Bence kuramı anlatmanın şekli değişmeli. Mesela hoca anlatırken bilgi vermenin yanında nasıl kullanacağımızı da öğretse keşke.” SÇ 3

“Şu an benim gördüğüm tek yönlü bir ilişki olduğu. Kuramlar uygulamaya ben seni besleyeceğim, seni beslemeliyim diyor. Aslında uygulamadan öğrenecekleri çok şey var.” SÇ 9

Sosyal çalışmacıların çoğu kuram bilgisinin güncel gelişmelere göre yenilenmesi gerektiğini belirterek yeni kuramlara ihtiyaç olduğunu söylemektedirler.

“İnsanların ihtiyaçları değişiyor. İhtiyaçlar sınırsız. Bu ihtiyaçlarımız kuramları değiştirecektir. Sabit kalmayacaktır. O yüzden kuramsal bilgi temeli yeterlidir diyemeyiz; çünkü sürekli değiştiğimiz için dünya düzeni sürekli değiştiği için sosyal hizmetin değişmeye, ihtiyacı var diye düşünüyorum.” SÇ 2

SÇ 7; meslekleşme sürecinde psikoloji, sosyoloji gibi disiplinlerden kuramların alındığına sosyal hizmetin içinden gelen kuramların geliştirilmesinin gerekliliğine değinmektedir. Benzer şekilde SÇ 1 ve SÇ 14, sosyal hizmetin kendisine ait görev odaklı yaklaşımı geliştirdiğini ve bunun devam ederek sosyal hizmete özgü kuramların da geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir:

“Şu anda sosyal hizmetin kendine ait çok fazla kuramı yok. Bildiğim görev odaklı yaklaşım var. Diğer disiplinlerin kuramlarından etkilenecek kendi alanımızda bir çerçeve çiziyoruz ve kullanıyoruz. Sosyal hizmete özgü kuramdır diyebileceğimiz fazla kuramımız yok. Sosyal hizmete ait kuramlara ihtiyacımız var.” SÇ 1

SÇ 5, onkoloji veya psikiyatri gibi belirli alanlara özgü, alana dayalı sınıflamaları kapsayan kuramlar oluşturularak ihtiyacın karşılanabileceğini; SÇ 20, de sosyal hizmete özgü kuramların mesleki tanınırlığı ve sınırları belirleyebileceğini belirtmektedir.

TARTIŞMA

Bulgular sosyal çalışmacıların kuramsal bilgiyi kullandıklarına, kuramların sosyal çalışmacıların profesyonel kimliğini oluşturmada ve mesleki sınırları çizmesinde yarar sağladığına işaret etmektedir. Literatürde yer alan çalışmalar da bu sonuca paralel olarak kuramın profesyonelleşmeyi ve hesap verilebilirliği sağlayarak çerçeve sunduğunu belirtmektedir (Gentle-Genitty vd., 2014; Payne, 2020).

Araştırma sonuçları, sosyal çalışmacıların çoğu kez kuramsal bilgiyi içselleştirilmiş bir şekilde farkında olmadan kullandığı; az sayıda sosyal çalışmacının kuramsal bilgiyi bilinçli olarak kullandığını ortaya koymaktadır. Alanda yapılmış benzer araştırmalar bu sonucu destekler yöndedir. Carew (1979) sosyal çalışmacıların bilinçsiz bir şekilde kuram kullandığını ifade etmekte, Coulshed ve Orme (1998) farkında olarak veya olmayarak belirli kuramsal çerçeveden hareket edildiğini vurgulamaktadır.

Bulgular, en sık kullanılan kuramların güçlendirme yaklaşımı, ekolojik yaklaşım ve sistem kuramı olduğunu göstermektedir. Cete ve Kahraman Güloğlu'nun (2022) araştırmalarında da ekolojik yaklaşım sonrasında güçlendirme, genelci, feminist ve baskı-ayrımcılık karşıtı yaklaşımların tercih edildiği belirlenmiştir. Özbessler ve İçağasıoğlu Çoban'ın (2010) çalışmalarında da en sık kullanılan üç kuramdan birinin güçlendirme yaklaşımı olduğu belirtilmektedir. Erbay (2019) sistem kuramı, güçlendirme yaklaşımı ve ekolojik yaklaşımın mesleğinin özünde yer alan kuramlar olduğunu söylemektedir.

Bulgular; lisans eğitiminde kuram derslerinin karmaşık bulunduğuna, işaret etmektedir. Gentle-Genitty ve diğerleri (2014) tarafından yapılan çalışmada da öğrencilerin sosyal hizmet kuramını karmaşık buldukları belirtilmektedir. Bu konudaki diğer bulgular, lisans eğitiminde kuramın uygulamaya aktarımının izlenebileceği vaka analizleriyle rol play gibi çalışmaların yapılmadığı yönündedir. Barsky ve diğerleri (1997) rol play yönteminin deneyimlenmesinin etkili öğrenmeyi sağladığını, Pak ve diğerleri (2018) ise vaka örnekleri paylaşılmasının verimliliğini belirtmektedir. Bulgularda, alanda çalışan öğretim görevlilerinden eğitim alınmasının öğretici olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna paralel Cha ve diğerlerinin (2006) çalışmasında sosyal çalışmacıların pratikten ve uygulayıcılardan gelen bilgiyi tercih ettiği belirtilmektedir.

Araştırmada işin yapısı, yoğunluğu, kurumsal politikalar, diğer meslek gruplarıyla yaşanan fikir ayrılıklarının kuram kullanımını sınırladığı belirlenmiştir. Destekleyici şekilde Zengin ve Çalış (2017) kuramsal bilginin uygulamaya aktarılmasında yaşanan sorunun yetersiz ve yanlış politikalar, kaynak eksikliği, yapısal-yönetimsel nedenler ve zorlayıcı çalışma koşullarına bağlı olduğunu belirtmektedir.

Çalışmada kuramsal bilgi kullanımına alt yapı oluşturacak çalışmaların kurumsal değil; sosyal çalışmacıların aralarında kurdukları enformel ağlarla gerçekleştiği bulgusuna ulaşılmıştır. Yöneticisi sosyal çalışmacı olan kurumların mesleki çalışma bağlamında kuram kullanmaya olanak tanıyan ortam sağladığı; farklı meslekten olan yöneticilerin alan dışında görevler vermesinin iş yükü getirdiği, bunun da kuramsal bilgi kullanmayı azalttığı ifade edilmiştir. Zengin ve Çalış (2017) de farklı mesleklerden olan yöneticilerin sosyal hizmet mesleğiyle ilgili farkındalığa sahip olmadığını ifade etmekte, Al-Ma'seb ve diğerleri (2015) ise meslek dışı yöneticiler tarafından belirlenen görevler nedeniyle meslekle ilgisiz işler yapıldığını belirtmektedir.

Müracaatçı sayısının fazla olması kuramsal bilgi kullanımı sınırlayan faktörlerden birisidir. Bu duruma güncel örnek pandemiyle birlikte daha hızlı müdahalelerin yürütülmesi ile kuramsal bilgi kullanımının zorlaşmasıdır. Yöneticilerin nitelikten çok niceliğe önem vermesi, kuramsal bilgi kullanımının önündeki engellerden birisidir. Benzer sonuca vurgu yapan Zengin ve Çalış (2017) sosyal çalışmacıların yoğun evrak işleri, vaka yükü, personel yetersizliği gibi sorunlar yaşadıklarını belirtmektedir. Al-Ma'seb ve diğerleri (2015) çalışmalarında sayısal hedefleri gerçekleştirme talebinin kuram kullanmayı zorlaştırdığını ifade etmektedir.

Çalışmanın bulguları; sosyal hizmette kuramsal bilgi temelinin güncel gelişmelere ayak uydurarak gelişmesi gerektiği ve yeni kuramlara ihtiyaç olduğu yönündedir. McDonald ve Jones (2000) sosyal hizmet kuramlarının çağın getirdiklerine yanıt vererek üretilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Çalışmada sosyal hizmete özgü kuramlara ihtiyaç olduğu çoğu sosyal çalışmacı tarafından ifade edilmiştir. Göppner ve Hämäläinen (2007) de sosyal hizmet biliminin arka planında kuram oluşturması gerektiğini belirtmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada elde edilen bulgular, sosyal çalışmacıların uygulamada kuram kullanımlarına dair bilgilere işaret ederken; aynı zamanda alanda ve uygulamada sosyal hizmet açısından yaşanan sorunları da ortaya koymaktadır. Buna göre kuram kullanımının bir anlamda sosyal hizmet mesleğinin kendisini belirlediğini söylemek de mümkündür.

Araştırma bulguları, katılımcıların tamamının kuramsal bilgiyi kullandığını ortaya koymaktadır. Çoğu sosyal çalışmacı kuramı içselleştirmiş bir şekilde, farkında olmadan kullanırken daha azı kuram kullanımında farkındalığa sahip olduğunu ve farkındalıkla kuram kullanmayı daha önemli bulduğunu ifade etmektedir. Farkındalıkla kuram kullanımının en fazla yüksek lisans ve doktora

eğitimi almakta olanlar ile mesleki gelişim çabası içinde ek eğitimlerini sürdürenlerde olduğu görölmektedir.

Bulgular; mesleki raporlarda kurama ilişkin bilgi aktarımı yapılamadığını ortaya koymaktadır. Uygulamalarda uzun süreli vaka yönetim sürecinin bulunmaması, müracaatçı sayısının fazla olması ile taleplerin ivedi yerine getirilme ihtiyacının bunun gerekçesi olduğu düşünölmektedir.

Meslektaşlarla yapılan mesleki tartışmalarda ve müracaatçıyı konumlandırmada sözel olarak kuramsal bilgi kullanıldığı ancak farklı meslek gruplarıyla ve yöneticilerle görüşmelerde böyle bir kullanımın olmadığı belirlenmiştir. Buna karşın psikolog ve sosyolog gibi yakın meslek gruplarıyla yapılan paylaşımlarda kuramsal bilgi kullanıldığı, yöneticilerle ise kurama dair bir paylaşımın olmadığı; yöneticinin meslek elemanı olmasına veya bilgi düzeyine göre kuramsal bilgi paylaşımının bulunduğu saptanmıştır.

Araştırma sonuçları, sosyal çalışmacıların genelci sosyal hizmet anlayışı doğrultusunda birden fazla kuramsal çerçeveden yararlandığını ortaya koymuştur. Güçlendirme yaklaşımı, ekolojik yaklaşım ve sistem kuramı sosyal hizmetin temel kuramsal çerçeveleri olarak en sık kullanılan kuramlardır. Çok az sayıda sosyal çalışmacı ise bazı çağdaş kuramları (transaksiyonel analiz, Gestalt kuramı vb.) ilgisi temelinde kullanmaya çalışmaktadır.

Kuram kullanımının varlığına karşın sosyal çalışmacılar kuram kullanımında bazı sınırlılıklar ile karşılaşmaktadır. Bulgular, kuram kullanımında yaşanan sınırlılıkların nedenlerinin bir kısmının da lisans eğitim süreci olduğuna işaret etmektedir. Kuram derslerinin karmaşık ve soyut bulunması, kuramın uygulamaya aktarımının derslerde yeterince verilmemesi bu durumun gerekçeleri olarak belirtilmektedir. Bu konudaki eksiklik geriye dönük okumalar ve alınan yan eğitimlerle giderilmeye çalışılmaktadır.

Mesleki gelişim için yeterli olanakların (eğitim, konferans, akran süpervizyonu) bulunmayışı ile birlikte güncel bilgilerin yakalanamaması da sosyal çalışmacıların kuram kullanımlarını sınırlamaktadır.

Yüksek lisansa başlamak, kuramsal bilgi kullanımını etkileyen mesleki gelişim çabasının önemli bir adımı olarak görölmekte ve katılımcıların çoğu bu nedenle yüksek lisans eğitime başladıklarını belirtmektedirler. Alan deneyimlerinin akademik etkinliklerle paylaşılması, kuramın uygulamadan uygulamanın da kuramdan beslenmesinin önünü açmakta ve bu süreç mesleki gelişim aracına dönüşerek kuramsal bilgi kullanımını sağlamaktadır.

Kurumlarda, eğitimlerin olmaması ya da sınırlı olması ile mesleki gelişim sorumluluğunun sosyal çalışmacıların bireysel alanına bırakılması mesleki motivasyonu olumsuz yönde etkilerken sosyal çalışmacıları kuramdan uzaklaştıran bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Buna karşın sivil toplum kuruluşlarında çalışanlar, kamu ve yerel yönetimlerde çalışanlara göre kuramsal bilgi kullanımını teşvik edici ve mesleki gelişime katkı sunan etkinliklerden söz etmektedirler.

Kuramın mesleki çalışma ve raporlara yansıtılmasında kurumsal nitelikler ve yöneticilerin sosyal hizmet mesleğine yakınlıkları etkili olmaktadır. Kurumların iş yükü, hızlı çalışma gerekliliği, müracaatçı sayısı ve sorunların çeşitliliği vb. sosyal çalışmacıları kuram kullanımında sınırlamaktadır.

Sosyal çalışmacılar genel olarak kuram kullanmanın sosyal hizmetin hayırseverlik olarak görülmesinin önüne geçtiğini ve mesleki sınırların oluşturulmasına katkı sağladığını ifade etmektedirler. Buna göre kuram temelinde çalışmanın etik ve mesleki rehber olduğu, müracaatçıları daha iyi yönlendirme becerisi kazandırdığı, mesleki müdahaleleri kolaylaştırdığı gibi yararları değerlendirilmektedir. Ayrıca insan davranışını anlamlı kılma, çerçeve çizme, analitik düşünme, müracaatçılara bütüncül yaklaşma olanağı, doğru inceleme ve değerlendirmeye müracaatçının daha iyi hizmet almasını sağlama noktalarında kuramsal bilginin yararlarına değerlendirilmektedir.

Sosyal çalışmacıların çoğu kuramla uygulamanın birbirini tamamladığını belirtmiş bir kısmı ise kuramı akademiyle uygulamayı ise saha ile özdeşleştirmiştir. Bu da sosyal çalışmacıların kuramı uygulamaya göre daha uzak bir pozisyona yerleştirdiklerine işaret etmektedir. Sosyal çalışmacıların çoğu kuram bilgisinin toplumsal değişme ve güncel gelişmelere göre yenilenmesi gerektiğini belirterek, yeni kuramlara ihtiyaç olduğunu söylemektedirler.

Sonuç olarak kuram ve uygulama arasındaki ortaklığın hayata geçirilmesinde bu çalışmanın bulgularında ortaya konulan sınırlılıklar hakkında öz farkındalığa sahip olmak önceliklidir. Sosyal hizmet meslek kimliğinin kabulü ve bilimsel çerçevesinin güçlendirilmesinde toplumsal dinamikleri ve değişimi öne alarak disiplinler arası bir temelde güncelliğin yakalanması ve lisans eğitimlerinde kuramsal bilgi kullanımına yönelik içeriklerin daha fazla yer alması ayrıca önem taşımaktadır. Bu boyutta önemli parametrelerden biri uygulamadan gelen bilginin de katkısıyla kendine özgü kuramlar üretmesinin sosyal hizmete bilimsel bir kimlik kazandırmadaki önemidir. Sosyal hizmetin yeni ve çeşitlenen sorun alanları, değişen gereksinimler, uygulamadan gelecek bilgi ile birlikte yeni kuramsal çerçevelere gereksinimi arttırmaktadır. Zira kuramlar sosyal çalışmacılara, müdahale sürecinde kavramsal çerçeve sunarak rehberlik eder. Küresel sistemin yarattığı yeni ve çeşitlenen sorun alanlarıyla sosyal politika anlayışını sorgulayan, sosyal adalet ve insan hakları odağını öne alan sosyal hizmet mesleğinin kuramsal bilgiyle yakın bağlar içinde olması kaçınılmazdır. Bu doğrultuda sosyal politika ve bürokratik anlayıştan başlayarak nicelikten çok niteliğin ön planda olduğu iş tanımları ile mesleki gelişim konusunda gerekli çaba ve mücadelenin verilmesi önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Etik kurul izni, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 31.08.2020 tarihli ve 2020/7 sayılı karar ile alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Al-Ma'seb, H., Alkhurinej, A. Ve Alduwaihi, M. (2015). The gap between theory and practice in social work. *International Social Work*, 58 (6), 819-830.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.
- Barsky, A., Rogers, G., Krysik, J. ve Langevin, P. (1997). Evaluating the integration of social work theory and practice: multi-modal teaching techniques in the classroom. *Canadian Social Work Review*, 14 (2), 185-200.
- Carew, R. (1979). The place of knowledge in social work activity. *The British Journal of Social Work*, 9 (3), 349-364.
- Cete, H. ve Kahraman Güloğlu, F. (2022). Türk Kızılay Toplum Merkezlerinde çalışan meslek elemanlarının sosyal hizmet perspektifi ve alanda yaşadıkları sorunlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33 (2), 407-435.
- Cha, T., Kuo, E. ve Marsh, C. J. (2006). Useful knowledge for social work practice. *Social Work & Society*, 1, 111-122.
- Coulshed, V. ve Orme, J. (1998). *Social work practice: an introduction*. London: Macmillan International Higher Education.
- Creswell, J. W. (2013). Nitel araştırma yöntemleri beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni, Çev. Ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir. Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Duyan, V. (2016). *Sosyal hizmet temelleri yaklaşımları müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Çalışma Yayınları.
- Erbay, E. (2019). Güç ve güçlendirme kavramları bağlamında sosyal hizmet uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19 (42), 41-64.
- Gentle-Genitty, C., Chen, H., Karıkari, I. ve Barnett, C. (2014). Social work theory and application to practice: the students' perspectives. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 14 (1), 36-47.
- Göppner, H. J. Ve Hämäläinen, J. (2007). Developing a science of social work. *Journal of Social Work*, 7 (3), 269-287.
- Harms, L. ve Connolly, M. (2015). *Social work: from theory to practice*. Australia: Cambridge University Press.
- Hicks, S. (2016). Theory and social work: a conceptual review of the literature. *International Journal*

- of Social Welfare. 25 (4), 399-414.
- Karataş, Z. (2015). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri. *Manevi Temelli Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), 62-80.
- Langer, C. L. ve Lietz, C. (2015). *Applying theory to generalist social work practice*. Canada: John Wiley & Sons.
- Lub, V. (2019). Theory, social work methods and participation. *Journal of Social Work*, 19 (1), 3-19.
- Mcdonald, C. ve Jones, A. (2000). Reconstructing and Re-conceptualising Social Work in the Emerging Milieu, *Australian Social Work*, 53 (3), 3-11.
- Neuman, W. L. (2014). *Toplumsal araştırma yöntemleri: nitel ve nicel yaklaşımlar 1*, Çev. Ed. Sedef Özge. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Okon, J. (2008). *Understanding and using theory in social work*. United Kingdom: Learning Matters.
- Özbesler, C. (2017). Sosyal inceleme ve değerlendirmede kuramsal bilgi ve yetkinliğin önemi. *Sosyal Hizmet Dergisi*, Ocak-Haziran/ Temmuz-Aralık 2015, 18-26.
- Özbesler, C. ve İçağasıoğlu Çoban, A. (2010). Hastane ortamında sosyal hizmet uygulamaları: Ankara örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21 (2), 31-46.
- Pak, M. D., Attepe Özden, S. ve İçağasıoğlu Çoban, A. (2018). Ezberletmeyin, Öğretin!: Öğrencilerin Gözünden Sosyal Hizmet Eğitiminde Etkili Eğitmenin Özellikleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29 (2), 226-244.
- Payne, M. (2020). *Modern sosyal hizmet kuramı*, Çev. Ed. Kasım Karataş. Ankara: Nika Yayınevi.
- Sheafor, B. W. ve Horejsi, C. R. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması: temel teknikler ve ilkeler*, Çev. Ed. Durdu Baran Çiftci. Ankara: Nika Yayınevi.
- Sheldon, B. (1978). Theory and practice in social work: a re-examination of a tenuous relationship. *British Journal of Social Work*, 8 (1), 1-22.
- Sheppard, M. (1995). Social work, social science and practice wisdom. *British Journal of Social Work*, 25 (3), 265-293.
- Simon, B. L. (1994). Are theories for practice necessary? Yes!. *Journal of Social Work Education*, 30 (2), 144-148.
- Teater, B. (2015). *Sosyal hizmet kuram ve yöntemleri: uygulama için bir giriş*, Çev. Ed. Abdullah Karatay. Ankara: Nika Yayınevi.
- Tekin, H. H. (2016). Nitel araştırma yönteminin bir veri toplama tekniği olarak derinlemesine görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3 (13), 101-116.
- Thompson, N. (2000). *Theory and practice in human services*. Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Thyer, B. A. (1994). Are theories for practice necessary? No!. *Journal of Social Work Education*, 30 (2), 148-151.
- Thyer, B. A. (2001). What is the Role of Theory in Research on Social Work Practice?. *Journal of Social Work Education*, 37 (1), 9-25.
- Trevithick, P. (2008). Revisiting the knowledge base of social work: a framework for practice. *British*

Journal of Social Work, 38 (6), 1212–1237.

Tsang, N. M. (1998). Beyond theory and practice integration in social work: lessons from the west. International. International Social Work, 41 (2), 169-180.

Tuncay, T. (2019). Sosyal çalışma müdahalesinin etkileri ve teori kullanımı. Sosyal Hizmet Magazin, Mart, 1212–1237.

Tuncay, T. (2020). Sosyal hizmette uygulama teorilerinin genel çerçevesi. Sosyal Hizmet Kuram ve Yaklaşımları, Ed. Semra Saruç, Hüsnünur Aslantürk. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını 3-28.

Zengin, O. ve Çalış, N. (2017). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki uygulamaları ve çalışma koşulları. Toplum ve Sosyal Hizmet, 28 (1), 47-68.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Ortaçağ'dan Günümüze Çocuk Terki Uygulamaları

Child Abandonment Practices from Medieval to Present

Fikret YAMAN¹

¹Dr, Aile ve Sosyal Hizmetler
Bakanlığı, e-posta,
shufyaman@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2385-5824

Başvuru: 24.06.2021
Kabul: 30.06.2022

Atf:
Yaman, F. (2022). Ortaçağ'dan
günümüze çocuk terki uygulamaları.
Toplum ve Sosyal Hizmet, 33(4),
1209-1227. DOI:10.33417/tsh.956979

ÖZ

Modern dönemde, çocuk terki ile mücadelede ön plana çıkan anonim çocuk terki uygulamalarını özellikle de bebek kutuları yöntemini doğru bir şekilde anlamak ve anlamlandırabilmek için bu uygulamaların ortaya çıktığı zeminin ve aktörlerinin bilinmesi gerekmektedir. Kilise tarafından Ortaçağ'dan itibaren çocuk terkinin ve ölümlerinin önlenmesi amacıyla başlatılan buluntu kutuları uygulaması, farklı isimler altında günümüze kadar devam etmiş ve Dünyanın birçok ülkesine yayılmıştır. Bebek kutuları ile aynı kurguya sahip olan anonim doğum ve güvenli liman yasaları, anneler başta olmak üzere çocuğun yasal sorumluluğunu taşıyan kişilere hukuken çocuklarını terk etme ve ebeveynlik yükümlülüklerinden kurtulma imkânı tanımaktadır. Bu çalışmanın amacı, istenmeyen çocukların hayatını kurtarma iddiasıyla hareket eden modern dönemdeki çocuk terki uygulamalarını tarihsel bağlamı içerisinde ele alarak okuyucuya çocuk korumanın tarihi konusunda bir bakış açısı sunmaktır.

Anahtar kelimeler: Çocuk terki, terk edilen çocuk, bebek kutusu, çocukların öldürülmesi, çocuk koruma

ABSTRACT

In the modern period, in order to properly understand and interpret the anonymous abandonment of children practices, the baby boxes in particular, that come to the forefront in the fight against abandonment of children, the background and the actors of these practices need to be known. The foundling wheels practice, which is initiated by the Church in Medieval to prevent the deaths and abandonment of children, have continued until today with different names and have spread to many countries in the World. The safe haven laws and anonymous birth, which have the same fiction as baby boxes, allow people who hold legal responsibility for the child, especially mothers, to legally abandon their children and get rid of their parenting obligations. The study aims to provide the reader with a perspective on the history of child protection by addressing the abandonment of children practices in the modern period which are acting with the claim of saving the lives of unwanted children. within a historical context,

Keywords: Child abandonment, abandoned child, baby box, infanticide, child protection

GİRİŞ

Çocuk terkinin tarihi, binlerce yıl öncesine dayanmasına ve çocuğun hayatında önemli sorunlara yol açmasına rağmen bu konudaki alan yazının yeterli olduğunu söylemek güçtür.

Sosyal hizmetin temel alanlarından biri olan çocuk koruma ile ilgili ilk hukuki düzenlemeler, buluntu ve gayri meşru çocukların bakımını konu edinmiştir. Terk ve buluntu çocukların tarihine eğilmenin iki nedeni bulunmaktadır. İlk olarak, terk ve buluntu çocuklar, çocuk korumanın önemli alanlarından biri olup birçok toplumda ilk olarak bu gruba hizmet sunulmuştur. İkincisi, terk ve buluntu çocuklara yönelik kurumsal bakım hizmetlerinin tarihi bilinmeden korunmaya muhtaç çocuklara yönelik hizmetleri anlamak pek mümkün görünmemektedir (Engel, 1912: 141 - 142).

Çocukların fiziksel terki günümüzde birçok ülkede yasak olmasına rağmen çocuk terkine yasal olarak izin veren birçok ülke bulunmaktadır. Çocuklar, önceleri daha çok cami/kilise avlularına, sokakların tenha yerlerine veya hastane önlerine terk edilirken günümüzde anneler çocuklarını yasal olarak belirlenen yerlere (bebek kutuları, hastaneler, itfaiye merkezleri gibi) soruşturma ve kovuşturmayaya uğrama endişesi taşımadan terk edebilmektedir (Yaman, 2020).

Avrupa ülkelerinde, çocuk terki ile mücadelede ön plana çıkan bebek/buluntu kutuları yöntemi kapsamlı olarak incelendiğinde yöntemin tarihinin Ortaçağ'a dayandığı ortaya çıkmıştır. Çocuk terki ile mücadelede, Ortaçağ'dan başlayarak yüzyıllarca kullanılan buluntu kutusu yöntemi 19.yy'ın sonlarında terk edilmiştir. Buluntu kutusu yöntemi, bebek kutusu adıyla 1999 yılından itibaren Almanya'dan başlayarak dünyanın birçok ülkesinde yeniden faaliyet göstermeye başlamıştır. Bebek kutusuna benzer şekilde, 1999 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) çocuk terki ile mücadele için güvenli liman yasaları yürürlüğe girmiştir. Öncülüğünü Fransa'nın yaptığı anonim doğum uygulaması da, çocuk terki ile mücadelede ön plana çıkan stratejiler arasında yer almaktadır.

Bebek kutuları, güvenli liman yasaları ve anonim doğum uygulaması, çocukların güvensiz bir şekilde terk edilmelerinin önüne geçmeyi, çocukların yaşama hakkını teminat altına almayı ve çocukların güvenli bir şekilde kamu kurumları tarafından belirlenen yerlere (hastane, sosyal hizmet kuruluşu, itfaiye vb.) bırakılmalarını amaçlayan yöntemlerdir.

Literatüre dayalı bu çalışmada, günümüzde, çocuk terki ile mücadele anlamında Avrupa ülkeleri başta olmak üzere küresel ölçekte uygulanan bebek kutuları, öncülüğünü Fransa'nın yaptığı ve Avrupa ülkelerinde uygulanan anonim doğum uygulamaları ve ABD'de uygulanan güvenli liman yasaları, tarihsel bağlam ve çocuk hakları perspektifi temelinde ele alınmış ve konuya ilişkin tartışmalara yer verilmiştir.

ÇOCUK TERKİNİN TANIMI

Din, kültür ve hukuk sistemleri tarafından çocuk terki farklı bir şekilde ele alındığından dolayı literatürde çocuk terkinin ne olduğu ile ilgili standart bir tanım bulunmamaktadır. Bununla birlikte, ebeveynlerin, gizli veya açık çeşitli nedenlerle ebeveynlik yükümlülüklerinden kurtulup çoğunlukla kendilerine ulaşılamayacak bir şekilde çocuklarını terk etmeleri, çocuk terki olarak tanımlanabilmektedir.

Browne, Chou ve Whitfield (2012) çocuk terkinin açık ve gizli terk olmak üzere iki şekilde tanımlanabileceğini ifade etmektedir: “Ebeveynlerin kimlik bilgilerini saklamaksızın, ebeveynlik yükümlülüklerini yerine getirmek istemedikleri ve çocuklarına geri dönmek istemedikleri durumları” açık terk olarak tanımlanırken “ebeveynlerin gizli olarak, kimlik bilgilerinin bilinmemesini sağlayacak şekilde yükümlülüklerinden vazgeçmek suretiyle çocuklarını anonim olarak terk etmeleri” ise gizli terk olarak tanımlanmıştır.

Çocuk terki ile ilgili kullanılan kavramlardan biri de buluntu çocuktur. Buluntu çocuk kavramı, Arapça’da lakit olarak ifade edilmektedir. Sözlükte “bulmak, bir şeyi yerden almak, buluntu” anlamına gelen lakit, fıkihta “terkedilmiş ya da kaybolmuş olup başkası tarafından bulunan ve anne babası da bilinmeyen çocuk” demektir (Lakit, İslam Ansiklopedisi, 2019; Serahsî, 2015, c.10: 369; Zuhaylî, 1994, c.7: 245). Tanımdan anlaşılacağı üzere, bir çocuğun buluntu olarak işlem görebilmesi için terkedilmiş olması, terk eden kimsenin ve anne – babanın bilinmemesi gerekmektedir.

Türkiye’de hukuki düzenlemelerde “çocuk terki” veya “buluntu çocuk” kavramına açıkça yer verilmemiş olmakla birlikte Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’na (41.md) göre “her çocuk, korunma ve bakımdan yararlanma, yüksek yararına açıkça aykırı olmadıkça, ana ve babasıyla kişisel ve doğrudan ilişki kurma ve sürdürme hakkına sahiptir.” hükmü bulunmaktadır. Anayasa’daki bu hüküm, çocukların haklarını ön plana çıkarmaktadır. Dolayısıyla, gizli veya açık bir şekilde çocukların terk edilmesi, çocukların anne ve babalarıyla yaşama hakkının ihlal edilmesine yol açacak eylemlerden kaçınılması gerektiği açıktır.

Savunmasız ve korunmaya muhtaç durumdaki kişilerin terk edilmesi, Türk Ceza Kanunu’nda [TCK] (2004) suç olarak düzenlenmiş ve terkin kişi üzerindeki etkilerine göre yaptırımlar düzenlenmiştir. TCK’ya göre “yaşı veya hastalığı dolayısıyla kendini idare edemeyecek durumda olan ve bu nedenle koruma ve gözetim yükümlülüğü altında bulunan bir kimseyi kendi haline terk eden kişi, üç aydan iki yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır” hükmü bulunmaktadır (97.md.1.fıkra). Terk dolayısıyla mağdurun hastalığa yakalanması, yaralanması ve ölmesi durumunda ise ağırlaştırılmış suç hükümlerinin uygulanacağı hüküm altına alınmıştır (2.fıkra).

Çocuk terki ve buluntu çocuk tanımı ile ilgili bu özet bilgilerden sonra çocuk terkinin nedenlerine değinilecektir.

TARİHSEL SÜREÇ İÇERİSİNDE ÇOCUK TERKİNİN NEDENLERİ

Çocukların terk edilmesinde, ebeveynlerin psikolojik ve sağlık durumları, örf ve adetler, evlilik dışı ilişkiler, çocuğun sağlık durumu ve cinsiyeti, savaşlar, sosyo-ekonomik koşullar ve kamu politikaları gibi birçok faktör bulunmaktadır.

Bebeklerin öldürülmesi veya terk edilmesinde istenmeyen gebeliklerin yanı sıra toplumsal dışlanma veya partnerin durumundan dolayı çocuğa bakamama, ensest, tecavüz, ev içi şiddet, travmalı çocukluk geçirme, aile baskısı gibi birçok neden etkili olmaktadır (Klier vd., 2013).

Antik Yunan döneminde bazı eyaletlerde zayıf ve engelli bebeklerin öldürülmesine yasal olarak izin verilmiştir. Ayrıca, "normal" bebeklerin öldürülmesi, yasal olarak onaylanmamakla birlikte, nadiren cezalandırılan bir eylem olmuştur. Zira mezkûr dönemde çocukları öldürmek, ev reisinin hakkı olarak görülmüştür (Dvorak, 1998, akt. Donnelly, 2009; Ryznar, 2012). Eski Roma'da, çocuk ve aile üzerindeki bütün yetki babaya ait olup devletin bir müdahalesi olmamıştır. Baba, bu keyfi yetkisini çocuklarını terk etmekten öldürmeye kadar istediği şekilde kullanabilmiş ve bundan dolayı hukuki bir yükümlülükle karşılaşmamıştır (Canan, 1981).

Romalılarda, bebeklerin öldürülmesi yasal bir eylem olmakla birlikte bu uygulamalar toplum tarafından kınanmıştır. Özellikle yoksulluk nedeniyle çocukların öldürülmesi, ebeveynlik yetkilerinin kötüye kullanımı olarak değerlendirilmiştir (Engel, 1912).

Çocuk terkinin nedenleri ile ilgili olarak burada yer verilmesi gereken bir diğer uygulama ise İslam öncesi Arap toplumlarındaki çocukların diri diri gömülmesi olgusudur. Arapların, birkaç sebepten ötürü kız çocuklarını diri diri gömdüğü aktarılmaktadır. İlk olarak Araplar, "Meleklerin, Allah'ın kızları" olduklarını iddia etmiş, böylelikle kızları ona geri döndürmüşlerdir. Bunun yanında, kızların esir alınıp köle edilme korkusunun da çocukların ölüme terk edilmesinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Çocukların öldürülmesinin temel nedenlerinden bir diğeri ise Kur'an-ı Kerim'de sıklıkla vurgulanan fakirlik korkusudur (akt. Kurtubî, 1988/1998, c.18: 433).

İslam öncesi Arap toplumlarındaki yoksulluk korkusu kaynaklı çocuk öldürme olgusu ve Antik Yunanda, çocukların öldürülmesine yasal olarak izin veren uygulamalar ile modern dönemdeki iki uygulamanın aradan binlerce yıl geçmesine rağmen aynı/benzer olduğu düşünülmektedir. İslam öncesi Arap toplumlarındaki çocukların diri diri gömülmesinin ve ölüme terk edilmelerinin temel gerekçesi olan yoksulluk korkusu, günümüze kadar devam etmiş ve birçok ülkenin nüfus/aile politikalarına yansımıştır.

İngiliz nüfus bilimci Thomas Robert Malthus (1798: 61, akt. Howden ve Zhou, 2014) nüfus teorisinde özetle, gıda üretimindeki artışın nüfus artışından daha yavaş olacağını ve buna bağlı olarak yaşam refahının düşeceğini iddia etmektedir. Malthus'un bu teorisi, birçok ülkenin nüfus politikalarında etkili olmuştur. Modern dönemde, yoksulluk korkusundan kaynaklı nüfus politikalarının, en katı bir şekilde uygulandığı ülke ise Çin Halk Cumhuriyeti'dir. Çin'in yaklaşık 40 yıldan fazla zorla uyguladığı tek

çocuk politikası¹ nedeniyle milyonlarca çocuk ebeveynleri tarafından terk edilmiş veya öldürülmüştür (Feng, Gu ve Cai, 2016; Johnson, Banghan ve Liyao, 1998; Jiang, Li, Feldman ve Sánchez-Barricarte, 2012; Shang ve Wu, 2003; Tiefenbrun ve Edwards, 2008; Whyte, Wang ve Cai 2015).

Çocuk terkinin temel nedenlerinden bir diğeri ise, gayri meşru birliktelikler sonucu dünyaya gelen çocuklardır. Evlilik öncesi veya evlilik dışı cinsel birlikteliklerin semavi dinlerde yasaklanmış olması ve bu birlikteliklerden olma çocukların birçok toplum tarafından gayri meşru ve kabul edilemez bulunması nedeniyle bu şekilde dünyaya gelen çocuklar çoğunlukla terk edilmekte veya öldürülmektedir.² Avrupa'da 17. ve 20.yy arasındaki çocuk terkinin temel nedenlerinden biri gayri meşru birliktelik sonucu yapılan doğumlar olmuştur (Fuchs 1992; Morel 2003, akt. Delaunay, 2011). Aynı şekilde, 17. yüzyılda buluntu evlerinde bakılan çocukların önemli bir kısmını bu şekilde dünyaya gelen çocuklar oluşturmuştur (Delaunay, 2011).

Antik Yunanda, çocukların yasal olarak öldürülmesine izin veren yaklaşımın bir benzeri, modern dönemde kürtaj adı altında yürütülmektedir. Günümüzde, dünya ülkelerinin büyük çoğunluğunda gebeliğin yasal olarak sonlandırılmasına izin verilmektedir. Kuşkusuz bazı zorunlu durumlarda (örneğin annenin hayatının tehlikede olması) gebeliğin sonlandırılmasına başvurulabilir. Zorunlu durumlar haricinde, hamilelikten başlayarak çocukların yaşama hakkına keyfi olarak son verilmesinin çocuk hakları ile bağdaşmadığı düşünülmektedir. Bu anlamda, Antik Yunanda, çocukların yasal olarak öldürülmesine izin veren uygulamalar ile modern dönemde gebeliğin keyfi olarak sonlandırılmasına izin veren yöntemlerin birbirinden çok farklı olmadığı düşünülmektedir. Modern dönemde kullanılan kavramlar, olayın vahametini ortadan kaldırmamaktadır. Bu bağlamda, günümüzde yasal kürtaj oranlarına bakılmasında fayda görülmektedir. Avrupa İstatistik Ofisinin, hamileliğin ilk döneminde, sağlık veya başka nedenlerle gebeliğin yasal olarak sonlandırılmasına ilişkin verileri Tablo 1' de yer almaktadır.³

¹ Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1979 yılından 2016 yılına kadar devam eden tek çocuk politikası, nüfus artışının önlenmesi amacıyla uygulanmıştır.

² infanticide/öldürme kavramı, bir yaş altı çocukların öldürülmesini ifade etmektedir. Infanticide kavramının bir alt kategorisi olan neonaticide ise, yeni doğan bir çocuğun doğumdan sonraki 24 saat içerisinde öldürülmesidir (Liem ve Koenraadt, 2008; Porter ve Gavin, 2010; Resnick, 1969, 1970, akt. Ellonen, Kääriäinen, Lehti ve Aaltonen, 2015).

³ Kürtaj istatistikleri ile ilgili olarak ülke bazında daha güncel veriler bulunmakla birlikte tabloda yer alan ve kürtaj oranları yüksek olan bazı ülkelere (Örneğin Rusya) ait verilerin sonraki yıllarda Avrupa İstatistik Ofisinin kayıtlarında bulunmaması ve toplam kürtaj sayıları konusunda daha fazla veriye sahip olması nedeniyle 2013 – 2018 yılları arasındaki veriler tercih edilmiştir. Tabloda aynı şekilde veri akışının çeşitli nedenlerle yapılamadığı yıllar boş bırakılmıştır.

Tablo 1. Yasal Kürtaj Sayısı

Yasal Kürtaj Sayısı (Legally induced abortions)						
Ülke	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Almanya	102.802	99.715	99.237	98.721	101.209	100.986
Arnavutluk	:	5.572	5.619	:	1.000	1.147
Azerbaycan	27.892	27.220	27.452	34.569	34.569	36.141
Belarus	31.206	29.797	29.217	27.467	25.249	23.305
Belçika	:	:	:	:	:	:
Birleşik Krallık	:	:	197.906	197.659	:	:
Bulgaristan	29.505	28.145	27.782	26.412	24.287	23.437
Çek Cumhuriyeti	22.714	21.893	20.403	20.406	19.415	18.298
Danimarka	15.073	15.097	:	:	:	:
Ermenistan	:	11.892	11.104	10.448	10.006	10.404
Estonya	5.777	5.154	4.889	4.475	3.997	14.367
Finlandiya	10.120	9.780	9.441	9.387	9.332	8.598
Gürcistan	38.018	:	33.377	29.641	24.937	22.733
Hırvatistan	3.161	3.020	3.002	2.520	2.416	2.558
İspanya	108.690	:	94.188	:	94.123	95.917
İsveç	:	:	:	:	:	:
İsviçre	10.137	9.990	10.054	10.085	9.863	10.263
İtalya	100.342	95.400	:	84.874	:	76.044
İzlanda	:	:	:	:	1.044	1.049
Letonya	5.557	5.318	4.802	4.366	3.917	3.636
Litvanya	5.353	5.231	4.735	4.502	4.294	3.590
Macaristan	34.891	32.663	31.176	30.439	28.496	26.941
Moldova	:	:	:	:	:	:
Montenegro	:	943	980	763	637	:
Norveç	:	:	:	:	:	:
Polonya	745	970	1.040	1.098	1.057	1.076
Portekiz	:	16.762	16.652	15.959	15.492	14.928
Romanya	86.432	78.371	70.885	63.518	56.238	52.318
Rusya	1.012.399	929.963	:	:	:	:
Sırbistan	:	:	:	:	10.378	9.982
Slovakya	11.105	10.582	10.058	9.390	9.082	9.039
Slovenya	4.011	:	3.682	3.736	3.529	3.474
Ukrayna	:	116.104	:	:	94.665	86.678
Toplam	1.665.930	1.559.582	717.681	690.435	589.232	656.909

Kaynak: Avrupa İstatistik Ofisi, Yasal Kürtaj Göstergeleri

Tablo 1 incelendiğinde, sadece Rusya'da 2013 yılında 1 milyon; toplamda ise 1,5 milyonun üzerinde kürtajın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ergen gebelik oranlarının yaygın olduğu Birleşik Krallık'ta ise 2015 yılında yaklaşık 200000 kürtaj yapılmıştır. Tabloda bütün ülkelere ait veri bulunmamakla birlikte 2018 yılında 656.909 kürtaj gerçekleşmiştir. Avrupa İstatistik Ofisinin verileri bir bütün olarak değerlendirildiğinde, yıllık yasal kürtaj sayısının 2 milyon civarında olduğu söylenebilir.

Antik Yunan dönemi ve İslamiyet öncesi bazı Arap toplumlarının yanı sıra modern dönemde de özellikle yoksulluk ve evlilik dışı ilişkiler gibi nedenlerle çocukların yaşama haklarının ellerinden alındığı görülmektedir. Bu durum, çağlar değişse de toplumsal sorunların ve insan hakları ile bağdaşmayan uygulamaların fazla değişmediğini ortaya koymaktadır.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde, Ortaçağ'dan itibaren terk edilen çocukların hayatını kurtarma iddiasıyla Katolik Kilisesi tarafından hayata geçirilen buluntu kutusu sistemi ve çocuk terkinin yaygınlığı ele alınacaktır.

BULUNTU KUTUSU SİSTEMİ VE ÇOCUK TERKİNİN BOYUTU

Çalışmamızın bundan önceki bölümünde ifade edildiği üzere, çocuklar farklı nedenler ve yöntemlerle tarih boyunca terk edilmek durumunda kalmıştır. Terk edilen çocuklara hizmet vermek amacıyla ilk kuruluş bakım modeli Avrupa’da dördüncü yüzyılda oluşturulmuştur. Ebeveynleri tarafından terk edilen çocukların korunması ve bakımı için benzer bir kuruluş beşinci yüzyılda, kilise tarafından Fransa’nın Arles şehrinde; 12. yüzyılda ise, Fransa’nın Montpellier kentinde özellikle terk edilen bebeklerin bakımı için bir kuruluş açılmıştır (Burnstein, 1981).

On ikinci yüzyıldan başlayarak yoksulluk ve evlilik dışı gayri meşru ilişkiler, kitlesel çocuk ölümleri ile sonuçlanmıştır. Kilise tarafından evlilik dışı ilişkilerin yasaklanması ile birlikte evlilik dışı ilişki sonucu hamile kalan kadınlar ve aileler ciddi sorunlarla karşılaşmıştır. Bekâr annelik, günah sayıldığından, bu tür ilişkiler kabul edilmemiştir. Ortaçağ’da kürtaj yöntemi yasadışı, tehlikeli ve hamileliği sonlandırmada güvenilir bulunmadığından, genç kadınların çoğu o dönem çocuklarını öldürmüş veya ölüme terk etmiştir (Engel, 2012; Ransel, 1988, akt. Sanger, 2006).

Katolik Kilisesi, bebeklerin hayatlarını ve ruhlarını kurtarmak amacıyla 12.yy’da buluntu kutusu/çarkı olarak isimlendirilen yeni bir kuruluş sistemini tanıtmıştır. Ortaçağ’da buluntu kutuları, annelere yeni doğan çocuklarını “güvenli” bir şekilde terk etme imkânı sağlamıştır. Buluntu kutuları iki nedenden dolayı kurulmuştur: ilk olarak anneler veya çocuğun bakım sorumluluğunu taşıyan kişilere, çocuklarını “ortada bırakmamak” için toplumun fark etmeyeceği şekilde terk etme; ikincisi ise çocuk öldürme suçu anlamında geriye suç teşkil eden bir unsurun bırakılmamasıydı. Kilise, çocukların öldürülmesini ve onları terk etmeyi günah ve ahlaki olmayan bir eylem olarak değerlendirdiği için, buluntu kutuları yöntemiyle bir çözüm sağlamış oluyordu (Engel, 2012).

Engel’in (1912) aktarımlarına göre, bazı yetkililer açıkça “fuhuşa bulaşmış kadınları” çocuklarını kiliseye terk etmeleri için teşvik etmiştir. Suç teşkil eden çocuk terki bu şekilde, yasal bir transfere dönüşmüştür. Çocukların buluntu kutuları dışında bir yere terk edilmesi ise, cezalandırılan bir eylemdi. Buluntu kutularına terk edilen çocukları, büyütme sorumluluğu kilisede olduğu için, kilise tarafından aşamalı olarak terk edilen çocuklar için kuruluşlar açılmıştır. İstenmeyen çocuklar, gizli bir şekilde bu kuruluşlara teslim edilmiştir. Buluntu kutuları yüzyıllar boyunca gizli çocuk terkinin genel yöntemi olmuştur.

Buluntu kutuları kiliselere monte edilmiştir. Gece vakitlerinde, anneler bebeklerini buluntu kutularına yerleştirip, çark şeklindeki bu kutuyu kilisenin içine çevirirlerdi. Buluntu kutusu, sonrasında kilisenin içine doğru döner, çocuk alınır ve vaftiz edilirdi. Evlilik dışı bir çocuğun varlığından bu yöntemle sakınılarak, ailenin onurunun korunacağına; çocuğun ruhu, vaftiz yoluyla kurtarıldığından dolayı da annenin suç işlemediğine inanılıyordu (Chicago Üniversitesi, 2019; Sanger, 2006).

Çocuk terki, Rönesans’tan 19.yy’ın ortalarına kadar Avrupa’da artarak devam etmiş ve aşamalı olarak bebek öldürmenin yerini almıştır. Bu dönem aynı zamanda meşru çocuk terkinin arttığı,

buluntu evlerinin arttığı ve buluntu çocuklardaki yüksek ölüm oranları ile dikkat çekmiştir (Chicago Üniversitesi, 2019).

Buluntu kutularına terk edilen çocuklar, buluntu yurtlarına (foundling hospitals⁴) kabul edilmiştir. Buluntu yurtlarında, en temel temizlik tedbirleri dahi ihmal edilmiş ve koşullarının yetersizliği nedeniyle buluntu yurtları eleştiri konusu olmuştur. Buluntu yurtlarındaki bebek ölüm oranları, %60 ile %95 oranları arasında gerçekleşmiştir (Engel, 1912).

On sekizinci yüzyılda “çukurlara, çöp yığınlarına ve kanalizasyonlara atılan bebek cesetleri, Avrupa'nın her tarafında yaygın bir şekilde” yaşanmıştır (Ransel, 1988, akt. Sanger, 2006). 18.yüzyılın sonları ile 19.yüzyılın başlarında, Paris, Milan ve Avrupa'nın diğer büyük şehirlerinde terk edilen çocuk sayısı, şehirdeki toplam doğumların %20'sinden daha fazla olmuştur (Fuchs, 1984, akt. Harrison, 2008). 19.yy ortalarında Madrid, Dublin ve Varşova'da bütün bebeklerin beşte biri, Milan'da çocukların üçte biri, Prag'ta 5'te 2'si ve Viyana'da ise yarısı terk edilmiştir (Kertzer, 1988, akt. Sanger, 2006).

1800'lerin ortasında sadece İtalya'da, 1200 buluntu kutusu faaliyet göstermiş ve batı Avrupa'nın tamamında bu tür kuruluşlara yüz binlerce çocuk terk edilmiştir. Bu şekildeki buluntu kutularına bırakılan çocuklardaki ölüm oranı 1870'lere kadar sarsıcı şekilde artarak %65 oranında olmuştur (Chicago Üniversitesi, 2019; Sanger, 2006).

Fuchs (2009), 1800'lü yıllarda sadece Paris'te yıllık ortalama 4,500 çocuğun terk edildiğini ve bu sayının şehirdeki toplam doğumların %10 ila %18'ini teşkil ettiğini aktarmaktadır. Fransa'da 1833 yılında, Paris'te 4,803 çocuk olmak üzere ülke genelinde 164,319 çocuk terk edilmiştir (Fuchs, 1983).

Fransa'da, bebeklerini terk eden kadınların çoğu bekâr olup kız ve erkek çocukları kabaca aynı oranda terk edilmiştir. 1830 yılında, terk edilen çocuk sayısı en üst noktaya ulaşarak Fransa'daki bütün doğumların %5'ine ulaşmıştır. 1850'lerde, çocukların terk edilmesine imkân veren uygulama ortadan kaldırılmıştır. 1871'den sonra hükümet, anneleri çocuklarını korumaları yönünde teşvik etmiştir (Chicago Üniversitesi, 2019).

On dokuzuncu yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'daki buluntu yurtları ve buluntu kutularının büyük bir kısmı kapatılmış (Engel, 1912), bekâr annelerin çocuklarının babasını dava etme hakkı (çocuğun baba tarafından tanınması veya nafaka talep etme) güçlendirilmiş ve çocuk terkine daha az rastlanmıştır (Hunecke, 1991; Bardet ve Faron 1996, akt. Mignot, 2019).

Engel (1912), buluntu kuruluşlarının tarihinde “buluntu çocukların asker, denizci veya sömürge öncüleri” olarak yetiştirilmesi düşüncesinin yaygın olduğunu ifade etmektedir. Engel (1912), buluntu çocukları orduda, özellikle de deniz askeri olarak kullanmak isteyen ilk kişinin Napolyon olduğunu;

⁴ Foundling hospitals kavramı, Türkçe diline yetimhane, buluntu veya yetiştirme yurdu olarak uyarlanabilir. Bu çalışmada, foundling hospitals kavramının karşılığı olarak buluntu yurtları tercih edilmiştir. Buluntu yurtları, yetim ve buluntu çocuklara hizmet vermiştir.

Napolyon'un bu amaçla Fransız büyükşehirlerinin idari bölgelerinin her birinde, buluntu kutularına sahip buluntu yurtlarının açılması için çok çaba gösterdiğini ve aynı zamanda ele geçirdiği birçok ülkede bu tür kuruluşların kurulmasını sağladığını aktarmaktadır.

Buluntu kutuları modern dönemde, bebek kutusu adıyla faaliyet göstermekte olup çalışmanın devamında bebek kutusunun yanı sıra Batı ülkelerinde çocuk terki ile mücadelede ön plana çıkan güvenli liman yasaları ve anonim doğum uygulamalarına yer verilmiştir.

MODERN DÖNEMDE ÇOCUK TERKİNİN ÖNLENMESİNE YÖNELİK STRATEJİLER

Ortaçağ'dan 19.yy sonlarına kadar çocuk terkinin önlenmesi için uygulanan buluntu kutuları yöntemi 20.yy'da Avrupa ülkelerinden başlayarak küresel ölçekte birçok ülkede tekrar faaliyet göstermeye başlamıştır. Bebek kutuları adıyla yeniden hizmet vermeye başlayan yöntem ile çocukların yasal olarak terk edilmesine imkân tanınmaktadır. Klier vd. (2013) göre, Avrupa'da çocuk terki ve yeni doğan bebeklerin öldürülmesi olgusu ile mücadelede, bebek kutuları ve anonim doğum olmak üzere iki temel önleyici strateji bulunmaktadır. "Bebek kutuları" ve "anonim doğum" uygulamaları ile birçok açıdan benzerlik taşıyan diğer bir uygulama ise ABD'de uygulanan güvenli liman yasalarıdır (Sanger, 2006).

Bebek kutuları, anonim doğum ve güvenli liman yasalarının temel olarak aynı mantıkla kurgulandığı söylenebilir. Her üç uygulama, çocukların güvensiz olarak bir yere terk edilmesinin önüne geçmeyi ve çocukların güvenli bir yere bırakılmasını sağlamak suretiyle çocukların yaşama hakkını teminat altına alma iddiasıyla hareket etmektedir. Üç uygulama da, çocukların anonim olarak terk edilmesine ve annenin kimlik bilgilerinin gizli tutulmasına imkân tanımaktadır. Anne istemediği sürece, kimlik bilgilerini paylaşmak zorunda değildir.

Bebek Kutuları

Bebek Kutusu, Avrupa ülkelerinde yaygın olarak 'Baby Hatch' kavramı ile ifade edilmekle birlikte Almanya'da 'Babyklappe', Hindistan'da 'elektronik beşik/electronic cradles', Slovakya'da 'güvenli yuvalar/safety nests' ve Afrika'da 'bebek kutusu/baby bins' kavramı kullanılmaktadır (Browne, Chou ve Whitfield, 2012).

Bebek kutuları, yeni doğmuş bebeklerin öldürülmesini ve bebek terkinin önlemek amacıyla zor durumdaki annelere ve kadınlara bir seçenek olarak 1999 yılında Almanya'da tekrar uygulamaya konulmuştur. Bebek kutuları, ilk olarak Almanya'da Katolik Kadınlar Refah Hizmetleri tarafından yürütülen çalışma kapsamında belirlenen personele çocuğun teslim edilmesiyle başlatılmıştır. Sonrasında ise 2000 yılında, 'SterniPark' refah kurumu tarafından Almanya'nın Hamburg şehrindeki bir hastaneye bebek kutusu monte edilmiştir. Almanya'da sonraki yıllarda bebek kutuları, ülkenin her tarafında yaygınlaşmıştır (Coutinho, Krell ve Bradna 2011; SterniPark, 2022).

Almanya'ya paralel olarak 1999 yılında ABD'nin Texas Eyaletinde ve Berea Baptist Kilisesi'ne bağlı Umut Kapısı Çocuk Misyonu (Door of Hope Children's Mission) tarafından Güney Afrika'nın Johannesburg şehrinde bebek kutuları açılmıştır (Bartels, 2012; Rosenberg, 2016).

Günümüzde bebek kutuları uygulaması dünyanın birçok ülkesinde (Almanya, Fransa, Avusturya, Çek Cumhuriyeti, Çin, Polonya, İsviçre, İtalya, ABD, Kanada, Japonya, Rusya, Hindistan, Malezya, Pakistan vb.) görülebilmektedir (Klier vd., 2013). Çalışmada daha önce ifade edildiği üzere, terk çocuklara yönelik hizmetlerin planlanması ve yürütülmesinde Katolik Kilisesi güçlü bir aktör olarak yer almış ve bu rolü günümüze kadar devam etmiştir.

Bebek kutuları, Avrupa ülkelerinde genellikle hastanelere monte edilmektedir. Yeni doğan çocuklarını istemeyen anneler, bebek kutusundaki düğmeye basmakla birlikte kutunun kapağı açılmakta ve anneler bebeği kutuya koyduktan sonra otomatik alarm aracılığıyla hastane personeline haber verilmektedir. Anneler, sekiz hafta içinde çocuğunu geri alma talebinde bulunmazsa, çocuk evlatlık verilmek üzere işlemlere başlanmaktadır. Terk olayı, özellikle bebekler ve küçük yaş grubu çocuklarda yaşanmaktadır (Sherr & Hackman, 2002; Flidrova, 2004, akt. Brown, Chou ve Whitfield, 2012; Klier vd., 2013).

AB üyesi, 11 ülkede bebek kutuları uygulaması bulunmasına rağmen (Avusturya, Belçika, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Macaristan, İtalya, Letonya, Litvanya, Polonya, Portekiz ve Slovakya) bu ülkelerin %55'inde bebek kutularına terk edilen çocuklarla ilgili herhangi bir veri bulunmamaktadır (Browne, Chou ve Whitfield, 2012). Benzer şekilde, ABD' de konuya ilişkin ulusal düzeyde toplanan bir veri bulunmamaktadır (Bartels, 2012). Bebek kutuları ile ilgili olarak ulusal veriler bulunmadığı (Mueller ve Sherr, 2009) için, uygulamanın çocukların hayatını kurtarma anlamında ne kadar "etkili" olduğu konusunda çok az bilgi bulunmaktadır.

Anonim Doğum

Çocuk terkinin diğer bir şekli olan anonim doğum yönteminde, annelerin sağlıksız ortamlarda doğum yapmalarının önlenmesi ve bebek ölümlerinin önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Anonim doğum yasaları, bazı Avrupa ülkelerinde uygulamaya konulmuş olup kadınlara hastanelerde anonim olarak doğum yapma ve kadınların çocuklarını evlatlık olarak vermeleri halinde herhangi bir hastane ücreti ödemediği muaf tutulmalarına imkan veren bir düzenlemedir (Klier vd., 2013). Anonim doğum, anne ve çocuk arasındaki kimlik bağlarının kopmasına yol açmaktadır. Ayrıca, annenin çocuğunu evlatlık vermeye razı olması koşuluyla masraflardan muaf tutulması da bir nevi çocuk terkinin teşviki anlamına geldiği söylenebilir.

Anonim doğum ile ilgili kapsamlı düzenlemeler Fransa'da yapılmıştır. Fransa'da anneler kendilerini tanıtıcı herhangi bir bilgi ve belge sunmaksızın anonim olarak hastanede doğum yapıp bebeklerini evlatlık vermek üzere terk edebilmektedir. Doğum yaptığı andan itibaren anne çocuğunu hastaneye terk edip anonim kalabilmektedir; anne istemediği sürece kendisi ile iletişim kurulmamaktadır. Fransa'da çocuğun anne ve babası ile ilgili bilgiler gizli tutulmaktadır (Browne, Chou ve Whitfield,

2012). Anonim doğum, Fransız devrimi sırasında 28 Haziran 1793 yılında Fransa'da uygulanmıştır. Anonim doğum hakkı, Napolyon iktidarı döneminde tekrar yürürlüğe girmiştir (Klier v.d., 2013).

Ebeveyn sorumluluklarından vazgeçme uygulamasının tarihi, Fransa'da 19.yy'a uzanmaktadır. 1804 tarihli Fransız Medeni Kanunu, yetkililer tarafından çocuğun soy bağının sorgulanmasını yasaklamıştır. Bunun sonucu olarak, erkekler gayri meşru birliktelik sonucu dünyaya gelen çocuklarını büyütme sorumluluğundan kurtulma imkânı elde etmiştir. Aşağı yukarı aynı tarihlerde, Fransa'daki bütün hastaneler terk çocukları alabilecek şekilde düzenlenmiştir. Bu kanunlar, evlilik öncesi ilişkileri sert bir biçimde değiştirmiş, gayrimeşruluğu ve çocuk terkini büyük ölçekte teşvik etmiştir. 1816'da Paris'teki doğumların %40'ı evlilik dışıydı ve bu çocukların %55'i terk edilmiştir. 1820 yılında bu şekilde terk edilen çocukların %78'i ölmüştür (Evlilik dışı doğumların çoğunluğu genç kadınlara ait olup bu kişiler Paris'in dışında yaşayan ve hamile olduktan sonra tanınmamak için Paris'e gelen insanlardı) (Fernández-Villaverde, Greenwood ve Güner, 2014).

1941 yılında Vichy Hükümeti tarafından Fransa Medeni Kanun'un 341.maddesi ile kadınlara "doğum X kişisi tarafından yapılmıştır/childbirth under X" şeklinde hak tanınmıştır. Bu düzenleme, Fransa'da kadınlara hastaneye girişlerinde kişisel bilgilerini "X" olarak kaydetme, doğum yapma ve ebeveyn sorumluluklarından vazgeçme imkânı vermektedir. Anonim doğum yöntemi ile dünyaya gelen çocuklar, iki aylığına bir kuruluşa yerleştirilmektedir. Bu iki aylık süre içerisinde anne fikrini değiştirip çocuğunu geri alma imkânına sahiptir. İki aylık sürenin tamamlanması ile birlikte çocuk evlat edindirme hizmeti için gerekli koşulları tamamlamakta ve anne ile çocuk arasında herhangi bir yasal bağ artık kurulamamaktadır (O'Donovan, 2002).

Fransız Medeni Kanunu'nda 1804 ve 1941 tarihinde yapılan düzenlemeler, anne - babalara soy bağının sorgulanmayacağı teminatını vermiş ve aynı zamanda ebeveynlik sorumluluklarından vazgeçme imkânını tanımıştır.

Fransa'da bir anne hastaneye girip anonim doğum yapmak istediğini ifade ettiğinde, sağlık personeli anneyi kişisel bilgilerini kapalı bir zarfın iç kısmına; bebeğin bilgilerini ise dış kısmına yazması konusunda teşvik etmektedir. Bu zarf, Kişisel Kökenlere Erişimi Ulusal Konseyi tarafından muhafaza edilmekte ve zarf ancak çocuğun veya yasal temsilcilerinin talebi halinde açılabilir. Bu durumda, Kişisel Kökenlere Erişim Ulusal Konseyi anne ile irtibata geçmek suretiyle annenin anonim kalmaya devam etme veya bilgilerini erişime açma kararı doğrultusunda hareket etmektedir. Doğum sürecinde, anne tarafından bu bilgilerin sağlanması gönüllülük esasına dayalıdır (Henrion, 2003, akt. Browne, Chou ve Whitfield, 2012: 17). Anne eğer kişisel bilgilerini bu şekilde sunarsa, çocuk annesini öğrenme imkânına kavuşabilir. Ancak, burada karar merciinin anne olduğu gerçeği göz önüne alındığında annenin istememesi veya bilgilerini doğum sürecinde sunmaması halinde çocuk soy bilgisine hiçbir şekilde ulaşamamaktadır.

Lüksemburg 1993 yılında, İtalya 1997 yılında ve Avusturya 2001 yılında anonim doğum uygulamasına geçmiştir (Klier v.d., 2013). Almanya ise, 2014 yılında Hamile Kadınlara Yardım ve

Güvenli Doğum Yasası ile birlikte belirli bir zorluktan dolayı kimliğinin bilinmesini istemeyen annelere anonim doğum yapma hakkı tanınmıştır (Almanya Çocuk Hakları Birleştirilmiş Beşinci ve Altıncı Periyodik Raporu, 2020).

“Güvenli Liman” Yasaları

Çocuk terki anlamında bebek kutuları ve anonim doğum uygulamasının başka bir türü, “safe haven infant protection” yasaları adı altında ABD’de uygulanmaktadır.⁵

Güvenli liman yasaları (safe haven law), annelere bebeklerini hastane, itfaiye merkezi, polis merkezi, evlat edindirme kurumu ve acil durum merkezleri gibi belirlenen yerlere terk etmelerine imkân tanımaktadır. ABD’de bu hukuki düzenlemeler vasıtasıyla anneler, adli takibat korkusu taşımaksızın çocuklarını yukarıda ifade edilen “güvenli merkezlere/safe haven” terk edebilmektedir (Sanger, 2006; Stenzel, 2009; Bartels, 2012). Annenin yanı sıra çocuğun yasal sorumluluğunu taşıyan kişiler de çocuğu terk edebilmektedir (Evan B. Donaldson Adoption Institute, 2003, akt. Browne, Chou ve Whitfield, 2012: 25 – 26).

Güvenli liman yasalarında vurgulanması gereken en önemli noktalardan biri anonim kalma hususudur. Söz konusu yasalarda annelere, kimlik bilgilerinin gizli kalacağı teminatı verilmektedir. Aynı şekilde, çocuklarını terk ettikten sonra kendileri ile iletişime geçilmesi noktasında da ebeveynlerden kendilerini tanıtıcı herhangi bir bilgi talep edilmemektedir (Donnelly, 2009). Anneleri teşvik etmek ve rahatlatmak amacıyla hiçbir yanlış yapmadıkları vurgulanmaktadır. Çocuğun terk edilmesi nedeniyle anneye dokunulmayacağı şu sözlerle ifade edilmektedir: No shame (utanma yok). No blame (suçlama yok). No Names (isim yok) (Sanger, 2006). Fransa’daki anonim doğum uygulamasına benzer şekilde, güvenli liman yasalarıyla annelere veya çocuğun yasal sorumluluğunu taşıyan kişilere soy bağının sorgulanmayacağı teminatı verilmektedir.

ABD’de ilk güvenli liman yasası 1999 yılında Teksas’ta başlamış; 2008 yılında ise uygulama 50 eyaletin bütününe yayılmıştır. Günümüzde bu yasalar aracılığıyla ABD’nin bütün eyaletlerinde, yaşları 3 günden 1 yaşına kadar olan bebeklerin anonim olarak hastanelere, sağlık merkezlerine, polis merkezlerine, itfaiye merkezleri ile 911 acil yardım hattındaki tıbbi personele ve kilise çalışanlarına terk edilebilmesine imkân veren düzenlemeler yapılmıştır (Ayres, 2009; Bartels, 2012; Donnelly, 2009; Rosenberg, 2016; Stenzel, 2009). Çocuklar bu şekilde terk edildiklerinde, genellikle belirli bir süre için koruma altına alınır. Anneler bu süre içerisinde çocuğunu geri alma talebinde bulunabilir. Çocukların koruma altındaki geçirdikleri süre eyaletler arası farklılık

⁵ Güvenli liman uygulaması, hukuki bir düzenlemeden öte bir girişim olarak başlamıştır. Uygulama, trajik bir olay sonrasında faaliyete geçmiştir. Anne ve anneannenin yeni doğan çocuklarını istemedikleri için tuvalette boğarak öldürmeleri üzerine, anne ve anneanne yargılanmıştır. Bir televizyon muhabiri, bu olay üzerine mahkeme heyetine çocuğun sağlıklı olarak hastaneye teslim edilmesi halinde yargılamadan feragat edip etmeyeceğini sormuştur. Mahkemenin öneriyi uygun bulması ile birlikte, muhabir Alabama sağlık yetkilileri ve hastane personeli ile görüşmüş ve bunun sonucunda 1998 yılı Kasım ayında “Yeni Doğanlar İçin Gizli Güvenli Merkezi” uygulanmaya başlanmıştır (Stenzel, 2009). Güvenli liman yasaları, ABD’de oldukça ilgi çekmiş ve basında “Bebek Musa Yasaları” olarak da anılmıştır (Sanger, 2006).

göstermektedir. Bazı eyaletlerde bu süre 14 gün iken bazı eyaletlerde 60 gündür. Ancak, bütün eyaletler annelere çocuklarını geri alma imkânı tanımamaktadır. Bu sürenin tamamlanması ile birlikte çocuklar evlatlık verilmek üzere işlemlere başlanmaktadır. Anne çocuğu bu şekilde terk ettikten sonra, anne istemedikçe kendisi ile iletişime geçilmemektedir. Birçok vakada, yetkililer bebeği anneden aldıklarında anneye bebeğin önemli sağlık bilgilerinin bilinmesini sağlayacak bir anketi doldurmalarını ister, ancak anneler bu anketi yanıtlamak zorunlu değildir (Browne, Chou ve Whitfield, 2012; Sanger, 2006).

Güvenli liman yasaları, çocukların güvensiz bir yere terk edilmesini önlemeyi, çocukların yaşama hakkını güvence altına almayı ve yeni doğan çocukların öldürülmesini engellemeyi amaçladığını iddia etmektedir (Donnelly, 2009; Sanger, 2006). Sanger'e (2006) göre, güvenli liman yasalarının altındaki temel düşünce, kadınlara ancak doğru teşviklerin/hakların tanınması suretiyle yeni doğan çocukların öldürülmesinin önüne geçilebileceğidir. Güvenli liman yasalarını destekleyen güçlü bir eğilim olmasına karşın, uygulama çocuğun ve babanın haklarını ihlal etmesi açısından eleştiriye tabi tutulmaktadır. Anne, çocuğu babanın bilgisi ve onayı olmaksızın anonim olarak terk ettiğinden dolayı babanın hakları ihlal edilmektedir (Stenzel, 2009).

Annenin, babadan habersiz olarak anonim bir şekilde çocuğu terk etmesi nedeniyle, babanın çocuğunu öğrenme hatta baba olup olmadığını öğrenme imkânı dahi kalmamaktadır. Aynı şekilde, çocuğun uluslararası sözleşmelerle teminat altına alınan hakları (kimliğinin korunması, anne ve baba ile yaşama hakkı, yakınlarını bilme hakkı gibi) ihlal edildiğinden dolayı güvenli liman yasaları tartışma konusu olmaktadır.

Güvenli liman uygulaması çocuk terkinin teşvik ettiği, anne ve çocuğun geleceğini korumadığı ve çocuğunu terk etmeyi düşünen annelere yardım sunmadığı gerekçesiyle eleştiriye uğramıştır/uğramaktadır. Bunun yanında, uygulama siyasiler tarafından da eleştirilmiş ve Hawaii'de 2003 yılında Eyalet Başkanı tarafından "uygulamanın birçok olumsuzluğa yol açma riski, annenin bebekle ilgili asgari düzeyde dahi bilgi sunmaması veya bebeğin anneye ait olup olmadığı konusunda bir kanıt aranmaması nedeniyle çocuğun sağlığının tehlikeye gireceği, baba ve geniş ailenin haklarının ihlal edildiği" gibi gerekçelerle veto edilmiştir. Buna rağmen, 2007 yılında bahse konu veto geçersiz kılınmış ve Hawaii Eyaletinde kapsamlı bir güvenli liman yasasını yürürlüğe girmiştir (Stenzel, 2009).

TARTIŞMA

Anonim çocuk terkine yönelik tartışma temel olarak iki noktada yoğunlaşmaktadır: İlki, çocuklarına ciddi oranda zarar verme riski bulunan veya çocuklarını güvensiz bir yere terk etme durumunda bulunan "umutsuz" annelere bir çıkış yolu göstermek suretiyle çocukların hayatını kurtarmak; ikincisi ise çocukların soybağı hakkıdır. Anonim çocuk terkinin savunanlar yaşam hakkının, soybağını öğrenme hakkından daha öncelikli olduğunu savunurken; muhalifler bu uygulamaların çocuğun,

ebeveynlerin ve geniş ailenin haklarını çok yönlü ihlal ettiğine inanmaktadır (Willenbacher, 2004; Hancock, 2008; akt. Browne, Chou ve Whitfield, 2012).

Anonim çocuk terki durumunda, annenin onay vermemesi halinde çocukların kimlik ve sağlık bilgilerine ulaşılamaması çocuklar açısından birçok güçlüğü içinde barındırmaktadır. İngiltere’de yapılan bir araştırmaya göre, kimliğin şekillenmesinde kişinin kökenini bilmesi önem arz etmekte olup evlat edinilen çocuklar geçmişini öğrenmeye ve anlamaya ihtiyaç duymaktadır (Neil, 2000, akt. Browne, Chou ve Whitfield, 2012: 24).

Bebek kutusu, anonim doğum ve güvenli liman yasalarını savunanlar, ısrarla çocuğun yaşama hakkı üzerinde durmakta ve yaşama hakkının bütün hakların temelini oluşturduğunu dolayısıyla bu modellerin devam etmesi gerektiğini ifade etmektedir. Buna karşın, bu uygulamalara karşı çıkanların en önemli gerekçesi ise soybağı hakkıdır. Soybağı diğer bir deyişle kimliğin korunması hakkı, Birleşmiş Milletler [BM] Çocuk Hakları Sözleşmesi [ÇHS] (1989) ve diğer uluslararası insan hakları belgelerinde teminat altına alınmıştır. Soybağının kurulması hakkı, temel haklardan biri olup bunun tesis edilmediği durumlarda, çocuğun ve anne-babanın, akrabaların birbirleri üzerindeki hakları ve sorumlulukları yerine getirilememektedir.

BM ÇHS başta olmak üzere uluslararası hukuk kurallarına göre, her çocuk anne ve babası tarafından korunma ve büyütülme hakkına sahiptir. Aynı şekilde, çocuğun geniş ailesi de (büyük anne ve baba başta olmak üzere diğer akrabalar) çocuğu tanıma ve onunla yaşama hakkına sahiptir. Çocuk terkinde, çocuk ile ilgili bütün kararların anneye bırakılması çocuğun, babanın ve geniş ailenin haklarının ihlal edilmesine neden olmaktadır. Fransa’da anonim doğum uygulaması, babanın bütün haklarını reddetmektedir. ABD’de eyaletlerin birçoğunda çocuk terkinde babanın aranması ile ilgili işlem yapılmamaktadır (Cooper, 2004; Hancock, 2008, akt. Browne, Chou ve Whitfield, 2012: 25). Çocuk bu durumda, anne ve babasının yanı sıra geniş ailesi ve yakınları ile yaşama hakkından da mahrum kalmaktadır.

Bebek kutuları, anonim doğum ve güvenli liman yasalarının BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile güvence altına alınan birçok hak ile bağdaşmadığı yönünde kaygılar bulunmaktadır. Sözleşme ile teminat altına alınan çocuğun yüksek yararı (md.3), ana-babanın yönlendiriciliği ve çocuğun yeteneklerinin gelişimi (md.5), isim ve vatandaşlık hakkı (md.7), kimliğin korunması (md.8), ana-babadan ayırma (md.9), ana-babanın sorumlulukları (md.18) ve ihmal ve istismardan koruma (md.19) gibi birçok maddede yer alan hakları doğrudan veya dolaylı olarak ihlal edilmektedir.

BM Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK), bebek kutularının, çocukların anne ve babalarını tanıma ve onlarla ilişkilerini sürdürme hakkını ihlal ettiğini ileri sürmekte ve bebek kutuları uygulamasının yaygınlaşmasından endişe duymaktadır. BM ÇHK üyesi Maria Herczog bebek kutularının, çocukların ve annelerinin üstün yararı ile bağdaşmadığını ifade etmiştir. Herczog, bebek kutularının anneleri güvenli olmayan ve yaşamı tehdit eden koşullarda doğum yapmaya teşvik ettiğini iddia etmektedir (Meyer, 2012).

BM ÇHK, 2012 yılından sonra da farklı ülkelere (Vatikan, Almanya, Rusya, Polonya gibi) anonim çocuk terki konusunda benzer eleştirilerde bulunmuştur. BM ÇHK, “bebek kutuları” ile ilgili olarak, süregelen çocuk terkinden dolayı Vatikan’ı eleştirmektedir. Bu bağlamda, ÇHK, *Vatikan’ın Çocuk Hakları İkinci Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri Raporu’nda (2014)*, çocukların anonim olarak terkinin birçok ülkede Katolik örgütler tarafından organize edilmesi nedeniyle kaygı duyduğunu ifade etmiştir.

BM ÇHK, *Almanya’nın Birleştirilmiş Üçüncü ve Dördüncü Ülke Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri Raporu’nda (2014)* bebek kutuları uygulamasının çocuk hakları ile bağdaşmadığını ifade etmektedir. Komite, bu anlamda çocukların anonim bir şekilde terk edilmesine son verme ve alternatif yöntemler geliştirme yönünde ülkelere tavsiyede bulunmaktadır.

BM ÇHK, *Fransa’nın Çocuk Hakları Beşinci Periyodik Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri Raporu’nda (2016)* “çocukların biyolojik ebeveynlerini ve kardeşlerini tanıyabilmesi için gerekli bütün çabanın gösterilmesini, bu anlamda ebeveynlerin bilgilerinin kayıt altına alınması ve dosyalanması için gerekli tedbirlerin alınmasını, Komite aynı zamanda biyolojik annenin istememesi halinde kimlik bilgilerinin gizli kalmasını sağlayan düzenlemenin kaldırılmasını ve annelerin anonim doğum yapmasına yol açan sorunların tespit edilmesi yönündeki çabalarını artırması” yönünde Fransız Hükümetine tavsiyelerde bulunmuştur. Aynı şekilde, Alman Etik Konseyi (2009), bebek kutularının kaldırılması yönünde çağrıda bulunmuştur (Werner, 2010, akt. Browne, Chou ve Whitfield, 2012: 25).

Anonim çocuk terki uygulamalarının, soybağının yanı sıra farklı sorunlara yol açtığı yönünde endişeler bulunmaktadır. Bu anlamda, çocuk terkinin cesaretlendirilmesi, alternatif aile bakımına müsaade edilmemesi, ebeveyn haklarının reddedilmesi ve hukuki menfaatlerin göz ardı edilmesi gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır (Mueller ve Sherr, 2009). Öte yandan, bebek kutularına terk edilen çocuklarla ilgili sağlıklı veri tabanlarının olmaması, çocukların kimliklerine ve ebeveynlerine ulaşmalarını engellediği gibi “kayıp” bir neslin oluşmasına da neden olmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde önceleri ibadet mekânlarının önüne terk edilen çocuklar, modern dünyada yasal düzenlemeler çerçevesinde anonim olarak terk edilmektedir. Anonim çocuk terki modelleri, “çocukların hayatını kurtarma, çocukların yüksek yararı” düşüncesinden hareketle başlatılmasına ve yürütülmesine rağmen uygulama tartışma konusu olmaya devam etmektedir.

SONUÇ

Geçmiş binlerce yıl öncesine uzanan çocuk terki, günümüzde de bütün toplumlarda az veya çok devam eden bir olgudur. Yoksulluk ve gayri meşru ilişkiler başta olmak üzere ebeveynlerin psiko-sosyal ve bilişsel durumu, çocuğun sağlık durumu ve cinsiyeti gibi birçok faktör çocuk terki ile sonuçlanabilmektedir.

Çocukların terk edilmesi ve öldürülmesinde temel faktörlerden biri olan yoksulluk korkusunun günümüze değin artarak devam ettiği ve ülkelerin nüfus politikalarını etkilediği söylenebilir. Modern dönemde, yoksulluk kaygısından kaynaklı nüfus politikaları nedeniyle milyonlarca çocuk ebeveynleri tarafından terk edilmiş veya öldürülmüştür.

Antik Yunan'da, "deforme" olan çocuklar yasal olarak öldürülürken; "normal" çocukları öldürme eylemi ise ebeveynin hakkı olarak görülmüştür. Günümüzde ise dünyanın birçok ülkesinde, gebeliğin sonlandırılması, yasal düzenlemeler çerçevesinde kişilere hak olarak tanınmıştır. Modern dönemde, gebeliğin sonlandırılmasına ilişkin hukuki düzenlemeler ile birlikte istenmeyen, "deforme" olarak düşünülen, engelli olacağı değerlendirilen veya gayri meşru ilişki sonucu oluşan çocuklar, terk edilmekte veya öldürülebilmektedir. Küresel ölçekteki yasal kürtaj verilerine bakıldığında, milyonlarca çocuğun hayat hakkının elinden alındığı söylenilebilir. Bu anlamda, Antik Yunan dönemindeki yaklaşımlar ile modern dönem uygulamalarının birbirinden çok farklı olmadığı değerlendirilmektedir.

Katolik Kilisesi tarafından çocuk terki ve ölümlerinin önüne geçilmesi amacıyla on ikinci yüzyıldan itibaren Batı ülkelerinde başlatılan buluntu kutusu yöntemi ile günümüzde aynı amaçlarla faaliyet gösteren güvenli liman yasaları ve anonim doğum yöntemi tartışma konuyu olmaya devam etmektedir. Çocukların yaşama hakkının bütün haklardan öncelikli olduğu savunanlar, anonim çocuk uygulamalarını desteklerken anonim çocuk terkine karşı çıkanlar, mevcut stratejilerin annelere etkili hizmet sunmadığını, anneleri çocuk terki konusunda teşvik ettiğini, çocukların soybağını kopardığını, çocukların, babaların ve geniş ailenin haklarını çok yönlü ihlal ettiğini öne sürmektedir.

Sonuç olarak, çocuk terkinin önlenmesine yönelik stratejilerde sorunun temel nedenlerine inilmediği için çocukların terk edilmesini veya öldürülmesini önleyecek kalıcı çözümler geliştirilememiştir. Bunun yanında, geliştirilen stratejiler anne, baba, çocuk, geniş aile ve toplum açısından çok yönlü ihlallere yol açmaktadır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Almanya Çocuk Hakları Birleştirilmiş Beşinci ve Altıncı Periyodik Raporu (2020). Erişim adresi:

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fDEU%2f5-6&Lang=en

Ayres, S. (2008). Kairos and safe havens: The timing and calamity of unwanted birth. *Wm. & Mary J. Women & L.*, 15, 227.

Avrupa İstatistik Ofisi (2020). Yasal Kürtaj Oranları. Erişim adresi: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?wai=true&dataset=demo_fabort

Bartels, L. (2012). Safe haven laws, baby hatches and anonymous hospital birth: Examining infant abandonment, neonaticide and infanticide in Australia. *Criminal Law Journal*, 36, 19-37.

Erişim adresi: <https://www.researchgate.net/publication/256041395>

Birleşmiş Milletler (1989). *Çocuk Haklarına Dair Sözleşme*.

Birleşmiş Milletler (2014). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Almanya'nın Birleştirilmiş Üçüncü ve Dördüncü Ülke Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri Raporu*. Erişim adresi: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fDEU%2fCO%2f3-4&Lang=en

Birleşmiş Milletler (2014). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Vatikan'ın İkinci Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri*. Erişim adresi: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fVAT%2fCO%2f2&Lang=en

Birleşmiş Milletler (2016). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesinin Fransa'nın Beşinci Periyodik Raporuna İlişkin Sonuç Gözlemleri Raporu*. Erişim adresi: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fFRA%2fCO%2f5&Lang=en

Browne, K., Chou, S., ve Whitfield, K. (2012). Child abandonment and its prevention in Europe. The University of Nottingham. Erişim adresi: <https://www.crin.org/en/docs/MANUAL%20OF%20GOOD%20PRACTICE.Pdf>

Burnstein, M. H. (1981). Child abandonment: Historical, sociological and psychological perspectives. *Child psychiatry and human development*, 11(4), 213-221.

Canan, İ. (1981). *İslamda Çocuk Hakları. İstanbul: Er-Tu Matbaası*.

Chicago Üniversitesi (2019). *The Child: An Encyclopedic Companion. Çocuk Terki ve Çocukların Öldürülmesi*. Erişim adresi: https://www.press.uchicago.edu/books/TheChild/Child_pages_1-10.pdf%20

Coutinho, J., Krell, C., ve Bradna, M. (2011). *Anonyme Geburt und Babyklappen in Deutschland Fallzahlen, Angebote, Kontexte*. Dt. Jugendinst..

Delaunay, V. (2011). Improving knowledge on child abandonment and care in Africa: A demographic contribution to the achievement of child protection. *African Population Studies*, 25(1).

Donnelly, D. K. (2009). Nebraska's Youth Need Help-But Was a Safe Haven Law the Best Way. *U. Miami L. Rev.*, 64, 771.

Ellonen, N., Kääriäinen, J., Lehti, M., ve Aaltonen, M. (2015). Comparing trends in infanticides in 28 countries, 1960–2009. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 16(2), 175-193.

Engel, S. (1912). *The Elements of Child-protection*. Macmillan.

Feng, W., Gu, B., ve Cai, Y. (2016). The end of China's one-child policy. *Studies in family planning*, 47(1), 83-86.

Fernández-Villaverde, J., Greenwood, J., & Guner, N. (2014). From shame to game in one hundred years: An economic model of the rise in premarital sex and its de-stigmatization. *Journal of*

- the European Economic Association*, 12(1), 25-61.
- Fuchs, R. G. (2009). Magistrates and mothers, paternity and property in nineteenth-Century French courts. *Crime, Histoire & Sociétés/Crime, History & Societies*, 13(2), 13-26.
- Güvenli Liman Yasaları (2018). Erişim adresi:<http://safehaven.tv/states/>
- Harrison, H. (2008). "A penny for the little Chinese": the French Holy Childhood Association in China, 1843–1951. *The American Historical Review*, 113(1), 72-92.
- Howden, D., ve Zhou, Y. (2014). Unintended Consequences of China's One-Child Policy.
- Jiang, Q., Li, S., Feldman, M. W., ve Sánchez-Barricarte, J. J. (2012). Estimates of missing women in twentieth century China. *Continuity and change*, 27(3).
- Johnson, K., Banghan, H., ve Liyao, V. (1998). Adoption in China. *Population and Development Review*, 24(3), 469-510.
- Klier, C. M., Grylli, C., Amon, S., Fiala, C., Weizmann-Henelius, G., Pruitt, S. L., vd. (2013). Is the introduction of anonymous delivery associated with a reduction of high neonaticide rates in Austria? A retrospective study. *BJOG: An International Journal of Obstetrics & Gynaecology*, 120(4), 428-434.
- Meyer, J. (2012). Erişim adresi: https://www.jewishworldreview.com/0712/baby_boxes.php3#.YeFpdNBBYUI
- Mignot, J. F. (2019). Child adoption in western europe, 1900–2015. In *Clometrics of the Family* (pp. 333-366). Springer, Cham.
- Mueller, J., ve Sherr, L. (2009). Abandoned babies and absent policies. *Health Policy*, 93(2-3), 157-164.
- O'Donovan, K. (2002). "Real" mothers for abandoned children. *Law and Society Review*, 347-378.
- Overmyer, M. (2019). Erişim adresi: <https://religionunplugged.com/news/2019/5/29/what-the-pro-life-movement-looked-like-in-the-12th-13th-century>
- Rosenberg, W. (2016). The illegality of baby safes as a hindrance to women who want to relinquish their parental rights. In *Selected issues in modern jurisprudence* (pp. 157-167). Athens Institute for Education and Research.
- Ryznar, M. (2012). A Crime of Its Own: A Proposal for Achieving Greater Sentencing Consistency in Neonaticide and Infanticide Cases. *USFL Rev.*, 47, 459.
- Sanger, C. (2006). Infant safe haven laws: Legislating in the culture of life. *Colum. L. Rev.*, 106, 753.
- Serahsî, Ş. (2015). el-Mebsût 10.Cilt. Editor: Prof. Dr. Mustafa Cevat Akşit. İstanbul: Gümüşev Yayınları
- Shang, X., ve Wu, X. (2003). The changing role of the state in child protection: the case of Nanchang. *Social Service Review*, 77(4), 523-540.
- Stenzel, P. (2009). Safe Haven Laws and the Indian Child Welfare Act: Conflicting Laws and Policy Goals Leave Indian Children at Risk. *Child. Legal Rts. J.*, 29, 1.
- SterniPark (2022). 12 Jahre Babyklappe – über 270 neugeborene Leben gerettet. Pressrelease. Erişim adresi: http://www.sternipark.de/fileadmin/content/PDF_Upload/PR/12-04-

05_SterniPark_Presseerklaerung_12_Jahre_Babyklappe.pdf

Yale Üniversitesi (2019). Erişim adresi: <https://yaleglobal.yale.edu/content/out-wedlock-births-rise-worldwide>

Yaman, F. (2020). *Çocuk terkinin karanlık yüzü tarihsel süreç ve modern dönemdeki uygulamalar*. Konya: Çizgi Kitabevi

Tiefenbrun, S., ve Edwardsm Christie, J. (2008). Gendercide and the cultural context of sex trafficking in China. *Fordham Int'l LJ*, 32, 731.

Türk Ceza Kanunu (2004, 12 Ekim). *Resmi Gazete* (Sayı: 25611). Erişim Adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5237&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

Zuhaylî, V. (1994). İslâm Fıkhı Ansiklopedisi (Cilt VII). *İstanbul: Feza Yayıncılık*.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Çocuk İstismarının Değerlendirilmesinde Karşılaşılan Zorluklar

Challenges in the Assessment of Child Abuse

Ferda KARADAĞ¹

¹Dr.Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi,
Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal
Hizmet Bölümü,
ferdakaradag@yahoo.com,
ORCID:0000-0002-3221-8712

Başvuru: 08.12.2021
Kabul: 04.08.2022

Atıf:
Karadağ, F. (2022). Çocuk
istismarının değerlendirilmesinde
karşılaşılan zorluklar. *Toplum ve
Sosyal Hizmet*, 33(4), 1229-1247.
DOI: 10.33417/tsh.1020514

ÖZ

İstismar iddialarını değerlendirmek pek çok zorluğu içerir, hassasiyet ve yetkinlik gerektirir. Ancak bazı durumlarda değerlendirme süreci daha da zorlaşabilir. Yaşı daha küçük olan, özel gereksinimi olan, ebeveynleri arasında çatışma yaşanan, ifadesini geri çeken, aile içinde istismara maruz kalan, somut/fiziksel kanıt olmayan ve tekrarlayan istismar iddiaları ile gelen çocukları değerlendirmek daha güç olabilir. İstismar iddiası ile gelen çocukları değerlendiren uzmanlar, çocuk, aile ve çevreye ilişkin bütün faktörleri ele almalıdır. Multidisipliner ekipler ile belli kurallar çerçevesinde çalışmak, doğru bir değerlendirme süreci ve çocukların yüksek yararını korumak için önemlidir.

Anahtar kelimeler: Çocuk istismarı, Karşılaşılan zorluklar, İstismar iddialarının değerlendirilmesi

ABSTRACT

The assessment of child abuse allegations is very difficult and complex. However, due to many confounding factors, the assessment of abuse allegations sometimes becomes more difficult. Young children, children with special needs, children caught in the middle of parental disagreements, children who withdraw their statements, children who are victims of domestic abuse are some of these cases. Experts should consider all possibilities when evaluating allegations of abuse and carefully examine each case. Working with multidisciplinary teams within the framework of certain rules is important for an accurate evaluation process and to protect the best interests of children.

Keywords: Child abuse, Difficulties encountered, Evaluation of allegations of abuse

GİRİŞ

Çocuk istismarı konusu uzun süredir uzmanların gündeminde olmasına rağmen, istismarı özellikle de cinsel istismarı belirlemek ve değerlendirmek hala zor bir alandır. Çocuk istismarı ile ilgili yapılan görüşme ve değerlendirmeler, psikososyal öykü, fizik muayene, tıbbi bulgular gibi çeşitli parçaları olan bir yapboza benzetilebilir (Vrolijk-Bosschaart, Brilleslijper-Kater, Benninga, Lindauer ve Teeuw, 2018). Her istismar iddiası ciddiye alınmalı ve derinlemesine araştırılmalıdır. Çocuğun güvenliği ve yüksek yararı için istismarı belirlemek, doğru raporlamak önemlidir. Ancak çocuğa, aileye, olaya ait bazı özellikler nedeniyle istismar iddialarının değerlendirilmesi zor olabilmektedir (APSAC, 2002). İlk değerlendirmede amaç, çocuğun istismar edilip edilmediğini ya da istismar riski altında olup olmadığını anlamak, çocuk istismara maruz kaldı ise buna ilişkin bilgileri toplamak, eksiksiz ve doğru bir rapor hazırlamaktır. Uygunsuz ebeveyn yaklaşımların, şüpheli bulguların, çocukların bilişsel yetersizliğinin olması gibi bazı durumlarda ise istismar hakkında karar vermek kolay değildir.

Çocuk maruz kaldığı istismarının ne anlama geldiğini bilmediği için olayı önemsemeyebilir, yaşadıklarını anlatacak ve tanımlayacak bilişsel yeterlilikte olmayabilir, olayları hatırlamakta zorluk çekebilir (Carnes, Nelson-Gard ve Wilson, 2000; Sjöberg ve Lindblad, 2002). Çocuğun içinde bulunduğu yaş, maruz kaldığı istismar türü, istismarın aile içinde olup olmaması, istismar ile ilgili beyanından sonra sonucun olumsuz olacağına ilişkin kaygısının olması, çocuğun maruz kaldığı istismarı anlatmasını etkileyebilir (Goodman-Brown, Edelstein, Goodman, Jones ve Gordon, 2003). Cinsiyete göre de istismar bildirimini değiştirebilmekte, erkek çocukları kız çocuklarına göre yaşadıklarını daha az anlatma eğiliminde olabilmektedir. İstismarcının tehdit, şantaj gibi baskıları olduğunda da çocuk yaşadıklarını anlatmayabilir (Gönültaş, 2013).

Çocuğun maruz kaldığı istismarın türü de istismar bildirimini değerlendirmede güçlük yaratabilecek durumlardan biridir. Örneğin, fiziksel istismar iddialarının değerlendirilmesi çoğu zaman fiziksel bir bulgu olması nedeniyle daha kolaydır. Duygusal istismar iddialarının değerlendirilmesi ise ebeveynlik becerilerindeki bireysel ve kültürel farklılıklar nedeniyle zordur. Cinsel istismar vakalarını değerlendirmek ise en zorlayıcı olanıdır. Çünkü bu eylemler gizli gerçekleşmekte, genellikle istismar bulgularıyla ilgili somut bir kanıt bulunmamaktadır. Ayrıca cinsel istismar çoğunlukla çocuğun yakın olduğu kişi tarafından yapıldığı için çocuk için bu eylemi anlatmak daha zor olabilmekte ya da çocuk korku, utanç ve sözel beceri kısıtlılığı gibi nedenlerle cinsel istismarı anlatamamaktadır (Lindahl ve Hunt, 2016; Vrolijk-Bosschaart, Brilleslijper-Kater, Benninga, Lindauer ve Teeuw, 2018). Bazen istismar mağduru çocuklar görüşmelerde istismarı saklayabilir, olayı geçiştirebilir, ikna edici olmayan açıklamalarda bulunabilir ya da önceki ifadesini geri çekebilir (Malloy, Brubacher ve Lamb, 2011). Faillerin önemli bir oranının itirafta bulunduğu ve diğer delillerle istismarın gerçekleştiğinin desteklendiği olgular üzerine yapılan bir çalışmada, çocukların yalnızca % 11'inin ilk görüşmede istismarı anlattığı, % 79'unun ilk başta istismarı reddettiği ya da şüpheli şeyler söyledikleri bulunmuştur (Sorensen ve Snow, 1991).

Çocuğun beyanı, istismar değerlendirmelerinde en önemli unsurlardan biridir. Fiziksel ve tıbbi kanıtların, çocuktaki duygusal ve davranışsal belirtilerin uzmanların kararlarını etkilediği ancak karar vermede, çocuğun anlatımlarının en önemli belirleyici olduğu belirtilmektedir (Haskett, Waylver, Hutcheson ve Tavana, 1995). Özellikle eldeki tek kanıt çocuğun beyanı olduğunda, çocukla yapılan görüşmeler ve çocuğun beyanının güvenilirliği daha da önem kazanır. Çocuğun beyanının güvenilirliği çok boyutlu değerlendirme gerektiren bir durumdur ve değerlendirmenin bu konuda iyi eğitim almış ve deneyimli uzmanlar tarafından yapılması önerilmektedir (Gümüş, 2017; Bilginer, Güllü, Orhan, Kalaycı, Erden ve Koçtürk, 2021). Gerçek yaşanmış bir olayın ifadesinde detaylar, çelişkisiz ve sağlam bir bütün oluşturur, cümleler birbirini çürütmez ve cümleler arası geçiş mantıklıdır. Gerçekten yaşanmış olayların ifadesi, uydurma olayların ifadesinden niteliksel ve kalite olarak farklıdır görüşüne dayanarak çocukların beyanının güvenilirliğine ilişkin bazı ifade analizi teknikleri geliştirilmiştir (Eyüpoğlu, 2012). Ancak beyanın güvenilirliği analizinin, ülkemizde yaygın olarak kullanımı yoktur (Bilginer ve vd., 2021).

Çocuklarla yapılan görüşmeler ve değerlendirmeler sonunda uzmanlar, istismarın gerçekleştiğine veya istismar iddiaların asılsız olduğuna karar verilebilir. Bazen de istismar iddiaları doğrulanamaz ya da reddedilemez. Uzmanlar istismar iddiaları ile ilgili bütün olasılıkları göz önünde bulundurarak değerlendirmelerini yapmalıdırlar (Neoh ve Mellor, 2009; Saini, Laaiasalo ve Platt, 2020). Çizelge 1’de çocuk istismarı iddialarının değerlendirilmesi sonucunda uzmanların ulaşabilecekleri olası hipotezler yer almaktadır (Saini, Laaiasalo ve Platt, 2020:425).

Çizelge 1. Çocuk İstismarı İddialarının Değerlendirilmesinde 9 Hipotezi

1.	Çocuk istismar mağdurudur, istismar iddiası inandırıcı ve doğrudur.
2.	Çocuk istismar mağdurudur. Ancak yaşı ve/veya bilişsel eksiklikleri nedeniyle, istismarı anlatabilecek sözlü becerilere sahip değildir.
3.	Çocuk istismar mağdurudur. Ancak yaşadığı korku nedeniyle istismarı açıklayamamaktadır.
4.	Çocuk istismar mağdurudur. Ancak istismarcıya bağlılığı nedeniyle maruz kaldığı istismarı açığa çıkartmamaktadır.
5.	Çocuk istismar mağduru değildir. Çocuk masum bir olayı yanlış algılamış ve istismara maruz kaldığına inanmıştır.
6.	Çocuk istismar mağduru değildir. Aşırı kaygılı veya uyarılmış bir ebeveyn/bakım veren tarafından kasıtsız olarak yanlış istismar bildirim yapılmıştır.
7.	Çocuk istismar mağduru değildir. Ebeveyn/bakım veren veya yetişkin tarafından istismar edildiğine inandırılmak üzere kasıtlı olarak manipüle edilmiştir.
8.	Çocuk istismar mağduru değildir. Çocuğun istismar edildiğine inanan ebeveyn/bakım veren veya yetişkinin baskısı nedeniyle bilerek yanlış bir şekilde birini istismarla suçlamıştır.
9.	Çocuk istismar mağduru değildir. Kişisel sebeplerden dolayı veya intikam alma amacıyla bilerek yanlış bir şekilde birini istismarla suçlamıştır.

Değerlendirme, çocuğun gelişim dönemi, psikososyal özellikleri, davranış sorunları, ruh sağlığı ve geçmiş travma öyküsü gibi değişkenler göz önüne alınarak, deneyimli uzmanlar tarafından

multidisipliner bir yaklaşımla yapılmalıdır (Vroljik-Bosschaart, Brilleslijper-Kater, Benninga, Lindauer ve Teeuw, 2018). Çocuk istismarı iddialarının tamamı özenli ve dikkatli bir yaklaşım gerektirir. Ancak alanda çalışan uzmanlar, değerlendirme sürecinde daha fazla zorlandıkları bazı durumlar ile karşılaşabilmektedir. Bu makale ile, çocuk istismarı iddialarının değerlendirilmesinde daha güç olabilecek bazı durumların ele alınması amaçlanmış ve bu olguların değerlendirilmesinde yararlı olabilecek önerilere yer verilmiştir.

Yaşı Küçük Olan Çocuklar

Yaşça küçük olan çocuklarda istismarı özellikle de cinsel istismarı tespit etmek daha zordur (Vroljik-Bosschaart, Brilleslijper-Kater, Benninga, Lindauer ve Teeuw, 2018; Newton ve Vvereven 2010). Küçük çocukların olayları algılama ve dil becerileri yeteri kadar gelişmediğinden adli görüşmelerin nasıl yapılması gerektiği önemli bir konudur. Çok küçük çocuklar, kendileri için önemli olan olaylarla ilgili ayrıntıları hatırlasalar bile bu anıları iletme için yeterli dil gelişimine sahip olmayabilirler. Bu nedenle adli görüşmecilerin çocuğun gelişimsel dil düzeyinin farkında olmaları gerekir (Korkman, Santtila, Drzewiecki ve Kenneth Sandnabba, 2008).

Küçük çocukların olayları hatırlamakta zorluk çekmesi, olayları tanımlayacak bilişsel yeterlilikte olmaması istismarın anlaşılmasını zorlaştırır (Carnes, Nelson-Gardell ve Wilson, 2000; Sjöberg ve Lindblad, 2002). Küçük çocuklar, belleklerdeki bilgilere erişmek için ipuçlarına daha fazla ihtiyaç duyarlar. Bununla birlikte, görüşme sırasında çocuğa ipuçlarını vererek hatırlamasına "yardım etmek" riskli olabilir. Küçük bir çocuğa olayların unsurlarını hatırlatmaya çalışmak, yanlış hatırlamasına ve dolayısıyla yanlış sonuçlara neden olabilir (Korkman, 2006). 3 yaşından küçük çocuklar anlamadıkları soruları, soruyu soran kişiyi memnun etmek için ve onlar için "bir soru bir cevap gerektirir" düşüncesinde oldukları için cevaplayabilirler (Korkman, Santtila, Drzewiecki ve Kenneth Sandnabba, 2008; Waterman, Blades ve Spencer, 2000). Okul öncesi çocukların "evet/hayır" olarak cevaplanan kapalı uçlu sorulara doğru ve tutarlı cevap verme olasılıkları daha düşüktür (Brady, Poole, Warren ve Jones, 1999). Bunun yanısıra, "bana ne olduğunu anlat" gibi genel sorulara da yanıt vermede büyük çocuklara göre daha fazla güçlük çekerler (Lamb, Sternberg, Orbach, Esplin, Stewart ve Mitchell, 2003). Küçük çocuklar, cinsellik hakkındaki bilgilerinin sınırlı olması, istismarın yanlış ve uygunsuz olduğunu bilişsel olarak anlayamamaları nedeniyle istismarı anlatmayabilirler. İstismarı anlatmamalarının bir nedeni de gelişimsel olarak doğal benmerkezcilikleri nedeniyle yaşadığı olaydan kendilerinin sorumlu olduğuna inanmaları ve maruz kaldıkları istismarı açıklamaya korkmalarıdır (Goodman-Brown, Edelstein, Goodman, Jones ve Gordon, 2003).

Cinsel istismar değerlendirmelerinde adli görüşme için önemli olan ancak küçük çocuklar için sorun yaratabilecek bazı kavramlar da vardır. Örneğin; okul öncesi çocukları için "dokunma" ve "zaman" kavramları farklı anlamlara gelebilir (Korkman, Santtila, Drzewiecki ve Kenneth Sandnabba, 2008). Küçük yaşta başlayan ensest ilişkide çocuk, dokunmayı sevginin sunuluş biçimi olarak algılayabilir ve dolayısıyla dokunma kavramı çocuk için uygunsuz bir davranış olmayabilir (Nasıroğlu, 2014). Küçük çocuklar, bir şeyin kaç kez veya ne kadar süre önce gerçekleştiğini söylemekte zorlanabilir.

“Önce” ve “sonra” gibi zamansal terimler yedi yaşına kadar tam olarak anlaşılabilir ve çocuklar 10 yaşına kadar günleri ve saatleri doğru olarak aktaracak yeterlilikte olmayabilir (Korkman, Santtila, Drzewiecki ve Kenneth Sandnabba, 2008). Okul öncesi çocuklarda artikülasyon problemleri de sık görülebilir. Bu problem nedeni ile çocukların bazı ifadeleri yanlış anlaşılabilir (Newton ve Vandeven, 2010). Küçük çocuklarda konu tutarlılığı olmaması ve çocukların dikkatinin dağınık olması da adli görüşmeyi zorlaştırabilir (Korkman, 2006). Küçük çocuklar konuşmalarını büyük çocuklardan ve yetişkinlerden farklı şekilde yapılandırır (ya da daha doğrusu yapılandırmazlar) ve bir konudan diğerine aniden atlayabilirler. Bu nedenle adli görüşmecilerin konudan tekrar tekrar bahsetmesi gerekebilir (Korkman, Santtila, Drzewiecki ve Kenneth Sandnabba, 2008).

Küçük çocukların değerlendirilmesinde yaşanan diğer bir zorlukta bu çocukların telkine daha yatkın olmalarıdır. İstismarla ilgili bir bilgi verildiğinde küçük çocuklar bunu kendileri yaşamış gibi algılayabilirler. Özellikle ebeveyn uyumsuzluklarında, ebeveynlerin asılsız iddialarını çocuğa telkin etmesi ve çocuğa ne söyleyeceğini öğretmesi ile ilgili örnekler vardır (Bernet, 1993). Bazen de küçük çocuklar, başkasının başına gelenleri kendisinin başına gelmiş gibi anlatabilir. Çocuklar, başkaları tarafından kendilerine anlatılan olayı daha sonra yanlış hatırlayarak ve/veya içine dahil ettikleri bilgilerle hiç yaşanmamış olayları canlı ve ayrıntılı anlatımlarla aktarabilirler (Fincham, Beach, Moore ve Diener, 1994). Sınırlı sözel becerilere sahip çok küçük çocukların olduğu olgularda, istismarın meydana geldiğine veya gerçekleşmediğine dair kanıt, yetişkinin çocuğun davranışını yorumlamasına dayanır (Neoh ve Mellor, 2009). Çocuk bir yetişkinin sorusunu yanlış anlayabilir, yetişkinde çocuğun davranışlarını yanlış yorumlayabilir veya gerçek bağlamdan uzaklaşabilir (Bernet, 1993).

Ebeveynleri Arasında Çatışma Olan Çocuklar

Boşanma sürecinde ve/veya ebeveyn anlaşmazlıklarında ortaya çıkan istismar iddialarının değerlendirilmesi en zor olanıdır. Bu iddiaların genellikle çok küçük çocuklarda olması, delillerin belirsiz olması ve ebeveynlerin kasıtlı olarak kötü niyetle yaptığı görüşünün yaygın olması iddiaların değerlendirilmesini güçleştirebilmektedir (Neoh ve Mellor, 2009). Suçlayan ebeveyn, velayet elde etmek için ya da öç almak için, bazen de çocuğu eski eşinden ayırmak ve onu çocuğun hayatından çıkarmak için bilinçli olarak istismar iddialarını yapabilir (Faller, 1991; Faller ve DeVoe, 1995, Thoennes ve Tjaden, 1990).

Çatışmalı ebeveyn ilişkilerinde istismarın gerçekleştiğine ilişkin uzmanların bir görüşü olmamasına rağmen ebeveyn, çocuğun diğer ebeveyni ile olan görüşmelerinden sonra tekrarlayan istismar iddialarında bulunabilir ve görüşmelerin kaldırılmasını isteyebilir. Çocuğun vücudundaki morluklar nedeniyle fiziksel istismardan yada vajinal kızarıklık, akıntı gibi semptomlar nedeniyle cinsel istismardan şüphelenerek çocuk defalarca muayene edilir ve çocukla görüşme yapılır. Ebeveynler, fail olduğu iddia edilen kişiyle temas kurduktan sonra çocuklarının cinsel organını inceleyebilir hatta fotoğraflayabilir. Aslında bu davranışta kendi içlerinde bir tür cinsel istismardır. Suçlayan ebeveyn,

düşmanca bir tavır sergileyerek değerlendirme sürecine direnç gösterebilir, sık avukat değiştirebilir, uzmanları adli makamlara şikayet edebilir. Çocuğun diğer ebeveyninden korkmasını veya ebeveynine yabancılaşmasını sağlayabilir. Bu tutumun çocuk üzerinde yaratabileceği olumsuz etkiler anlatılmasına karşın ebeveyn yine de ikna olmayabilir (Hornor, 2001; Lindahl ve Hunt, 2016). İstismar iddiaları doğru ya da yanlış olsa da, tüm aile üyeleri için risklerin son derece yüksek olduğu ve ailenin ayrıntılı değerlendirilmesinin yapılması gerektiği açıktır. Değerlendirme sonunda çoğu zaman istismarın olup olmadığı ile ilgili net karar verilememektedir. Ayrıca değerlendirme ve mahkeme süreçleri uzun zaman aldığı için çocuk-ebeveyn iletişimde ciddi sorunlar olmaktadır (Zarb, 1994).

Aile İçi İstismar Mağduru Çocuklar

Aile dışı istismar mağduru çocuklar daha kısa zamanda ve daha fazla oranda istismarı açıklama eğilimde iken aile içi istismarlarda tam tersi bir durum söz konusudur (Smith, Letourneau, Saunders, Kilpatrick, Resnick ve Best, 2000). İstismar aile içinde yaşandığında özellikle de ebeveyn tarafından istismar edildiğinde çocuk, ebeveynine ihanet edeceğini düşünebilir, açıklamalarının sonucu ebeveyninin ceza almasından ve ailesinin dağılacığından korkabilir ve maruz kaldığı istismarı anlatmayabilir. Fail, çocuğun bağlılık ve güven ilişkisi yaşadığı bir aile üyesi olduğunda çocuk daha fazla ambivalans duygular yaşar, istismarın yanlış olduğunu anlamakta daha fazla zorlanır (Goodman-Brown, Edelstein, Goodman, Jones ve Gordon, 2003). Güvenilir gördükleri bir yetişkin tarafından istismar edildiğinde çocuk bu durumu kolay anlayamaz. Çocuk için güvendiği annesinin ve/veya babasının acımasız olduğunun kabul edilmesi, sevgi nesnesini veya aile güvenliğini kaybetme korkusu, herhangi bir tehditten daha korkutucu olabilir. Çocuk daha fazla üzülmemek için istismar eden erişkinin aslında iyi biri olduğuna inanmak isteyebilir. Bu döngünün sürmesinde, istismarcı erişkin tarafından verilen ödülleri katkısı olabilir (Nasıroğlu, 2014; Fischer ve McDonald, 1998; Magalhaes, Taveira, Jardim, Santos, Matos ve Santos, 2009).

Ensest olgularında babanın kuvvet kullanarak ve baskı yolu ile aile bireylerini ve aile ilişkilerini kontrol altında tuttuğu, katı, dışa kapalı ve ataerkil bir aile yapısı olduğu bilinmektedir (Kalaycı ve Foto Özdemir, 2016). Ensestin yaşandığı ailelerde genellikle annenin yetersiz olduğu, boyun eğen bir kişilik yapısına sahip olduğu, olayların büyük bir bölümünün farkında olduğu ancak olayların üzerine gidemediği belirtilmektedir (Polat, 2007). Aile içi tüm bu faktörler istismarın açığa çıkmasını engellemekte, istismarın yıllarca devam etmesine neden olmaktadır.

İfadesini Değiştiren Çocuklar

İstismar ile ilgili net ve güvenilir açıklamalar yaptıktan sonra bazı çocuklar ifadelerini değiştirebilir. Bu durumun farklı nedenleri olabilir. Gerçekte istismarın yaşanmadığı durumlarda ilk ifadenin geri çekilmesi, önceki yanlışın düzeltilmesi girişimidir. Bazen de ilk ifade doğru olup fail ve/veya yakınlarının zarar görmesinden kaçınmak ya da onların baskılarından kurtulmak için ifade değiştirilebilir (TullyThe, 2002).

Aile içinde yaşanan istismarlarda çocuk, istismarı açıkladıktan sonra gelişen zorlu süreçte, ailenin dağılmasından kendisini sorumlu tutabilir ve istismar iddiasını sürdürüp 'kötü' olmak yerine, ailesi için yalan söyleyerek iyi çocuk olmayı seçebilir (Fischer ve McDonald, 1998; Magalhaes, Taveira, Jardim, Santos, Matos ve Santos, 2009). Böyle durumlarda adli görüşmeler ve somut kanıtlar ayrıca önem kazanır. Fiziksel bulgular, çocuğun duygusal ve davranışsal özellikleri, aile öyküsü, risk faktörleri detaylı bir şekilde incelenmelidir (TullyThe, 2002).

Tekrarlayan ve Doğrulanamayan İstismar İddiaları

Bakım verenin yapay bozukluğu (Munchausen by Proxy) ve/veya paranoid bozukluk gibi ebeveynin ciddi psikiyatrik rahatsızlığı olduğu durumlarda tekrarlayan istismar iddiaları gündeme gelebilir (Horner 2001, Meadow 1995, Karanfil, Akçan ve Orhan, 2011; Özdemir, Gökler, Evinç ve Odabaşı, 2013). Bakım verenin yapay bozukluğu, çocuğa bakmakla yükümlü kişi ve/ya kişiler tarafından çocukta fiziksel veya psikolojik semptom oluşturularak yapılan bir istismar türüdür. Bakım verenler tarafından kasıtlı olarak çocuğa yönelik bir yaralanma veya hastalık meydana getirilir (Squires ve Squires, 2010). Bakım verenin yapay bozukluğu olan ebeveynlerin, çocuklarını istismar iddiasıyla muayene için sık sık sağlık kuruluşlarına getirdikleri bilinmektedir. Paranoid bozukluğu olan ebeveyn de "çocuğum cinsel tacize uğruyor" biçiminde bir sanrıya sahip olması nedeniyle tekrarlayan istismar bildirimlerinde bulunabilir. Bazen de paranoid bozukluğunda çocukla ebeveyn aynı sanrıyı paylaşarak çarpık bir dünya görüşünü yaşayabilirler (Horner 2001, Meadow 1995; Karanfil, Akçan ve Orhan, 2011; Özdemir, Gökler, Evinç ve Odabaşı, 2013; Bernet, 1993). Öyküde ciddi tutarsızlıklar ve boşluklar olması, ailenin tedavi ekibini yönlendirmeye çalışan davranışları, sık hastane değişikliği, tıbbi personele karşı olumsuz duygu ve suçlamalar, yasal süreçlerle ilgili olağandışı yaklaşım biçiminin aile tarafından benimsenmiş olması bu tanıları düşündürmelidir (Özdemir, Gökler, Evinç ve Odabaşı, 2013).

Tekrarlanan istismar iddialarında bulunan ebeveynin motivasyonunun ne olduğunu anlamak gerekir. Bazen ebeveynler dikkat çekmek ve ilgi görmek için de bu iddialarda bulunabilir. İstismara uğradıkları iddiasıyla sık sık hastaneye başvuran kadınların, çocuk sahibi olduktan sonra kendilerini istismara uğramış gibi göstermeyi bıraktıkları, dikkatlerini çocuklarına aktardıkları ve çocuklarını cinsel istismar iddiasıyla hastaneye götürdükleri, hastaneden bu şekilde ilgi görmek istedikleri belirtilmektedir (Hornor, 2001).

Özel Gereksinimi Olan Çocuklar

Özel gereksinimi olan çocukların cinsiyet kavramı ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmamaları, iyi ve kötü dokunmayı ayırt edememeleri, kendilerine yönelik cinsel yaklaşımları yeterince anlayamamaları, temel gereksinimlerinin karşılanması için başkalarına bağımlı olmaları nedeniyle daha fazla istismara maruz kaldıkları bilinmektedir (Paul ve Cawson, 2002; Cooke ve Stveren, 2002). Jones ve arkadaşları tarafından yapılan çalışmada mental retardasyonu olan çocukların sağlıklı çocuklara göre 4 kat daha fazla cinsel istismara uğrama riskli olduğu saptanmıştır (Jones, Bellis, Wood,

Hughes, McCoy ve Eckley, 2012). Ülkemizde yapılan bir çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmış, mental retardasyonu olan çocukların daha fazla vajinal penetrasyona maruz kaldığı, daha fazla akraba ya da tanıdığı biri tarafından istismar edildiği bulunmuştur (Akbaş, Turla, Karabekiroğlu, Pazvantoğlu, Keskin ve Böke, 2009).

Özel gereksinimi olan çocuklar adli değerlendirmelerde öz bildirim ölçeklerini doldurmakta, kendilerini daha iyi ifade etmelerine yardımcı olacak projektif testleri yapmakta zorlanabilir. İşitme engelli çocuklarla yapılan görüşmelerde işaret dili bilen adli görüşmecilerin olmaması, tercümanın ya da aile üyelerinden birinin üçüncü bir kişi olarak görüşmelere katılması sağlıklı ve güvenilir görüşmelerin yapılmasını engelleyebilir. Karşılaşılan bu zorluklar nedeniyle özel gereksinimli çocukların adli değerlendirme ve raporlama süreci olumsuz etkilenebilir (Ünver, Olgun, Şişmanlar, Coşkun ve Biçer, 2015).

Fiziksel/Somut Kanıt Olmaması

Çocukların genital ve fizik muayenelerini içeren raporlarda istismara ilişkin bir bulgu olmayabilir. Somut fiziksel kanıtlar olmadığında çocuklarla yapılan görüşmeler daha da önem kazanır (Wakefield ve Underwager, 1991; Thoennes ve Tjaden, 1990). İstismar bildirim yapmak için, bir çocuğun kötü muameleye maruz kaldığından kesinlikle emin olmak ya da kesin/ somut kanıt beklemek gerekmez. Çocukları korumak ve olası istismarın ciddi sonuçlarından çocukları korumak için şüphelenmek bildirim yapmak için yeterlidir. Öte yandan yanlış istismar bildirimlerinde, çocuğu gerçekte istismar etmeyen bir yetişkin için yürütülen adli süreçlerin ciddi sonuçları olabilir. Bu nedenle şüpheli olguları titizlikle incelemek için yeteri kadar zaman ayırmak ve detaylı inceleme sonucunda rapor hazırlamak önemlidir (Asnes ve Leventhal, 2010). Çocuğun olayı anlatma şekli (kendiliğinden, yaşına uygun kelimelerle, uyumlu duygu durumu), iddiaların ortaya çıkma biçimi (velayet sırasında manipülatif ve öfkeli bir ebeveyn tarafından), tekrarlayan istismar iddiaları, önceki istismar veya ihmal raporları değerlendirme sürecinde göz önünde bulundurulması gereken değişkenlerdir (Wakefield ve Underwager, 1991; Thoennes ve Tjaden, 1990).

Değerlendiriciler Arasında Fark Olması

Farklı alanlara göre istismar kanıtının değişim göstermesi değerlendirme sürecini ve karar vermeyi zorlaştırabilir. Özellikle çocuk koruma alanına ve hukuk alanına göre değerlendirmelerde farklılık olabilir. Örneğin, çocuk koruma alanında çalışanlar, çocukların cinsel istismara ilişkin açıklamalarına aksi yönde bir kanıt olmadıkça inanma eğilimindedir. Hukuk sisteminde ise somut kanıtlar karar vermede daha belirleyici olabilmektedir. Çocuğun istismar öyküsü vermediği, fiziksel bulgular, somut kanıtlar olmadığı ve ebeveynin istismarla ilgili endişelerini dile getirmeye devam ettiği durumlar ise özellikle zorludur (Derdeyn, Poehailus ve Seigle, 1994; Faller, 1991). Amerika Birleşik Devletleri'nde çocuk koruma merkezleri tarafından bildirilen cinsel istismar iddialarının % 45'inin mahkemeler tarafından doğrulanmadığı bulunmuştur (Meadow, 1995). Yasal sistem içinde çocukların ifadeleri daha güvenilmezdir. Bu durum, mahkemelerdeki vaka yükü, yetersiz dosya incelemeleri ile birleştiğinde gerçeğin ortaya çıkmasını olumsuz etkilemektedir. Ancak istismar konusunda

uzmanlaşmış mahkemelerin kurulması ile bu sorun çözülebilir (Sedan, 2004). Çocuklarla görüşen adli görüşmeciler ve uzmanlar arasında da farklı görüşler olabilmektedir. Uzmanların değerlendirme için standart bir eğitim almamış olması, raporlamanın farklı standartlarda olması, yapılan değerlendirmenin adli sistemde yansımalarının yeterince bilinmemesi uzmanlar arasındaki bu farklılığın önemli sebeplerindendir (Güler, Yıldırım, Kütük ve Toros, 2016).

Çocuk İstismarının Değerlendirmesinde Önemli Hususlar

Alanda çalışan uzmanlar için bütün istismar iddialarını değerlendirmek hassasiyet ve yetkinlik gerektirir. Ancak yukarıda açıklanan bazı durumlarda değerlendirme daha zor bir hale gelebilir. Sonuçları düşünüldüğünde, eksiksiz ve hatasız yapılan görüşme ve değerlendirmeler hem çocuğun hem de istismarla suçlanan kişinin hakları açısından kritik öneme sahiptir.

Görüşmeyi yapan uzmanların, çocuklarla sıcak ilişki kurabilme becerisine sahip olmaları, daha önce çocuklarla çalışmış, çocuk istismarı, çocuk gelişimi ve görüşme teknikleri konusunda eğitim almış olmaları önemlidir. Çocuk dostu bir ortamla birleştirilen uygun görüşmecî tavrı, çocuğa güvenli bir yerde olduğunu hissettirebilir (Ersoy, 2006; Rapholo ve Makhubele, 2019).

Değerlendirme sürecinde çocuklar, yaşadıkları travmatik olayın etkisi, korku, suçluluk duygusu, bilmediği bir sürecin içerisinde olma gibi nedenlerle kendilerini huzursuz, gergin hissedebilir. Görüşme odaları, farklı yaş gruplarından çocukların kendilerini rahat hissedebilecekleri şekilde donatılmalı, çocuktan bilgi edinmeyi kolaylaştıracak boyama kalemi, oyuncak, bebek gibi materyal odada bulundurulmalıdır. Çok küçük çocuklarla yapılan görüşmelerde, çocukların ebeveynlerinin görüşme sırasında çocuklarının yanında bulunmaları yararlı olabilir (Güler, Yıldırım, Kütük ve Toros, 2016). Okul öncesi çocukların dikkati kolay dağıldığından görüşme odalarında dikkati dağıtacak çok sayıda eşya olmamalıdır. Küçük bir çocuğun konsantre olabileceği sürenin kısıtlı olduğu göz önüne alındığında uzmanlar görüşmelerini iyi planlamalı, hangi bilgilerin öncelikli ele alınmasının önemli olduğuna önceden karar vermelidir. (Korkman, 2006).

Değerlendirme sürecinde çocuğun gelişim özellikleri ve iletişim becerileri dikkate alınmalı ve buna uygun sorular sorulmalıdır (Dağcı ve İnancı, 2011). Görüşmede çocuğun “doğru” ve “yalan” arasındaki farkı anlama düzeyinin, örnekler kullanılarak anlaşılması çocuğun ifadelerine duyulan güvenilirliği arttırabilir. Adli görüşmecilerin, çocukları iddia edilen istismar hakkında konuşmaya yönlendirmesi özellikle somut kanıt olmadığı durumlarda daha zordur ve çocukları istismar konusuna geçmek hassas bir üslup gerektirir. Yapılandırılmış görüşme protokolünde (Investigative Interview Protocol–NICHD-) tavsiye edildiği gibi, “Bugün benimle konuşmak için neden buraya geldiğini söyleyebilir misin?” gibi açık uçlu sorular istismarı konuşmayı kolaylaştırabilir (Orbach, Hershkowitz, Lamb, Sternberg, Esplin ve Horowitz, 2000). Ayrıca iyi dokunma ve kötü dokunmanın neler olduğunu çocukla konuşmak ve kötü dokunmaya atıfta bulunarak iddia edilen istismar konuşmasını başlatmak yararlı olabilir (Sternberg, Lamb, Orbach, Esplin ve Mitchell, 2001). Görüşmecilerin çocuğa “kötü şeyler /acı verici şeyler” olup olmadığını sorarak iddia edilen istismarı konuşmaya

çalışmaları, özellikle küçük çocuklarda yönlendirici olarak kabul edilebilir. Küçük bir çocuk için “kötü” kavramı tanıdık bir kavramdır. Görüşmecinin ne tür bir kötü dokunmadan bahsettiği çocuk için açık olmayabilir. Çocuk için “kötü dokunma” ebeveyninin azarlaması, arkadaşıyla kavga etmesi ya da ağrılı bir tıbbi muayeneler gibi deneyimleri içerebilir. Öte yandan, görüşmecinin cinsel istismarı acı verici bir şey olarak aktarması her zaman çocuğun öznel deneyimine karşılık gelmeyebilir. Cinsel istismar, şiddet içermeyen okşamadan şiddet içeren eylemlere kadar birçok farklı biçimde olabilir (Lamb, Sternberg, Orbach, Hershkowitz, Horowitz ve Esplin, 2000).

Görüşme süresince sadece doğruların konuşulacağına dair sözel bir anlaşma yapılabilir (Huffman, Warren ve Larson, 1999). Okul öncesi çocuklarla görüşürken sözel ifadelerin yanında fiziksel ve davranışsal belirtilere de dikkat edilmelidir (Campis, Hebden-Curtis ve Demaso 1993). Küçük çocuklar, büyük çocuklara göre daha az ayrıntı ve daha kısa cevaplar verme eğiliminde olurlar. Davies ve arkadaşları (2000) tarafından yapılan çalışmada, 12-14 yaşları arasındaki çocukların açık uçlu sorulara daha uzun ve daha doğru yanıtlar verirken; 4-11 yaşları arasındaki çocukların spesifik ama yönlendirici olmayan sorulara daha uzun ve daha doğru yanıtlar verdikleri görülmüştür. Okul çocukları ve ergenlerle görüşmede açık uçlu sorularla ayrıntılı ve daha doğru cevaplar elde edilebilir. Ancak çok küçük çocuklarda bu tip sorular daha kısa ve daha az ayrıntılı bilgi sağlayabilir (Davies, Westcott ve Horan, 2000). Bu nedenle küçük çocuklarla yapılan görüşmelerde farklı görüşme tekniklerine ihtiyaç duyulabilir. Anatomik resimler kullanılabilir, oyuncaklarla (bebekler gibi) oyunlar oynanır, çizdikleri resimler üzerinden konuşulabilir (Haskett, Waylver, Hutcheson ve Tavana, 1995). Okul öncesi çocuklarda zaman kavramı tam olarak oluşmadığı için zamanla ilişkili sorular sorarken özellikle dikkat edilmelidir. Genellikle küçük çocuklar için “kim, ne, nerede” sorularına cevap vermek, “ne zaman, nasıl, niçin” sorularına cevap vermekten daha kolaydır. Küçük çocuklar duygularını gizlemekte zorlandığından çocuğun duygusal tepkilerini gözlemek değerlendirmede yararlı olabilir (Güler, Yıldırım, Kütük ve Toros, 2016). Özellikle küçük çocuklar konuşmak istemeyebilir ve konuya katılmayabilir. Bu gibi durumlarda, konuşması için baskı yapılmamalı, aceleci olunmamalıdır. Çocuğun yaşına, görüşme anındaki duygusal durumuna göre görüşmenin hızı ve süresinin değişebileceği unutulmamalıdır (APSAC, 2002).

Çizim ve resim yapma teknikleri kullanılarak, çocukların kullandıkları sembollerden, çizim biçimlerinden ve renk kullanımlarından yararlanılabilir. Örneğin ensest vakalarında, çocuklar aile resimlerinde genelde kendisine tacizde bulunan aile üyesini uzakta ve kötü biçimlerde resmedebilir. Ancak resim ve çizim yapma tekniği ikincil bilgi aracıdır. Resimdeki semboller mutlak doğru olarak kabul edilmemeli ve çocuk resmi tamamladıktan sonra resim ile ilgili konuşularak bilgi toplamaya devam edilmelidir (Unicef, 2014). Anatomik oyuncak bebeklerin istismar değerlendirmelerinde kullanımı ile ilgili farklı görüşler vardır (Hlavka, Olinger ve Lashley, 2010; Dickinson, Poole ve Bruck, 2005; Holmes, 2004, Wakefield ve Underwager, 2003). Oyuncak bebekler, sözlü ifadeleri açıklığa kavuşturmak veya açıklamayı doğrulamak için bir araç olarak yalnızca dil becerileri sınırlı veya konuşmaya isteksiz olan bir çocuğa kullanılmalıdır (Faller, 2007). Sözel becerileri sınırlı olan küçük çocukların yaşadıklarını anlatmak yerine oyuncak bebekler üzerinde göstermesinin kolay olacağı

düşünülmele birlikte 3 yaşın altında olan çocuğun bir nesneyi diğerini temsil etmek için kullanamaz ve sembollerini anlayamaz (Wakefield ve Underwager, 2003). Çocuklarla görüşmede bir araç olarak anatomik bebeklerin kullanılıp kullanılmayacağına karar verirken çocuğun özellikleri, oyuncak bebeklere tepkisi ve gelişim dönemleri özellikle dikkate alınmalıdır (Everson ve Boat, 2001).

Görüşmeciler, yönlendirici ve yorum içeren sorular sorduğunda farkında olmadan çocukları ve kanıtları etkileyebilir. Bu nedenle ilk görüşmeler özellikle önem kazanır. Bu durum şu örnekle açıklanabilir: Küçük bir kız çocuğuyla görüşen adli görüşmeci, babasının onun özel bölgelerine dokunup dokunmadığını sorar. Çocuk hayır cevabını verir, fakat adli görüşmeci, çocuğa tekrar tekrar aynı soruyu sorar. Babasının yaptıklarını anlatırsa, eğlenceli bir oyun oynayacaklarını, onu döner sandalyede döndüreceğini söyler. Bunun üzerine çocuk, babasının özel bölgelerine dokunduğunu söyler. Bu süreçte çocuk dışarıdan bir kişi tarafından etkilenmiş ve çocuğun zihninde istismara uğradığına ilişkin bir bilgi yer edinmiş olur (Bernet, 1993). Tekrarlayan görüşmeler ve aynı soruların tekrar tekrar sorulması ifadelerin değişmesine ve yanlış raporlamaya neden olabilir (APSAC, 2002; Santtila, Korkman ve Svernabba, 2004). Çocuklarla görüşme yapılırken ceza ya da ödül kullanılması, diğerlerinin olayı anlattığını söyleyerek çocuk üzerinde sosyal etki yaratılması, telkin edici ya da yönlendirici sorular sorulması, çocuğun söylemediği bir şeyin o söylemiş gibi söylenmesi, çocuğun deneyimini doğrudan anlatmasını engellemek (örn; ne olduğunu değil de, ne olmuş olabileceğini sormak) değerlendirme sürecini olumsuz etkileyen önemli hatalardır (Wood ve Garven, 2000). Çocukların telkine yatkınlığı üzerine yapılan bir araştırmada, yaşları 5 ile 7 arasında değişen 36 kız çocuğuna, genital veya anal muayene içermeyen standart bir fiziki muayene yapılmıştır. 1 hafta sonra, muayene sırasında neler olduğunu anlatmaları istendiğinde çocuklardan hiçbiri herhangi bir genital veya anal dokunmayı anlatmamıştır. Daha sonra genital veya anal dokunmanın olup olmadığı sorulduğunda, çocuklardan üçü bunun gerçekleştiğini söylemiştir. Bu çalışma, görüşmeci tarafından bir bilgi verildiğinde çocukların nasıl telkin edilebileceğine bir örnektir (Bernet, 1993).

Bir çocuk cinsel veya fiziksel istismar iddiası ile geldiğinde iddiaların çoğu doğru olmakla birlikte, asılsız olma ihtimali de göz önünde bulundurulmalıdır. Özellikle ebeveyn anlaşmazlıklarında daha dikkatli olunmalıdır (Faller, 1991). Boşanma sonrası ortak velayeti alan ve 3 ay sonra annenin cinsel istismar iddiası ile babayı suçladığı, tam velayeti istediği ve babayla görüşmenin kesilmesini istediği bir olgu ele alınmıştır. Anne, kızının babası ile görüşmesinden sonra “babanın parmağıyla kızının vajinasına dokunduğu” iddiası ile çocuk koruma merkezine başvurmuştur. Çocuk koruma merkezindeki uzman istismar iddiasında bulunan annenin görüşme sırasında hiçbir duygu belirtisi göstermediğini ve cinsel istismarla ilgili soruları tutarlı bir şekilde cevaplayamadığını gözlemlemiştir. Çocuk, erkek ve kadın cinsel organını tanımlayamamış, annenin iddia ettiği gibi babasının cinsel organı için kullandığı kelimeyi görüşmelerde kullanmamıştır. Değerlendirmelerde, çocuğun, babasına yönelik olumsuz bir duygusunun olmadığı ve babasıyla ilişkisinin iyi olduğu anlaşılmıştır. Çocuk görüşme sırasında, “babamın bana dokunduğunu söylemek bir şakaydı” diye bir aktarımda

bulunmuştur. Bunun üzerine uzmanın “herhangi bir kişinin ondan şaka yapmasını isteyip istemediği” sorulduğunda çocuk bu soruya “evet” yanıtını vermiş ancak “kimin şaka yapmasını istediği” sorusuna “bilmiyorum ” diye yanıt vermiştir. Annenin görüşmelerde, babayı çocuğun hayatından çıkarmak istediğini sık sık dile getirmesi dikkat çekmiştir. Uzman, çocuğun cinsel istismara uğradığını gösteren hiçbir kanıt bulunmadığını, annenin tam velayeti istediğini ve babanın çocukla görüşme hakkının sona ermesini istediğini raporlarında belirtmiştir. Çocuk koruma merkezi çocuğun cinsel istismar iddiasının temelsiz olduğu sonucuna varmıştır. Anne birkaç ay sonra tekrar başka bir cinsel istismar olayı olduğunu iddia ederek çocuk koruma merkezine başvurmuştur. Uzman, çocuğun öğretmeni ile yaptığı görüşmede, “çocuğun baba ile aktarımlarının olumlu olduğunu, baba ile mutlu olduğunu ve babasının yanında korkulu, endişeli olmadığını öğrenmiştir. Ayrıca, çocuk-baba görüşmelerine eşlik etmesi için mahkemenin görevlendirdiği memur ile sosyal çalışmacı, çocuk ve baba etkileşiminde çocuğun rahat olduğunu gözlemlemiştir. Değerlendirme sonunda hazırlanan raporda, annenin asılsız çocuk cinsel istismarı iddialarını amacına ulaşmak için araç olarak kullandığı, velayeti sürdürmeye uygun olmadığı ve babanın tam velayeti alması gerektiği belirtilmiştir (Sheehan, 2019).

Tekrarlayan ve doğrulanamayan istismar iddiaları çocuk ebeveyn ilişkisini olumsuz etkiler ve çocuk suçlanan ebeveyn ile görüşmek istemeyebilir. Bu durumlarda uzayan dava süreçleri ile birlikte suçlanan ebeveynlerle görüşmeler tamamen kesilebilir. Böyle durumlarda bir süredir ebeveynlerinden ayrı kalan çocukların onu tekrar görme konusunda endişeli olmaları sık görülür. Suçlanan ebeveyni ile daha önce sağlıklı ilişkisi ve bağlanması olan çocuklarda uzman eşliğinde yapılan birkaç görüşmeden sonra bu kaygılar kaybolabilir. Çocuğun tepkisini değerlendirmek için ebeveyn çocuk görüşmesinden hemen sonra çocuk için bireysel görüşmeler planlanmalıdır. Bazı çocuklar için bu görüşmelerin süresi kısa iken bazı çocukların daha uzun süreye ihtiyacı olabilir. Çocukta semptomlar kötüleşmeye devam ettiğinde, çocuğun istismar iddiasında bulunan ebeveyn veya diğer aile üyelerinin baskıları altında olup olmadığını ya da gerçek bir istismarın etkisinde mi olduğunu anlamak gerekir (Lindahl ve Hunt, 2016). Bir çocuk, görüşme veya muayene ile kanıtlanamayan cinsel istismar iddiaları ile tekrar tekrar başvurduğunda, multidisipliner işbirliğinin başlaması gerekir. Hem çocuk hem de iddiada bulunan ebeveyn için danışmanlık ve izlem süreci önerilmektedir (Hornor, 2001). Genellikle ebeveynlerden biri veya her ikisi için bir uzman, çocuk için başka bir uzmanın görüşmeleri yapması beklenir. Bazen ebeveynlik eğitimi veya ebeveynlerin ruhsal tedavi gibi gerek duyulan diğer hizmetlere yönelik mahkemeden karar alınabilir. Çocuk ve ebeveyn görüşmelerinin ne zaman, nerede ve ne kadar süreyle gerçekleşeceği, çocuğun tepkileri, psikolojik durumu ve çocuğun yararı gözetilerek izlem süreci içinde belirlenir (Lindahl ve Hunt, 2016). Görüşme öncesinde çocuğun ailesi, aile içi ilişkileri, sosyal çevresi, arkadaş ilişkileri, okul ve eğitimle ilgili özellikleri ile çocuğun kısıtlılıkları, işlevsellik alanları, iletişim yeteneği hakkında da çeşitli kaynaklardan bilgi toplanması yararlı olacaktır (Cederborg, 1999).

Normal gelişim gösteren çocuklarla görüşme yaparken kullanılması önerilen temel teknikler, özel gereksinimi olan çocuklar için de geçerlidir. Özel gereksinimi olan çocuklarla yapılan görüşmelerde

de, açık uçlu sorular güvenilir bilgilerin elde edilmesini sağlayabilir. Bu nedenle adli görüşmeciler açık uçlu sorularla başlamalı ve daha sonra spesifik sorulara geçmelidir. Bazen, bilgileri detaylandırabilmek ve ayrıntılı bilgiler edinebilmek için özel gereksinimi olan çocuklarla tekrarlayan görüşmeler yapmak gerekebilir (Wissink, Vugt, Moonen, Stams ve Hendriks, 2015). Zihinsel engelli çocukların açık uçlu soruları kavrama ve yanıtlama yeteneklerinin, diğer çocuklarla benzer düzeyde olduğu ancak evet-hayır sorularına, çoğu zihinsel engelli çocuğun gerçek cevabın ne olduğunu değerlendirmeden cevap verdiği belirtilmekte, evet-hayır sorularına alternatif olarak çoktan seçmeli soruların kullanılması önerilmektedir. Özel gereksinimi çocuklarla yapılan görüşmelerde, daha kısa cümleler kullanmak, çocukların soruları anlaması ve yanıtlaması için daha fazla süre tanımak, soruyu anlayıp anlamadığını belirlemek için çocuğun soruyu tekrar etmesini istemek görüşmelerde önerilen diğer hususlardır (Unicef, 2014). İşitme engelli çocuklarla yapılan adli görüşmelerde, uzmanın işaret dilini bilmesi ve aracı olmadan görüşmeyi yapabilmesi önemlidir. Özel gereksinimi olan çocuklara özgü görsel ve anatomik materyallerin, ölçeklerin ve zeka testlerinin geliştirilmesi değerlendirme sürecini daha sağlıklı hale getirecektir (Ünver, Olgun, Şişmanlar, Coşkun ve Biçer, 2015).

Çocuklar kadar ebeveynlerin değerlendirilmesi ve ebeveynlerle yapılan görüşmeler de önemlidir. Ebeveyn değerlendirmelerinin, bu tür olgularla çalışma konusunda eğitim ve deneyime sahip uzmanlar tarafından yapılması önerilmektedir. Görüşmelerde, ebeveynlerin çocukla olan ilişkileri, suçlanan diğer ebeveyn ise ebeveynlerin ilişkileri ve çatışmaları, diğer ebeveyn ile çocuk arasında sağlıklı bir ilişkiyi teşvik edip etmedikleri, ebeveynlerin kişisel travma öyküleri, danışmanlıktan kaçınıp kaçınmadıkları anlaşılmalıdır. Değerlendirme, her iki ebeveynle olan klinik görüşmeleri, ilgili tüm belgelerin incelenmesini, uzmanlarla kurulan ilişkiyi ve standart psikolojik testlerin yanı sıra cinsellikle ilgili bazı projektif testleri içermelidir. Her iki ebeveynin ruhsal değerlendirmelerinin yapılması idealdir ancak bazı ebeveynler özellikle suçlayan ebeveynler çoğu zaman bu değerlendirmeye katılmayı kabul etmeyebilir (Lindahl ve Hunt, 2016).

İstismar iddialarının doğru değerlendirilmesi kadar doğru raporlanması da önemlidir. İstismarın fiziksel ve davranışsal belirtilerini doğru yorumlamak, doğru kayıt tutmak, raporlarda yer alması gereken bilgilerle ilgili netleşmek ve bildirimde bulunan uzmanlara eğitimler vermek, uzmanlara daha sonra süreç hakkında geri bildirim vermek gerekir. Bu alanda çalışan uzmanlar bir karara varmadan önce ilgili tüm faktörleri göz önünde bulundurmalı, yasal ve mesleki standartlara uymalıdır (Besharo, 1994). Adli görüşme rehberinin kullanılmasının, görüşme ve raporlama konusunda geri bildirim verilmesinin görüşmelerin kalitesinde önemli gelişmeler sağladığı bulunmuştur. Ayrıca bir görüşme rehberi kullanmak, görüşmecilerin konuya odaklanmasına ve sorularını daha kısa ve basit tutmasına yardımcı olabilir (Lamb, Sternberg, Orbach, Hershkowitz, Horowitz ve Esplin, 2000).

Özet olarak; görüşmelerde yönlendirici sorular gibi uygunsuz görüşme teknikleri çocuğun ifadesinin güvenilirliğini azaltabilir. Görüşme sırasında çocukların duygu durumları, istismarla ilgili ayrıntılı ve

tutarlı öykü verip vermedikleri, çocuğun özel bölgeleri tanıyıp tanımadıkları, özel bölgeleri nasıl tarif ettikleri, kullandıkları kelimeler, çocuğun oyun sırasında cinsel içerikli oyun oynayıp oynamadıkları gözlemlenmelidir. Çocuğun olayı kendiliğinden anlatması, yaşına uygun kelimeler kullanması, yaşadığı iddia edilen olayla uyumlu duygu durumunun olması, bir yetişkinin etkisinde kalıp kalmadığı karar verilirken göz önünde bulunan kriterlerdir. Çocukların olay ile ilgili ayrıntılara yer vermesi (mekan, zaman, eşyalar, kişiler vb.), kendiliğinden ve gelişim dönemine özgü ifadeler kullanması önemlidir. Ancak yaşı küçük çocukların ayrıntıları hatırlayamayacağı ya da yanlış hatırlayabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Çocukların yüksek yararı ve çocukları korumak için “çocuklara inanma” ve “gerekli önlemleri alma” uzmanların en temel yaklaşımıdır. Değerlendirmede çocuk, aile ve çevresel etkenler üzerinde ayrı ayrı durulmalıdır (Özdemir ve Karadağ,2010). Görüşmeleri yapan uzmanlar için kapsamlı eğitimler yapılması, verilecek hizmet içi eğitimlerle uzmanların çocuklarla adli görüşme, çocuk gelişimi, iletişim vs. konularında yetkinleştirilmeleri özellikle istismar iddialarının doğrulanmasının veya yönetilmesinin zor olduğu olgularda önemlidir (Johnston, Lee, Olesen ve Walters, 2005). Uzmanlar açık ve tarafsız kalmalı, her vakayı dikkatlice incelemeli, gerçek ve gerçek dışı iddiaların özelliklerine dikkat etmeli ve ampirik bir duruş sergilemelidir (Lindahll ve Hunt, 2016). Çocuk istismarını değerlendirirken, yeterli sayıda ve kalitede görüşmelerin yapılması, anne-babalar ve öğretmen gibi çocukla yakın iletişim halinde olan kişilerden bilgi alınması, çocukta gözlenen davranış sorunlarının anlaşılması, çocuğun anlatımlarındaki ayrıntılara dikkat edilmesi, ev, okul ziyaretlerini içeren sosyal incelemelerin yapılması gerekir (Bow, Quinell ve Zaroff, 2002; Brooks ve Milchman, 1991, Özdemir Foto ve Karadag, 2010).

Bir çocuk istismar öyküsü verirse veya uzman istismarla ilgili şüpheli bir durumla karşılaşırse bunu bildirmek yasal, etik ve ahlaki bir sorumluluktur. Günümüzde, sosyal hizmet, sağlık, hukuk, eğitim gibi farklı alanlardan oluşan ekipler ile çocuk istismarını değerlendirmek yaygın bir yaklaşım olmalıdır. Çocuğun fiziksel ve ruhsal muayenesi, ailenin sosyal incelemesi multidisipliner bir ekip ile yürütülmelidir. Multidisipliner işbirliği ile tekrarlanan istismar görüşmelerinin ve muayenelerin yapılması engellenir (Hornor, 2001). Çocuk istismarına multidisipliner ekip halinde müdahale edilmesi çocukların yüksek yararını korur, zaman ve enerji kaybını önler.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

Akbaş, S., Turla, A., Karabekiroğlu, K., Pazvantoğlu, O., Keskin, T. ve Böke, O. (2009). Characteristics of sexual abuse in a sample of Turkish Children with and without mental retardation, referred for legal appraisal of the psychological repercussions. *Sex Disabil*, 27(4), 205–13.

- (APSAC) American Professional Society on the Abuse of Children. (2002). Practice Guidelines: Investigative interviewing in cases of alleged child abuse. <https://www.apsac.org>. Erişim tarihi: 05.01.2022.
- Asnes, A.G., Leventhal, J.M. (2010). Managing child abuse: general principles. *Pediatr Rev.*, 31(2):47–55.
- Bernet, W. (1993). False statements and the differential diagnosis of abuse allegations. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry*, 32(5), 903-10.
- Bilginer, Ç., Güllü, B., Orhan, G., Kalaycı, B.M., Erden, G. ve Koçtürk, N. (2021). Türkiye’de cinsel istismar mağduru çocukların beyanlarında ölçüt bazlı içerik analizine göre değerlendiriciler arası güvenilirlik. *Turkish Journal of Child & Adolescent Mental Health*, 28(1), 52-59.
- Bow, J.M, Quinell, F.A. and Zaroff, M.(2002). Assemany assessment of sexual abuse allegations in child custody cases. *Prof Psychol Res*, 33, 566-575.
- Brady, M.S., Poole, D.A., Warren, A.R. and Jones, H.R. (1999). Young children’s responses to yesno questions. Patterns and problems. *Applied Developmental Science*, 3, 4758.
- Brooks, C.M. and Milchman, M.S. (1991). Child sexual abuse allegations during custody litigation: conflicts between mental health expert witnesses and the law. *Behav Sci Law*, 9, 21-32.
- Campis, L.B., Hebden-Curtis, J. and Demaso, D.R. (1993). Developmental differences in detection and disclosure of sexual abuse. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 32, 920-924.
- Carnes, C.N., Nelson-Gardell, D. and Wilson, C. (2000). Addressing challenges and controversies in child sexual abuse interviewing. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 2(2), 83-103.
- Cederborg, A.C. (1999). The construction of children's credibility in judgements of child sexual abuse, *Acta sociologica*, 42, 147-158.
- Cooke, P. and Standen, P.J. (2002). Abuse and disabled children: Hidden needs? *Child Abuse Review*, 11, 1-18.
- Dağcı, T., İnancı M.A. (2011). Hastane Temelli Çocuk Koruma Merkezleri için Başvuru Kitabı: İstismar ve İhmale Uğrayan Çocuğa Bütüncül Yaklaşım. Ankara: Fersa Ofset Matbaacılık; 2011.
- Davies, G.M., Westcott, H.L. and Horan, N. (2000). The impact of questioning style on the content of investigative interviews with suspected child sexual abuse victims. *Psychology, Crime, and Law*, 6, 81-97.
- Derdeyn, A.P., Poehailus, A. and Seigle, E. (1994). Adequate evaluation of divorce-related child sexual abuse allegations. *Bulletin of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 22, 279-287.
- Dickinson, J.J., Poole, D.A. and Bruck, M. (2005). Back to the future: A comment on the use of anatomical dolls in forensic interviews. *Journal of Forensic Psychology Practice*, 5(1), 63-74.

- Ersoy, E. (2006). Çocuk cinsel istismarı vakalarında adli görüşme: Günümüz teknikleri ve gelecekteki yönelimler. *Türk Psikoloji Bülteni*, 12(39), 57.
- Eyüpoğlu, A. (2012). Cinsel istismar mağduru çocuk ifadelerinin ölçüt bazlı içerik analizi (CBCA). *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 1, 1-22.
- Everson, M.D. and Boat, B.W. (2001). The utility of anatomical dolls and drawings in child forensic interviews. In *Memory and suggestibility in the forensic interview* (pp. 397-422). Routledge.
- Faller, K.C. and DeVoe, E. (1995). Allegations of sexual abuse in divorce. *Journal of Child Sexual Abuse*, 4, 1-25.
- Faller, K.C. (2007). Interviewing children about sexual abuse. Controversies and best practice. Oxford: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195311778.001.0001>.
- Faller, K.C. (1991). Possible explanation for child sexual abuse allegations in divorce. *American Journal of Orthopsychiatry*, 61, 86-90.
- Fincham, F.D., Beach, S.R.H., Moore, T. and Diener, C. (1994). The professional response to child sexual abuse: Whose interests are served? *Family Relations*, 43, 244- 254.
- Fischer, D.G. and McDonald, W.L. (1998). Characteristics of intrafamilial and extrafamilial child sexual abuse. *Child Abuse Negl*, 22, 915-929.
- Goodman-Brown, T., Edelstein, R., Goodman, G., Jones, D. and Gordon, D. (2003). Why Children Tell: A Model Of Children's Disclosure Of Sexual Abuse. *Child Abuse & Neglect*, 27(5), 525-540.
- Gönültaş, M.B. (2013). Çocuğa Yönelik Cinsel Şiddet Olaylarında Olay Kurgusunda ve Şüpheli İfadelerindeki Ortak Özelliklerin İncelenmesi (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp Enstitüsü.
- Güler, G., Yıldırım, V., Kütük, Ö.M. ve Toros, F. (2016). Adli Psikiyatrik Değerlendirme ve Çocuk ile İletişim. *Adli Tıp Bülteni*, 21(2), 98-106.
- Gümüş, A.E. (2017). Çocuk cinsel istismarı şüphesinin bildirim öncesinde çocukla yapılacak ilk görüşme. *Klinik Psikiyatri*, 20, 45-58.
- Haskett, M.E., Wayland, K., Hutcheson, J.S. and Tavana, T. (1995). Substantiation of sexual abuse allegations: Factors involved in the decision-making process. *Journal of Child Sexual Abuse*, 4, 19-44.
- Hlavka, H.R., Olinger, S.D. and Lashley, J.L. (2010). The use of anatomical dolls as a demonstration aid in child sexual abuse interviews: A study of forensic interviewers' perceptions. *Journal of Child Sexual Abuse*, 19(5), 519-553.
- Holmes, L.S. (2004). Using anatomical dolls in child sexual abuse forensic interviews. <https://calio.dspacedirect.org>. Erişim tarihi: 12.07.2022.
- Honor, G. (2001). Repeated sexual abuse allegations: a problem for primary care providers. *Journal of Pediatric Health Care*, 15(2), 71-76.
- Huffman, M.L., Warren, A.R. and Larson, S.M. (1999). Discussing truth and lies in interviews with

- children: Whether, why, and how? *Applied Developmental Science*, 3, 6-15.
- Johnston, J.R., Lee, S., Olesen, N.W. and Walters, M.G. (2005). Allegations and substantiations of abuse in custody-disputing families. *Family Court Review*, 43(2), 283– 294.
- Jones, L., Bellis, M.A., Wood, S., Hughes, K., McCoy, E., Eckley, L., et al. (2012). Prevalence and risk of violence against children with disabilities: a systematic review and meta-analysis of observational studies. *Lancet*, 380(9845), 899–907.
- Kalaycı, B.M. ve Foto Özdemir, D. (2016). “Görünenin Ardındaki Tehlikeli Sır” 25 Olgu 25 Çözümleme Olgu Kitabı. (Ed) Neslihan İnal Emiroğlu, Birleşik Matbaacılık, İzmir, s:199.
- Karanfil, R., Akçan, R. ve Orhan, Ö. (2011). Çocuğun cinsel istismarı ile ilgili asılsız iddialar ve paranoid bozukluk: İki olgu sunumu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22:53-7.
- Korkman, J. (2006). How (not) to interview children: Interviews with young children in sexual abuse investigations in Finland. <https://core.ac.uk/download/pdf/39955668.pdf> Erişim tarihi: 10.07.2022.
- Korkman, J., Santtila, P., Drzewiecki, T. and Kenneth Sandnabba, N. (2008). Failing to keep it simple: Language use in child sexual abuse interviews with 3–8-year-old children. *Psychology, Crime & Law*, 14(1), 41-60.
- Lamb, M. E., Sternberg, K. J., Orbach, Y., Hershkowitz, I., Horowitz, D. and Esplin, P.W. (2000). The effects of intensive training and ongoing supervision on the quality of investigative interviews with alleged sexual abuse victims. *Applied Developmental Science*, 6, 114-125.
- Lamb, M.E., Sternberg, K.J., Orbach, Y., Esplin, P.W., Stewart, H. and Mitchell, S. (2003). Age differences in young children's responses to open-ended invitations in the course of forensic interviews. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(5), 926–934.
- Lindahl, M.W. and Hunt, L.A. (2016). Reunification in intrafamilial child abuse cases: A model for intervention. *Family Court Review*, 54(2), 288–299.
- Magalhaes, T., Taveira, F., Jardim, P., Santos, L., Matos, E. and Santos, A. (2009). Sexual abuse of children. A comparative study of intra and extra-familial cases. *J Forensic Leg Med*; 16:455-459.
- Malloy, L. C., Brubacher, S. P. and Lamb, M. E. (2011). Expected consequences of disclosure revealed in investigative interviews with suspected victims of child sexual abuse. *Applied Developmental Science*, 15(1), 8-19.
- Meadow, R. (1995). What is and what is not, “Munchausen syndrome by proxy”? *Archives of Diseases in Childhood*, 72, 534-538.
- Nasıroğlu, S. (2014). Çocuk istismarında rehabilitasyon ve tedavi merkezleri. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 6, 67- 78.
- Neoh, J. and Mellor, D. (2009). Professional issues relating to allegations and assessment of child abuse in the context of Family Court litigation. *Psychiatry, Psychology and Law*, 16, 303– 321.

- Newton A.W. and Vandeven A.M. (2010). The role of the medical provider in the evaluation of sexually abused children and adolescents. *J Child Sex Abus*,19(6), 669-86.
- Orbach, Y., Hershkowitz, I., Lamb, M.E., Sternberg, K.J., Esplin, P.W. and Horowitz, D. (2000). Assessing the value of structured protocols for forensic interviews of alleged child abuse victims. *Child abuse & neglect*, 24(6), 733-752.
- Özdemir, D.F., Gökler, B., Evinç, Ş.G. ve Odabaşı, A. (2013). Paylaşılmış ailesel psikoz kapsamında bir "bakım verenin yapay bozukluğu" olgusu. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 24, 275- 279.
- Özdemir, D.F. ve Karadag F. (2010). Çocuk İhmaline ve İstismarına Psikososyal Yaklaşım. *Katli Pediatri Dergisi*, 32(5), 553-558.
- Paul, A. and Cawson, P. (2002). Residential settings: What we know and what we don't know. *Child Abuse Review*, 11, 262-281.
- Rapholo, S.F. and Makhubele, J.C. (2019). Forensic interviewing techniques in child sexual abuse allegations: Implications for the South African context. *Global Journal of Health Science*, 11(6), 53-63.
- Polat, O. (2007). Tüm Boyutlarıyla Çocuk İstismarı. Seçkin Yayıncılık, 1.Baskı, Ankara,s,188.
- Saini, M., Laaiasalo, T. and Platt S. (2020). Gatekeeping by allegations: an examination of verified, unfounded, and fabricated allegations of child maltreatment within the context of resist and refusal dynamics. *Family Court Review*, 58 (2), 417–431.
- Santtila, P., Korkman, J. and Sandnabba, N.K. (2004). Effects of interview phase, repeated interviewing, presence of a support person, and anatomically detailed dolls on child sexual abuse interviews. *Psychology, Crime and Law*, 10, 21-35.
- Sedan, M. (2004) Challenges of service evaluation in the Wynberg and Cape Town Sexual offences court and their related services. *Sexual Abuse of Young Children in Southern Africa* editör: Linda M. Richter, Linda Richter, Andrew Dawes, Craig Higson-Smit.shrsc press, Cape Town, 2004, s, 227.
- Sheehan, E. (2019). Using rule 11 sanctions to punish accusers who make false allegations of child sexual abuse in custody and divorce cases. *Family Court Review* ,57(1),121-135.
- Sjöberg, R.L. and Lindblad, F. (2002). Limited *disclosure* of sexual abuse in children whose experiences were documented by videotape. *American Journal of Psychiatry*, 159 (2), 312–314.
- Smith, D.W., Letourneau, E.J., Saunders, B.E., Kilpatrick, D.G., Resnick, H.S. and Best, C.L. (2000). Delay in disclosure of childhood rape: Results from a national survey. *Child Abuse & Neglect*, 2, 273–287.
- Sorensen, T., Snow, B. (1991), How children tell: the process of disclosure in child sexual abuse. *Child Welfare: Journal of Policy, Practice, and Program*, 70, 3-15.
- Sternberg, K.J., Lamb, M.E., Orbach, Y., Esplin, P.W. and Mitchell, S. (2001). Use of a structured investigative protocol enhances young children's responses to free-recall prompts in the course of forensic interviews. *Journal of Applied Psychology*, 86(5), 997–

1005. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.86.5.997>

- Squires, J.E. and Squires, R.H. (2010) "Munchausen syndrome by proxy: ongoing clinical challenges,. *Journal of Pediatric Gastroenterology and Nutrition*, 51 (3) 248–253.
- Unicef (2014). Çocuklarla Adli Görüşme İçin Rehber. <https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/çocuklarla-adli-görüşme-için-rehber-2014>. Erişim tarihi: 12.07.2022.
- Ünver, H., Olgun, N.N., Şişmanlar, G.Ş., Coşkun, A. ve Biçer, Ü. (2015). Cinsel istismara uğrayan işitme engelli çocukların adli süreçte yaşadığı zorluklar: bir olgu serisi. *Adli Tıp Bülteni*, 20(1), 38-42.
- Thoennes, N. and Tjaden, P.G. (1990). The extent, nature, and validity of sexual abuse allegations in custody/visitation disputes. *Child Abuse & Neglect*, 14, 152–163.
- TullyThe, B., (2002). Evaluation of Retractions in Sexual Abuse Cases. *Child Abuse Review*, 11,94–102.
- Vrolijk-Bosschaart, T.F., Brilleslijper-Kater, S.N., Benninga, M.A., Lindauer, R.J. and Teeuw, A.H. (2018). Clinical practice: recognizing child sexual abuse—what makes it so difficult?. *European Journal of Pediatrics*, 177(9), 1343-1350.
- Zarb, L.H. (1994). Allegations of childhood sexual abuse in custody and access disputes: What care is in the best interests of the child? *Canadian Journal of Family Law*, 12, 91–114.
- Wakefield, H. and Underwager, R. (1991). Sexual abuse allegations in divorce and custody disputes. *Behavioral Sciences & the Law*, 9(4), 451-468.
- Waterman, A.H., Blades, M. and Spencer, C. (2000). Do children try to answer nonsensical questions? *BritishJournal of Developmental Psychology*, 18, 211225
- Wissink, I.B., Vugt, V.E., Moonen, X., Stams Geert-Jan, J.M. and Hendriks, J. (2015). Sexual abuse involving children with an intellectual disability: A narrative review and Research in *Developmental Disabilities*, 36, 20–35.
- Wood, J.M. and Garven, S. (2000). How sexual abuse interviews go astray: Implications for prosecutors, police, and child protection services. *Child Maltreatment*, 5, 109-118.

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Kurum Bakımı Sonrası Karşılaşılan Sorunlar: Güncel Bir Gözden Geçirme

Problems Encountered after Care of the Institution: A Current Review

Metin Gani TAPAN¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen- Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, metin.tapan@kilis.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3595-140X

Başvuru: 22.12.2021
Kabul: 25.09.2022

Atıf:
Tapan, M.G. (2022). Kurum bakımı sonrası karşılaşılan sorunlar: Güncel bir gözden geçirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33(4), 1249-1263. DOI: 10.33417/tsh.1040041

ÖZ

Kurum bakım sürecinin sonlanması ve bağımsız yaşama geçiş, gençler açısından birçok farklı zorlukları barındıran bir süreç olarak tanımlanabilir. Kurum bakım deneyiminin etkileri arasında gösterilen aile ve sosyal destek yoksunluğu, psikososyal sorunlar ve akademik/sosyal becerilerin yeterince gelişmemiş olması bakım sonrası yaşamı da olumsuz bir biçimde etkileyebilmektedir. Bu durum, kurum bakımından ayrılan bireylere yönelik politika ve sosyal hizmet uygulamalarına olan gereksinimi ön plana çıkarmaktadır. Bu çalışmada kurum bakımı sonrası yaşanan başlıca sorunlar barınma, sosyal dışlanma, yükseköğrenime devam edememe, kadına yönelik ayrımcılık ve rehberlik başlıkları altında ele alınmıştır. Bu bağlamda çalışmada, belirtilen sorun alanlarına yönelik sosyal politika ve sosyal hizmet müdahaleleri karşılaştırmalı olarak analiz edilerek bazı uygulamalar önerilmiştir.

Anahtar kelimeler: Kurum Bakımından Ayrılış, Bakım Sonrası Yaşam, Sosyal Hizmet Müdahaleleri

ABSTRACT

The termination of the institutional care process and the transition to an independent life can be defined as a process that has many different difficulties for young people. Family and social support deficiency, psychosocial problems and underdevelopment of academic/social skills, which are shown among the effects of the care experience, can also negatively affect after institutional care life. This situation highlights the need for policy and social service practices for individuals separated from the care of the institution. In this study, the main problems experienced after institutional care are discussed under the headings of housing, social exclusion, inability to continue higher education, discrimination against women and guidance. In this context, social policy and social work interventions for the specified problem areas have been analyzed comparatively and some practices have been proposed in this study.

Keywords: Leaving from Institutional Care, Care After Life, Social Work Interventions

GİRİŞ

Dünya genelinde çocukların bakım ve sorumluluklarının ebeveynleri tarafından yerine getirilemediği durumlarda kurum bakımında yetiştirilmeleri başlıca sosyal politika uygulamalarından birisi olarak güncelliğini korumaktadır. Çocuk refahı sisteminde koruma altına alınan çocuklara yönelik sunulan hizmetler temel olarak kurum bakımına alma, evlat edindirme ve koruyucu aile gibi modeller çerçevesinde uygulanmaktadır (Yolcuoğlu, 2009; Tekin, 2020). Türkiye’de korunma ve bakım ihtiyacı olan çocukların öncelikli olarak biyolojik ebeveynleri yanında bakımlarının sağlanması yönünde desteklenmeleri, bunun mümkün olmadığı durumlarda koruyucu aile veya evlat edindirme hizmetlerinden yararlandırılması amaçlanmaktadır (Şenocak, 2006). Çocuk koruma yöntemleri içerisinde en son çare olarak kabul edilen kurum bakımı; risk altındaki çocuk/gençleri korumak, onların güvenlik, refah ve gelişimlerini sağlamak amacıyla uygulanan en eski ve yaygın yatılı bakım hizmetidir (Gökçearslan Çiftçi, 2009). Sağlıklı aile ortamından yoksun çocukların bakım ve korunmalarını sağlayan yatılı kurumlar, burada kalan çocukları birtakım sorunlarla karşı karşıya getirebilmektedir (Uğur ve Kaya Kılıç, 2022). Çocukların kurum bakımında yetiştirilmelerinin psikososyal açıdan olumsuz etkilerinin yanı sıra bakım sürecinin etkilerinin ayrılış sonrası yaşamı da belirgin bir biçimde etkilediği düşünülmektedir. Bakım hizmetlerinin niteliği, ayrılış sonrası formel ve informel destek kaynaklarının işlevselliğinin kurum bakımı deneyimi olan bireylerin yaşamlarında belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Genel olarak kurum bakımına alınma ve ayrılış farklı yasal düzenlemeler doğrultusunda yürütülen bir süreçtir. Aynı zamanda ülkenin ekonomik, sosyal ve siyasi koşullarının kurum bakımından ayrılış uygulamaları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu söylenebilir. Kurum bakımından ayrılan bireylere yönelik literatür’de farklı sosyal politika uygulamalarının bulunduğu görülmektedir. İngiltere başta olmak üzere Avrupa Birliği Ülkelerinde ilgili yasal mevzuatın bulunduğu ve geniş bir uygulama yelpazesi oluşturulduğu, kamu ve sivil toplum kuruluşları tarafından aktif olarak yürütülen birçok farklı uygulamanın yürütüldüğü göze çarpmaktadır. İngiltere, İrlanda ve Avusturalya’da kurum bakımından ayrılan bireylere sosyal hizmet yardımı, konut desteği, eğitim öğretim desteği, sağlık hizmetleri ve sosyal güvenlikten yararlanma olarak tanımlanmaktadır (CM, 2019). Komünizm sonrası bazı Avrupa ülkelerinde mevcut yasal hükümlerin daha genel sosyal bakım ve çocuk bakım hizmetlerini içerdiği anlaşılmaktadır. Bu ülkelerde bakımdan ayrılma süreci için temel hazırlık olarak genel bir değerlendirme ve bakım planlaması için yasal mevzuat bulunmaktadır. Örneğin, Arnavutluk’ta yol planı Hırvatistan’ın hazırlık görevi ve Polonya’nın “kendine güvenen“ isimli ayrılış planları bulunmaktadır (Stein ve Verweijen-Slamnescu, 2012). Özellikle Doğu Avrupa Ülkeleri’nde kurum bakımından ayrılan gençlere eğitimlerine devam etmeleri koşulu ile finansal destek sağlanmaktadır. Rusya Federasyonu’nda bu durumda olan gençlere yönelik istihdam hizmetleri verilmekte, Çek Cumhuriyeti ve Polonya’da kurum bakımından ayrılan ve eğitimine devam eden gençlere barınma, istihdam ve danışmanlık hizmetleri verilmektedir (Anghel, 2011). Ülkemizde kurum bakımından ayrılan bireylere yönelik mevcut sosyal politika uygulamaların istihdam, süreli ekonomik yardım ve izleme/değerlendirme çalışmaları ile sınırlı olduğu görülmektedir. Kurum bakımından ayrılan bireyler

yalnızca kamu kurumlarında kura yolu ile istihdam edilmekte ve ayrılış sonrası asgari ücret oranının 1/3 oranında bir yıl süreli ekonomik destek alabilmektedirler. İzleme/değerlendirme çalışmalarının en son hizmet alınan kurumlardaki sosyal çalışma görevlileri tarafından gerçekleştirildiği bildirilmiştir (ÇHGM, 2021).

Yaş kriteri kurum bakımından ayrılış süreci için önemli kıstaslardan birisi olarak kabul edilmekte, birçok ülkede kurum bakımından ayrılış yaşının farklılık gösterdiği görülmektedir. Kurum bakımından ayrılış yaşının eyaletler arasında farklılık gösterdiği Amerika Birleşik Devletlerinde 18-21 yaş, Birleşik Krallık, İrlanda ve Avusturalya' da 16-18 yaş (Mendes ve Moslehuddin, 2004), Almanya ve Avusturya'da 16-19 yaş (Evans ve Heinz, 1994), Fransa' da 18 yaş (Dietrich-Ragon ve Tovey, 2020), İspanya' da 18 yaş (Gradaílle ve ark., 2018), Hindistan'da 18 yaş (Modi ve ark., 2021) benzer uygulama örneklerinde olduğu gibi Ülkemizde' de 18 yaşına gelen herhangi bir engeli (Psikolojik, Fiziksel ve Zihinsel) bulunmayan gençlerin kurumdan ayrılışları yapılmaktadır (Ç.H.G.M, 2021).

Kurum bakımından ayrılma yaşam boyu deneyimlerin bir parçası ve stresli bir süreçtir. Bu süreç eğitimden işe, farklı konut türlerine, finansal bağımlılıktan bağımsızlığa, kendi öz bakımını yapmaya, toplu yaşamdan şehir değişikliğine, arkadaşların geride bırakılmasına ve yeni arkadaşlar edinmeye kadar birçok değişikliği içeren bir durumdur (Stein, 2006). Kurum bakımından ayrılmak, evden ayrılmaktan çok daha hızlı bir geçiş süreci olarak işaretlenmiştir. Bakımdan ayrılanların 18 yaşına geldiklerinde devlet desteğinden 'bağımsız' olduklarına dair beklentiler, hem akranlarına hem de gündelik yaşamın gerçekleri ile uyumsuzdur. Bakımdan erken ayrılmak genç yetişkinlik yolunda yılmazlık, beceri edinme ve nitelik kazanmaya engel olabilmekte, hazırlıksız ayrılış büyük değişimlerle başa çıkma konusunda zorluklarına yaşanmasına neden olabilmektedir. Aynı zamanda gençlerin ikamet, istihdam, eğitim, arkadaşlık ve yakın ilişkilerde sorunların yanı sıra finans yönetiminde zorluklar yaşamalarına da neden olmaktadır (Hollingworth ve Jackson, 2016).

Kurum bakımından ayrılan bireylerin bağımsız yaşama geçiş sürecinde çoğunlukla savunmasızlık yaşadıkları ve bakım sonrası yaşamda farklı gereksinimlerinin ortaya çıktığı değerlendirilmektedir. Bu nedenle bakım sonrası yaşamda bireysel özellikler ve mevcut sosyal politika uygulamalarına göre müdahalelerin planlanmasının önemli olduğu birçok araştırmacı tarafından vurgulanmıştır (Arnau-Sebates ve Gilligan, 2015). Özellikle kurumda çalışan sosyal hizmet uzmanları tarafından iyi bir ayrılış planı yapılması önemlidir. Ayrılış planı; barınma durumu, eğitim olanakları, köken aile/yakın çevre ilişkilerinin geliştirilmesi, ekonomik destek verilmesi ve acil durumlarda bağlantı kurulabilecek personelin görevlendirilmesini içerebilir. Sosyal hizmet kurumları ve bakımdan ayrılan müracaatçının karşılıklı sorumluluklarının belirlenmesi ile ayrılış planı uygulanmaya başlayabilir (Liabo ve ark., 2017). Kurum bakımından ayrılan gençlerin riskli topluluklar olması nedeni ile başa çıkma becerilerinin zayıf olduğunu ve sıklıkla yaşamlarının birçok alanında kırılmalara maruz kaldıkları vurgulanmaktadır (Pinkerton ve Rooney, 2014).

Kurum bakımından ayrılan bireylerin barınma (Dutta, 2017; Jackson, 2002), sosyal destek ağı (Melkman ve Benbenishty, 2018; Refaeli ve ark., 2019; Sulimani-Aidan ve Melkman, 2018), kadına yönelik ayrımcılık (Dutta, 2016; Sulimani-Aidan, 2014; Zeira ve ark., 2014) yükseköğrenime devam edememe (Dutta, 2016; Zeira ve ark., 2014), sosyal dışlanma (Modi ve ark., 2021; Keshri, 2021) ve rehberlik sorunları (Cashmore, 2014; Sulimani-Aidan ve ark., 2013) ayrılış sonrası yaşadıkları yönünde araştırma sonuçları bulunmaktadır.

Ülkemizde kurum bakımından ayrılan bireylerin yaşadıkları sorunlara yönelik yeterince çalışma olmadığı bilinmektedir. Bu nedenle bu makalede kurum bakımından ayrılan bireylerin yaşadıkları sorunlara yönelik sosyal hizmet müdahaleleri güncel literatür ışığında açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda bakım sonrası yaşamda karşılaşılan sorunlar ile bu sorunlara yönelik sosyal hizmet uygulamaları alt başlıklar halinde aktarılmıştır.

Barınma

Kurum bakımından ayrılan birey, kurum dışında birlikte yaşayabileceği bir ailesinin ya da yakınının olmaması durumunda özellikle işe yerleşinceye kadar kalacak yer sıkıntısı yaşamaktadır. Bu süreçte bir yakınının yanında kalmaya başlayan bireyler ise aile içinde maruz kaldıkları ayrımcı tutum ve davranışlar nedeniyle evsiz kalabilmektedirler (Sadak ve Yıldırım, 2020). Bu nedenle de kurum bakımından ayrılan bireylerin başlıca sorun alanlarından birisinin de kalıcı ve güvenilir bir ikamet yeri olduğu söylenebilir.

Gençler kurum bakımından ayrılış sonrasında yaşamlarında düzeni sağlayabilmek amacı ile öncelikli olarak ikamet sorunlarını çözmeye çabalamaktadırlar (Dutta, 2017). Kurum bakımından ayrılan bireyle sıcak ve tatmin edici bir ilişki kurmayı sağlayacak güvenli bir yerleşim yerinin olması önemlidir. Aynı zamanda farklı koşullara sahip olsalar da dezavantajlı yaşam öyküsüne sahip bireylerde bu ihtiyacın karşılanması sağlıklı yaşam biçiminin devamlılığı için gereklidir (Jackson, 2002). Gençler açısından yeni bir ikamet yeri içeren düzen kurma süreci kimi zaman birçok karmaşık ve sorunlu yaşantıları beraberinde getirmektedir (Sulimani-Aidan, 2015). Bakım sürecinin etkileri bireysel özelliklere göre değişim gösterebilmektedir. Bu etkiler koruyucu aile ya da kurum bakımından hizmet alınması, kuruma giriş yaşı, aile üyeleri ile iletişim ve olumsuz yaşam deneyimlerinin varlığı gibi bireysel özelliklere göre farklılaşmaktadır. Belirtilen faktörlerin aynı zamanda bakım süreci sonrasında yeni bir ikamet yeri ile yaşamın düzenlenmesi sürecinde belirleyici olduğu söylenebilir.

Uzun süre aile bireyleri ile birlikteliğin olmayışı bazen uyum sürecinin zorlu geçmesine neden olabilmekte, herhangi bir aile üyesi ile yaşamayan özellikle kız çocukları için güvensiz barınma durumları da ortaya çıkabilmektedir. Kız çocukları açısından kurum bakımından ayrılış, yeni bir yaşam biçiminin oluşturulması anlamına gelmektedir. Bakım süreci sonrasında genç kız çocukları öncelikle köken ailesi ile birlikte yaşama için girişimlerin olduğu bilinmektedir. Aile ilişkilerinde sorunların olması, aile üyelerine ulaşamaması ve birlikte yaşama imkânının olmadığı durumlara rastlanılmaktadır. Wilson ve arkadaşlarına (2018) göre, bu durum sürekli yer değişikliği ile birlikte

istikrarsız bir yaşam biçimine dönüşmektedir. Bu süreç yeni bir ikamet yerinin sağlanması, sağlık hizmetlerine erişim ve sosyal destek ihtiyaçlarını ön plana çıkarmaktadır. Belirtilen ihtiyaçların düzenli bir biçimde karşılanması kurum bakımından ayrılanlar için hayati önem taşımaktadır.

Stein (2006) tarafından yapılan bir araştırmada kurum bakımından ayrılan %30-40 oranında bireyin aynı yıl içinde dörtten fazla yer değişikliği yaptığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır. Gençlerde ikamet yerinin olmamasının güvenli sosyal ağlara sahip olma durumu üzerinde olumsuz etkisinin olduğu saptanmıştır. Gençler aşırı özgüven sahibi olsalar da sosyal ağlara sahip olamayabilirler ve güvenli başa çıkma yöntemleri geliştiremeyebilirler. Kalıcı bir ikamet yerinin sağlanmasının başta eğitim, çalışma ve güvenli ilişkilerin geliştirilmesi açısından kilit öneme sahip olduğu bilinmekte, bu durumun bakım sonrası yaşamda gençlerin yılmazlıklarının geliştirilmesinde temel işleve sahip olduğu söylenebilir (Bellis ve ark., 2017). Kurum bakımından ayrılan bireylerin barınma ihtiyacının karşılanması öncelikle onların yaşamlarındaki istikrarın sağlanması açısından önemlidir. İstikrar iyi bir yaşam stiline temel taşıdır. Kurum bakımından ayrılan bireylerin istikrarlı bir yaşam biçimine sahip olmaları; eğitim ve iş yaşamlarında başarılı olmaları, bakım sonrası yaşam alanlarının kontrolünü sağlamaları, kendilerini daha iyi hissetmeleri ve tatmin edici sosyal bütünleşmeyi sağlamalarını kolaylaştırmaktadır. Bu nedenlerle ayrılış sonrası kamu ya da sivil toplum kuruluşları tarafından belirli bir süre barınma desteğinin sağlanmasının, gençlerin yaşadıkları zorluklarla başa çıkmalarını kolaylaştırdığı söylenebilir (Pinkerton ve Rooney, 2014).

Sosyal Destek Ağı

Sosyal destek ağlarının varlığı kurum bakımından ayrılanlar için son derece önemlidir. Özellikle geçiş döneminde bu durum daha fazla önem taşımaktadır. Bu süreç aynı anda duygusal olarak kurumdan ayrılma sürecinde farklı duygusal yükler anlamına da gelmektedir. Kurumlarda çalışan personel ve arkadaşlarının, ergenlerin geçiş sürecine uyum sağlamaları için acil gereksinimlerini karşılamaları çok önemlidir. Böyle bir destek ağının varlığı, duygusal ve pratik olarak bu dönemin zorluklarının aşılmasına yardımcı olabilir. Bazı araştırmalar, gençlerin yaşamlarındaki farklı destek kaynaklarının bulunmasının zorluklarla başa çıkma yeteneklerinde önemli bir rol oynadığını göstermiştir (Refaeli, 2017). Dutta (2016)'ya göre bakım sonrası yaşamda genç yetişkin kadınlarda, destekleyici sosyal sermaye önemlidir. Bilindiği gibi bakım sonrası yaşamda aile ilişkisi olmayan kız çocukları büyük bir yalnızlık yaşamaktadırlar, bu anlamda sosyal destek bulmak bu grup için önemlidir. Melkman ve Benbenishty (2018)'ye göre kurum bakımından ayrılan genç yetişkin kadınlarda yardımsever arkadaşlar ve destekleyici aile üyeleri ile sürekli iletişimin; ikamet temini, iş bulma ve iyi bir hayat arkadaşı bulma konusunda destekleyici etkisinin olduğu düşünülmektedir.

Kurum bakımından ayrılanlara yönelik profesyonel sosyal hizmet desteğinin bireylerin yaşamlarında fark yarattığı yönünde araştırma sonuçları bulunmaktadır. Ayrıca bu bireylerin aile desteğine veya sosyal ağlara sahip olmalarının baş etme becerilerini geliştirdiği düşünülmektedir (Chambers, 2014). Köken aile ya da sosyal çevre ile ilişkilerin gelişmesi bakım sonrası yaşamda duygusal ve sosyal

destek sağlayabilir. Bu nedenle kurum bakımından ayrılış öncesi süreçte, sosyal hizmet uzmanları tarafından aile ve yakın çevre ile ilişkileri geliştirmeye yönelik müdahalelerin yapılması önemli görülmektedir. Ayrıca sosyal destek unsurlarının daha işlevsel hale gelmesi, bireylerin karşılaştıkları büyük değişimler karşısında başa çıkma olasılıklarını artırabilir (Sulimani-Aidan ve Melkman, 2018).

Kurum bakımından ayrılan bireylerin aile ilişkilerinin zayıf ve sosyal destek kaynaklarının yetersiz olduğu bilinmektedir. Bu durum ayrılış sonrası duygusal sosyal destek yetersizliğine neden olabilmektedir. Bakım sonrası yaşamda sosyal hizmet uzmanları öncelikle aile ilişkilerini geliştirmek için girişimlerde bulunabilir. Ayrıca izleme/değerlendirme çalışmaları kapsamında en son hizmet alınan kurumlarda görevli personel ile belirli aralıklarla iletişim kurulmasının, duygusal ve sosyal destek sağlama işlevi görebileceği değerlendirilmektedir (Atkinson ve Hyde, 2019).

Kadına Yönelik Ayrımcılık

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği eğitim, istihdama dâhil olma, kişilerarası ilişkiler gibi pek çok açıdan kadını olumsuz etkileyerek pek çok ayrımcılığı yaşamasına neden olmaktadır (Şimşek, 2011). İsrail'de yapılan bir araştırmada cinsiyet ve etnik faktörlerin bakım sonrası yaşama geçiş sürecinde daha farklı sorunları beraberinde getirdiği saptanmıştır. Cinsiyet faktörünün bakım sonrası yaşamda istihdam, eğitim ve sosyal yaşamın yeniden düzenlenmesi sürecinde etkili olduğu ve genç kız çocuklarının erkeklere göre bakım sonrası süreçte daha fazla zorluklarla başa çıkmak durumunda kaldıkları vurgulanmaktadır (Zeira ve ark., 2014). Sulimani-Aidan (2014) tarafından İsrail'de yapılan bir çalışmada kurum bakımından ayrılan genç yetişkin kadınlarda olumsuz ilişki deneyimlerine çok sık rastlandığı saptanmıştır. Bu grubun uyum sorunları, aile içi şiddet, cinsiyet farklılığı kaynaklı önyargılar ve sosyal damgalanma ile evliliklerinde sorun yaşadıkları belirlenmiştir. Dutta (2016) tarafından Hindistan'da yapılan benzer bir araştırmada kurum bakımından ayrılan genç yetişkin kadınlardan bazılarının ise aile için vahşi cinayetler sonucunda öldükleri bulunmuştur.

Kurum bakımından ayrılan genç kadınlar bazı kültürel önyargılara da maruz kalabilmektedirler. Bu durumun gençlerin kültürel normlara uygun davranışlar sergileyememesi ile bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Sulimani-Aidan, 2015). Sosyal ilişkilerin öğrenilmesi bakım veren ebeveyn ya da bakım personeli ile sağlanan nitelikli bir ilişki ile geliştirilebilir. Bu anlamda kurum bakımında büyüme sürecinde bakım veren kişilerin sürekli değişmesi bu ilişkilerin yeterince gelişmemesine bağlı olabilir. Kadınların ayrımcılık temelinde yaşadığı sorunlar odağa alındığında kadınların kurum bakımı sürecinde toplumsal yaşama hazır olma durumlarının kapsamlı olarak değerlendirilmesi önemlidir. Hem kadın hem de erkeklerin toplumsal yaşama geçiş yapmadan önce özellikle eğitimlerinin sürdürmelerinin önemi bu hazırlık sürecinde anlatılmalıdır.

Kadına yönelik ayrımcılık konusunda feminist sosyal hizmet müdahalelerine ihtiyaç olduğu görülmektedir. Dominelli ve Campling (2002) uygulama sürecinde üç temel yaklaşımın işlevsel olduğunu vurgulamıştır. Bu yaklaşımlar terepötik, bakım/koruma ve özgürleştirici yaklaşımlar olarak açıklanmıştır. Terepötik müdahale; bireylerin psikososyal iyilik hallerinin geliştirilmesi için kuramsal bilgilere dayalı psikolojik yardım süreci olarak tanımlanabilir. Müracaatçının kendini ve diğerlerini

anlama odağında aile/ yakın çevresi ile daha sağlıklı ilişkiler geliştirmesi için sorun çözme becerilerinin geliştirilmesini içerir. Bakım/koruma; sosyal hizmet uzmanları müracaatçıların kaynaklara ve fırsatlara erişim sağlaması için aracılık edebilir. Özgürleştirici yaklaşım; sosyal adalet ve sosyal refah kavramına odaklanır. Müracaatçının kendi durumunu kavraması, kendi ve diğerleri arasındaki güç ilişkilerini anlaması ve yaşamının kontrolünü sağlayabileceği bilgi/becerilerle donatılmasını amaçlar. Bireysel ve sosyal değişim bu yaklaşımın temelini oluşturur (Dominelli ve Campling, 2002).

Yüksek Öğrenime Devam Edememe

Kurum bakımı süreci sonrasında genç yetişkin kadınların yükseköğrenime devam etme ve istihdam olanaklarına erişim konusunda bazı zorlukları da yaşadığı belirlenmiştir. Bu bireylerin kuruluştan ayrıldıktan sonra özellikle hiçbir ebeveyninin olmadığı durumlarda tam zamanlı yükseköğrenime devam etmelerinin zor olduğu, günlük gereksinimlerini karşılamakta zorlandıkları saptanmıştır (Zeira ve ark., 2014). Hindistan'da kurum bakımından ayrılan genç kız çocukları arasında, üniversite eğitime devam edenlerin etmeyenlere oranla sosyal açıdan daha avantajlı oldukları saptanmıştır. Aynı araştırmada eğitime devam etmeyen kız çocuklarının sosyal yaşamda dışlanma ve düşük sosyo ekonomik yaşam biçiminin yanında güvensiz sosyal ilişkilere sahip oldukları belirlenmiştir (Dutta, 2016). Ülkemizde kurumdan ayrılış sonrasında genç kız çocuklarından eğitime devam edenler kurumda kalmaya devam etmekte, eğitimlerine devam etmeyenler ise barınma ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için öncelikle kamuda işe yerleştirilme sürecini beklemektedirler. Bu süreçte eğitimlerine devam etmeleri zor olmakta ve genellikle geçici işlerde çalışmaktadırlar. Bu durum aynı zamanda güvenli olmayan sosyal ilişkilere de yol açabilmektedir.

Ulusal literatür' de kurum bakım deneyimi olan bireylerin yükseköğrenim durumları ile ilgili yeterli sayıda akademik çalışmanın olmadığı görülmüştür. Bu durumun gençlerin yükseköğrenim süreci ve sonrasında meslek yaşamları ile ilgili kanıta dayalı bilgi eksikliğine neden olduğu söylenebilir. Yaşanan sorunlar odağında gençlerin yükseköğrenime devam edebilmeleri için mevcut sosyal hizmet uygulamalarının etkinliğinin akademik açıdan değerlendirilmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

Kurum bakımından ayrılış öncesinde yapılacak planlamada yükseköğrenime devam konusunun da ele alınması önemli görülmektedir. Sosyal hizmet uzmanı tarafından gençlerin yükseköğrenime devam etmeleri için teşvik edilmeleri ve bireysel ilgi/yeteneklerine göre meslek yönelimlerinin belirlenmesi amacıyla rehberlik çalışmalarının yapılmasının yükseköğrenime geçiş için destekleyici çalışmalar olduğu söylenebilir. Ayrıca yükseköğrenim sürecinde barınma, ekonomik ve duygusal desteğin olası güçlüklerle karşı koruyucu bir işlevinin olduğu değerlendirilmektedir (Harvey ve ark., 2015).

Kurum bakımından ayrılan gençlerin yükseköğrenime başlamaları ve istikrarlı bir biçimde devam edebilmeleri için; rol modeli bir yetişkinle iletişimlerinin devamı, istikrarlı okul deneyimleri,

destekleyici sosyal ağlara katılım, ders dışı sosyal faaliyetler ve gönüllük çalışmalarının etkili sosyal hizmet müdahaleleri olduğu söylenebilir (Stein, 2008).

Sosyal Dışlanma

Kapalı kurumlar aracılığı ile her ne kadar korunma gereksinimi olan çocukların tehlikelerden korunması, düzenli olarak sağlık kontrollerinin yapılması, beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması, eğitime devam etmeleri sağlansa da kurum bakımı altındaki bu çocuklar bebeklikten itibaren toplum içinde çeşitli nedenlerle dışlanmaya ve ötekileştirmeye maruz kalmaktadır (Turgut ve Özkan, 2019). Korunmaya muhtaç çocukların aile yoksunluğu yaşamaları ve kurum bakımının duygusal, psikolojik ve toplumsal ihtiyaçlarını tam olarak karşılayamaması, toplumla bütünleşmelerini zorlaştıran önemli faktörlerdir. Dışlanma, hem toplumun yerleşik zihniyet ve bakış açısından hem de çocukların topluma katılamamasına neden olan psiko-sosyal nedenlerden kaynaklanabilir. Diğer bir ifadeyle toplum, bu çocukları kabullenmede tereddüt ederken çocuklar ise tam bir sosyalleşme sürecinden geçemedikleri için topluma katılım konusunda çekince ve güvensizlik yaşayabilirler (Kalaycı, 2007). Aile, akrabalar, iş arkadaşları, okul arkadaşları gibi enformel destek kaynakları ve toplum adına çalışan kurum ve hizmet sağlayıcıları, sivil toplum örgütleri gibi formel kaynaklar bireyin toplumla bütünleşmesini sağlamaktadır (Boduroğlu, 2016). Bakım sisteminden yetişkin bağımsızlığına geçiş süreci, tipik olarak gençlerin sosyal destek ağlarından yoksun olmaları anlamına gelmektedir. Bu gençler yetişkinliğin bağımsızlık yönünden komşular, öğretmenler, spor koçları, dini/kültürel ortaklar ve geniş aile/arkadaş desteği ve daha geniş sosyal destek kaynaklarından izole bir biçimde yaşamaya başlamaktadırlar (Cashmore, 2014). Bu nedenle kurum bakımından ayrılan bireylerin sosyal destek kaynaklarının yeterince işlevsel olmadığı söylenebilir.

Kurum bakımından ayrılan baş etme becerileri gelişmiş bireyler, esas olarak sosyal yaşamlarında istikrar sağlamışlardır. Bu gruptaki bireylerin daha iyi bir yaşam biçimi oluşturabilmeleri için sorun çözme becerilerine sahip olması önemlidir. Kurum bakımından ayrılan bireylerin uzun süreli desteklenmeleri ve güvenli sosyal ağlara katılımları muhtemel sosyal sorunlarının önlenmesi açısından da gereklidir (Jackson, 2002).

Bakım sonrasında yükseköğretime devam etme, güvenli sosyal ilişkilerin kurulması ve istihdam desteğinin sağlanmasının yılmazlığı artırdığı ve sosyal sorunların önlenmesine de katkı sağlayabileceği bildirilmektedir (Barn, 2010). Bu bağlamda yılmazlığın artırılmasının bakım sonrası ihtiyaçların sağlıklı bir biçimde karşılanmasına bağlı olduğu, bu gereksinimlere göre sosyal hizmet desteği verilmesinin sosyal dışlanma sorunlarının çözümüne katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Diğer yandan bu bireylerin yaşadıkları damgalanma; eğitim, sosyal ilişkiler ve çalışma yaşamlarında bazı zorlukları beraberinde getirebilir. Toplumsal algı, engellilik, bilgi eksikliği, bakım yaşamının getirdiği sosyal izolasyon ve kurban rolü bu damgalanma ve dışlanmanın nedenleri olabilir (Wade ve Dixon, 2006).

Bakım sonrası yaşamda sosyal dışlanma ve damgalanmanın önlenmesi amacıyla bazı sosyal hizmet müdahalelerinin yararlı olabileceği düşünülmektedir. Öncelikle sosyal dışlanmaya erken müdahale edilmeli ve aile/bakım verenlerin desteği alınmalıdır. Bakım sürecinin son dönemlerinde nitelikli bakım hizmeti sağlanmasına özen gösterilmeli ve eğitim eksikliği telafi edilmelidir. Bakım sonrası yaşama kademeli geçiş uygulanmalı ve psikososyal desteğin sürekli olarak sağlanmasına önem gösterilmelidir (Stein ve Munro, 2008).

Dezavantajlı grupların hizmetlere erişememe sorunları yaşandığı bilindiğinden, sosyal hizmet uzmanlarının ayrımcılık karşıtı uygulama yapmaları son derece önemlidir. Bu nedenle de ayrımcılık ve önyargı konusunda farkındalık artırıcı, bilinç yükseltici bireysel çalışmaların ve grup çalışmalarının yapılması büyük önem kazanmaktadır. Ayrımcılığa maruz kalan birey, grup ve toplulukların kendilerini güçsüz ve kurban olarak tanımladıkları ve düşük benlik saygısına sahip oldukları gerçeği karşısında özellikle mikro düzeyde çalışırken ayrımcılığa maruz kalanların bu özelliklerini ayrımcılık nedeniyle geliştirdiklerini, yapısal boyutlar çerçevesinde ele alacak ve onların eleştirel bilinç geliştirmeleri sağlayacak programlar geliştirilmelidir. Böylece hem mikro düzeyde ayrımcılığın sonuçlarını fark edip müdahale edebilmeli hem de makro düzeyde sosyal hizmet uygulamalarına dayanak oluşturan yasaları ayrımcılık bağlamında sürekli gözden geçirerek savunuculuk uygulamalarını gerçekleştirmelidir (Cankurtaran ve Beydili, 2016). Sosyal dışlanma yaşayan bireylerle ya da gruplarla çalışmada müracaatçılara, hizmetlerin pasif alıcıları olarak davranmak yerine onların bilgi ve anlayışları temel alınmalıdır. Güçlendirme müracaatçıların kendilerine yardım etmelerinin teşvik edildiği ve desteklendiği bir düzeyde bir yol olarak tanımlanabilir. Dışlanma yaşayan birey ve grupların sosyal hizmet desteği olmadan yaşamlarını bağımsız bir biçimde sürdürmelerini sağlayabilecek ‘anahtar‘ sosyal sermaye sağlanmasıdır (Okitikpi ve Aymer, 2009).

Rehberlik Sorunları

Kurum bakımına alınan ve uzun yıllar kurum bakımında kaldıktan sonra ayrılan bazı bireyler aile ve akraba gibi sosyal destek kaynaklarından yoksun bir biçimde toplumsal yaşama uyum sağlamaya çalışmaktadırlar. Aile bireylerinin hayatta olmaması, birbirlerinden çok uzaklaşarak birer yabancı haline gelebilmektedirler. Bu durum aile bireylerinin birbirlerini kabullenememelerine neden olabilmektedir. Kurum bakımı deneyimi olan bireylerin aile ve akrabalarından yeterince destek görememesine ve uzak kaldığı ailelerinin/akrabalarının rehberliğinden ve danışmanlığından yoksun kalmasına neden olmaktadır.

Başta İngiltere, Avusturalya, Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bazı eyaletlerinde rehberlik çalışmalarında mentörlük programları etkin bir biçimde yürütülmektedir. Bu programların ilki İngiltere'de Prens Trustand Ulusal Çocuk Bürosu tarafından 1998 yılında kurulmuş ve sosyal dışlanma yaşayan gençlere yönelik müdahalelerin temel bir bileşeni olarak çalışmalarına devam etmektedir (Cathcart-Rake ve Robinson, 2018). Mentörlük, gönüllü yardım profesyonelinin daha

genç veya daha az deneyimli bir bireye rol modellik yoluyla destek ve teşvik sağladığı bire bir ilişki olarak tanımlanabilir. Bazı mentörlük programları; akran mentörlüğü, grup mentörlüğü, mentör ekipleri ve internet yolu ile iletişime dayalı e-programları içermektedir (Philip ve ark., 2004). Mentörlük ilişkisinin temel özellikleri arasında gönüllü ve yargılayıcı olmayan nitelik ve mentörün güvenilirliği yer almaktadır. Mentörlük tamamlayıcı; ancak profesyonel yardımdan farklı bir ilişki biçimi olarak değerlendirilmektedir (Cathcart-Rake ve Robinson, 2018).

Mentörlük çalışmalarının ortaya çıkışı yılmazlık teorisinden açık bir biçimde etkilenmiştir. Yılmazlık bazı gençlerin dezavantajlı geçmiş yaşamları ile bağlantılı güçlük ve zorlukların üstesinden gelmelerini ayrıca yaşamlarında başarıya ulaşmalarını sağlayan kişisel nitelikleri ifade etmektedir. Bazı araştırmalarda aile dışından destekleyici bir yetişkinin varlığının, ihmal ve istismar deneyimi olan gençlerin yılmazlıklarının geliştirilmesine olumlu katkılarının olduğu bildirilmektedir (Garza, 2017). Mentörlük programları; okuryazarlık gibi eğitim becerilerin geliştirilmesi, istihdam olanaklarının artırılması, ebeveynlik kapasitesinin güçlendirilmesi veya suça yönelik davranışların azaltılması gibi 'zor' hedefleri içerebilir. Aynı zamanda arkadaşlık ilişkileri ve benlik saygısı gelişimi gibi kişisel gelişim boyutunda 'kolay' hedefleri içeren görev odaklı çalışmalardan oluşan çalışmalardır (Bellis ve ark., 2017). Kurum bakımından ayrılan bireylere yönelik mentörlük hizmetleri İngiltere'de sivil toplum kuruluşları tarafından organize edilmekte ve gönüllülük esasına göre yürütülmektedir. Mentör adaylarının öncelikli olarak eğitim almaları sağlanmakta eğitim sonrası kurum sosyal hizmet uzmanları tarafından eşleştirme yapılmaktadır (Barnardos, 2019). Mentörlerin çalışma biçimi ve görevleri ana hatları ile aşağıda özetlenmiştir.

- Bakımdan ayrılan gençlerle istikrarlı bir ilişki geliştirilmesine özen gösterilmelidir.
- Temel yaşam becerileri öğretilmelidir.
- Yeni fırsatlar ve etkinlikler planlanmalı ve birlikte yapılmalıdır.
- Uygulanabilir eğitim ve istihdam planlaması yapılmalıdır. Süreç mentör tarafından takip edilmelidir.
- Tavsiye verme ve etkin dinleme süreçlerine dikkat edilmeli, pozitif bir rol model olmaya dikkat edilmelidir.
- Gençlerin yeni bir kimlik kazanmaları ve yaşamlarının kontrolünü sağlamaları için desteklenmeleri, bakım sonrası yaşamda rehberlik uygulamalarının başlıca hedefleridir (Cathcart-Rake ve Robinson, 2018).

Kurum bakımından ayrılan bireylerin rehberliğe gereksinimlerinin olduğu ve sosyal hizmet uzmanlarının desteğinin sosyal sermaye kaynağı olarak görüldüğü bazı çalışmalarda ortaya çıkmıştır (Sulimani-Aidan ve ark., 2013). Arnau-Sabatés ve Gilligan (2015) tarafından bakım sonrası yaşamda rehberlik uygulamalarının; istihdam, eğitim danışmanlığı, duygusal ve sosyal sorunlarla ilgili alanlarda yapılması önerilmektedir.

Rehberlik sürecinin iki aşamalı olarak planlanması gerekmektedir. Öncelikle kurum bakımında iken geleceğe hazırlama planlarının bir sistematığe kavuşturularak işlevsel kılınmasıyla birlikte bu planlar,

bakım sonrasında yapılması gereken rehberlik hizmetlerinin etkili ve verimli olmasını kolaylaştıracaktır. Yani hem sürecin başında planlı hareket edilmesine ek olarak sürecin sonrasında yapılacak takip ile sistemin bir bütün olarak ele alınması ve yarattığı etkinin çok boyutlu bir biçimde değerlendirilmesi sağlanmış olacaktır. Böylelikle verilen hizmet enine boyuna değerlendirilerek eksikleri ortaya çıkarılacak, bu süreç de hizmetin kalitesini artıracaktır (Erbay ve Çelik, 2018).

SONUÇ

Kurum bakımı deneyimi olan bireyler için bakım sonrası yaşam, birçok zorlukların barındıran karmaşık yaşam deneyimi olarak tanımlanabilir. Kurum bakım ortamının niteliğinden ayrılış sonrası yaşamın düzenlenmesine kadar birçok etken, bakım sonrası yaşamın niteliği üzerinde belirleyici etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu nedenle de dezavantajlı gruplar arasında gösterilen bakım deneyimi olan bireyler için, bakım sonrası yaşamda karşılaşılan güçlüklerle yönelik sosyal hizmet uygulamalarının önemli olduğu anlaşılmaktadır.

Öncelikle kurum bakımından ayrılış öncesi sürecin kurumda görevli sosyal çalışmacılarla birlikte planlanması, aile ve sosyal destek kaynaklarının harekete geçirilmesi önemlidir. Bu durum geçiş sürecinin sağlıklı bir biçimde yönetilebilmesine yardımcı olabilir. Diğer taraftan barınma gereksiniminin düzenli bir biçimde karşılanması gençlerin olası zorluklarla başa çıkmaları konusunda oldukça önem arz etmektedir. İngiltere, İrlanda ve Avustralya’ da bakım sonrası yaşam için belirli bir süre ikamet desteğinin Ülkemizde verilmesinin yararlı olabileceği söylenebilir.

Kadına yönelik ayrımcılık bakım deneyimi olan gençlerin karşılaştıkları diğer bir sorun alanıdır. Bu sorun alanına yönelik feminist sosyal hizmet uygulamalarının etkili olabileceği söylenebilir. Bakım deneyimi olan kadınların ayrılış öncesi süreçte aile/ sosyal ilişkilerinin geliştirilmesi ve psiko sosyal müdahaleler uygulanması önemlidir. Bakım/koruma uygulaması kapsamında, ayrılış sonrası belirli bir süre ikamet desteğinin sağlanması ve kadın müracaatçıların fırsatlara erişimleri için desteklenmeleri sosyal çalışmacılar tarafından yürütülebilecek diğer önemli müdahalelerdir.

Bakım sonrası yaşamda gençlerin yükseköğrenime devam etmeleri, mesleki eğitim ve güvenli sosyal ilişkiler kurabilmelerinin oldukça önemli olduğu düşünülmektedir. Sosyal çalışmacılar gençlerin ayrılış öncesi ve izleme sürecinde yükseköğrenime devam etmelerini destekleyebilir, onların uygun mesleki faaliyetlere katılımları için rehberlik yapabilirler. Bakım sonrası yaşamda yükseköğrenime devam ve diğer mesleki faaliyetlere katılım aynı zamanda sosyal dışlanmayı da önleyebilecek müdahaleler olarak sıralanabilir. Sosyal dışlanma/damgalanmaya yönelik aile/bakım verenlerin desteğinin alınması, ayrılış öncesi nitelikli rehberlik hizmeti verilmesi ve sosyal sermaye kaynakları oluşturulmasının güçlendirme temelli sosyal hizmet uygulama örnekleri olabilir.

Bakım sonrası yaşamda karşılaşılan rehberlik sorunlarına yönelik mentör uygulamalarının sorun çözme/baş etme becerilerini geliştirebilecek uygulama örnekleri olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda Ülkemizde bakım deneyimi olan bireylere yönelik izleme/değerlendirme faaliyetleri içerisinde mentörlük uygulamalarına yer verilmesi yararlı olabileceği düşünülmektedir. Diğer taraftan

bakım deneyimi olan bireylere yönelik hizmet veren sivil toplum kuruluşları rehberlik faaliyetleri yürütebilmeleri için desteklenebilir. Sonuç olarak bakım sonrası yaşamda gereksinim duyulan formal ve informal kaynaklara erişim disiplinlerarası çalışma gerektiren bir süreçtir. Bu nedenlerle Ülkemizde kurum bakımından ayrılan bireylere yönelik sosyal hizmet uygulamalarının sosyal politika bağlamında ele alınması ve güncel sosyoekonomik koşullara göre revize edilmesinin yararlı olabileceği söylenebilir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Atkinson, C., & Hyde, r. (2019). Care leavers' views about transition: a literature review. *Journal of Children's Services*.
- Arnau-Sabatés, L., & Gilligan, R. (2015). What helps young care leavers to enter the world of work? Possible lessons learned from an exploratory study in Ireland and Catalonia. *Children and youth services review*, 53, 185-191.
- Anghel, R. (2011) Transition within transition: how young people learn to leave behind institutional care whilst their carers are stuck in neutral.' *Children and Youth Services Review*, 33, 12, 2526-2531.
- Barnardos,(2019). Online Erişim Tarihi:29.11.2021.
- Barn, R. (2010). Care leavers and social capital: Understanding and negotiating racial and ethnic identity. *Ethnic and Racial Studies*, 33(5), 832-850.
- Bellis, m. A., Hardcastle, K., Ford, K., Hughes, K., Ashton, K., Guigg, Z., & Butler, N. (2017). Does continuous trusted adult support in childhood impart life-course resilience against adverse childhood experiences-a retrospective study on adult health-harming behaviours and mental well-being. *BMC psychiatry*, 17(1), 110.
- Boduroğlu, G. (2016).Kurum bakımından ayrılan bireylerin yaşamın düzenlenmesi ve uyum sürecinde karşılaştıkları sorunlar ve sosyal destek kaynakları. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Hizmet Anabilim Dalı (Yüksek Lisans Tezi), Ankara; Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Cashmore, J. (2014). Children in the out-of-home care system. *Families, policy and the law: Selected essays on contemporary issues for Australia*, 143-150.
- Cankurtaran, Ö., & Beydili, E. (2016). Ayrımcılık Karşısı Sosyal Hizmet Uygulamasının Gerekliliği Üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145-160.
- Cathcart-Rake, W., & Robinson, M. (2018). Promoting Scholarship at Regional Medical Campuses. *Journal of Regional Medical Campuses*, 1(1).
- CM.(2019).https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/397649/CA1989_Transitions_guidance.pdf#page=21 Online Erişim Tarihi: 12.03.2019.

- ÇHGM. (2021). Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü <http://cocukhizmetleri.aile.gov.tr/data/544e2899369dc318044059c3/2017.pdf> 25.11.2021).
- Dominelli, L., & Campling, J. (2002). *Anti oppressive social work theory and practice*. Macmillan international higher education.
- Dutta, S. (2017). Life after leaving care: Experiences of young Indian girls. *Children and Youth Services Review*, 73, 266-273.
- Dutta, S. (2016). Institutional care in India: Investigating processes for social reintegration. *Children and Youth Services Review*, 66, 144-153.
- Dietrich-Ragon, P., & Tovey, J. (2020). Leaving the child welfare services: From institutional housing to the initial steps on the housing market. *Population*, 75(4), 527-559.
- Erbay, E., & Çelik, M. A. (2018). Sosyal Hizmetler Kanunu Kapsamında Kamu Kurum ve Kuruluşlarında İstihdam Edilenlerin Yaşam Kalitesi: Ankara ili örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 22(4), 845-874.
- Evans, K., & Heinz, W. R. (1994). *Becoming Adults in England and Germany*. BEBC, 15 Albion Close, Parkstone, Poole, Dorset BH12 3LL, England, United Kingdom (18 British pounds)..
- Garza, C. M. (2017). Foster youth aging out of foster care and their relationships with caregivers (Doctoral dissertation).
- Gökçearslan Çiftçi, E. (2009). Türkiye’de ve Dünya’da korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik hizmetlerin tarihsel gelişimi. *Aile ve Toplum*, 5(19), 53-65.
- Gradaïlle, R., Montserrat, C., & Ballester, L. (2018). Transition to adulthood from foster care in Spain: A biographical approach. *Children and Youth Services Review*, 89, 54-61.
- Harvey, A., Mcnamara, P., Andrewartha, L., & Luckman, M. (2015). Out of care, into university: Raising higher education access and achievement of care leavers. *Melbourne: LaTrobe University*.
- Hollingworth, K. & Jackson, S. (2016). Falling off the Ladder: using focal theory to understand and improve the educational experiences of young people in transition from public care. *Journal of Adolescence*, 52, 146-153.
- Jackson, S. (2002). Promoting stability and continuity of care away from home’, in D. McNeish, T. Newman and H. Roberts (eds) *What Works for Children?* Buckingham: Open University Press.
- Kalaycı, H. (2007). Yetiştirme Yurdundaki Çocuklarda Sosyal Dışlanma Riski (Tokat ve Turhal Örneği), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı (Doktora Tezi), Sakarya; Sakarya Üniversitesi.
- Keshri, A. K. (2021). Life after Leaving Institutional Care: Independent Living Experience of Orphan Care Leavers of Mumbai, India. *Asian Social Work and Policy Review*, 15(3), 255-266.
- Liabo, K., Mckenna, C., Ingold, A., & Roberts, H. (2017). Leaving foster or residential care: a participatory study of care leavers' experiences of health and social care transitions. *Child:*

- care, health and development, 43(2), 182-191.
- Modi, K., Wadhwa, A., & Prasad, L. (2021). The development of leaving care law, policy, and practice in India. *Child & Family Social Work, 26*(2), 231-239.
- Modi, K., Kasana, S., Azam, A., & Madhavan, L. (2021). Education, poverty and social exclusion: assessment of youth leaving care. *SN Social Sciences, 1*(4), 1-19.
- Melkman, E. P., & Benbenishty, R. (2018). Social support networks of care leavers: Mediating between childhood adversity and adult functioning. *Children and Youth Services Review, 86*, 176-187.
- Mendes, P., & Moslehuddin, B. (2004). Graduating from the child welfare system: A comparison of the UK and Australian leaving care debates. *International Journal of Social Welfare, 13*(4), 332-339.
- Okitikpi, T., & Aymer, C. (2009). *Key concepts in anti-discriminatory social work*. Sage.
- Özkan, Y., & Turgut, A. Ş. (2019). Kurum Bakımından Ayrılmış bireylerin Sosyo-demografik Özellikleri ile Kurum Bakımı Sonrası Yaşadıkları Sorunlar Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 23*(3), 748-763.
- Pinkerton, J., & Rooney, C. (2014). Care leavers' experiences of transition and turning points: Findings from a biographical narrative study. *Social Work & Society, 12*(1)
- Philip, K., Shucksmith, J. and King, C. (2004) Sharing a laugh? Aqualitative study of mentoring interventions with young people York, Joseph Rowntree Foundation.
- Refaeli, T., Benbenishty, R., & Zeira, A. (2019). Predictors of life satisfaction among care leavers: A mixed-method longitudinal study. *Children and Youth Services Review, 99*, 146-155.
- Refaeli, T. (2017). Narratives of care leavers: What promotes resilience in transitions to independent lives?. *Children and Youth Services Review, 79*, 1-9.
- Sadak, E., & Yildirim, F. (2020). Kurum Bakımından Ayrılan Bireylerin Toplumsal Yaşama Uyum Sorunlarının "Sosyal Hizmetler" Bağlamında Değerlendirilmesi. *Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13*(2), 169-191.
- Tekin, H.H. (2020). Çocuk refahı ve sosyal politika. Doğa Başer (Ed.), Sosyal politika ve sosyal hizmet. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 275-302
- Stein, M., & Munro, E. (Eds.) (2008). Young people's transitions from care to adulthood: International research and practice. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Stein, M. (2006). Research review: young people leaving care. *Child and Family Social Work, 11*, 273-279.
- Stein, M. (2008). Resilience and young people leaving care. *Child Care in Practice, 14*(1), 35-44.
- Stein, M, Verweijen-Slamnescu, R .(2012) (Eds) When Care Ends, Lessons from Peer Research, insights from young people on leaving care in Albania, the Czech Republic, Finland and Poland, Austria, SOS Children's Villages International.
- Sulimani-Aidan, Y., Benbenishty, R., Dinisman, T., & Zeira, A. (2013). Care leavers in Israel: What contributes to better adjustment to life after care?. *Journal of Social Service Research, 39*(5),

704-718.

- Sulimani-Aidan, Y., & Melkman, E. (2018). Risk and resilience in the transition to adulthood from the point of view of care leavers and caseworkers. *Children and Youth Services Review*, 88, 135-140.
- Sulımanı-Aıdan, Y. (2014). Care leavers' challenges in transition to independent living. *Children and Youth Services Review*, 46, 38-46.
- Sulımanı-Aıdan, Y. (2015). Do they get what they expect?: The connection between young adults' future expectations before leaving care and outcomes after leaving care. *Children and youth services review*, 55, 193-200.
- Şenocak, H. (2006). Korunmaya muhtaç çocuklara sağlanan bakım yöntemleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 51, 177-228.
- Şimşek H. (2011). Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliğinin Kadın Üreme Sağlığına Etkisi: Türkiye Örneği. *DEÜ Tıp Fakültesi Dergisi*, 25(2), 119-126.
- Uğur, S. B. & Kaya Kılıç, A. (2022). Kurum bakımında yetişmiş kişilerin kurum bakımı ve sonrası süreçte yaşadıkları sorunların belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 33 (1) , 69-95 . DOI: 10.33417/tsh.877684
- Yolcuoğlu, İ.G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Aile ve Toplum*, 11(5), 43-57.
- Wade, J., & Dixon, J. (2006). making a home, finding a job: investigating early housing and employment outcomes for young people leaving care. *child & family social work*, 11(3), 199-208.
- Wilson, J. Z., Mendes, P., & Golding, F. (2018). Hope street: From voice to agency for care-leavers in higher education. *Life Writing*, 15(4), 597-609.
- Zeira, A., Arzev, S., Benbenishty, R., & Portnoy, H. (2014). Children in educational residential care: A cohort study of Israeli youth. *Australian Social Work*, 67(1), 55-70.

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET DERGİSİ YAZIM KURALLARI

Genel Kurallar

- Dergide, sosyal hizmet ve sosyal hizmet ile ilişkili alanlarda bilimsel çalışmalar Türkçe, İngilizce ya da Almanca yayınlanır.
- Dergide TÜBA ve TÜBİTAK'ın yayın etiğine uygun yazılar yayınlanır.
- Dergide yayınlanan yazılarda ifade edilen görüşler yazarlarına aittir.

Yazım Kuralları

- Dergiye gönderilecek çalışmalar, APA 6 (American Psychological Association Manual) standartlarına uygun olmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, kaynakça dahil en fazla 8000 kelimedenden oluşmalıdır.
- Dergiye gönderilecek çalışmalar, Microsoft Word formatında olmalı ve kenarlardan yeterli boşluk (soldan ve sağdan 2 cm, üstten ve alttan 1,5 cm) bırakılarak A4 boyutunda Arial 11 punto ile yazılmalıdır. Metin blok (sağa sola dayalı), satır başı verilmeden ve paragraflar arasında satır boşluğu bırakmadan hazırlanmalıdır.
- Yazara ait bilgiler; unvan, kurum, e-posta ve ORCID ID bilgilerini içermeli ve süreci takip etmek için iletişim kurulacak yazarın telefon ve iletişim adresi de eklenmelidir.

Lütfen daha detaylı bilgi için derginin web sayfasını www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh ziyaret ediniz.

MANUSCRIPT GUIDELINES FOR THE JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

General Rules

- Journal of Society & Social Work publishes scientific studies in the field of social work in Turkish, English or German.
- The manuscripts which comply with the publication ethics of TUBA and TUBITAK are published in this journal.
- Authors are responsible for the opinions expressed in their works.

Manuscript Submission

- Manuscripts submitted to the journal must comply with APA 6 (American Psychological Association Manual) standards.
- Manuscripts should be no more than 8000 words, including references.
- Manuscripts should be written A4 size, Arial 11 size in Microsoft Word. The manuscript should be prepared in block style, omitting paragraph indents and blank lines between paragraphs.
- Manuscripts should contain author's title, institution, e-mail and ORCID ID and corresponding author's telephone and address should also be added.

Please visit web site of the journal for further information on www.tsh.hacettepe.edu.tr & www.dergipark.org.tr/tsh